

Vārds "finances" cēlies no latīņu termina "financia pecunaria", ko lietoja XIII un XIV g.s. un nozīmēja obligatoriskas nomaksas jeb naudas zumas vispārīgi. Francijā XVI g.s. ar vārda "les finances" apzīmēja valsts mantas stāvokli un no turienes tas izplātījās pa visām kulturas valstīm; tagad zem šā vārda saprot materiālus līdzekļus publisku apvienību vajadzību apmierināšanai. Finanšu saimniecība ir ienākumu un izdevumu saimniecība, bet viņa atšķiras no privātas saimniecības ar to, ka šās pēdējās mērķis ir peļņa, kurpretim publiskas saimniecības mērķis ir nemateriālu labumu sasniegšana (nacionāla neatkarība, izglītības veicināšana u.c.) Bet šīs materiālās vajadzības nereti prasa lielus līdzekļus, tadēļ fiska intresēm, ka tādām jāpadodās šiem vispārīgiem valsts mērķiem. Finanšu saimniecībā nav brīvas konkurences elementa, kurš ir galvenais nervs privātā saimniecībā. Ka izņēmumu te var minēt vienīgi valsts autonomos uzņēmumus. Privātā saimniecībā valda specialas atlīdzības princips: katram darījumam ir sava noteikta vērtība, katru pakalpojumu var salīdzināt ar pretpakalpojumu, kas dod iespēju viņu novērtēt. Privātsaimniecības ražojumiem un darba spēkam ir sava tirgus vērtība, salīdzinot tos ar ražošanas izdevumiem, var spriest par privātsaimniecības panākumiem. Valsts saimniecībā valda generalais princips - valsts sniegtos pakalpojumus nevar novērtēt un atlīdzību nosaka pēc sevišķām normām; piem. pilsoņu maksāšanas spējām. Šo generalo principu neievēro tikai attiecībā uz nodevām. Runājot tālāku par valsts saimniecību jāsaka, ka viņas ienākumi seko piespiedu principam (nodokļi, nodevas), tikai neliela valsts ienākumu daļa sedzās no ienākumiem, kurus dod valsts īpašumi un autonomie uzņēmumi. Vismaz šie pēdējie ienākumi gadu no gada iet mazumā samērā ar budžetu. Privātsaimniecības galvenais mērķis ir - peļņa. Valsts saimniecībā peļņa galveno lomu nespēlē, valstij jāsedz izdevumi, kuri nekādu peļņu nedod, bet viņu nesegšana varetu atsaukties uz valsts dzīvi tādā jeb otrādā veidā. Agrākos laikos ka teorija, tā praktika pieslējās uzskatam, ka valstij vajaga uzkrāt līdzekļus neparedzētiem gadījumiem - karjiem, neražām, epidemijām, dabas katastrofu gadījumos u.t.t. Tagad šādas domas aizstāv tikai nedaudzi ekonomisti, no kuriem varetu minēt vai vienīgi Adolfu Vagneru. Jaunākā teorija turās pie ieskata, ka tādi rezerves fondi nav vajadzīgi - pilsoņu kabatās uzkrātā nauda tautai nesīs daudz lielāku svētību, nekā ja tā gulēs valsts kasē. Ārkārtējiem gadījumiem, kuri prasa lielus izdevumus, finanšu zinātne ieteic elastīgu nodokļu sistemu.

Tāds elastīgs ir ienākuma nodoklis, paceļot tā tarifu, valsts īsā laikā var iekasēt lielas naudas zumas. Anglijā ienākuma nodoklis ir ta neorganizēts, ka pieliekot pie tarifa tikai dažus pensus valsts īsā laikā var iekasēt loti lielas naudas zumas.

Ejot tālāku, jāatzīmē, ka privāta saimniecība kādu laiku var pastāvēt un tad - likvidēties. Valsts saimniecība tik vienkārši izbeigties nevar, tadēļ viņai jāskatās tālāku nākotnē. Nereti kara laikos tiek izmantotas nevien tagatnes, bet arī nākotnes saimniecības spējas. Tādos gadījumos praktizē aizņēmumus.

Vēl reis atgriežoties pie reiz jau teiktā, ka daudziem valsts pakalpojumiem ir imateriala daba - apmierina garīgas vajadzības - viņu vērtību naudā novērtēt nevar. Šis apstāklis arī apgrūtina, vai padara pat neiespējamu produktu vērtības salīdzināšanu ar ražošanas izdevumiem. Var gan naudā novērtēt nodevas, klaūšas un citas materialas nastas, kas uzliktas pilsoņiem, turpretim valsts pakalpojumu var vienīgi novērtēt, skatoties uz to vai valsts ko ir saņieguse kolektīvo vajadzību apmierināšanā, valsts labklājības, pilsoņu garīgā un materialā līmeņa pacelšanā.

I. D a ļ a

§ 1. FINANSU ZINĀTNES JĒDZIENS UN UZDEVUMS.

Mēs zinām valsts kolektīvo vajadzību iemeslus. Bet tagad ceļas jautājums kas ir finanšu zinātne? Bez šaubām, finanšu zinātnei piekriť valsts saimnieciskas darbības izpildīšana. Viņa pēta: 1/ veidus, panēmienu, ar kādiem valsts, publiskas apvienības iegūst sev vajadzīgos materialos līdzekļus, 2/ kādu iespaidu atstāj šie līdzekļu iegūšanas veidi uz valsts saimniecisko dzīvi un 3/ kāpēc šie līdzekļu iegūšanas veidi dažados laikmetos ir dažādi. Ar vārdu sakot, finanšu zinātnei piekriť visu to attiecību kompleksa izpārišana, kuras ceļās, iegūstot publiskām apvienībām nepieciešamos materialos līdzekļus. Šie ir galvenie finanšu zinātnes uzdevumi, bet bez šiem viņa noskaidro

arī citus jautājumus - kuri nav ciešā sakarā ar publisko apvienību izdevumiem, kādi ir šo izdevumu cēloņi, un kādu iespaidu šie izdevumi atstāj uz valsts sabiedrisko un saimniecisko dzīvi. Šis uzdevums finansu zinātnei piekrīt tikai daļai. Finanšu zinātne galvenā kārtā iztirzā jautājumu attiecībā uz valsts izdevumiem, ciktālu tie atstāj iespaidu uz ienākumiem. Jautājumus, kādi cēloņi izsauc valsts izdevumu apmērus, kā šos izdevumus sadala, pēta valsts tiesības, administratīvās tiesības un tautsaimniecība. Ta tad finansu zinātnes galvenais uzdevums ir - pētīt valsts ienākumus.

Ieskatoties tajos veidos, ar kādiem publiskas apvienības iegūst sev vajadzīgos līdzekļus, redzam tur noteiktu likumveidīgu kārtību, kura norit pēc zināmiem saimnieciskiem likumiem, kuri attīstījušies līdztekus saimnieciskai attīstībai vispārīgi. Apskatot līdzekļu iegūšanu no materialā veidokļa, arī tad redzam stingru likummērīgu kārtību, zināmu attiecību samēru starp zināmam laikmeta sabiedriskām attiecībām un nodokļu normām, ar kurām nodokļu nastu sadala starp maksātājiem. Finanšu zinātne publisko apvienību saimnieciskā faktoru cēloņus, saites no viņu formilā un materialā attiecības veidoklā.

Finanšu zinātne no vienas puses pieder juridiskām zinātnēm, no otras - pie tautsaimnieciskām. Pie pirmajām viņa pieder tik tālu, ciktālu viņa pēta dažādus finansu likumus, to konstrukciju, to izcelšanos. Vēl nesēnā pagātnē finansu zinātni sauca par finansu tiesībām, ko vēl var atrast vecākās krievu mācības grāmatās: toreiz finansu zinātnes attīstības sākumos grieza vērību uz viņas juridisko pusi, uz nodokļu likumiem... Vēlaku, zinātnei padziļinoties, viņas smaguma punkts pārvietojās uz saimniecisko pusi, ka to jau redzējām zinātnes tagadējā raksturojumā.

Publisko apvienību līdzekļu iegūšanas veidus noteic saimniecības raksturs. Naturālās saimniecības laikmetā nodokļus ņēma naturā. Kad privātpašums maz bija attīstīts, valsts apmierināja savas vajadzības, eksploatējot valsts zemes, kuŗas apstrādāja uz valsts rēķina, vai arī iznomāja - pirmā laikā uz īsaku laiku, bet vēlaku attīstoties intensīvai saimniecībai, uz ilgāku laiku, vai pat visu mūžu. Pirmā laikā, kad īpašumu masa vēl nebija diferencējusā, nebija vispārīga īpašuma nodokļa, bet kad sāka izdalīties atsevišķi ienākumu avoti - tirdzniecība, rūpniecība, zemes īpašumi, līdz ar to sāk arī parādīties dažādi aplikšanas veidi. Parādās tirdzniecības, rūpniecības, zemes, namu u.c. nodokļi. Attīstoties noguldījumiem un dažāda veida vērtspapīriem, parādās kapitāla nodoklis. Vēlaku parādījās darba alga, ienākumi no brīvām profesijām, kam sekoja vispārējais ienākuma nodoklis. Šādu attīstības gaitu redzam arī senā Romā, kur diferencejoties ienākumu avotiem, parādās jauni aplikšanas veidi. Rūpniecības nodoklis pirmo reizi parādījies, ka nodoklis no pilsētu netīrumu izvedējiem, prostituetām u.c. Kad saimnieciskā attīstība atradās uz zemes attīstības pakāpes, tirdzniecību un rūpniecību aplika pēc ārejiem pazīmēm - kalpotāju skaita, telpu nomas maksas u.t.t. Vēlaku šāds aplikšanas veids neapmierina un viņa vietā stājās aplikšana pēc īstās peļņas. No otras puses visu šo aplikšanas veidu progress ir atkarīgs no saimnieciskās dzīves attīstības, ka to pirmais konstatēja ROBERTUS.

Uz nodokļu veidiem, bez šaubām lielu iespaidu atstāj nodokļu ievākšanas tehnika. Kamēr nodokļu aparāts bija neizveidots un nodokļu tehnika zema, nodokļus ievāca daudz primitīvākos veidos, nekā to tagad redzam. Savā laikā pastāvēja repārticiju nodokļi, kuŗi bija saistīti ar maksātāju zolidāru atbildību. Pie tādas iekārtas nav vajadzīgi ierēdņu kadri, kas nodarbojās ar nodokļu iekasešanu. Vienkārši uzliek noteiktu zemu kādai noteiktai iedzīvotāju grupai - zemesīpašniekiem, tirgotājiem, jeb rūpniekiem. Paši nodokļa maksātāji tad nodokli savā starpā sadala. Lai fiska intreses vairāk būtu garantētas, tad šo formu saistīja ar lielu atbildību - zolidāru atbildību.

Šo primitīvo aplikšanas formu redzam arī personālā, jeb galvas nodokļa ("galvas nauda") veidā, kuŗš visai neilgi atpakaļ sāka izzust no valsts budžeta.

Pie vāji noorganizētas valsts iestāžu darbības, valstij bija grūti tikt galā ar daudz sīkiem zemes rentniekiem, kapēc ērtāki bija zemi iznomāt lielos apjomos, lai būtu darišana tikai ar nedaudz personām. Tikai ar laiku attīstās nodokļu iekasešanas tehnika, rodas ievingrināti disciplinēti ierēdņi un līdz ar to pateicoties ienākumu avotu diferenciacijai, izveidojas arī paši nodokļu veidi.

Vēlākos laikos parādās valsts uzņēmumi : pasts, dzelzsceļi, telegrafs. Tāpat pašvaldību, sevišķi pilsētu, saimniecībās redzam dažādus komunaluzņēmumus. Šī parādība izskaidrojama ar zindikata parādīšanos. Zindikati sa- grābj ienesīgākās saimnieciskās nozares savās rokās un spiež valsti meklēt citus ienākuma veidus. No otras puses zindikati spiež daudz uzņēmumus val- stij pārņemt savās rokās.

Tālāku jaaizrāda uz finansu zinātnes analitisko uzdevumu : pēta no- dokļu nastas smaguma izcelšanās un kādu iespaidu nodokli atstāj uz saimnie- cisko dzīvi. Viens vai otrs akcizs veids var novest pie rūpniecības koncen- trācijas un var atstāt zināmu iespaidu uz ražošanas tehniku. Piem. spirta vai cukura ražošanas aplikšana pēc aparātu skaita var novest pie ražošanas tech- nikas pacelšanas, kam Francijā sekoja augsta biešu kultūra. Finansu zinātnes analitiskais uzdevums ir arī pētīt - kādu iespaidu uz ekonomisko dzīvi at- stāj viens vai otrs dzelzsceļa vai pasta tarifs u.t.t.

Tālāku ir analizējama nodokļu konstrukcija, jo bādži vien praktiskā dzīvē izrādās, ka nodokļus var novelt uz citām šķirām. Šis darbs prasa lielus iepriekšējus pētījumus. Izpētīt jautājumu par nodokļu smaguma izdalīšanu, pēt- nieks nedrīkst apmierināties ar nodokļa mērauklas nosaukumu vien. Ja nodokli nosauc par ienākuma nodokli, tad šāda etikete vēl nenozīmē, ka tas tiešam ir vispārējais ienākuma nodoklis. Ienākuma nodokļa konstrukcija var būt tāda, ka zi- namas iedzīvotāju grupas var būt pilnīgi atsvabinātas no nodokļu maksāšanas, nodokļi var piem. krist tikai uz zemākām vai vidus klasēm, kamēr mantīgās šķi- ras no tiem ir pilnīgi atsvabinātas, Finansu vēsturē bieži atrodam piemērus, kur nodokļi nāk priekšā ar skaistu nosaukumu, bet viņu izpētīt redzam, ka viņa nosaukums visai maz saskan ar viņa īsto saturu.

Trešais finansu zinātnes uzdevums ir pētīt cēloņus par nodokļu nastas pārceļšanu no vienas šķiras uz citām. Šo nodokļu pārvietošanu noteic sabiedriskās attiecības, valsts un citu publisko apvienību politiskā un sociālā struktūra. Politiskās grupas šē izlieto visu savu spēku un iespaidu, un no viņu spēku apmēra atkarājas nodokļu nastas vienāda vai otrāda sadalīšana.

Finansu zinātnes trešais uzdevums ir pētīt, kas ir un kāpēc tas ta ir. Finansu zinātnes uzdevums nav izstrādāt finansu receptes, dot praktiskus padomus, bet finansu zinātnes uzdevums ir uzrādīt parādību plānveidīgumu, em- piriskus likumus, uz kuriem atbalstoties varam sasniegt savus ideālus. Ja fi- nansu zinātne ir atraduse dažus empiriskus likumus, tad uz viņu pamata mums ir iespējams spriest par to, vai un cik tālu ir izvedams viens vai otrs nodokļu likums. Mums var būt vēlētāšanās izvest ļoti labu nodokli, bet arī te jāgrūžas pie finansu zinātnes empiriskajiem likumiem. Finansu tiesību institūts ir cil- vēku kolektīva darba auglis. Cilvēki šīs tiesības rada, bet cēloņi un mērķi, kas visus šinī darbā apvieno, ir dažādi. Cilvekos valda egoistiskas un altruis- tiskas jūtas. Ikdienišķīgā dzīvē gan šīs pēdējās ne reti spēlē lielu lomu, bet pārejot uz plašāku sabiedrisku un valsts dzīvi, egoistiskās tieksmes ņem pār- svaru, Mazākā sabiedrībā starp draugiem un pazīstamiem cilvēkos novērojamas visas viņiem piemītošas jūtas - mīlestība, laipnība u.t.t. Plašākā dzīvē, kur cilvēks uzstājās ka plašu grupu pārstāvis - ka tirgotājs, rūpnieks, agrarietis, strādnieks, pie kam katra no šīm grupām cenšās izdabūt sev labvēlīgāku finansie- lu iekārtu, pārnesot nodokļu smagumu uz citas grupas pleciem, - vairāk novē- rojam ne altruistiskas, bet egoistiskas tieksmes. Tā tad, lai nu saprastu da- žādu finansu institūtu rašanās procesu, mums jāņem par izejas punktu intreses, no kuru viedokļamums būs iespējams noskaidrot dažas parādības.

Šīs intreses ir dažādas un no viņām izrisinājas finansu institūti, kadēļ arī tie, ka dažādu intresu augļi, ne katrreiz ir konsekventi un loģiski, daudzkārt pretrunīgi un nes nejaušības raksturu. Iedzīvotāju daudz un tāpēc arī to intresu ir daudz, kas ņem dalību finansu institūtu radīšanā. Intreses var daudlīt grupās pēc viņu saimnieciskās radniecības, un lietojot grupu, ka metode loģisku paņēmieni varam viegli pētīt vēlāmā virzienā. Nodokļi ar ir ienākumu avots, Ja ir vienādi nodokļi, tad personām ar vienādu ienākumu avotu ir arī vienādas intreses, kādēļ viņas aizstāvās ne katra par sevi, bet kopīgi. Šādu grupu intresu cīņā rodas finansu saimniecības organizācija, kuŗa iemiesojas zināmās normās - finansu tiesībās.

Tā tad finansu tiesības ir sociālo grupu cīņā pie zināmas saimnie- ciskas iekārtas un zināma saimniecisku parādību aplokā kristalizēties rezultāts.

18. g.s. Anglijā izdeva zemes nodokļu likumu, uz kuŗa pamata zemi vajadzēja pārvērtēt. Faktiski tomēr maksāja tos pašus zemes nodokļus, kamēr netiešie

nodokļi auga augumā .Te redzam , ka noteicošais vārds ir piederējis zemes īpašniekiem .Pirms pasaules kara United States of America (U.S.A.)pastāveja augsts muitas tarifs un vispārējs īpašuma nodoklis,tomēr liela mantas daļa palika neaplikta,jo kustamu mantu viegli bēdzināt. Te finansu likumu radīšanā noteicēji bijuši kapitalisti . Australijā pastāv ļoti augst mantojumu nodoklis,ienākuma nodoklis,progresīvs zemes nodoklis ,progresīvi darba likumi- te noteicošais vārds ir piederējis strādniekiem.-

Grupas iet cīņā kopīgi,rodas koalīcija,tomēr ne vienmēr.Bieži sadalās arī radniecīgas grupas.To sevišķi spilgti redzam Latvijā - pastāv ļoti daudz grupas, kurām nemaz nav specifisku saimniecisku intresu .Te galveno lomu spēlē personīgas intreses. Ir radušās arī neitralas grupas ,ko redzam visos parlamentos. Viņu mērķis - apkarot atsevišķu partiju pārāk nekautrīgu uzstāšanos. Neitralās grupas izšķir jautājumus vispārējās valsts intresēs, ienes nosvērtāku ideālāku virzienu.Piemēra dēļ piemēsim Franciju,kur visu varu savās rokās sagrāba buržuāzija . No šādas vienpusīgas darbības Francijā redzam,ka tur nodokļu sistema līdz pat pasaules kara sākumam bija ļoti novecojusēs ,izstrādāti gan bija kādi 46 ienākuma nodokļa projekti,bet neviens nebija pieņemts. Bet pa tam pastāvēja tādi archaiski nodokļi ,kā durvju un logu nodoklis. Tai pašā laikā Vācijas parlaments bija stipri nosvērts,nodokļu likumi bija ļoti izstrādāti un archaisku pazīmju nebija.Parlamenta vēsturē arī redzam,ka stiprākās grupas savu stāvokli arvienu neizmanto.Ar savu pārsvaru viņām nebūtu grūti visas nastas uzvelt pretiniekiem ,bet to nekur neredzam. Viņas aizsargā gan savas intreses, bet visu savu varu neizlieto.Altruistisku jūtu te nav,bet te ir dziļāki ejošs aprēķins - neuztraukt citas šķiras ,nedēdēt savu politisko kapitālu .

Lielrūpniecības lielās ražošanas priekšrocības iznīcina vidējo un sīko rūpniecību .Tas pats notiek arī tirdzniecībā .Tadēļ arī radusēs sevišķa vidus šķiru politika (Mittelstandspolitik) uzstādot par mērķi vidus šķiru aizsardzību . Grāmatu tirgu pārlūdināja vesela literatūra,kuŗa stāstīja ,kas notiktu,ja vidus šķiras nebūtu. Vidus šķiru aizsardzības nolukos ievests progresīvais ienākumu nodoklis lielkapitālistiem,tāpat ar augstiem nodokļiem apkrautas univerzaltirgotavas ,kuŗas nopietni apdraudēja sīktirdzniecību. Jau ap 90 gadiem sīktirdzniecības nolukos univerzaltirgotavas aplika ar 3 reiz lielāku nodokli,kā pārējās tirgotavas .Šāds nodoklis pastāvēja arī dažās Vācijas valstīs.

Ar saimniecisku grupu un vienību darbību visērtāki iepazīties pēc parlamenta stenogramām. ne reti tur ir pilnos ziedos ,un vēlēšanu laikā izsludinātām partiju programām nav partiju darbības mērķu. Partijas un grupas slēdz koalīcijas un blokus uz ilgāku laiku ,jeb tikai dažos jautājumos,vāenojot pat diametrāli pretejas partijas (piem.vāciešus ar zocialdemokrātiem)savstarpīgi saistoties ar dažādām kompensācijām .Finansu instituta pētišanā šādi sīkumi var spēlē lielu lomu.

Parlamentos politiskās partijas arvienu grupējās pēc saimnieciskām intresēm,bez tam vēl atsevišķos gadījumos spēlē lomu arī nacionālās ,jeb reliģiozās intreses. Belgijas parlamentā piemēram ,ir ļoti stipra katoļu partija. Bet politiskās partijas ar laiku pārdzīvo lielākas jeb mazākas pārvērtības ,kuras atkarājas no saimnieciskās dzīves pārveidošanās:kapitāls nestāv uz vietas , viņš ir mūžīgā kustībā un līdz ar to rodas saistība ar vienu,jeb otru saimniecisku grupu jeb politisku partiju . Savā laikā Anglijas parlaments pieņēma likumu ,kas paredzēja 5 % lielu nodokli uz Indijā ievestiem Anglijas ražojumiem .Tas,protams ,notika tapēc ,ka Anglijas kapitāli bija aizplūduši uz Indiju turienes rūpniecības dibināšanai .Šo kapitalistu intresēs tad arī bija sadārdzināt Anglijas ražojumus,lai veicinātu Indijas rūpniecību.

Salīdzinot dažādu valstu parlamentu sastāvu ar valsts iedzīvotājiem, redzam ka ne katrreiz parlamentā ir representetas visas šķiras. Piem.bij. Krievijas valsts domes vēlēšanas likums paredzēja mantas cenzu.Citur gan tāda cenza nebija. Tadēļ pirms ķeramies pie finansu instituta pētišanas ,jāiepazīstas ar vietējo konstitūciju,jāzin kādas šķiras parlaments reprezentē .Vispār konstitūcija likumdošanā spēlē lielu lomu.Pie mums Latvijā nekādu ierobežojumu nav,tadēļ iedzīvotāju šķirām vajadzētu būt pareizi reprezentētām.Dzīvēc bieži jāuc politiku ar zinātņi. Literatūrā ir maz tādu darbu,kuŗi būtu brīvi no politikas. Tas izskaidrojams vienīgi ar to,ka finansu zinātne ir jauna zinātne. tadēļ arī nav grūti saprast,kapēc bieži jāuc finansu zinātņi ar finansu politiku.

Pirms pārejam uz valsts ienākumiem,pakavēsimies arī pie valsts izdevumiem .

§ 2. KAPĒC JĀZIN FINANSU ZINĀTNE ?

Finansu zinātne jazin ne tikai finansu specialistiem, bet ir nepieciešama katram inteligentam cilvēkam. Lielas, varena un spēcīgas valstis, kuras senāk spīdēja ar savu kulturu, tagad ir vai nu sabrukušas, vai atrodās bankrota priekšā. To ceļas jautājums - kā tas cēlies? Finansu zinātne šo jautājumu var apgaismot ja ne pilnīgi, tad gan bez šaubām ļoti lielā mērā. Bez finansu zinātnes ir neskaidri daudzi politiski jautājumi, kuri zināmu lomu spēlējuši pie šīs pasaules lielākās tragedijas. Daudzi vēsturiski fakti, kuri senāk bija neizprotami, finansu zinātnes apgaismojumā guva jaunu sapretamu izskaidrojumu. Ka gan izprast Liel-Britānijas konstitūciju, viņas pilsoņu plašās brīvības un tiesības? Finansu zinātnes apgaismojumā to daudz kas kļūst saprotams, jo Anglijas brīvības radās no finansiālām attiecībām un to atrisināšanas starp dažādām iedzīvotāju šķirām. Bija laiki, kad karāls verēja pēmt nodevas un nodokļus bez sabiedrības ziņas un viņas piekrišanas. Anglijas vēsturē norisinājās gara un sīva ziņa ap šiem jautājumiem; redzam, ka pastāvīgi roās pretspēks no sabiedrības puses un beidzot karāls zaudēja tiesības pēmt nodokļus bez tautas pārstāvja ziņas baim piekrišanas.

Arī franču lielās revolūcijas cēloņus bez finansu zinātnes izskaidrot nevar. Franču tauta toreiz atradās ļoti grūtos saimnieciskos apstākļos. Karāļi dzīvo grezni un izšķērdīgi, arvienu gribēja karot. Šāda notikumu gaita beidzot par daudz smagi nospieda tautu, kura grima arvienu dziļāki trūkumā un postā, bet tai pat laikā aristokrāti nemaksāja nekādus nodokļus. Šādi saspīlēti ekonomiski apstākļi savu atrisinājumu varēja atrast vienīgi atklātā cīņā - revolūcijā.

Krievijas revolūcijas cēloņi bija tādas pat dabas. Zemnieku kurnēšana par lieliem nodokļiem pirmsrevolūcijas laikos, kura nebija apmierināma. Arvienu biežāki parādījās finansiāli akti, ar kuriem pazemināja nodokļus. Nesamaksāto nodokļu zuma - *НОТОННИКИ* - gadu no gada auga augumā. Šeit slēpjas pirmie nākošās revolūcijas cēloņi. 1908 gadā no visiem valsts nodokļu ienākumiem tikai 14,5% sedza tiešie ienākumi, ta tad netiešie nodokļi iztaisīja 85,5%. Nevienā citā zemē visā pasaulē šādas attiecības nav. Krievijas nodokļu sistēma bij ta noorganizēta, ka bagatnieki no tiešiem nodokļiem varēja izvairīties. Bet netiešie nodokļi ar savu smagumu gulstās uz tautas masām, ja aplikts viss: cukurs, sāls, sērskābe, ... Pēdējā lielākā cilvēces tragēdija - pasaules karš izcēlās tāpat ekonomiska iemesla dēļ. Ja par karu pirmā sāka intresēties Vācija, tad to nevar saistīt ar vācu tautas nacionālās cieņas aizskāršanu. Diezgan gaišu valodu šinī cīņā jau runā Eiropas un Amerikas muitas tarifi.

Vācijas muitas tarifos ievērotas dažu iedzīvotāju šķiru intreses. Labi noorganizēts preču eksports, kam valsts ziedo lielas naudas zumas, lai tādā veidā veicinātu zināmu rūpniecības nozaru attīstību. Anglijā protekcijas muitas tarifu nebija, kaut gan par viņu vajadzību angļu rūpnieki daudzkārt runāja par šādas muitas vajadzību. Ārzemju tirgi, koloniju saimniecība un rūpniecība Anglijā, Vācijā, Amerikā bij attīstīti ļoti plaši. Koloniju un ārzemju tirgus jautājums ar katru dienu kļuva akūtāks. Te sadūrās Vācijas, Anglijas, Amerikas un citu valstu intreses, kuras apkarojās ar muitastarifiem, jauniem finansu likumiem. Ka atceramies, mezglis sarozģijās un savu atrisinājumu varēja atrast vienīgi atklātā cīņā - karā. Daudz intresantas parādības mēs redzam pasaules kara laikā. Sevišķi uzkrītoši ir valstu izdevumu pieaugums. Vācijā un Francijā šie izdevumi ir pieauguši gandrīz 10 kārtīgi. Šādu ārkārtīgi pieaugušo izdevumu segšanai valstis taisīja iekšējos un ārējos aizņēmumus. Šie aizņēmumi jādēdē, jāmaksā ik gadus % %, kas ne reti sniedzas pie 20% no visa izdevuma budžeta.

Kādu iespaidu šādi maksājumi atstāj uz valsts saimniecību, vai valsts var šādus aizdevumus dēdēt un nomaksāt kapitālu procentos? Turpmāk redzēsīm, ka šos parādus vajaga savstarpīgi anulēt. Visā Eiropā ir pieauguši nodokļi nepiedzīvotos apmēros. Cik tālu ir iespējama jaunu nodokļu ieviešana lai tam nesekotu saimniecisks sabrukums? Kara laikā gan rodās jauni ienākumi, kuru ievāca nedaudz personas. Te radās kara peļņas nodoklis, sniedzas līdz 85% no visas peļņas, atstājot viņas ieguvējam tikai 15%. Šis jautājums pats par sevi tik uzkrītošs nebūtu, bet ja salīdzinājam tagadējos nodokļus un uzskatus ar tiem, kādi pastāvēja Vakar-Eiropā pirms kara, tad starpība nodokļu progresijā uzkrītoša. Francijā nodokļu sistēma pirms pasaules kara bija ļoti paguruse, sevišķi tiešo nodokļu sistēma bija ļoti novecojusēs. 50 gadu laikā tur radās kādi 46 ienākuma nodokļa projekti, bet ne vienu no tiem dzīvē neizveda.

Tagad pastāvošais ienākuma nodoklis radās tikai 1914 gadā un dzīvē to ievēda 1916 g. Tā tad karš te ienesa citus spirtakus vējus. Vācija ar ievēda jaunus, līdz tam nepazītus nodokļus.

Visiem vēl būs atmiņā Vācijas, Austrijas un Krievijas gandrīz neaprobežotās naudas emisijas, bez finansu zinātnes, kāda priekšā vēl tagad atrodās Franziņa, nebūtu novērsts.

draudošais posts

Uz sabrukušo lielvalstu drupām nodibinājās jaunas nacionālas valstis. Viņām jaatrisina daudzi svarīgi jautājumi - ja ievēd valūta, nodokļu sistēma. Ja mēs pazīstām finansu zinātni, tad pie nodokļu sistēmas ievēšanas mēs ņemsim vērā mūsu saimnieciskos apstākļus, jo zinām, ka zināmiem saimnieciskiem apstākļiem atbilst īpatnēja nodokļu sistēma.

Senos laikos pilsoņi savas vajadzības apmierināja ģimenē. To vajadzību nebija daudz, kas spieda kopoties uz kolektīvu darbu. Tas vispirms bija ārējās drošības jautājums. Arī šis jautājums pirmā laikā bija atkarīgs no fiziskiem spēkiem. No fizisko spēku pārsvara vienā vai otrā pusē atkarējās cīņas iznākums. Vēlāk, attīstoties kultūrai šis jautājums ienēma vienu no pirmām vietām pilsoņu kolektīvā dzīvē. Šeit vairstik daudz nespēlē lomu fizisko spēku pārsvars, bet cīņas iznākums atkarājas no tautas vai valsts materialā stāvokļa, no tehnikas, no tautas bagātības. Mēs redzēsīm, ka attīstoties tirdzniecībai un rūpniecībai, ta viengabala iedzīvotāju masa, kādu redzam senātnē, tika saskaldīta uz daudz šķirām un grupām, kuras ved sīvu cīņu savā starpā, aizstāvēdama savas intreses. Neraugoties uz to, ka šīs intreses dažādām šķirām un grupām ir daudzas un dažādas, pastāv arī tādi pieturas punkti, kas visas dažādās grupas apvieno kopejai cīņai. Te parādās zolidaritātes jūtas, kuras izaug kopīgā dzīvē un arvienu pieaug, paplašinoties sabiedriskai dzīvei. Tagadējie modernie ražošanas līdzekļi bazejas uz darba dalīšanu un specializāciju. Tam protams var sekot vēl lielāka zolidaritāte. To pašu veicina arī ražošanu apmaiņa. Savā laikā jau Spensers atzina, ka saimniecisko attiecību savstarpējs atkarības raksturs arvienu palielinājas. Oglračī pamet čugun, lietuvju strādniekus: darba dalīšana, kura kļuva nepieciešama iedzīvotāju skaitam pieaugot, radija ne tikai pastāvēšanas iespēju tādām grupām, kuras citādi pavisam neeksistētu. Neapšaubāmi darba sadalīšanai un civilizācijas attīstībai seko augšā diferenciacija iedzīvotāju masās, kura savukārt rada ciešas saites, zolidaritātes nepieciešamību. Zinātne pastāvīgi atklāj tās iekšējās saites, kas arvienu vairāk savieno iedzīvotāju grupas. Dzīve pārlicina, ka zolidaritātes formas, kuru izsauca ražošanas un tirdzniecības progress, nobeic arvienu ciešāku kolektīvu dzīvi. Ar to tad arī izskaidrojams, ka publisku apvienību budžetos pastāvīgi pieaug tādas zomas, kuras paredzētas dažādu kolektīvu vajadzību apmierināšanai. Tagad jau gandrīz visās valstīs ievēsta piespiesta izglītība, strādnieku apdrošināšana, zociālā apgāde, sanitārā uzraudzība u. t. t. Te nu jānāk pie slēdziena, ka ir kāda nepieciešamība, kas spiež to darīt, ka šeit nav tikai idejiski motīvi, bet tiešam reāla nepieciešamība ņemt valstij vai pašvaldībai minētos jautājumus savās rokās. Kolektīvo vajadzību apmierināšana - vienalga vai tās ir materiālas, vai imateriālas dabas - nav iespējama bez kaut kādas saimnieciskas organizācijas, kuru uzdevums un mērķis ir rūpēties par sabiedrības kolektīvo vajadzību apmierināšanu un izveidēšanu. Pirmā no šādām publiskām apvienībām ir - valsts. Tad tālāku nāk dažādas pašvaldības organizācijas - apgabals, apriņķis, pagasts .... Augstākais publisko apvienību tips ir - valstu apvienība (piem. Nāciju Līga). Katrai no šīm publiskām apvienībām ir tiesiska iekārta, mērķi, uzdevumi un pienāhkumi, kas tomēr netraucē šo publisko apvienību sadarbību. Pašvaldību organizācijas ir koordinētas savā starpā, bet pret valsti tās ieņem subordinētu stāvokli. Valsts galvenā kārtā ir politiska organizācija, pašvaldības organizācijas nevar uzskatīt par politiskām organizācijām, tie ir valsts palīga līdzekļi. Agrāki teorija turejās pie ieskata, ka pašvaldības organizācijas ir saimnieciskas organizācijas, tagad viņas atzīst vienīgi par valsts palīga organizācijām. Bez šaubām, pašvaldību mērķi un uzdevumi ir ierobežoti un ir attiecībā pret valsti subordinēti. Te lielā mērā krīt svarā lietderība. Valsts nodod pašvaldības pārziņā tādas lietas, kas pašai valstij vai nu nav izdevīgi, vai arī valsts ar savu lielo aparātu un plašo organizāciju nespēj apmierināt dažas vietējās īpatnējās vajadzības.

Kolektīvo vajadzību apmēri, ja tas turam vēsturiskā perspektīvā, ir ļoti dažādi un atkarīgi no laika un vietas. Pa daļai viņus noteic vēsturiskā attīstības gaita; politiskais un saimnieciskais stāvokļi un valdošie ieskati par publiskas un privātas saimniecības robežām. Šis pēdējais faktors sevišķi atzīmējams jaunākos laikos. Kolektīvas vajadzības ar katru gadu iet plašumā un

gandrīz katrā valstī pastāv šķiras, kuras par katru cenu grib šo vajadzību apmērus paplašināt. Vācijas strādnieku šķira grib panākt, lai valsts pārņemtu savā rīcībā kalnraktuves, kuras tagad ekspluatē zindikati. Šāda nacionālizācija mums Latvijā vēl labi atmiņā. Nepietiek ar to, ka sakām: "Mēs nemsim šo nozari savās rokās". Bet tādā gadījumā valsts aparatam ir arī jābūt spējīgam šos jaunus pienākumus veikt. Sevišķi krit svarā kapitāla jautājums. Nevar ņemt valsts pārziņā dažādus uzņēmumus, ja valstij nav tam vajadzīga kapitāla, kura trūkums nereti spiež valsts kolektīvo darbību ne vis paplašināt, bet pat sašaurināt.

Vienalga, vai publisko savienību mērķis un uzdevumi ir šaurāki, vai plašāki, tos nevar pildīt un sasniegt bez zināmiem materialiem līdzekļiem. Valstij jā rūpējās ne tikai par savas pastāvības nodrošināšanu uz ārieni, bet viņai jāgādā arī par pilsoņu tiesiskā stāvokļa, miera un drošības nodrošināšanu, par tautas izglītības veicināšanu, veselību un, vispārīgi, materialā stāvokļa uzlabošanu. Moderno valsts dzīve prasa ērtus satiksmes līdzekļus, dzelzceļu, pasta, telegrafa, ūdensceļu izkopšanu u. t. t. Visu šo vajadzību apmierināšanai ir vajadzīgi materiāli līdzekļi, zemes gabali, ēkas, nauda .... Vajadzīga zināma saimnieciska organizācija, kuras uzdevums ir iegūt, pārbaudīt un izlietot līdzekļus. Tādā ziņā publisku apvienību saimniecība nostājas blakus privātām saimniecībām, bet pēdējās saskaņo savu darbību ar visas valsts intresēm un pabalsta publisko apvienību saimniecību ar daļu no saviem līdzekļiem. ... Šādu organizētu plānveidīgu publisku apvienību sauc finansu, jeb valsts saimniecību.

§ 3. VALSTS IZDEVUMI .

Valsts izdevumi nemitīgi pieaug, ka tas redzams turpmākās tabe-
lēs :

FRANCIJĀ .

1876/1822 g.	- 900 milj. franki
1913 "	- 4664 " "
1918 "	- 51636 " "
1923 "	- 23180 " "

ANGLIJĀ .

1691 g.	3 milj. £ .
1913/1914 g.	198 " "
1918/1919 g.	2579 " "
1921/1922 g.	1039 " "

KRIEVIJĀ .

1859 g.	560 milj. rub.
1913 g.	3382 " "
1917 g.	4077 " "

ITALIJĀ .

1861 g.	812 milj. liras
1913/1914	3189 " "
1919/1920	28450 " "

LATVIJĀ .

1920/1921	- 3243 milj. rub.
1921/1922	- 8663 " "
1922/1923	- 8982 " "

Jaņem vērā ganarī valutas svārstības. Francijas valuta ir krituse par kādām 50% salīdzinot ar 1914 g. Latvijas budžets, ņemot vērā arī valutas svārstības nav daudz pieaudzis. Sevišķi strauji budžeti pieauga pasaules kara laikā, sakarā ar kara laika izdevumiem. Turpmākā tabelē redzam armijas un flotes izdevumu pieaugumus (milj. zelta marku)

	<u>1880 g.</u>	<u>1900 g.</u>	<u>1906 g.</u>	<u>1913 g.</u>	<u>No katra iedzīvotāja</u> <u>1913 g.</u>
Anglija	570	855	1268	1540	33,47
Francija	600	706	835	1109	27,72
Krievija	678	720	1054	1676	10,09
Italiija	200	458	327	535	14,09
Vācija	405	756	1032	1411	21,07

Šie izdevumi ne reti iztaisa pusi no visiem valsts izdevumiem, un sevišķi gājuši lielumā ap 1900 g. Kara laikā uz brunošanos gāja sekošās zumas (milj. zelta markas) :

	<u>1913/1914</u>	<u>1917/1918</u>
VĀCIJA	1411	20678
FRANCIJA	1192	36208
ANGLIJA	1575	49089
U.S.A.	1320	5439

Tie ir tiešie armijas un flotes izdevumi, bez kara postījumiem un citiem lieliem zaudejumiem, kas vedami sakarā ar karu. Līdzekļi šādu izdevumu segšanai tika ņemti no lieliem nodokļiem, iekšējiem un ārējiem aizņēmumiem un emisijas. Pēdējais līdzeklis izrādījās par sevišķi postošu, un to smagi dabuja izjust visas iedzīvotāju šķiras. Salīdzinājuma dēļ ņemsim pirmskara paritātes, teiksim vekseļu kursus New-York'a, pirms kara un 1921 g.

Vācijas vekseļu kurss par 100 Mrk.	Pirms kara.	1921 g.
Vācijas vekseļu kurss par 100 Mrk.	23,82 \$	1,65 \$
Anglijas " " " £	4,86 "	3,88 "
Francijas " " " 1 Fr.	19,30 centi	7,28 centi
Itālijas " " " 1 lira	19,30 "	3,66 "
Šveices " " " 1 Fr.	19,30 "	16,56 "

Cietušas ir ne tikai karojošās valstīs, bet arī neitrālās. Vēl spūgtaku ainu rāda preču cenu salīdzinājums ar 1914 g., ņemot par 1914 g. cenu indeksu 100

Amerikā	100:150
Anglijā	100:200 (pārtikas līdzekļiem, pārējām vairāk)
Francijā	100:331 (pārt.līdz.)
Beļģijā	100:423
Itālijā	100:480
Šveicē	100:209
Zviedrijā	100:218
Norvegijā	100:209
Somijā	100:357
Vācijā	100:1532

Tālāku ļoti svarīgu lomu spēlē % par valsts aizņēmumiem; pa tam kara laikā izdevumi pieauguši neaprakstāmos apmēros.

Lielvalstu parādu salīdzinājums (miljonos zelta marku) redzams tabelē :

	<u>1913/1914</u>	<u>1917/1918.</u>
Vācija (Reich)	5260	90400
Francija	26634	119000
Anglija	13675	120285
U.S.A.	12232	51423

Visas pasaules valstu parādi bijā 1908 g. - 17190 milj.zelta Mrk.
1921 g. - 160100 " " "

Kara gadiem New-Yorka's City Bank aprēķinājuse sekošas parādu zumas :

1917 g.	43 miljardi \$
1918 g.	205 " \$
1919 g.	295 " \$
1920 g.	383 " \$

Valstis savus parādus nenomaksā uzreiz, bet pamazam; procentu samaksai pēc Brišeles konferences datiem valstis izdeva sekošās zumas :

	<u>1913 g.</u>	<u>1920 g.</u>
Francija	996 milj.Fr.	9355 milj.Fr.
Itālija	611 " Liras	4244 " Liras
Anglija	19 " £	345 " £
Z.Am.S.V.	23 " \$	1020 " \$

Jau aizrādiju, ka militarisms valstīm izmaksā vairāk, ka viss pārējais kopā. Amerika pēdējā kara laikā sava militarisma stiprināšanai izdeva maz.tādēļ viņa tagad ieraususe tik lielus kapitalus, ka var uzstāties, ka Eiropas bankiers. Pēc kara laika nodibinājās Tautu Savienība, bet vēl

Ša gada (1926) marta mēneša izjukušais kongress liek saprast, ka miera idejām zemes virsū nebūt nav auglīga zeme. To pašu liecību dod arī atbrūņošanas konferences sasaukšanas neveiksmes.

Pēc kara laika ir gan pieauguši arī citi izdevumi, sevišķi kas stāv sakarā ar dzīves dārdzības pieaugumu. Valdības bija spiestas trūcīgiem iedzīvotājiem izsniegt pārtikas līdzekļus par pazeminātām cenām, starpību piemaksājot no valsts kases. Tad nāca vēl klāt izdevumi kara sekū dziedēšanai. 1920/1921 g. Latvija dzīves atjaunošanai izdeva 894 milj. rub., jeb 27,5% no visa valsts budžeta. Piemēra pēc pemsim Francijas izdevumu budžetu (miljonos franku):

	1830 g.	1874 g.	1913 g.
Valsts parādi un	562	1210	1290
Tiesas	19	33	59
Arlietas	8	11	20
Iekšlietas	16	80	141
Skolas, māksla, kultura	46	96	325
Lauks.rūpn.tirdzn.	7	15	110
Sabiedr.darbi	41	160	347
Pārvalde	118	246	350
			4664
Pieskaitot armiju un floti: kopā	912	2509	

Dažiem posteņiem valsts vēriņa sākta piegrizt tikai pēdējā laikā. Ta izglītībai Anglijā valsts pabalsts pirmo reizi paredzēts tikai 1854 g. - 2000 £, bet 1920 g. - 20 milj. £. Ja izglītībai valsts piešķir tik lielu vēriņu, tad tam ir savi nopietni iemēsli. Izglītota tauta ir konkurences spējīgāka rūpniecībā, lauksaimniecībā un arī sadzīvē. Ar izglītības pacelšanu iesākās tautas materiālais un garīgais progress. Salīdzinot dažādas zemes, redzam, ka no 100 iedzīvotājiem lasīt un rakstīt pratēju 1914 g. bija:

Belgijā	98,8	Vidzemē	76,5
Somijā	98,8	Latvijā	64,7
Anglijā	89	Austrijā	64,6
Francijā	85	Italiijā	44
J.Zelandē	85	Latgalē	38,9
Vācijā	80	Krievijā	22,9
Kurzemē	7		

Tāļaku ļoti svarīgu lomu spēlē sanitārais jautājums. Viņam ka tādām piekriņ starptautiska nozīme, tādēļ arī uzņemts Tautu Savienības programā. Netīrs un slimīgs kaimiņš var apdraudēt arī citas valstis, tādēļ jautājums izvirzās, ka starptautisks.

Lielas naudas zumas aprīj zocialā apgāde. Šim jautājumam vērsoties plašumā, attīstās zocialā likumdošana. Ja valsts izmaksā lielas naudas zumas strādnieku apdrošināšanai, bezdarbnieku apgādībai un vecuma penzijām, tad tas nav izskaidrojams ar tīru humanizmu, bet vienkārši - lai pasagātu valsti no nemieriem un tādā veidā izbēgtu no traucējumiem saimnieciskā dzīvē. Jaun-Zelandē, Jaun - , Dienv.Vallisā, Victorijā uz vecuma penziju katram ir tiesība, ja sasniedz 65 gadus, jeb arī agrāki, ja ir zaudējis darba spējas. Pirms penzijas piešķiršanas gan jāpierāda, ka pēdejos 5 gados vedis kārtīgu dzīvi un nav sodīts. Penzijas apmēri noteikti uz - £ 26.-g. Penzionāram var būt arī citi ienākumi, bet ne vairāk, kā £ 26.-.- Ja ienākumi ir lielāki, tad par katru ienākuma sterl.mārc.(£) atvelk vienu mārciņu (£) no penzijas. Ja ienākumi pārsniedz £ 52.-.- gadā, tad penziju nesāņem.

Apdrošināšanā pret slimību un sakropļošanas gadījumiem sevišķi daudz darijuse Vācija. No 1885 - 1905 g. Vācijas strādnieki saņēmuši 4 miljardus zelta markas, t. i. par 1 1/2 miljardu markām vairāk, nekā iemaksājuši. Latvijā apdrošināšana nostādīta tā, ka pusi maksā strādnieki, bet otru pusi darba devējs un valsts uz pusēm. Valsts ir ieinteresēta dzīves eksistences minimuma nodrošināšanā, jo šā minimuma trūkums var povest pie miesīgas un garīgas degenerācijas. Nacionala minimuma virziens tiek ieturēts dzelzsceļu tarifos; nosaka zemākus dzelzsceļu tarifus strādniekiem uz viņu darbu vietām. Arī pasta tarifiem jābūt zemiem, lai viņi veicinātu kulturu. Satiksmes līdzekļi ir viens no svarīgākiem dzīves attīstības faktoriem.

Dzelzsceļu kopgarums ir viens miljons kilometru, t.i. 3 reiz garāks par mēneša atstatumu no zemes. Pēdējos gados lielu progresu pādzīvo gaisa satiksme. Latvijā satiksmes lieta vēl ir nepietiekoši attīstīta.

Valsts izdevumos valda trīs principi:

- 1/ taupības princips, 2/ valsts izdevumiem jānāk par labu visām šķirām, un 3/ valsts naudu izlietot tikai produktīviem mērķiem.

Latvijā šie principi maz ievēroti. Lauksaimniecības un jūrniecības veicināšana ir bijuse nepietiekoša, ja ņem vērā, ka uz šām nozarēm jābūtu mūsu labklājība. Tai pašā laikā daudz naudas izsviests sīkrūpniecības dibināšanā, bet vairāk ka puse no šiem uzņēmumiem izputēja. Valsts iestādēs nav ievērota taupība, ierēdņu skaits ir pār lielu u.t.t.

VALSTS IENĀKUMI.

§ 4. VALSTS IENĀKUMU KLASIFIKĀCIJA.

Valsts ienākumus var iedalīt sekoši: 1/ brīvprātīgie ienākumi, 2/ privāttiesiskie ienākumi (uz līgumu pamata no kalnu bagātībām, domeņiem u.t.t.) 3/ piespiedu ienākumi (nodokļi, nodevas, pie tam zem pēdējā jāsaprot "Gebühr" "ГОЛЛНИ") Te jāpieskaita arī ekspropriācijas ienākumi, sodi. Piespiedu ienākumus publiskas apvienības iegūst ar savu finanšu varu, kuru tām piešķir likums. Visās valstīs šādas konzekvences nav. Dažas Ziem.-Amerikas valstu pilsētas ņem nodokļus uz policijiskas varas pamata. Mūsu pašvaldības nodokļus ņem uz likuma pamata. Vispār ienākumu veidi ir atkarīgi no tautas attīstības pakāpes: kad tauta bija neattīstīta un sabiedriskā dzīve neizkopta, tad pārsvarā bija brīvprātīgie nodokļi, piespiedu nodokļi attīstījās tikai vēlāku.

Šādus ienākumus sauc par kārtējiem, atšķirībā no ārkārtējiem, pie kuriem pieskaita ienākumus no valsts īpašumu atsavināšanas, kreditus u.c. Par kreditiem gan jāsaprot, ka tos grūti pieskaitīt ārkārtējiem ienākumiem, jo viņi tagad ir ļoti izplatīti. Kaut gan ienākuma budžetā viņi ierindoti starp ārkārtējiem ienākumiem, taču viņu vieta patiesībā būtu starp kārtējiem ienākumiem. To laiku kārtējie ienākumi pastāvēja no dāvinājumiem un ienākumiem no domeņiem regalijām. Daži autori dala ienākumus privāttiesiskos un publiski tiesiskos. Pirmie ir tie, ko pilsoņi brīvā dod un ko valsts iegūst no saviem uzņēmumiem un īpašumiem. Pie otriem pieder nodokļi, nodevas un monopoli. Bet šāds sadalījums ir grūti izvedams, jo nav nekādas noteiktas robežas starp privāti un publiski tiesiskiem ienākumiem. Pēc formas vien nevar spriest par ienākumu piederību pie vienas, vai otras grupas. Pēc formas valsts uzņēmumus kādā gadījumā var pieskaitīt privāttiesiskiem, bet bieži vien viņi bauda dažas priekšrocības (konkursā, privilēģijām fasci). Tie vēl nav formeli monopoli. Ja valstī ir tikai valsts dzelzsceļi - viņi ieņem monopola stāvokli. Ūdens vadi un ielu dzelzsceļi pilsētās nav formeli monopoli, bet ieņem tikai monopola stāvokli, jo konkurences nav. Tik līdz rodas kāds privāt uzņēmums - monopola raksturs zūd.

Mēs turpmāk turēsimies pie šāda iedalījuma: 1/ valsts īpašumu eksploatacija un dāvinājumi, 2/ nodevas, 3/ nodokļi, 4/ speciāla aplikšana.

Pirmā laikā valsts ienākumi radās dominālā iekārtā, t.i. eksploatejot valsts zemes, ar zvejniecību, tirdzniecību u.t.t. Vēlāku valstis ņēma no saviem pilsoņiem dāvanas, kuņģam gan bija piespiedu raksturs. Grieķijā bagātnieki, kuņģu rokās bija valsts vara pirkta valstij kā kuņģus uz sava rēķina. Galvenais ienākumu avots bija zeme, kuru apstrādāja ar vērgiem.

Vidus laiku finanšu saimniecībai raksturīga ir Kārļa Lielā saimnieciskā iekārta. Viņš rīkojās kā kautkurš lielgruntnieks, interesējās par saimniecības sīkumiem.

§ 5. DĀVANĀS.

No sākuma tās deva karalim brīvprātīgi un sauca par benevolentium. Bet šīs dāvanas maz pa mazam pārvērtās piespiedu maksajumos - manevolentium. Bet kad ienākumi no zemju eksploatācijas palika mazi, līdzekļi aptrūkās, tad sāka ķerties pie ziedojumiem - subsidium. Kārtas un šķiras tad nodalīja savā starpā ziedojuma zumas. Šinī pat laikā uzpeldēja arī jautājums par pārvaldes diferenciaciju. Izcēlās izšķirība starp dominium principis (karaļa manta) un errarium (valsts manta). Dominium principis no sākuma ietilpināja privātas saimniecības ienākumus. Ziedojumi ieplūda errarium, no kā vēlāk izcēlās valsts kase, kur vēlāk ieplūda arī nodevas. Kad ziedojumu neienāk, karalis sāka viņus stingrāki ievākt, piedodot piespiedu raksturu un no šā brīža jau runa iet par nodokļiem.

§ 6. NODOKĻI.

Nodokļi ir pilsoņu vai saimniecības mantas daļa, ko ņem publiska apvienība piespiedu kārtā savu vajadzību apmierināšanai. Šis jēdziens gan neapmierina visus virzienus finansu zinātnes teorijā. Sociāli politiskais virziens stāv uz cita redzes viedokļa, definējot nodokli, kā piespiedu maksu pa daļai vispārēju izdevumu segšanai, pa daļai mantas pārdalīšanai (Adolfs Vagners); skatās uz nodokli ne vien kā uz ienākumu avotu, bet arī kā uz sociālās reformas ieroci pilsoņu mantas vienlīdzīgākai sadalīšanai. Šis nodokļa jēdziens nav pareizs. Nodokļiem nav tikai minētās funkcijas, bet viņus pavada vēl vesela rinda citu. Muitas nodokļi uzbūvēti saskaņā ar valsts saimnieciskām vajadzībām, viņi noteikti tā, ka veicina vienas, vai otras vietējās rūpniecības nozares pacelšanu. Alkoholiskos dzērienus apliek ar lieliem nodokļiem, lai samazinātu viņu patērišanu; fosfora sērskociņus apliek ar dubultu akcizi, lai viņus, ka veselībai kaitīgus, izskaustu no tirgus. Te nodokļiem ir higiēnisks nolūks. Te redzam, ka nodokļiem piekrīt dažādas funkcijas un A. Vagnera definīcija nav pilnīga. Bet no otras puses - pilnīgas nodokļu definīcijas līdz šim pavisam nepastāv.

§ 7. NODEVAS.

Maksājot nodokli, mēs nekādu ekvivalentu no valsts puses nesāņemam, turpretim pret nodevu maksātājs saņem noteiktu ekvivalentu. Zīmogmarkas uz lūgumrakstu liekam, lai saņemtu atbildi; vēstuli apliekam ar pastmarkām, lai adresāts saņemtu viņam nosūtītās ziņas. Ja valsts jeb publiska apvienība eksploatē kādu uzņēmumu un atlīdzība par sniegtiem pakalpojumiem nepārsniedz eksploatācijas izdevumus, varbūt ir pat mazāka, tad uzņēmumu eksploatē pēc nodevu principa. Ja uzņēmums atņemt arī peļņu, bet nepārsniedz vidēja tirdznieciska uzņēmuma peļņu, tad uzņēmumu eksploatē pēc nodokļu principa.

Vispār, valsts uzņēmumus var eksploatēt pēc: 1/ nodevu principa, 2/ privāttiesiskā principa, 3/ nodokļu principa un 4/ tīra izdevumu principa.

Valsts var noorganizēt dažādus uzņēmumus - dzelzsceļus, pasta, teatrus u.t.t. un nodot publiskā lietošanā bez kādas atlīdzības, sedzot eksploatācijas izdevumus ar valsts līdzekļiem. Kādreiz krievijā pastāvēja bezmaksas zemstes pasta, komunisti arī ievada brīvu pastu, dzelzsceļus, teatrus u.t.t. Tagad tas viss jau pārdzīvots un daudzos uzņēmumos valda jau nodokļu princips.

Tāpat Latvijā, ka citur vairumu valsts uzņēmumus eksploatē pēc privāttiesiskā principa (dzelzceļi, kalnrūpniecība u.c.) Ja pastāv nodokļu princips, tad lomu spēlē fiskālas intereses. Dažus uzņēmumus valsts eksploatē kā monopolus (spirta, tabakas, sērskociņu, linu u.c.)

Dzīvē šie principi mainās, mainās pamazām, atkarībā no sabiedriskiem saimnieciskiem un citiem apstākļiem. Senāk satiksmes ceļus eksploatēja pēc nodokļu principa, pat par šoseju lietošanu bija jamaksā augsts tarifs. Šosejās tagad eksploatē pēc tīro izdevumu principa, ar zaudējumiem. Pirms kara valsts piemaksāja caurmērā 1/2 kap. par dzelzceļu pasažiera versti, dažas valstis gan pieturās pie privāttiesiskā principa, krievi pasažieru pārvadāšanas relatīvos zaudējumus sedza ar preču pārvadāšanas ienākumiem.

NAUDAS REGALIJAS ne reti izrādījušās par ienesīgu veikalu, kadēļ eksploatēja fiskālām iintrešēm, tagad viņu eksploatē pēc nodevu principa. Domeņus eksploatēja pēc fiskāliem principiem, tagad turpretim vaksts zemi izlieto zocialpolitiskiem mērķiem : apgādā ar zemi bezzemniekus.

Krievijā ilgu laiku valsts zemi eksploatēja pēc privāttiesiskā principa - izdeva uz torgiem. Vēlāku daudz apvidos zemi sāka iznomāt ārpus torgiem, pārejot uz nodevu principa. Valsts uzņēmumu eksploatācija dažādās valstīs ir ļoti dažāda : Krievijā pastu eksploatēja pēc nodokļu principa, U.S.A. ilgāku laiku jau eksploatē pēc nodevu principa, kadēļ arī ne reti nesedz izdevumus. Tiesu iestādes senāk eksploatēja pēc nodokļu principa, tiesneša amats pārdeva pa naudu, kadēļ arī pircēji centās tiesas eksploatēt ienākumu ziņā. Tagad daudz kas ir otrādi. Čīlē, Kostarikā, Hondurasā un vēl dažās citās valstīs laikrakstu pasts pastāv pēc tīra izdevumu principa.

Arī pilsētas dažus uzņēmumus eksploatē pēc tīra izdevumu principa (bibliotēkas, muzeji u.c.) Dažas Anglijas pilsētas sarīko bezmaksas koncertus, kas maksā diezgan daudz. Te redzam interesantu attīstības procesu, Valsts izmanto kādu uzņēmumu pēc nodokļu principa, vēlāku pārvēršās jau nodevu vai pat tīrā izdevuma principā. Šās maiņas dēļ dažas politiskas grupas uzstājas par dažādu uzņēmumu pārņemšanu valsts eksploatācijā, jo caur to viņu lietošana kļūst lētāka. Vēl nesen atpakaļ daļa Prusijas dzelzsceļu bija valsts eksploatācijā, kad agrarieši uzstājās par visu dzelzsceļu pārņemšanu, lai samazinātu lauksaimniecības ražojumu pārdošanas izdevumus. Tie paši motīvi pamudināja Krievijas muižniekus prasīt visu dzelzsceļu pārņemšanu valsts īpašumā. Vēsture pazīst daudz gadījumus, kur zem nodevu maksas patiesībā ņēma nodokļus. Pārvilka par upi tauvu, par kuņas pacelšanu bija jamaksā. Uz sauszemes uzcēla tiltu, par kuņas pārbraukšanu bija jamaksā. Nodeva var būt tikai par nepieciešamu pakalpojumu. Tadēļ minētos gadījumos ir aizmakāts nodoklis, vai nodeva. Šāda veida, tagad diezgan komiska, līdzekļu iekasēšanas recepte izskaidrojama ar to, ka sabiedriski tiesiskās attiecības toreiz traucēja tieši iekasēt nodokļus. Iedzīvotāji maksāja tikai par pakalpojumiem, jo sabiedriskā dzīve bija maz attīstīta un valstij maz bija iemēslu ņemt nodokļus. Pētot vecus nodokļu institutus, stingri jaatšķir nodokļi no nodevām. Krievijā pastāvēja "tamozennaja pošlina", kas patiesībā bija muitas nodoklis. Nepareizais nosaukums uzglabājies no veciem laikiem, kad viņu sauca par nodevu, jo tauta bija tumša un nodokļu ņemt nevarēja, bet ņēma nodevas, it ka par pakalpojumu. Muitas likmēm arvien ir bijis nodokļu raksturs, Tapat "nasledstvennaja pošlina" arvienu ir bijis nodoklis.

§ 8. MĒRĶU NODOKLIS

Mērķu nodoklis ieņem vidus vietu starp nodokli un nodevu. Viņu ņem noteiktam zināmam mērķim. Anglijas vietējās finansēs sastopam nespējnieku, ceļu un tamlīdzīgus nodokļus. Nespējnieku nodoklis pastāv vēl tagad. Nodevas un mērķa nodokļi tik tāļu ir vienādi, kamēr viņi abi domāti specialai vajadzībai, bet atšķirība ta, ka par nodevu viņas devējs saņem zināmu ekvivalentu, kamēr par nodokli tādu nesaņem. Ja maksā pae ieeju muzejā, tad tā ir nodeva, bet ja ņem nodokli par labu muzejam no visiem iedzīvotājiem, neatkarīgi no muzeja apmeklēšanas, tad tas ir mērķa nodoklis. Senāk Krievijas valsts un pašvaldību budžetos mērķa nodoklis spēlēja lielu lomu. ņēma vanginieku nodokli - vanginieku izpirksanai; "jamskije gengi" - zirgu pasta uzturēšanai u.c. Rodoties jaunām vajadzībām - vajadzēja jaunus ienākuma avotus, tapēc arī mērķu nodokļi ilgi pastāvēja, kamēr vien nebija specializētu kreditu. Tagad valstīs pastāv likumīgs budžets, kas paredz zumas katram noteiktam izdevumam, bet neparedz, ka noteikti ienākumi tiktu izlietoti tikai noteiktām vajadzībām. Pastāvot mērķu nodokļiem, iedzīvotāji nodeva naudas zumas pilnīgi valdnieku rīcībā. Kontrolēs par nodokļu izlietošanu nebija, kadēļ arī mērķu nodoklim bija vairāk moraliska, ka faktiskā nozīme. Tagad mērķu nodokļa vairs nav, valsts budžetes viņus nekur vairs neatrodam. Minēju jau, ka Anglijās pašvaldībās pastāv nespējnieku nodoklis, bet arī viņu tagad izlieto citām vajadzībām.

Valstīs pastāvēja dominielā iekārta, tikai vēlāku parādījās nodevas un nodokļi, kuņi piespiedu raksturu ieguva tikai vēlāku.

Pēc tam parādas arī krediti. Ja nauda pietrūka, karalis prasīja naudu tautai, bet ne arvienu i viņš viņu dabuja, tadēļ ievēda piespiedu izdevumus. Valdnieki gan solijās atdot, bet solijumub aizmirsā un naudu,

protams neatdod. Tādā veidā kredīts pārvērās par nodokli. Anglijā ap šādiem aizdevumiem norisinājās vesela cīņa un tauta beidzot arī izkaroja, ka karalis bez parlamenta atļaujas nekādus aizdevumus nevarēja ņemt.

§ 9. REGALIJAS.

REGALIJAS nosaukumu lieto vairākās nozīmēs: 1/ regalia majora un 2/ regalia minora.

Regalia majora raksturo visas tiesības, kas izteik no valsts būtības, ka augstākas varas nepieciešams piederums (nodokļi, tiesas u.c. tamlīdzīgas augstākās valsts varas funkcijas).

Regalia minora privāttiesiska rakstura tiesības, kuras izņem no privātu personu tiesību sfēras un nodod valsts rokās, arvienu paturot savu fiskālo raksturu. Regalijas ieguva valsts ienākuma veidu jau vidus laikos, kadē, ka valsts ienākuma formai viņai ir vēsturisks pamats. Regalijas var būt nodevas, vienas var būt arī ar privāttiesisku raksturu u.t.t. Logiskā domu gaitā regalijas var sadalīt kategorijās pēc uzņēmumu izmantošanas principa, tomēr viņa ir tikai vēsturiska, ne logiska kategorija. Tapēc arī regalijas ir visai grūti definējamas, jo logiski tas satur dažādu valsts ienākuma veidus. Pateicoties vēsturiskiem apstākļiem, pēc kāda autora domām ta esot kļuvuse par sašašņu kategoriju, jo te ierindoja visu to, ko citur nevarēja ierindot. Krievijā zem regalijām skaitījās pasta, telegrafa, naudas kalšanas u.c. valsts ienākumi. Ja nu ņemam vērā, ka regalijas ir vēsturiska kategorija, tad viņai valsts budžetā vietas nav. Turpretim vidus laikos šādam nosaukumam bija liela nozīme, jo ienākumus sauca par regalijām, lai vieglāki varētu ievest jaunus nodokļus. Regalijām vislielākā nozīme bija laikmetā starp domeņiem un nodokļiem. Ienākumi no domeņiem nesedza valsts pieaugošos izdevumus, nodokļus ievest nevarēja, tapēc karaļiem nekas cits neatlika, ka ķerties pie regalijām. Pie regalijām pieskaitīja arī mantu bez īpašnieka, zveju, medības u.c. Valdība ekspluatēja tirdzniecības un ražošanas veidus - tie arī bija regalijas. Neapolē pastāvēja regalijas uz ledus iekrāšanu, citur uz lupatu lasīšanu, nažu tīrīšanu, skursteņu salūcīšanu u.t.t. Galvenās regalijas formas bija naudas kalšana, zveja, medības un kalnu bagātības.

Finansu zinātne nekad nav staigājuse pātstāvīgus ceļus, viņa arvienu ir atradusēs astē praktiskai dzīvei. Kad valstij aptrūka ienākumi, viņa sāka meklēt jaunus ienākuma avotus, centās izskaidrot, ka valsts varai pieder tiesība uz zināmiem ienākumiem, starp citu nākot pie slēdziena, ka tikai uz virszemes bagātībām var būt tiesības arī privātpersonām, turpretim uz apakšzemes bagātībām var būt tiesība vienīgi valstij. Gaiss arī pieder valstij, jo vēja dzirnavas varēja ierīkot tikai valsts. Teorijai nākot pie tāda slēdziena, valsts varēja izsludināt regalijas uz apakšzemes bagātībām un gaisu. Vecākā vācu literatūra ar regaliju jautājumu nodarbojās ļoti daudz un XVI g. s. Vācijā regalijas atzīst gandrīz par vienīgo ienākumu avotu. Tomēr, runājot par regalijām, jānāk pie slēdziena, ka arī sabiedrībai piekriť zināma loma regaliju jautājumos. Anglijā piem. nevarēja izsludināt regalijas uz apakšzemes bagātībām, jo tur bija ļoti stipra zemes īpašnieku šķira. Krievijā Peters Lielais izsludināja regalijas uz apakšzemes bagātībām, bet Katerīnai II šās regalijas nācās atcelt, jo viņas laikā muižnieku vara bija ļoti stipra.

Pilnīga regaliju vēsture vēl nav pieejama, bet runājot par regalijām, jāsaka, ka viņu attīstībai ir bijuši labvēlīgi apstākļi, jo no sabiedrības puses viņas gandrīz nekad pretestību nepiedzivoja.

Regalijas var iedalīt: 1/ Privāttiesiskās regalijas, kuras valsts ekspluatē uz līdzīgām tiesībām ar privātām personām, radot ekspluatācijai privilīģetu stāvokli. Piemēram valsts papīru spiestuve, kura strādā blakus privātiem uzņēmumiem, bez priekšrocībām. 2/ Juridiskās regalijas - iestādes, kuras valsts ekspluatē aiz politiskiem, vai arī saimnieciskiem motīviem - naudas izgatavošana, tiesas. Senāk tiesnešu amatus pārdeva un tie nāca privātu uzņemeju rokās. Jaunākos laikos arī pasta pārņem valsts savās rokās, privātā ekspluatācija nevarēja apmierināt sabiedrības prasības. Kamēr pasta atradās privatās rokās, nebija korespondences aizskaramības garantijas. 3/ Fiskālās regalijas - valsts ekspluatācijā pārņemti uzņēmumi ar fiskālām intresēm un pa lielākai daļai sastopamas dažādu monopolu veidā: liana, degvīns,

tabakas, sērkokociņu u.c. Šīs regalijas tūvojas netiešiem nodokļiem, uz kuriem ne reti pāriet no regalijām, bet var notikt arī otrādi. Regaliju izskaidrojumi ir ļoti dažādi. - Zonnenfelds regalijas iedala nodokļa kategorijās, ko nevar uzskatīt par pareizu. Bodens regalijas izskaidro ka aplikšanas līdzekli. Maltus dažas regalijas pieskaita domeņiem, dažas nodokļiem, bet aizmirst regalijas, kuras varētu pieskaitīt nodevām. Zeligmans izsaka, ka bez regaliju kategorijas var pilnīgi iztikt. Šim domām pēdējos laikos rodas daudz daudz piekritēju. Ka viens no noteiktākiem regaliju pretiniekiem ir Adolfs Vagners. Viņš atzīst tikai 3 ienākumu avotus: 1/ privāttiesiskos, 2/ nodevas, 3/ nodokļus. Te Vagners ieskaita arī regalijas, skatoties pēc viņu rakstura, ieskaitot viņas ar to loģiskās kategorijās un neabzīstot vēsturiskās kategorijas. Tomēr arī Vagnera iedalījums ir nepilnīgs, jo neietver mantojumus un soda naudas, tādēļ te jāparedz vēl ceturtais ienākumu veids - valsts augstākās varas tiesības uz bezīpašnieka mantu.

Jau atzīmeēju, ka regalijas ir vēsturiska kategorija, viņā ietilpināja dažādus valsts ienākumus: nodokļus, nodevas u. c. Regalijas tādā veidā maskeja nodokļus, lai ar jauniem, ar maskētiem, nodokļiem neuztrauktu iedzīvotājus. Ja tagad iedzīvotāji var izteikt savu gribu, tad toreiz te nevarēja, tādēļ arī nebija jābaidās no atmaskošanas. Ja senāk regaliju izplātišanos veicināja dažādi vēsturiski apstākļi un šķiru attiecības, tad tagad tur spēlē savu lomu pavisam citi faktori. Kad privāta iniciatīve dažu uzņēmumu dibināšanai ir nepietiekoša, tad nekā cits neatliek, ka ierosinājumu ņemt savās rokās. To mēs piedzīvojam arī Latvijā viņas pirmos pastāvēšanas gados. Valsts ņemas pie regalijām un atver savas fabrikas, ja grib tautā attīstīt tehniku, labu gaumi, dot jaunus paraugus. Krievijā valdība atvēra savas stikla un porcelāna fabrikas, jo privātu uzņēmumu neradās. Ļoti dažādas regalijas ievēd arī sabiedrības labā - pasts, telegrāfs, tiesas.

§ 10. M O N O P O L I .

Valsts ne reti ņemas arī pie monopolu, jo pretējā gadījumā draud privāts monopols. Piemēram, dzelzsceļu izmantošanu valsts patura savās rokās, jo privāta eksploatacija dažādu iemeslu dēļ nav vēlama. Monopolu tiesības visvairāk patura komunālistādes uz dažādiem uzņēmumiem: ielu dzelzsceļi, ūdensvadi, gāze, apgaismošana u.c. Valsts patura savās rokās dinamita un pulvera fabrikāciju. Daudzas regalijas ievēd aiz fiskālām intresēm - tabakas, spirta un tam līdzīgā monopoli. Savu lomu protams spēlē arī citi iemesli, piem. žūpības apkarošana, tādēļ ne visur spirta monopols ievests aiz fiskāliem nolūkiem. Arī Krievijā degvīna monopols tika ievests žūpības apkarošanas nolūkā, kaut gan nevar teikt, ka šinī virsienā viņam būtu kādi panākumi. Var būt arī higiēniski iemesli, kādi bija fosfora sērkokociņu ierobežojumi.

Par uzņēmumu pārņemšanu valsts rokās dažādos laikos bija dažādi uzskati: Angļu ekonomists Adams Smits saka, ka valsts esot slikts saimnieks, uzņēmums daudz labāki varot uzplaukt privātās rokās. Ne arvienu var teikt, ka valsts būtu slikts saimnieks, viss atkarājas no uzņēmuma organizācijas, bet Smits'a laikos bija citādi apstākļi. Visur var novērot, ka dzelzsceļi pāriet valsts rokās, tapāt arī pasts un telegrāfs, tomēr nav iemesla žēloties, ka viņi strādātu ļoti slikti. Valsts izmantošanai ir arī savas priekšrocības, kādas nav privātiem uzņēmumiem, tomēr arī ar valsts uzņēmumiem aizrauties nevar, par ko Latvijai jau ir daži visai sāpīgi piedzīvojumi. Valsts dažādus uzņēmumus var pārņemt arī aiz politiskiem motīviem. Vācijā Bismarks gribēja ievest degvīna monopolu, bet pret to cēla iebildumus, jo šie uzņēmumi būšot nodarbināt daudz ierēdņus, kuri būdami no valsts atkarīgi varot būt bīstami vēlēšanās. Tomēr no otras puses, ja ņemam tāda milzu uzņēmumu, ka Krūppa fabrikas, tad tur strādnieku un ierēdņu iespaidošana no uzņēmuma puses ir daudz lielākā, ka jeb kurā valsts uzņēmumā.

Ja monopols vai fiskāla regalija ir aplikšanas forma, tad rodas jautājums: kad ir izdevīgāki izlietot aplikšanas, ka monopola formu. Kāds angļu finansists aizrāda ka - jo augstāka aplikšana, jo augstāks nodoklis zināmam priekšmetam, jo izdevīgāki ievest monopolus un jo grūtāki kontrolēt privātu ražošanu, jo labākas izredzes ir monopolam. Degvīnu parasti aplik ļoti augstu, bet tam seko atteikšanās no valsts degvīna lietošanas un sāk izgatavot paši. Tāpat tabakas preces. Ja arī te ražošanā pastāv monopols, tad viņš tomēr ir zināmā mērā ierobežots, ar lielām fabrikām izdotām koncesijām. Bet zināmu tabakas daudzumu pārdod bez bandrolēm. Tādos uzņēmumos ir ievēdami monopoli. Ne arvienu monopola ievēšana var vest pie vēlama rezultāta. Jo uzņē-

mumam ir vajadzīgi kapitāli, jo uzņēmumam ir vajadzīgi lielāki jauninājumi, modernas mašīnas - monopols nav ievedams. Kapitāla trūkums valsts uzņēmumos arvienu ir spēlejis lielu lomu, tapēc ja nav naudas, tad arī nevar runāt par viena vai otra uzņēmuma pārņemšanu.

Valsts nav pietiekoši elastīgs aparats, tapēc tehniski jauninājumi ir par šķērslī uzņēmumu attīstībai. Privatos uzņēmumos lielāku iespaidu atstāj konkurence, kas spiež sekot modernai teknikai. Latvijā tabakas monopols nav ievests tadēļ, ka nav vajadzīgo kapitālu, tapāt nav arī vajadzīgo speciālistu.

§ 11. S P E C I A L Ā

A P L I K Š A N A .

Vēl pastāv viena aplikšanas forma, ko finansu zinātne apzīmē par speciālo aplikšanu. Pateicoties labvēlīgiem kredita apstākļiem, jaunos laikos ļoti strauji pieaug pilsētas, būvē namus, ierīko modernas ērtības, dārzus u.t.t. Šādam pilsētu pieaugumam viscaur iet līdzī viena parādība - nami un gruntsgabali ārkārtīgi pieaug vērtībā. Jaiekārto tikai ērta - satiksme, apgaismošana, kanālisācija un citas ērtības kādā nomaļā pilsētas malā - tulīn paceļās īre, atverās tirgotavas un dzīve pilnīgi pārveidojās. Pilsēta nevar palikt vienaldzīga pret šādu parādību un ķeras pie namu vērtības un zemes peļņas aplikšanas. Londonā no 1870 - 1895 g. zemes vērtība pieauga par 15 milj. To pašu redzam citās pilsētās. Ja šādu vērtības pieaugšanu neapliek, tad viņa ir īpašnieka tīra peļņa. Vēlāku vērtības pieauguma aplikšana pārgāja arī uz laukiem, kur tapāt ar jaunu dzelzsceļu un šoseju būvi zemes vērtība ceļās. Šī speciālā aplikšana sevišķi progreseja pasaules kara laikā, kad dažādām saimniecisku apstākļu dēļ daudz tirgotāju un rūpnieku rokās krita milzu bagātības - kara peļņa, kas ķēra arī neitralās valstis - Zviedriju, Norveģiju, Dāniju u.c. Arī tur ievēda speciālo aplikšanu. Aprēķina miera laikā peļņu, kuru tad atvelk no kara peļņas un starpību aplik ar lielu progresīvu nodokli, kurš sniedzas pat līdz 80%. Arī Latvijā 1919 g. ievēda tādu kara peļņas nodokli. Kara laikā arī uz laukiem radās jauna bagatnieku šķira, bet taņī laikā arī naudas kursi bija nedroši, tadēļ viņi centās savu bagātību pērvērst nekustāmos īpašumos. Ar to cēlās nekustāmu īpašumu cenas, kas sevišķi spilgti bija novērojams Vācijā

§ 12. Ā R K Ā R T Ē J I E I E N Ā K U M I .

Tās visas bija kārtējo ienākuma formas. Tagad apskatīsim arī ārkārtejo ienākumu formas. Vidus laikos ārkārtejie ienākumi komplektējās no demenēm, valsts īpašumu atsavināšanas un žīdu eksploatacijas. Žīdi toreiz, tapāt ka tagad, nodarbojās ar dažādām naudas operācijām un tirdzniecību. Karāļi turpretim bieži atradās spaidīgos naudas apstākļos, kadēļ sāka tvārstīt žīdus, lai izspiestu no viņiem naudu. Japiezīmē, ka žīdus tajos laikos uzskatīja ka personas ārpus likuma. Pat vērģs varēja atsaukties uz ierāduma tiesībām - baznība viņu aizstāvēja, turpretim žīdus baznība nolādēja. Žīdu eksploataciju karāļi pārdeva firstiem un grāfiem.

Tagad pūblisko apvienību ārkārtejiem ienākumiem ir cita forma - krediti. Senātnē kreditus saistīja ar valdnieku personīgām īpašībām, jo karāļb, kontroles trūkuma dēļ kreditus izlietoja nelietderīgi. Tagad valstīm ir budžets, bez tam bagātības vairošanās rada tirgū brīvus kapitālus, kas veicināja kreditu attīstīšanos jau XIX g.s. kredita iegūšana ir atkarīga no dažādiem apstākļiem. Pirms pasaules kara un arī vēl tagad lielus kreditus izlieto neproduktīvām vajadzībām - bruņošanai. Zināma daļa no šiem kreditiem gan gāja lietderīgi - ostu izbūvei un dažādiem uzņēmumiem. Kustāma kapitāla intreses prasa, lai lieli izdevumi tiktu segti ar kreditiem (būves, lielāki pasākumi u.t.t.) Kustāma kapitāla pārstāvji vēlas, lai šādos gadījumos ne vis paceltu nodokļus, beļ izlietotu aizņēmumus. Nodokli jamaksā visiem, bet jaunākos gados viņu smagums pārvietojās uz turīgākām šķirām. Ja nu ķerās pie aizņēmumiem, par kuriem jamaksā tikai nelieli %, tad šā brīža smagumu pārvieto uz nākotni, varbūt pat turpmākām paaudzēm. Tālāku kustāma kapitāla intresēs ir, lai tiktu uzturēti kapitāla % un kapitāla cena. Ja tirgū uzkrāsies lielāki kapitāli, var krist viņu ienesība. Vienīgi pieprasījumi pēc kapitāliem palīdz uzturēt viņu cenu, tadēļ rodas virzieni, kas pretojas valsts aizņēmumu dzē-

šanai, jo tas var atstāt nelabvēlīgu iespaidu uz kapitāla %. Jau minēju, ka valstis daudz naudas izlieto militārām vajadzībām. Tie, protams, ir neproduktīvi izdevumi tādos gadījumos, ja apbrunošanās notiek agresīvos nolūkos. Turpretim, ja šie izdevumi iet valsts aizsardzībai, tad tos nevar uzskatīt par neproduktīviem. Produktīva kapitāla izlietošana ir arī izpiršana, jo nāk par labu plašām sabiedriskām šķirām.

§ 13. VALSTS ĪPAŠUMI, JĻB DOMĒNI.

Valsts īpašumi, jeb domeņi plašākā nozīmē ir visa valsts kustāmā un nekustāma manta. Skolas, ceļi, muzēji, cietokšņi u. t. t. Napoleona koks Francijā sauc šādus īpašumus par domaines publiques. Minētiem īpašumiem nav fiskāla daba, tapēc arī nevar ietilpt finanšu zinātnes apjomā. Domeņi finanšu zinātnē var interesēt tikai tik tālu, cik tālu viņiem, ka valsts īpašumiem ir fiskāls raksturs. Vēlāku arī redzēsim, ka domeņu fiskālā nozīme ir ļoti maza, bet galvenām kārtām viņiem piekrīt sociālpolitiskas funkcijas.

Pie domeņiem fiskālā nozīmē pieder valsts meži un dažī valsts kapitāli. Franči viņus sauc par domaines d'état, ilgāku laiku pats domeņu jēdziens nebija pietiekoši skaidrs, nebija nekādas izšķirības starp valsts un valsts galvas mantām, tikai pamazām norisinājās īpašumu diferenciacija. Sevišķi plaši uzskati te nodibinājušies frančiem, senāk zem domeņiem saprata tikai nekustāmu valsts mantu. Tādos uzskatos paliek arī Rau un Vagners. Tikai jaunākos laikos te pieskaita arī kustamu valsts mantu, smagumu atstājot uz valsts mežiem un zemiem.

Domeņi ir viens no visvociņiem valsts ienākumu avotiem. Uz zemes īpašumiem bazējas visas vecās valstis tajos laikos, kad nebija vēl attīstītas pilsoņu dzīves, nebija tirdzniecības un rūpniecības. Pilsoņu ienākumi komplektējās no zemes īpašumiem. Arī valstij vajadzēja piemēroties šai iekārtai un arī viņas ienākumus deva zeme, domeņi. Tapēc arī senāk valstij piederēja lieli zemes īpašumi. Atenās valstij piederēja ienesīgi zemes gabali, kalnraktuves; Roma savus zemes īpašumus paplašināja ar agri publici. Arī vidus laikos domeņi spēlēja lielu lomu. Vēlāku domeņi gāja mazumā, bet paplašinājās lielgruntnieku zemes īpašumi. Līdz ar kapitālisma attīstību pārgrozījās arī uzskats par domeņiem, nodibinot pat uzskatu par domeņu atsavināšanu (Smits). Valsts esot slikts saimnieks, kadēļ neesot nekāda iemesla domeņus paturēt valsts rokās, ja privātā saimniecībā viņu eksploatācija esot racionālāka. Par dzelzsceļiem, pastu un telegrafu gan nevar teikt, ka valsts saimniecība būtu slikta. Jaunākos laikos atkal attīstās uzskats - ja valsts rokās atrastos pietiekoši liels zemes fonds, viņa viegli varētu iespaidot saimniecisko attiecību iekārtu valstī. Ar to tad arī radies uzskats par labu domeņu neatsavināšanu. Daži bazejas uz sociālpolitiskiem iemesliem, jo ar lielu zemes fondu varot atstāt iespaidu uz zemes sadalīšanu, nomas attiecībām un strādnieku algām. Ja zeme pieticama visiem - tas atstāj labu iespaidu uz strādnieku stāvokli.

Finanšu zinātnē nepēta, kā pārvaldīt valsts zemes, bet viņai jāzin, kādu lomu domeņispēlē finanšu saimniecībā. Pirms kara domāja, ka domeņi atstājami valsts īpašumā. Turpretim tagad rīkojas par labu valsts zemju atsavināšanai Latvijā, Igaunijā, Lietuvā, Polijā u. c. Senos laikos Grieķijā un Romā domeņus apsaimniekoja pati valsts, bet viņu apsaimniekošana ir daudz sarežģītāka, ka dzelzsceļu un pasta saimniecība. Te krīt svarā zemes īpatnības, zemes saimniecība prasa lielus kapitalus, bet viņu jau valstij nav. Arī ienākumi no domeņiem ir svārstīgi un valstij nav noteikta ienākuma postena, kas pie budžeta sastādīšanas spēlē ļoti lielu lomu. Attīstoties tehnikai domeņu izmantošanu var nostādīt uz daudz pastāvīgākiem pamatiem. Tagad domeņus pa lielākai daļai atdod nomā uz ilgāku jeb īsāku laiku, kas, protams, atkarājas no dominējošā lauksaimniecības veida. Pie ekstensīvas zemkopības parasti redzam īsākus nomas līgumus, turpretim intensīva saimniekošana ir iespējama vienīgi ilgā termiņa vajadzīgs nomā, lai zemē ieguldītu kapitāli sevi attaisnotu. Pie zemes iznomāšanas mums ir darīšana savā ziņā ar monopolu, jo zemes daudzums ir aprobežots, tadēļ arī viņai svarīgs ir zemes nomas jautājums. Krievijā savā laikā nomas lietas bija nonākušas visai saspraigtā stāvoklī, kas prasīja likuma iejaukšanos. Lai raksturotu valsts zemju apsaimniekošanu, tad apskatīsim to dažādās valstīs.

U.S.A. domeņiradās no atsevišķu štātu federatīvai varai nodotām zemēm, no iegūtām zemēm (Alasku) u. t. t.) No katriem 36 apgabaliem vienu nodeva tautskolām, bet pārējās sekcijas (apgabalus izdalīja 320, 160, 80 un 40 akru lielus zemes gabalus par 2 un 1,25 dolariem akru. Līdz 1862 g. atsavināja tikai pret samaksu, bet vēlaku jau radās virziens, kurš centās panākt zemes atsavināšanu par velti. 1862 g. likums deva tiesību katram 21 g. vecam pilsonim uz 160 vai 80 akru lielu zemes gabalu atkarībā no atstātuma no dzelzsceļa un apdzīvotām vietām. Iemaksāt vajadzēja tikai 18 dolarus, bet sešu mēnešu laikā zemi vajadzēja sākt apstrādāt. Pēc 5 gadu nepārtrauktas zemes apsaimniekošanas ierādītais gabals pārgāja privātīpašumā. Kareivjiem iemaksa bija noteikta uz 2 dolariem un un apstrādāšanas laikā uzskaitīja uz ieskaitīja arī armijā nokalpoto laiku U.S.A. pastāveja vēl otrs virziens domeņu lietās, kas atradās zem dzelzsceļu kompaniju iespaids, Dzelzsceļu būves veicināšanas nolukos attiecīgām kompanijām izdeva zemi no sākuma 6 kv. jūdzes, bet vēlaku jau pa 10,20 un pat 40 kv. jūdzēm uz 1 dzelzsceļu stīgas jūdži. Ziemeļu dzelzsceļu linijai no Atlantijas okeana līdz San-Francisko saņēma 58 milj. akru vērtībā par 580 miljoniem dolaru. Rēķinot tikai par 2 dol. akru un no zemes vērtības atvelkot dzelzsceļa būves izdevumus, dzelzsceļu kompanija iebāžot kabatā 20 miljonus dolaru. Tāda rīcība izskaidrojama, ta, ka dzelzsceļu kompanijām bija liels iespaids uz likumdošanu. Vēlāk, zināms, šo zemes gabalu izdošanu sašaurināja.

AUSTRALIJAS KOLONIJĀS domeņu lieta nostādīta pavisam citādi, jo tur valdības vara atrodās strādnieku rokās. Lordi tur savā laikā gan sapirka lielus zemes gabalus, bet tad radās nemieri, kuriem bija savi panākumi.

Izdeva jaunus likumus, kas lielos zemes īpašumus sadalīja. Nodekļi lieleim zemes īpašumiem ir ļoti lieli. Ja viņi ar tiem ir nemierā, tie var viņu pārdot valstij pēc nodokļu taksācijas taksas plus 10%. Nodokļu taksācija ir vienāda visiem, ka labām, tā sliktām zemēm. Visi Austrālijas likumi iziet uz zemes fonda paplašināšanu, ar nolūku - apmierināt bezzemnieku tieksmes pēc zemes. Uz 1902 g. 1. janvāri Austrālijas Savienībai bez New-Zealand'es (Jaun-Zelande) skaitījās 703 miljoni desetiņu valsts zemju. No tām pārdotas bija 42 milj. des., iznomātas 264 milj. des. Pārējās 397 milj. des. palika nēiznomātas. Austrālijā bezzemnieki acimredzot nav visai kāri uz zemi.

PRŪSIJAS DOMEŅU POLITIKA ir savā ziņā visai raksturīga. Pilnīga rīcības brīvība te noveda pie zemes sadalīšanas. Bet no otras puses Prūsijas domeņu politika niveda pie zemes koncentrācijas lielās latifundijās, kuŗas bija apgrūtinātas ar parādiem līdz 80% no vērtības. Zemes koncentrācijai bija savas negatīvās īpašības, kuŗas vispirms izpaudās laikstrādnieku aizplūšanā uz pilsētām, bezdarbā, streikos u. t. t. Strādnieku saistīšanu pie zemes viņiem izdalīja nelielus zemes gabaliņus, kuŗi tomēr nebija tik lieli, ka nodrošinātu viņu turētājam eksistences iespējamības, tadēļ viņi bija spiesti meklēt blakus ienākumus muižnieku saimniecībās. Rentes zemes paplašināšanai valsts atvieglināja nodot arī muižniekiem daļu zemes rents fondā, nedibinot zemes bankas, kuŗas par zemi izlika savu naudu un tad to iekasēja no zemes lietotājiem.

Intresanta parādība Austrumu Prūsijā bija cīņa ar plu iespaidu poļu iespaidu un krievu strādniekiem. Attiecības starp poļiem un vāciem toreiz bija ne mazāk asas, kā tagad. Poļu muižnieku savu muižu apstrādāšanai uz lauku darbu sezonu izrakstīja strādniekus no Krievijas. Tas vāciem nepatika, tadēļ viņi atpirka poļu muižas kur un ka varēja, kolonizēja tos ar vācu strādniekiem, no sākuma izdodot zemi uz nomu, bēt vēlaku pārdeva dzimtsīpašumā. Japiezīmē, ka zemes īpašumu atsavināšana bija aprobežota: izpirkt vareja tikai 9/10 no vērtības, kamēr 1/10 palika valsts īpašumā, lai pēdējā zemes īpašniekus varētu iespaidot. Tā tas bija pirms kara.

Bij. KRIEVIJĀ valsts zemes fonds ietvēra ap 150 miljonus desetiņas. Peters Lielaizs sāka zemes iznomāšanu fiskalos nolūkos, t. s. "obrokus". Ar 1887 gadu viņus sāka pārdot dzimtsīpašumā, nosakot izpirkšanas laiku uz 44 gadiem, ar tādu aprēķinu, ka līdz 1931 gadam visiem obrokiem vajadzēja būt izpirktiem. Līdz 1882 gadam zemniekiem bija grūti tikt pie zemes nomāšanas, jo viņiem izdeva lielos, pat vairāk desmittūksts desetiņu lielos gabalos. Torgus noturēja pilsētā un prasīja lielas dršības naudas no tiem, kas vēlējās torgos piedalīties. Tadēļ zemi sagraba savās rokās uzņēmēji, kuŗi tad iznomāja tālāku zemniekiem, pie tam krietni daudz nopelnot. 1881 g. torgus pārcēla uz pagastiem un zemi iznomāja uz 6 gadiem, bet 1884 g. jau

līdz 12 gadiem un 1895 g. līdz 24 gadiem ! Ar to zemes kultura gāja uz priekšu. 1904 g. 31 % zemes izdeva bez torgiem par krietni zemaku nomu, 1905 g. zemnieku stāvoklā uz vēl vairāk atvieglināja. Tanī laikā ienākumi no zemes nomas kopa ar "promisliem" iztaisīja 25 miljoni zelta rubļus. Tagad Krievijas zemes fonds ir sadalīts un nodots bezzemniekiem bez maksas.

LATVIJĀ 1905 g. bez mežiem bija 93780 des. valsts zemes, no tām KURZEMĒ 83,300 des., VIDZEMĒ 10480 des., LATGALE valsts zemju bija maz. Par šo zemi ienēma 422 - 412 III rub. Zemes veidi sadaļījās šādi: 1/112 kroņa muižas ar 57000 des., 2/lauksaimnieciski izmantoti 569 gab. ar 8000 des. 3/ lauksaimnieciski neizmantoti 390 gab. ar 2500 des. 4/ zemes fondā apm. 2800 des. Lielam kroņa muižu skaitam bija negatīvs iespaids uz zemes kulturas parcelšanu, jo atbalstīja reakcionāro muižnieku centienus. 1914 g. no 3240 iznomājamiem gab. 200 gab. ar 2000 des. izdeva torgos, 2900 gab ar 37000 des. bez torgiem un 27 gab. apsaimniekoja valsts. Redzam, ka valdība no torgiem novērsās, ar ko valsts kontrole pavisam nebija apmierināta. 1915 g. lauksaimn. neizmantoj. zemes Kurzemē deva 6100 rub. Zemes fonds mazzemnieku un bezzemnieku apmierināšanai radās arī no meža izcirtumiem.

Krievija Latvijā pieņēma pārkrivošanas politiku. To redzam arī domēnu saimniecībā, kas centās valsts zemes kolonizēt ar krieviem, viņu palstīšana nodibināja "krievu zemnieku banku" un centās krievu zemniekus vispirms novietot Zemgales bagatākos apvidos ap Kroņa Vircavu, kur vēl tagad redzam šī mēģinājuma bēdīgos finalus, jo Zemgales zeme nav salīdzināma ar Krievijas melnzemi. Kolonizācija visrosīgāka bija ap 191(gadu, piešķirot krieviem daudz saimnieciskas priekšrocības. Ja nebūtu uznācis pasaules karš, varbūt, ka būtu radušies savi reāli panākumi. Līdz 1918 g. zemniekiem Vidzemē bija pārdotas 208000 pūrv. gabalos, kuŗi bija parasto zemnieku māju lielumā.

Ar 1920 g. 16. sept. agrārās reformas likumu agrārlieta Latvijā ir ievirzīta citā gultnē. Agrārās reformas likumam nav fiskālas intreses, bet gan sociālpolitiskas, t.i. apgādāt bezzemniekus ar zemi.

Ar minēto likumu valsts zemes fondā ieskaitītas visas valsts zemes, muižas un meži, privātmuižas, pilsētu muižas, labdarības iestāžu un korporāciju muižas, baznīcu un klosteru zemes u.t.t., izņemot zemnieku zemi. Līdz ar zemi atsavina ēkas un dažādus ierīkojumus, izņemot rūpniecības iestādes, kuŗas nav domātas lauksaimniecības ražošanu pārstrādāšanai.

Labdarīgo iestāžu muižas neatsavina tikai tik tālu, cik viņas vajadzīgas iestāžu mērķu sasniegšanai, par ko lemj Centr. Zemes Ierīcības kom. Valsts zemju pavisam ir 1175000 pūrv., baznīcas zemju 117000 pūrv., privātmuižu zemes 5960000 pūrv. kopā 7253000 pūrv. Latgalē fonda zemes ir ap. 1500000 pūrv. Ta tad visā Latvijā zemes fonds būtu 9030000 pūrv. Nederīgās zemes un vēsturiskās vietas paliek valsts īpašumā, pārējās sadala bezzemniekiem. Jaunsaimniecību lielums svārstās ap 22 ha lauksaimn. iznomājamas zemes, amatnieku zemes gabali ap 2 - 5 ha. Likumā paredzētas dažādas priekšrocības Latvijas atbrīvošanas kara dalībniekiem un viņu ģimenēm, vietējiem sīkzemniekiem un bezzemniekiem, 1905 g. cietušiem u.t.t. Priekšrocības ir arī ilggadīgiem lietotājiem. Ta tad likumā ievēroti sociāli un politiskie principi, nav piemirsts arī saimnieciskais princips - dot zemi tam, kam ir inventārs. Zemniekiem jāpiešķir pret atlīdzību, turpmēsim bijušie īpašnieki nekādu atlīdzību nesāņem. Valsts te tomēr neko nepelna, jā ar zemes maksātāju maksām diez vai izdosies segt agrārās reformas ieviešanas un citus izdevumus.

Likums paredzēja sekošus organus: 1/ pagastu, pilsētu, vai miestu zemes ierīcības, (tagad likvidētas) komitejas, 2/ apriņķu zemes ierīcības komitejas un 3/ centrālo zemes ierīcības komiteju, kuŗa sastāv no 6 saeimas un 6 valdības pārstāvjiem un valdības iecelta priekšsēdētāja.

Centrālā Zemes ierīcības komiteja taisa lēmumu par zemes galīgo piešķiršanu, bet zenākās zemes ierīcības komitejas dod savus atzinumus. Augstākā instance, kas izšķir pārsūdzības par C.Z.J. komitejas lēmumiem, ir senāts.

Pietekušie apmēram 150.000 reflektanti, bet ar normālām saimniecībām var apmierināt tikai ap. 100.000, kadēļ valdība ķerās arī pie nekultvētu zemju iedalīšanas jaunsaimniecībās. Agrārās reformas dzīvē

izvešanu, ieskaitot jaunsaimniecību korboraģiju, cer veikt līdz 1935 g.

Tāds ir mūsu agrārās reformas likums galvenos vilcienos. Viņš izlīdzina vēsturisko notaisnību, radot veselīgu sociālo iekārtu. Zemes iegūšanas veidi paredzēti dažādi: dzimtsīpašums, dzimtsnoma un privātnoma. Dzimtsnomu paredz arī mūsu civillikuma 4131 - 4131 p.p. Vidzemes lik. 123 p., Kurzemes zemes lik. 186 p. Tomēr dzimtsnomas Latvijā gandrīz nemaz nebija. Dzimtsnomas pārdošanas gadījumā dzimtsnomas īpašniekiem ir pilnīga rīcības brīvība uz līgumu. Mūsu civillik. paredz, ka vienošanās laiks par nomu nosakāms.

ITALIJĀ nomnieks dabu zemi uz nenoteiktu laiku, par zināmu noteiktu nomu. Bet ir arī valstis, kur nomas maksa pavisam nav paredzēta. Mekleburgas Šverinā 1867 g. radās daudz sīki dzimts nomnieki. Ar to domāja muižniekus pasargāt no laukstrādnieku trūkuma.

Gandrīz visās valstīs nederīgās zemes valsts patura savā īpašumā, jo valstij vieglāki viņas kultivēt un tad nodot lietošanā. Latvijā no visas teritorijas kopplatības 10% ir purvi: Kurzemē - 8,5%, Vidzemē - 10%, Latgalē - 15%, kopā 6,5 tūkst.kv.kilom. Valsts īpašumā ir atstāti arī ūdeņi, jo ūdeņi, ka spēka avots spēlē tautu dzīve nepārredzamu lomu. Doles spēka stacija vien spētu dot ap 300.000 zirga sp. enerģijas, kas apmierinātu visas mūsu prasības.

§ 14. MEŽI.

Viens no ļoti svarīgiem saimnieciskās dzīves faktoriem ir - meži. Kultūras zemēs meži pamazām iznīkst, bet viņu iznīkšana ļoti nelabvēlīgi atsaucās uz citām saimnieciskām nozarēm. To redzam Francijā, kur mežu iznīkšana atstāja visai sliktu iespaidu uz olīvu kultūru, cukurniedrām, apelsīniem u.c. Apelsīnu vietā vajadzēja sākt kultivēt firziķus un mandeļus. Ar mežiem nabadzīgos apvidos pavasaros sniegs ātri nokūst, ūpes pārplūst, bet pēc tam ātri izsīkst. Senāk kugniecībai derīgas ūpes pēc mežu izskaušanas ir palikušas soklas. U.S.A. mežu iznīkšana nopietni apdraud zemkopību.

Privātīpašnieki mežus cenšās izcirst ar nolūku, jo viņi aug gausi, bet privātīpašnieku intresēs ir apgrozīt kapitālu pēc iespējas ātrāki. Tādēļ valsts ir spiesta pārņemt lielākos mežus un iekļauties privātmežsaimniecībā, ievadot viņu vēlamās slīdēs. Līdz ar to valsts izdod saistošus noteikumus par medniecību, par cīņu pret mežu degšanu u.t.t. Amerikā ugunsgrēcīgi iznīcina 5 reiz vairāk mežus, nekā valsts patērē. Arī citādi valsts piegrīž lielu vērtību mežu aizsardzībai.

Krievijā kārtīgi mežsaimniecību sāka vest pēc 1888 g. likuma, kurš Latvijā bija spēkā līdz 1918 g. Mežus iedalīja apsargājamos un neapsargājamos. Ja mežu aizsardzības komiteja kādu mežu atzina par apsargājamo, tad viņu sadalīja cīsmās ar tādu aprīkojumu, ka izcirtot pēdējo cīsmu, pirmā jau ir atauguse. Celmus gar ūpes krastiem bija noliegts izcirst, lai aizkavētu izskalojumus. Tāpat, aizliegts ganīt lopus cīsmās, kurās apsētas, jeb apaugušas ar jauniem kociņiem. Mežu aizsardzības likumu izveda pakāpeniski. 1903 g. tas aptvēra 50 miljonu des.

1913 g. Kurzemē mežu aizsardzības likumu attiecināja uz 11.000 des. Vidzemē, kopā ar Igaunijas daļu - 9000 des. Latv. Pagaidu Valdība 1919 g. izdeva noteikumus, kas noliedza privātu mežu aršanu bez valdības atļaujas. 1922 g. 14.I. ministru kabinets izdeva atsevišķu likumu, 1919 g. 16.VII.lik. kārtībā par mežu aizsardzību, bet nav zināms, vai agrākais krievu likums ar ir vēl spēkā, jeb ne, jo pēdējais likums gan atceļ 1919 g. noteikumus, bet par krievu likumu neko nesāka. Pēc 1922 g. 14.I. likuma aizsardzībai padoti visi meži, kuri lielāki par 10 ha, mazākie meži tikai tad, ja viņi pieder pie aizsargu mežiem, dabas pieminekļiem, parkiem, alejām u.t.t., jeb arī ja tie aizsargā upju jeb ezeru krastus no izskalošanas (sk. lik.un rīk.krāj. 1922 g. 2.burtn.No 37.)

No Krievijas valsts mežiem valdība caurmērā ienēma 34,2 kap. no des. gadā. Lielākos ienākumus deva Baltijas un Polijas meži. Mazākais ienākums bija 4 kap. no des. gadā.

Mežsaimniecība daudz labāki bija nostādīta Prusijā, kur 1910 gadā skaitījās 2,5 miljoni ha. mežu, dodot ienākumus 19 markas no ha.

Līdz 1921 g. Latvijā bija 522000 des. mežu, no tiem derīgi - 371000 des. Brutto ienākums no Latvijas mežiem 1913 g. bija 3.500.000 z.rbl. jeb 9 rbl. 30 kap. no des. derīga meža, kas iztaisa gandrīz tik pat daudz, ka Prūsijā Prof. Orlovs aprēķināja, ka ienākumi no 1 des. der. meža Kurzemē ir 11 rbl. 41 kap., Vidzemē 8 rbl. 98 kap., Latgalē 7 rbl. 76 kap. Jedomā, ka šie skaitļi tomēr ir mazliet par lieliem.

Procentos mums ir 60 % priežu, 25 % egļu un 15 % lapu koku mežu. No 1914 g. - 1920 g. izcirta 10 gadu normu, ta tad par 4 gadiem uz priekšu.

Tagad mežsaimniecībā daudz kas grozījies. Valsts mežu kopplatība ir 1.115.000 pūrv., privātu mežu 2.500.000 pūrv. 12.000 pūrv. baznīcas mežu un Latgalē vēl 350.000 pūrv., kopā 3.980.000 pūrv.

Tagad visi šie meži ir valsts īpašumā. 1920/1921 g. valsts mežus eksploatēja uz sava rēķina, paredzot 97 milj. rub. tīras peļņas. Bet 1920 g. beigās koku cenas krita un budžetā radās deficīts. Ta tad meži ir nedrošs ienākumu avots un budžeta sabalansēšanai neder. Zaudējumus nesa arī tas apstāklis, ka eksploatacija izveda nepiedzīvojušas personas un tādas, kurām patika panamas. Tagad valsts mežu eksploataciju izdod torgos privāt-uzņēmējiem. 1922/1923 ienākumi bija 1090 milj. rubl., izdev. - 323 milj. rubl., ta tad atlikums - 767 milj. rubl.

§ 15. A P A K Š Z E M E S B A G Ā T Ī B A S .

Pie apakšzemes bagātībām pieder: minerali rūdas, nafta u.c. Ja zemes virsma pieder privātām personām, tad arī apakšzemes bagātības viņām pieder. Bet var arī būt tā, ka zemes virsma pieder gan kādai privātpersonai, bet uz apakšzemes bagātībām visas tiesības pieder valstij, šinī gadījumā ir darīšana ar kalnu regaliju. Agrāki apakšzemes bagātību izmantošanu vispār sauca par kalna regaliju. Tagad vairs ne. Valstij pieder monopoltiesības uz apakšzemes bagātībām, kuras var izmantot pēc 1/ privāttiesiskā principa - izmantot ar saviem līdzekļiem, bet ko pate nespēj - izdot uzņēmējiem konkurences kārtībā; 2/ publiski tiesiskā principa - nodokļu veidā, t.i. eksploatēt viena pate, neatļaujot to privātām personām, tādā veidā pacelot šo bagātību cenu, vai arī nodevu veidā; 3/ Paturot monopolu, var atļaut katram uzmeklēt apakšzemes bagātības un ļaut viņas izmantot. To sauc par kalnrūpniecības brīvību (Bergbaufreiheit, "gornaja svoboda"). Absolutas brīvības tomēr nav, viņu ierobežo dažādas valsts tomēr dažādi. Valsts nespēj visas apakšzemes bagātības izmantot, tadēļ viņa pūlas pievilkt privātus uzņēmējus absolot tiem atļaujas un zināmas brīvības. EGIPTĒ un KARTAGĀ izmantošanas tiesības izdeva pret zināmu maksu. ROMĀ pēc viņu tiesībām apakšzemes bagātības bija zemes augļi, tāpat ka virszemes augļi, tadēļ piederēja tan pašam īpašniekam, kam zemes virsma. Bet tik līdz Romas vara pārkāpa Italijas robežas, tūlī arī grozījās uzskats par apakšzemes bagātību piederību. Keizaru laikos jau visas apakšzemes bagātības piederēja valstij, izņemot pašu Itāliju. Pastāvēja apakšzemes bagātību meklēšanas brīvība, visur verēja meklēt, tikai zem ēkām ne. Vidūs laikos apakšzemes bagātības visas skaitījās par valsts regaliju, tam zemes īpašnieki arī nepretojās, jo trūka līdzekļu un zināšanu viņu izmantošanai. ANGLIJA zemes īpašnieki bija bagātāki un spēcīgāki, viņi sāka protestēt pret valsts īpašuma tiesībām uz apakšzemes bagātībām un drīz vien šās tiesības sev izkaroja. FRANCIJĀ kalnu regalijas pastāvēja līdz XVII g.s. beigām, kad sāka nodibināties citi virzieni. Stiprāku triecienu kalnu regalijai deva teorija par kalnu bagātību eksploataciju, tomēr šī regalija Francijā uzglabājusēs līdz mūsu dienām, kaut gan ar dažādiem ierobežojumiem. VĀCIJĀ kalnu regalija arvienu ir pastāvējuse un pastāv vēl tagad, turot visas izrokamās bagātības. KRIEVIJĀ kalnu regaliju ar likumu fikseja Peters Lielais, bet Katrīna II zem fiziokratu un zemes īpašnieku spiediena to atcēla (1917 g. pēc revol. to atjaunoja) 1870 g. kalnu brīvības principu uz akmeņoglēm, cinka un svina rūdām ievada Polijā, kam sekoja kalnrūpniecības strauja attīstība. 1887 g. kalnu brīvības principu attiecināja uz krongu zemēm, kaut gan ar lieliem ierobežojumiem.

Tagad kalnu eksploatacijas jautajumus izšķir dažādi. Anglijā nav ne regalijas, ne brīvības. Itālijā kalnu brīvības nav, bet bagātības var meklēt pat svešā zemē. Atrasto bagātību eksploatacijas tiesības vispirms

piešķir pašam zemes īpašniekam. Citās zemēs kalnu bagātību eksploatacija ir kombinēta dažādi dažādiem mineraliem un metāliem.

LATVIJĀ uz neatsavinātām zemēm nav ne apakšzemes bagātību regalijas, ne arī viņu izmantošanas brīvības, bet mēs arī nezinām, vai un cik mums šādu bagātību ir. Agrārās reformas likuma III d. 27 p. nosaka, ka neatsavinātās zemes apakšzemes bagātību izmantošana pieder valstij. Vispār, jautājums par kalnu bagātībām ir svarīgs, bet viņu meklēšanai mums nav līdzekļu.

Sevišķa nozīme piekrīt kalnu brīvībai, jo ta veicina privātu iniciatīvi, veicina viņu meklēšanu. Ļoti svarīgs ir jautājums par apakšzemes bagātību atdalīšanu no zemes virsmas, jo pirmās stiepijas cauri daudziem zemes īpašumiem; ja nu katram īpašniekam vajadzēs prasīt atļauju, tad tas rada lielas neērtības. Zemes īpašnieki, protams, vēlas, lai viņiem piederētu arī tas, kas atrodas zemē. Kapitāla un tautas saimniecības intereses prasa pretējo, t. i. tādu stāvokli, kas veicinātu šo bagātību uzmeklēšanu un izmantošanu.

Agrāki kalnu bagātības izmantoja tikai valsts, jo trūka privātas iniciatīves, tikai vēlāku sāka izdot privatā eksploatacijā. Literatura tu-rejās pie ieskata, ka valsts esot slikts saimnieks, kadēļ ieteica kalnu bagātības izmantot ar valsts līdzekļiem tikai tad, ja 1/ tās viegli izman-tojamas, 2/ ja viņu izmantošana ir saistīta ar citiem valsts uzņēmumiem, 4/ ja valsts uzņēmumi pievilkuši strādniekus senāk neapdzīvotās vietās un viņiem tur jāgādā darbs. R Pēdejā gadījumā ieteica eksploatēt pat ar zau-dejumiem, lai tikai strādniekiem būtu darbs.

Jaunajos laikos kalnu bagātību izmantošanas lietās noticis lūzums no vienas puses zem zindikatu un trestu iespaida, un no otras puses ar dzelzs ceļu pāreju valsts rokās. Dzelzsceļi ir liels akmeņogļu patērētājs. Iepēr-kot ogles no uzņēmējiem, tas atstāj jūtamu robu dzelzsceļu budžetā, ta-pēc daudzas valstis cenšas iegūt līdz ar dzelzsceļiem piemērotas akmeņogļu raktuves, čuguna lietuves u. t. t. (Prūsijā, Belgijā). Amerikā visas lielas dzelzsceļu kompanijas jau sen nostājušas uz tāda viedokļa, ka viņam va-jadzīgas pašām savas akmeņogļu raktuves, lai nenāktu zem citu uzņēmumu iespaida. Vēl pirms kara Amerikā 70 % no visas antracīta ražas deva dzelzs-ceļu raktuves. Sakarā ar šo Amerikā piedzīvoja arī kādu citu interesantu parādību - dzelzsceļi sāka tirgoties ar savām oglēm - pazemināja dzelzsceļu tarifus savām oglēm līdz minimumam, nostādot savu kalnrūpniecību sevišķi izdevīgos apstākļos. Tapēc arī Amerikas dzelzsceļu raktuvju ogles sāka spēlēt redzamu lomu pasaules ogļu tirgū - parādījās pat Eiropas tirgū. Lielas ogļu patērētājas ir arī pilsētas, sakarā ar pieaugošo elektrības un gāzes ražošanu, tadēļ arī viņas kāro iegūt savas raktuves.

Maksājumi par kalnu bagātību izmantošanu valstij par labu ir bijuši visai dažādi. Dažas valstis ņēma "kalnu desmito" - 1/10 daļu no visiem kalnu ražojumiem. Kalnrūpniecību tas smagi nospiēda, kadēļ šis nodevas samazināja līdz 1/20. Tikpat "desmito", kā "divdesmito" no sākuma ņēma natūrā, tagad-naudā. Kalnrūpnieki maksā arī "ceturkšņa naudu", kuru maksāja pa gada ceturkšņiem rūpniecības fiskālās administrācijas uzturēša-nas vajadzībām. Bez šiem maksājumiem vēl jāizrāda uz nodokli, kuru maksā zemes īpašniekiem. Līdz pat pēdejam laikam pastāvēja valsts pirmtiesības atpirkt visus kalnrūpniecības ražojumus. Senāk dažas valstis to arī prak-tizēja, bet grūti bija tikt galā ar tādām operācijām, tadēļ arī vispār atmeta šo "jus preemptionis" atstājot viņu tikai uz dārgmetāliem un vietām arī uz zālpeteri.

LATVIJĀ apakšzemes bagātības ir maz. Sēravotu izmantošana Kemeros un Baldonē dzieļniecības nolūkos nesuse tikai zaudējumus. Atroda-mi ir dolomita, gipsa, brūno ogļu slāņi un dzelzsrūdas slāņi kopā ar sēru. Dzelzs saturs sniedzas pie 48 % un vairāk, kāds uzskatams par ļoti labu, tomēr viņu izmantošana tagad ir neiespējama, jo viņi atrodās grunts-ūdenī zem bieziem smiltsslāņiem. Ainažu un Latgales purvu rūdas saturs tikai ap 22 % Fe, kas ir nepietiekoši.

§ 16. D Z E L Z S C E Ļ I .

Dzelzsceļus var ekspluatēt pēc politiski-tiesiskā vai pri-
vattiesiskā principa . Pieturoties pie pirmā principa , dzelzsceļus ekspluatē
brīvi , lai pelna no tiem līdzinātos videjai pelnai ; pieturoties pie otra
principa būtu jaekspluatē tā , lai ienākumi segtu tikai izdevumus , jeb vai
pat tos nesegtu , rūpējoties tikai par satiksmes ērtībām .

Tajos laikos , kad dzelzsceļi tika sāka attīstīties , viņiem
bija maza nozīme - neka nebija ko pārvadāt . Tagad turpretim laba satiksme ir
visas saimnieciskās dzīves nervs , bez labas satiksmes tagad nav iespējama tiem
ne rūpniecība , ne tirdzniecība . Labi ceļi bija gan arī senā Romā , bet bija
militara nozīme . Vispār - labi satiksmes ceļi ir rūpniecības attīstības sekas ,
tadēļ dzelzsceļu attīstības sākumi meklējami Anglijā . Bet no otras puses
arī dzelzsceļi sekmē rūpniecības attīstību , jo atvieglo jēlvielu piegādā-
šanu un ražojumu aizvešanu uz patēriņa vietām .

Amerikā dzelzsceļu attīstībai sekoja lielu fermu nodihinā-
šanās . Plaši , neapdzīvoti lauki un prerijas pārvērta par auglīgām druvām .
Interesanti aizrādīt uz cenu starpību , kamēr vēl nebija dzelzsceļu .
1845 g. Pleskavā rudzi maksāja 10 rub. četverts , bet Orlā tikai 1 rub. 40 kap. ;
1891 gadā , kad Krievijā bija smags bada gads , Odesā 11 rub. 31 kap. , Orenburgā
15 rub. Redzam , ka cenu starpība vairs nav liela . Turpretim tagad , cenas visai
maz atšķirās . Ta tad attīstītiem satiksmes ceļiem seko cenu izlīdzināšanās .

Neskatoties uz šiem visai svarīgiem dzelzsceļu attīstības
faktoriem , dzelzsceļu attīstība neieguva vispāreju piekrišanu . Pirmie pre-
tinieki , kā to viegli saprast , bija kanālu īpašnieki . Līdz ar dzelzsceļu
būvi dibinājās jaumi rūpniecības centri un ne reti notika veco rūpniecības
centru pārvietošanās . Anglijā pirmā dzelzsceļu būves laikā iztērēja ap
1/2 milj. mārc. sterl. agitācijai pret dzelzsceļiem . Intresanti tie argumen-
ti , ar kuriem gribēja apgāst dzelzsceļu būves pozitīvās īpašības - no dū-
miem Anglijā izmirstot putni , govīs došot melnu pienu , zirgi no bailēm vai
nu nospēģēt , jeb arī pa ziemu palikšot bez darba , pat vista olu vairs
nedēšot , un tā kā tā vējainā laikā nevarēšot pabraukt . Dažas naidīgas grupas
iesniedza valdībai pat lūgumu , lai dzelzsceļu vilcieniem aizliegtu braukt
ātrāki par 8 verstīm stundā . Dzelzsceļiem visnāidīgāki bija kanālu īpašnieki ,
kuri izbūvēs bija ieguldījuši 30 milj. mārc. sterl. Pirms dzelzsceļu būves
kanālu uzņēmumu akcionāriem izmaksāja 100 % dividendes un akciju cena bija
sakāpuse no £ 140.-- uz £ 3200.-- . Tadēļ arī viņu izturēšanās saprotama .
Kamēr Anglijā nebija vēl šoseju , preču transports no Londonas uz Birmingamu
par tonnu maksāja 7 mārc. sterl. un no Londonas uz - 12 mārc. sterl.
tonnā , tas iztaisa 15 pensus tonnā par katru jūdzi , jeb 3 reizes vairāk ,
kā pēc šoseju izbūves un piecpadsmit reizes vairāk , kā angļu dzelzsceļu kom-
panijas prasīja pirms 100 gadiem . Dzelzsceļu tīklis ātri auga - diezin ,
vai kāds cits jaunievedums ir atradis tik ātru izplātīšanos un 1914 gadā
uzrādīja jau 1 milj. kilom. , no tiem U.S.A. - 390.000 klm. , Vācijā - 50.000 klm. ,
Krievija - 56.000 klm. , Anglija un Francija pa 40.000 klm. u. t. t. Pēc dzelzs-
ceļu biežuma aina ir citāda . Ņemot dzelzsceļu garumu uz 100 kv. klm. dabujam:

Beļģija	- 29,3 klm.	Francijā	- 11,4 klm..
Anglijā	- 12 "	Holandē	- 9,6 "
Vācijā	- 11,5 "	Danijā	- 9,7 "
Latvijā	- 4,5 "	Krievijā	- 1,1 "

Latvijā dzelzsceļu tīklis ir slikts , jo nav nekas cits , kā Krievijas dzelzs-
ceļu magistrālu gali un tapēc arī neatbilst vietējām prasībām . Paši
dzelzsceļi ir slikti būvēti un lielu ātrumu attīstīt nevar . Dzelzsceļu
politikai ir ļoti svarīga nozīme saimnieciskā dzīvē , tadēļ arī saprotams ,
ka dzelzsceļu saimniecības attīstībai piemīt vispār saimniecisko nozaru ten-
dence - ieļ pa privātās saimniecības attīstības ceļiem . Tagad visās
valstīs 1/ vispārējā dzelzsceļu zindicešana , 2/ tarifa regulēšana , 3/ dzelzs-
ceļu pārņemšana valsts rokās ir dzelzsceļu politikas kardinālie jautājumi .
Zindīka tiem un trestiem , protams , pieder noteicošais vārds par dzelzsceļu
saimniecību tanīs valstīs , kur viņi neatrodās valsts rokās . Kādi iemesli
spiež dzelzsceļus apvienoties ? Azimredzot te lomā spēlē ieguldītais kapitāls

kuru nevar pārvietot uz citiem uzņēmumiem, jo dzelzsceļa būvē ievietotais kapitāls ir ļoti liels. Pēc Zeligmana $1/2$ no visiem dzelzsceļa izdevumiem krīt uz pamātkapitāla (obligāciju % % u.c.), pēc tam nāk līnijas uzturēšana, rītošā sastāva iegādāšana un uzturēšana un beidzot tikai kustības uzturēšana. Ta tad $3/4$ no ieguldītā kapitāla nav atkarīga no tā, vai dzelzsceļu ekspluatē, vai ne. Tadēļ starp atsevišķām līnijām pastāv liela konkurence un kapitāla intreses prasa pēc saimniecību apvienošanas. Piedzīvojumi rāda, ka konkurencei turpinoties var beigties ar lieliem zaudējumiem abiem konkurentiem, pie tam sevišķi nīkni konkurenti ir bankrotējušas līnijas, kuras tomēr iznīcināt nevar. Uz apvienošanas spiež arī xxx citi apstākļi, no kuriem varētu minēt tiešas preču un pasažieru satiksmes nepieciešamību, sevišķi runājot par tālsatiksmi (Parīze - Rīga - Vladivostoka). Te preču pārsūtītajam būtu jastājās sakaros ar daudz dzelzsceļu kompānijām, kas praktiski ir neiespējami. Ir arī vēl citi apvienošanās iemesli.

Pēc būtības dzelzsceļu apvienības formas atgādina tās, kuras sastopam rūpniecībā un iziet uz ražošanas apmēru regulēšanu; nosaka ražojumu minimālās cenas, sadala ražojumu pārdošanas rajonus. Redzam arī tādus gadījumus, kur stiprakie uzņēmumi ja ne veidošanās, tad spaidu celā uzpērk vājākos. Tādā veidā sekmējot koncentrāciju. Dzelzsceļu saimniecībā atkārtojas pilnīgi tas pats - nosaka vienādus tarifus, vienādu kustības ātrumu, vienādus pārvadašanas noteikumus. Stiprakās apvienības uzpērk vājākās līnijas u.t.t.

Pirmo dzelzsceļu būvēja Anglija 1825 g., bet 1840 g. sākās jau dzelzsceļu apvienības. Ka pirmā apvienība parādījās North Western Railway Company Londonā, 1846 gadā apvienojot 3 līnijas ar 379 angļu jūdzēm, bet 1871 g. jau 54 līnijas ar 1507 jūdzēm. Western Railway Company laikmetā no 1844 - 1871 gadam apvienoja 39 līnijas ar 1387 jūdzēm. 1871 g. 16 kompānijās apvienojās $5/6$ no visiem dzelzsceļiem, bet 7 kompāniju rokās atradās vairāk kā puse no visiem Anglijas dzelzsceļiem. No dzelzsceļu konkurences momentiem intresanti atzīmēt - kamēr starp Londonu un Mančestru pastāvēja tikai viena līnija, tikmēr braukšanas maksa bija 44 šilīni, bet tiklīdz uzbūvēja otro līniju, braukšanas maksu konkurences dēļ nodzina uz 6 šilīniem, pēc līniju apvienošanās atkal pacēlās 41 šil. Amerikā konkurence gāja tālāku, pat tik tālu, ka pasažieriem piedāvāja prēmijas. Tomēr dzelzsceļu kopdarbība Amerikā ir labi nokārtota. Iejot apvienībā un noslēdzot savstarp. līgumu katra kompānija iemaksā zināmu depozītu, no kā pārkāpuma gadījumā atvelk soda naudas. Nelikumību konstatēšanai darbojas dzelzsceļu inspektori un nesaskaņu novēršanai - šķīrējtiesas. Nopietnākais dzelzsceļu konkurents ir ūdensceļi, jo pārvadājumu maksas pa pēdējiem ir ļoti zemas. Amerikā iekšējo ūdensceļu bez upēm ir ļoti maz. Dažus kanālus dzelzsceļi atpirka un aizbēra, tāpat kā savā laikā, uzplaukstot Amerikā rūpniecībai, angļi baidīdamies no konkurences atpirka tur mašīnas un iznīcināja. Tās pašas konkurences pēc Amerikā dažu dzelzsceļu tarifi pa navigācijas laiku nokrīt līdz ūdensceļu tarifam, bet pa ziemas laiku atkal sacel. Anglijā dzelzsceļu kompānijas grībēja nopirkt jūras ostas. Tas droši vien būtu noticis, ja valdība nebūtu pretojusēs. Pēc tam dzelzsceļi sāka pirkt kugus, bet jūrā sevišķu panākumu nebija, tomēr vairāk - pa iekšējiem ūdensceļiem, kur uzvara japietaksta dzelzsceļiem. No 6670 jūdzju lielā iekšējo ceļu kopgarumu jau 1860 g. - 2769 jūdzes atradās dzelzsceļu rokās. Dzelzsceļu apvienības ar laiku ir kļuvušas par visai spēcīgu saimniecisku faktoru, kas iziet uz peļņas iegūšanu, kadēļ šīs tiesmes bez valsts virsuzraudzības var klūt bīstamas valsts saimniecībai. Dodot dažu uzņēmumu ražojumiem dažas pārvadašanas priekšrocības, pazeminot viņiem tarifu (tarif de faveur) - šās preces ies tirgū par ļoti lētām cenām. Tā dzelzsceļu kompānijas var iespaidot valsts saimniecību veicinot dažus, jeb traucējot citus uzņēmumus.

§ 17. D Z E L Z S C E Ļ U T A R I F I .

Senākā Krievijā tarifu politika labi saskatāma. Pēc 1887/1888 g. tarifa viena puda pārvešana no Caricinas, Saratovas un Sizraņas līdz Peterpilij maksāja 25,5 kap., bet līdz Reveli 28 kap. Tūvojoties šām ostām un atāļinoties no Volgas tarifi ir lielāki. No Filinevo (Grjazi-Caricina lin.) līdz Peterpilij - 30 kap., no Rtiščevo (Tambovas-Saratovas dzelzsceļa) uz Peterpili - 31 kap. Tapāt pārvešanas maksa no minētām stacijām līdz Rigai un Liepajai arī bija par 2 - 3 kap. augstāka, kā no Volgas stacijām. Kamēr preču tarifu nekontrolēja valdība, tikmēr Krievijā pastāvēja veseli "tarifu kalni", kas traucēja lauksaimniecību. Viena vagona pārvešana no Saratovas uz Rīgu, Liepaju, Rēveli, jeb Leņingradu maksāja par 10 rub. lētāki, nekā no Kirsanovas, kura ir tūvāka par 276 verstim. Viena vagona pārvešana no Rostovas p/Donas

uz tām pašām ostām maksāja par 8 rub. lētāki, nekā no Voronežas, kuŗa ir par 610 verstim tūvāku. No Odesas uz Karalaučiem preces varēja vest pa dzelzsceļu, tapēc vagona pārvešana te maksāja par 1319 verstēm - 99 rub. 97 kap., turpretim uz Kazatino par 845 verstim - 155 rub. 88 kap. ! No Peterpils līdz Tulai 793 verstis, bet līdz Rjazanai 795 verstis. Neskatoties tikai uz 2 verstu starpību - pārvedumu maksas starpība bija tik liela, ka Tulas zemnieks uz 1 pudu labības pelnija 21,5 kap., bet Rjazanas zemnieks tikai - 3,5 kap. ! Dzelzsceļi viscaur vadijās no savu intrešu viedokļa. Lai aizkavētu labības sūtīšanu uz Volgu, viņi tur pacēla tarifus daudz augstāki, kā uz centru.

Tarifu politika Amerikā raksturojas galv. kārtām "tarifu spēlē" - likmes mainījās tik ātri, ka grūti tam sekot. 1869 g. 100 mārč. pārvešana no New-Yorkas un Chicago maksāja :

1 febr.	-	188	centi
7 "	-	45	"
15 martā	-	160	"
1 jūlijā	-	188	"
11 augustā	-	25	"
23 "	-	38	"
30 "	-	43	"
22 sept.	-	40	"
24 "	-	35	"
4 okt.	-	50	"
9 "	-	75	"
1 nov.	-	140	"
29 "	-	150	"

1870 gadā tarifa svārstības nebija mazākas. Ar šādu politiku dzelzsceļi centās dažām firmām radīt priekšrocības, turpretim citām - kaitēt. Anglijā nebija labāki - tarifi no centra uz ostām bija daudz augstāki ka pretējā virzienā : vietējie ražojumi uz ostām javed arī pie augstiem tarifiem, turpretim pretējā virzienā pastāvot augstiem tarifiem ārzemju tirgotāji varētu arī atturēties no tirdzniecības šādos apgabalos, tadēļ te bija vajadzīgi zemi muitas tarifi.

Tikko redzējam, ka dzelzsceļi s avā laikā kaitēja lauksaimniecībai, viņi iespaidoja arī rūpniecību. Bet tas jau nebija vēl viss - dzelzsceļi bija visuspēcīgi : daudz ražojumiem slēdza tirgu, dibināja jaunus rūpniecības centrus, kuri gan ne ar vien bija dzīves spējīgi, bet no otras puses bija arī tādi rūpniecības centri, kuŗi zem dzelzsceļu iespaida iznīka. Šādas visuvarenības dēļ ne reti bija riskanti dibināt jaunus uzņēmumus pirms nebija ar dzelzsceļu kompanijām nodibināti sakabi. Tāda dzelzsceļu politika bija bez šaubām par iemeslu sabiedriskam nemieram, bet grūti bija viņu ievadīt citās sliedēs, jo valdības krēslos un parlamentā sēdēja dzelzsceļu akcionari. Beidzot tomēr dzelzsceļu patvarību mērs bija pilns un valdība noteica maksimālo tarifu, obligatorisku tarifa pazemināšanu, ja peļņa bija sasnieguse zināmu robežu ; aizliedza tarifa kalnus. Nebija brīv rīkoties ar "labvēlīgiem tarifiem" - tarifiem vajadzēja būt vienādiem priekš visiem un valdības apstiprinātiem.

Ar 1844 Anglijā pastāv maksimālie pasažieru tarifi, kuŗi japazemina, ja pēc 21 koncesijas gada notecešanas peļņa pārsniedza 25 % nopamatkapitāla.

Amerikā tarifus sāka regulēt ar 1887 gadu, kad tarifu pārraudzībai valsts prezidents ar senata piekrišanu iecēla 5 locekļu komisiju uz ik 6 gadiem. Tarifus vajadzēja publicēt, piedraudot ar 5000 dol. lielu sodu. Aizliedza atvieglinājumu atsevišķiem uzņēmumiem, aizliedza kompanijām slēgt līgumus par lādiņu un peļņas sadalīšanu. Bet ar komisijām arī neko nenasniedza, jo ar to iesākās dzelzsceļu zindicešana. Par dzelzsceļu rīcību iedzīvotāju baidījās pat sūdzēties, jo katram tādām mēģinajumam sekoja atriebība. Var teikt, ka Amerikā dzelzsceļi terorizē iedzīvotāji, tadēļ arvien vairāk nostiprinājas uzskats, ka dzelzsceļi jaizpērk.

Prusijā dzelzceļu tarifi jāsamazina, ja ieguldītā kapitāla peļņa pārsniedz 10%. Bet starp citu Prūsijas valdība dzelzceļiem garantēja zināmu dividendi, no savas puses prasot tikai zināmu skaitu vietu dzelzceļu direkcijā. Ja valdībai 3 gadi no vietas nāktos piemaksāt un kaut vai vienu reizi vairāk par 1%, valdībai bija tiesība ņemt dzelzceļus savās rokās, līdz kamēr peļņa nepārsniedz 3,5%. Bet ja peļņa sasniedza 5%, tad valdība pārēma 1/3 no starpības. Vispār Prūsijas dzelzceļi pirms kara bija ļoti priekšzīmīgi. Deva peļņu 7%, bet ja rēķina tikai nedzēsto kapitālu, tad peļņa iznāk par 12%. Prūsijas dzelzceļi viscaur nesa fiskālu raksturu, tadēļ arī saprotams, kadēļ Prūsija centās saņemt savās rokās arī citu Vācijas valstiņu dzelzceļus (Hesenes). Zaksijas un citu valstiņu dzelzceļus viņa sāka boikotēt, sūtot precī ne tieši, bet apkārt šīm valstīpām, tadēļ arī jau pirms kara sāka domāt par dzelzceļu labprātīgu nodošanu Prūsijas rokās. 1916 g. Vācijas valsts dzelzceļi bija 62300 klm. un privāti dzelzceļi 3700 klm. Netto ienākums no šiem ceļiem 1912 g. bija 1130 miljonu marķas, jeb 6,39%, 1914 g. - 3,20%, 1915 g. - 4,80%, 1916 - 5,84%.

ITALIJA pēc 1905 g. sāka visus dzelzceļus izpirkt valstij par labu.

ŠVEICĒ 1879 g. izdeva likumu par federatīvās dzelzceļu pārvaldes organizāciju, pēc kuŗa 20% no tīrās peļņas ieskaita rezerves fondā, līdz kamēr tas nesasniedz 50 miljonus franku. Pārējos 80% izlieto dzelzceļu vajadzībām, satiksmes ērtību uzlabošanai u.t.t. Dzelzceļi Šveicē ir izdalīti no valsts budžeta, ko neredzam ne vienā valstī. Pirms kara viņu peļņa iztaisiņa 5% no ieguldītā kapitāla.

KRIEVIJAS pirmo dzelzceļu starp Maskavu un Peterpili sāka būvēt 1838 g. Viņu nosauca par Nikolaja dzelzceļu un būvēja uz valsts rēķina. Turpmākie mēģinājumi būvēt dzelzceļus uz valsts rēķina cieta neveiksmi, tadēļ izdeva koncesijas privātiem uzņēmējiem, kuri tad arī veica visu pārējo Krievijas dzelzceļu būvi. Krievijas attīstībai bija vajadzīgi daudz dzelzceļi, tadēļ valdība visādiem līdzekļiem centās mēdināt uzņēmēju intresi, garantējot zināmu peļņas procentu, palīdzot pārdot obligācijas u.t.t. 96% no visiem Krievijas dzelzceļiem uzbūvēti ar šādu valdības atbalstu. Vēlākā dzelzceļu eksploatācijā šāds atbalsts atstāja no saimnieciskā viedokļa sliktu iespaidu, jo privātās kompanijas maz rūpējās par dzelzceļu ienākumu vairošanu un satiksmes ērtību uzlabošanu, jo valdība katram gadījumam zināmu peļņas procentu garantēja. Tarifi ar bija pilnīgi dzelzceļu kompaniju rokās līdz 1889 gadam, kad pēc jaunā likuma tarifus vajadzēja valdībai apstiprināt, aizliedza tarif de faveur un ienesa vēl citus mazāk svarīgus ierobežojumus. Visā visumā Krievijas dzelzceļi strādāja ar deficitu.

Ta peļņa, kuru izrēķināja dažī tautsaimnieki patiesībā bija tikai šķietāma, jo viņu sasniegta pārgrupējot dažus izdevumu posteņus,

Runājot par dzelzceļu tarifiem jaunākos laikos, ja kontrolē dažādas sistēmas, gandrīz katrā valstī sava atkarība no viņas saimnieciskiem apstākļiem. Turpretim teorija iestājas par t.s. vienības tarifu (Einheitstarif), kuŗu redzam jau pasta satiksmē. Par vēstules sūtīšanu valsts robežās jamaksā noteikta likme, tāpat viena vienīgā noteikta likme pastāv starptautiskā pasta satiksmē, neatkarīgi no attāluma, bet atkarīgi no vēstules smaguma. Nemaz nebūtu slikti, ja šāds vienības tarifs būtu iespējams arī uz dzelzceļiem. Praktiski tagad tas nav iespējams, jo dzelzceļu būve un viņu eksploatācija ir ļoti dārga. Lielākas tarifu maiņas būtu iespējamās tikai pēc dzelzceļu elektrifikācijas, jo ražojot elektrību ar ūdensspēku, dzinējspēks iznāk par 50% lētāks, nekā akmeņogļēm. Eksploatācijas izdevumu samazināšanai, bez šaubām sekotu tarifu revidēšanas iespējamības. Vienības tarifam savā laikā ir bijuši savi piekritēji: Napoleons III viņu gribeja ievest uz Francijas dzelzceļiem. Brandons Anglijā ienesa šādu tarifu vienkāršošanas projektu: I kl. - 1 šil., II kl. - 6 d., III kl. - 3 d., neatkarīgi no brauciena attāluma. Parnots Vācijā ieteica 2 tarifus - 1/ brauciens līdz 10 jūdzēm un 2/ tālāku par 10 jūdzēm, katru braucienu dalot 3 klasēs pēc brauciena ērtībām. Vēlāku viņš ieteica tikai vienu tarifu, dalot tikai pa 3 klasēm, pēc brauciena ērtībām. Dr. Hercka Austro-Ungarijā ieteica 2 tarifus - tūvai un tālāi satiksmei.

Anglijā tagad lieto proporcionālo tarifu, vietām atkal diferencālo. Vairāk izplātīts ir joslu tarifs, kuru vispirms ievēda Ungarijā (1889), tad Krievijā un vēlāku arī citur, un viņš uz sevi liktās cerības pilnā mērā attaisnoja - tālākiem braucieniem izsniedza it ka premiju.

Ungarija tarifu ziņā sadalījās 14 joslās, nosakot katrai joslai savu tarifu. Finansiālā ziņā tas izrādījās izdevīgi, jo pasažieru kustība stipri pavairojās, 1 joslā par 530%, bet visās joslās caurmērā par 156%. Brutto ienākumi 6 gadu laikā pieaugā par 6,5 milj. fr., bet izdevumi tajā pat laikā palielinājās tikai par 2,5 milj. franku. 1896 g. šo tarifu reformēja. Joslu skaitu palielināja līdz 20, pazeminot tarifu 1-13 joslām, kam sekoja pārvedumu pieaugums uz attālākiem apgabaliem.

KRIEVIJĀ pastāvēja šis pats tarifa princips: līdz ar attāluma pieaugumu relatīvi samazinājās brauciena maksa. Līdz 160 verst. par III kl. biļeteņā nēma 1,4375 kap. par versti, no 160 verst. - 300 v. par katrām 10 v. pieskaitīja 9 kap. Aiz 300 v. iesākās joslas:

301 verst	- 500 v.	dalījās	8 joslas	pa 25 v.	katra
501	" - 710 v.	"	7	"	30 "
711	" - 991 v.	"	8	"	35 "
991	" - 1510 v.	"	13	"	40 "

Tālaku par 1510 v. katras 50 v. bija viena josla. Maksa par katru joslu bija 20 kap. Pēc reformētā tarifa Krievija gaidīja ap 25 milj. fr. lielu deficītu, tomēr galu galā notika pavisam pretējais - dzelzceļu ienākumi pieauga, pieaugot braucieniem uz attālākiem apvidiem.

Preču kustībā tarifu teoretiski dala divās grupās - vieni uzsver preču vērtību, citi atkal preču daudzumu.

§ 18. DZELZSCEĻU PĀRŅEMŠANA VALSTS ROKĀS UN DZELZSCEĻU IZPIRKŠANA.

Pārejot uz to motīvu izpētīšanu, kas spiež valsti dzelzceļus pārņemt savās rokās, pirmkārt krīt svarā dzelzceļi, ka

1/ viens no spēcīgākajiem ekonomiskiem ierocīiem.

Vinu poliitika, kaut arī tā atrastos zem valsts kontroles, var iespaidot valsts saimniecisko dzīvi.

2/ Dzelzceļu būves jautājums. Valsts dzelzceļus var izbūvēt/ plānveidīgi nosakot dzelzceļu virzienus no vispārsaimnieciskā viedokļa. Dzelzceļu būvi atstājot privātu uzņēmēju rokās, dzelzceļu līnijas izbūvētu tikai pa apdzīvotākām vietām, neapdzīvotas vietas atstājot novārtā. Tāda dzelzceļu izbūve ne ar kādiem līdzekļiem nebūtu attaisnojama.

3/ Tarifu jautājums, kura izšķiršana paliek valsts rokās, kaut gan valsts iejaucas tarifa lietās arī tad, ja dzelzceļi atrodas privātās rokās. Taču šāda iejaukšanās ne reti ir saistīta ar lieliem sarežģījumiem. Amerikā, Francijā un citur ir pat bijuši gadījumi, kad dzelzceļu sabiedrības prasa zaudējumu samaksu, kas cēlušies, kā valsts varas iejaukšanās sekas.

4/ Apgāzums, ka dzelzceļu būvei vajadzīgo kapitālu valstij daudz vieglāk atrast nekā privātiem uzņēmējiem. Saka, ka privāti kapitāli arvienu projektējot uz biržu konjunkturu radot apstākļus zināmas spekulācijas iespējamībām. Normalos laikos valstij esot pieejami lāielāki kredīti, turpretim krīzes laikos šī priekšrocība piekrītot privātu uzņēmējiem.

5/ Ierēdņu jautājums. Ad. Smits teica, ka privātsaimniecība esot izdevīgāka, tomēr atsevišķos gadījumos tas var būt arī citādi. Mēs jau redzējam, ka Prūsijas valsts dzelzceļi pelnīja 7%, bet ja rēķina tikai nedzēsto kapitālu, tad var sarēķināt pat 12%. - Ja dzelzceļu kalpotājiem dod pienācīgu atalgojumu, ievēd tantjemas u. t. t., tad dzelzceļi var sekmīgi strādāt, atrodoties arī valsts rokās.

6/ Valsts uzņēmības piekritēji apgalvo, ka valsts uzņēmumos esot vieglāk izbeigt konfliktus ar strādniekiem.

Zīmējoties uz dzelzceļu izpirkšanas jautājumu jāsaka, ka tie arvienu ir bijuši ļoti smagi. Dzelzceļu tīkla paplašināšana bija nepieciešama, bet valstis uz sava rēķina to nespēja izvest.

Tadēļ arī piešķīra privātiem uzņēmumiem koncesijas ar ļoti plašām privileģijām. Tā bija Francijā, Krievijā u.c. valstīs. Parasti izpirkšanas zuma nav vienāda ar būvē ieguldīto kapitālu. Šī zuma parasti bija daudz augstāka, rēķinoties ar dzelzceļa ienesīgumu pēdējos gados. Francijā dzelzceļu izpiršana bija paredzēta pēc 15 gadiem, skaitot no koncesijas izdošanas laika. Maksu tur aprēķina pēc pēdējo 7 gadu ienākumiem, atvelkot divu sliktāko gadu ienākumus, pie kam šā aprēķināts ienākums nedrīkst būt zemāks par pēdējā gada ienākumiem. Ja par mēraukļu ņem pēdējā gada ienākumus, tad viņus parasti mākslīgi sadzen lielā augstumā, samazinot remonta izdevumus, paaugstinot tarifus precēm, kuŗu pārvadāšana ir nepieciešama. Anglijā ar izpiršana paredzēta pēc 15 gadiem, skaitot no koncesijas izdošanas dienas. Par pamatu ņem pēdējā gada vidējos ienākumus, kuŗus kapitalizē, reizinot ar 25. Gladstons izstrādāja projektu, pēc kura šis vidējais ienākums nedrīkstēja pārsniegt 10% no ieguldītā kapitāla. Šo projektu noraidīja. Izpiršanas noteikumi bija tādi pat, kā Francijā, izņemot tikai varbūt to starpību, ka pēdējā gadā ienākumi nedrīkstēja būt zemāki par valdības garantēto.

Daži finansisti cenšas uzmeķlēt tos iemeslus, kuŗu dēļ kapitalistiem piešķīrot tādās privileģijas iedzīvoties uz valsts rēķina. Čuprovs saka, ka viņš nekādus iemeslus nevarot atrast. Riska teoriju te nevarot pieļaut, jo dzelzceļa būves izdevumi krītot ne uz akciju kapitāla, bet uz obligāciju kapitāla. Beidzot Čuprovs saka, ka to varbūt varot izskaidrot vienīgi ar uzņēmēju lielo iespaidu uz valdību.

Sākot jau ar pēdējiem pirmskara laikiem dzelzceļu teknikā attīstībā ievērojamu lomu sāk spēlēt dzelzceļu elektrofikācijas jautājums. Protams, arī dzelzceļu elektrofikācija prasa lielus kapitālus, taču neskatoties uz to, dzelzceļu elektrofikācija ir izdevīga jau vispirms tanīs zemēs, kur ir atrodāmi lielāki ūdenskritumi. Pie elektrofikācijas jautājumu atrisināšanas ļoti energiski strādā mazā Šveice, kur vēl 1921 gadā elektroficēti bija tikai 7% (196 klm.) no visiem dzelzceļiem, bet tagad 1926 gadā jau 308 klm.!

Uz privātiem dzelzceļiem gulstas arī zināmi nodokļi, kuŗus ņem vai nu no tīra ienākuma, vai arī no transporta. Prūsijā, kamēr dzelzceļi atradās privatās rokās, no tīra ienākuma ņēma 2,5%. Krievijā, sākot ar 1879 nodokli ņēma no pasažieru biļetēm un no lielā ātruma preču sūtījumiem.

Latvijā pastāv 3% nodoklis no pasažieru biļetēm un pārvadājamām precēm par labu kultūras fondam. Grūti iedomāties nepareizāku nodokli teoretiskā ziņā, ka šis, tas ir tāds pats nodoklis, surogāts, kāds savā laikā bija dzīvokļu nodoklis. Nekādu kritiku šis nodoklis neiztura - viņu tikpat labi vareja uzlikt .....linu monopolam.

Latvijas dzelzceļu kopgarums ir 2978 klm. Visi atrodās valsts rokās, izņemot tikai Liepājas - Aizputes un Smiltenes - Valmieras - Ainažu dzelzceļu.

§ 19. PASTS UN TELEGRAFS.

Vācu zinātnieki pastu un telegrafu apskata kopā ar nodevām. Mēs viņus apskatīsim patstāvīgi, jo tos var ekspluatēt pēc dažādiem principiem.

Modernu valsti bez šiem institūtiem mēs pavisam nevarām iedomāties, viņi nepieciešami tautu saimnieciskās un kulturālās dzīves uzturēšanai reiz sasniegtā līmenī, kā arī tālākai attīstībai. Pasta satiksmes attīstību lielgi ilustrē sekoši skaitļi:

Anglijā	1839 g.	nosūtītas	32 milj. vēstules	, bet
"	1910 g.	"	5,5 miljardi	"
Amerikā	1870 g.	"	638 milj.	"
"	1910 g.	"	17,5 miljardi	vēstules

Šķirstot vēstules lapas puses, mēs redzam, ka pasta satiksmes pazīmes jau atrodamas sirmā senātnē. Jau bībelē mēs lasām, ka tajos laikos, kad cilvēki vēl nepazīna rakstu zīmes, valdnieki un tūrgotāji sūtīja personīgus sūtņus, vēlaku šie sūtņi pārvadāja rakstītas vēstules.

Romā savā laikā pastāvēja noteikti pasta ceļi un etapa punkti - positus - , no kā ,domājams ,cēlies pats pasta nosaukums. Vidus laikos pasta atradās dažādu korporāciju rokās ,bet liela nozīme piekrita arī dažādām tirgotāju un amatnieku organizācijām ,jo viņu rokās atradās tirdzniecība un tadēļ viņas noorganizēja pastu savām personīgām vajadzībām .Vidus laikos pasta atrodam arī pie dažām universitātēm ,kuras pašas to noorganizēja studējošo un mācības spēku vajadzībām .Tāds pastāvēja starp Atenām un Romu .Vēlāku pasta satiksme atradās gan valsts ,gan privātās rokās .XVI g.s. tirdzniecības firma TURN un TAXIS ierīkoja pasta satiksmi savām un citu vajadzībām .Šās firmas pasta uzņēmums plētās arvienu plašumā un XIX g.s. pārklāja visu Vāciju .

Tagad pasta visā pasaulē ,izņemot tikai dažas pilsētas ,atrodas valsts rokās .Un citādi tas jau arī nevar būt ,privātās rokās viņu atstāt ir pat bīstami. Valstis tagad pastu vēl ne reti eksploatē ar zaudējumiem.Tas izskaidrojams ar to,ka pasta eksploatacija nevar ievērot visus saimnieciskos principus -pasta tīklam jāpārklāj vienmērīgi visa zeme ,lai arī mežāk apdzīvotiem apvidiem būtu pieejama kultura .Ja pasta atrastos privātās rokās ,tad uzņēmēji ierīkot pasta satiksmi vienīgi bieži apdzīvotās vietās ,reti apdzīvotos apvidus atstājot pavisam neievērotus .Neviena valsts vara šādu vienpusīgu attīstību nevar pieļaut. Bet tas nav vienīgais motīvs ,kadēļ pastam ,jaatrodās valsts rokās. Valsts pate ir ievērojams pasta satiksmes klients ,bez tam valsts slepeno sakarstīšanās būtu bīstami nodot privātās rokās .Vispār pasta satiksmei uzstāda sekošas svarīgas prasības :

- 1/ Pasta tīklam jābūt biežam un vienmērīgam,
- 2/ Pasta tarfiem jābūt zemiem
- 3/ korespondencei jābūt neaizskaramai

§ 20 . P A S T A T Ī K L S .

Pirmskara statistika uzrāda sekošu pasta iestāžu skaitu atsevišķās valstīs (pirms kara)

U.S.A. 61000	Norvegijā 31100
Vācija 50000	Beļģija 500
L.Britānija 40000	Dānijā 500
Šveice 4200	Latvijā (tagad 221)

Daudz pārskatāmāku ainu sniedz ja apskatām,uz cik kv.kilometriem dažādās valstīs iznāk viena pasta iestāde .

I pasta iestāde uz kv.kil.

Šveicē - 9,7 kv.klm.	L.Britānijā - 13 kv.klm.
Vācijā -10,7 "	Dānijā - 24 "
Norvegijā -91 kv.klm.	Latvijā - 206 "
Zviedrijā-101 "	Krievijā -1367 "

sekošs : Iedzīvotāju skaits uz 1 pasta iestādi dažādās valstīs ir

Norvegijā	-	700	iedz.
Šveicē	-	900	"
Zviedrijā	-	1300	"
Vācijā	-	1300	"
U.S.A.	-	1500	"
Dānijā	-	1800	"
Beļģijā	-	4700	"
Latvijā	-	5200	"
Japanā	-	7000	"
Krievijā	-	10000	"
Turcijā	-	53000	"

Te redzam ,ka tik pat pirmā, ka otrā tabelē Latvijāi piekrit diezgan attāla vieta .Ņemot mūsu valsts atsevišķus apvidus ,ši aina kļūst mazliet citāda :

PASTA IESTĀŽU SKAITS.

Vidzemē	160
Kurzemē	107
Latgalē	39

IEDZĪVOTĀJU SKAITS UZ 1 PASTA IESTĀDI :

Vidzemē	3700
Kurzemē	
Latgalē	13000

1. PASTA IESTĀDE UZ KV.KLM.

Vidzemē	141 kv. klm.
Kurzemē	252 " "
Latgalē	351 " "

Zīmejojoties uz reto pasta satiksmi Latvijā, jāsaprot, ka neatkarīgi no saimnieciskiem apstākļiem mums pasta satiksmes uzlabošanas iespējamības nav izmantotas. Arzemēs tik iecienītās privātās pasta iestādes vienkāršu pasta operāciju izvešanai, ko parasti izdara tirgotāji, pie mums gan drīz pavisam nepraktizē. 1914 g. Latvijā šādas operācijas izdarīja pavisam 7 personas, 1922 g. - 30 personas. Ejot pa šo ceļu mēs ļoti lielā mērā uzlabotu savu pasta satiksmi.

Par pasta kastīšu daudzumu statistika sniedz sekošas ziņas (pirms kara) :

Beļģijā	16000	
Šveicē	12000	
Norvegijā	5000	
Latvijā	731	(1921 g. - 462)

Pasta kastīšu daudzumam sevišķi liela nozīme uz laukiem - jo pieejamākas pasta kastītes un pastmarku pārdošanas vietas - pasta satiksme attīstās ātri un līdz ar to sekmē kultūras izplatīšanos uz laukiem; padara lauku dzīvi dzīvāku un interesantāku, līdz ar to aizkavējot inteligences aizplūšanu uz pilsētu.

Pa pastu nosūtīto laikrakstu numuru skaits 1914 g. dažādās valstīs bija šāds :

Francijā	-	2 miljardi
Itālijā	-	635 miljoni
Beļģijā	-	442 "
Dānijā	-	196 "
Norvēģijā	-	150 "
Somijā	-	61 "
Latvijā	-	14 1/2 milj.

Pēc kara nosūtīto laikrakstu skaits ir samazinājies. Tas tomēr nenozīmē, ka laikrakstu lasītāju skaits būtu samazinājies, bet gan ar to, ka Latvija laikrakstu pārsūtīšanai lieto citus pārsūtīšanas līdzekļus: laikrakstu ekspedīcijas izsūta laikrakstus savām ārienes izdalīšanas vietām pa bagažu.

Ļoti liela nozīme piekrīt pasta formatotātēm Latvijā, viņas atsevišķos gadījumos ir diezgan sarežģītas, vismaz daudz sarežģītākas, kā V. Eiropā. Šveicē damas sūta savas cepures, lietussargus, puķes u.c. līdzīgas lietas bez iepakojuma pielipinot tikai vajadzīgās markas un adresi. Vācijā ne reti sūta pa pastu sunēļus, bet Anglijā pat bērnus.

§ 21. PASTA TARIFI, OPERĀCIJAS UN EKSPLOĀTĀCIJAS PRINCIPS.

Visā pasaulē novērojām vienu cenšanos - pazemināt pasta tarifus līdz iespējamam minimumam. Uz kultūru visi ir vienādas tiesības, tadēļ arī katra valsts uzskata par savu pienākumu kultūras nesēju - rakstīta vārda - izplatīšanos veicināt. Bez tam tīri praktiski pasākumi - tirdzniecība

un rūpniecība prasa lētu un ātru pasta satiksmi .

Vecākais no pasta tarifiem ir - proporcionālais - atkarībā no attāluma .Šāds pasta tarifs bija ļoti neērts ,tadēļ ar laiku viņš pārveidējās joslū tarifā ,kurš arī nebija diez cik ērts ,kadēļ beidzot vajadzēja ievest vienības tarifu visai valstij,kurš vēlāku ,kad nodibinājās vispasaulē pasta savienība (Union Postale Universelle) aptvēra visu zemes lodi ,protams stapptautiskā satiksmē ,izņemot dažas pilsētas ,kur pasta tarifs bija zemāks .

Vienības tarifu visā valstī pirmā ievēda Anglija 1880 gadā ,nosakot vienkāršas vēstules tarifu uz vienu pensu (l.d.) .Krievijā savā laikā pastāvēja 750 tarifi ,1839 šo skaibu samazināja uz 52 ,līdz kamēr beidzot ievēda vienības tarifu .

Pirms kara pasta takse par vienkāršām vēstulēm bija šāda :

Belģija , Šveicē	-	10 snt.
L. Britanijā	-	10,9 snt.
Austrijā	-	10,6 "
Vācijā	-	12,8 "
Francijā	-	15 "
Krievijā	-	18,6 "

Mūsu tagadējais tarifs ir gandrīz vienāds ar Belģijas tarifu,bet ja ņem vērā valūtas starpības ,tad atrodam ,ka mūsu tagadējais tarifs nav zemāks ,ka Krievijā .Dažreiz tautu kultūras pakāpi mēro ar nesūtīto vēstulū skaitu .1910 g. uz 1 iedzīvotāju iznāk :

Anglijā un Irījā	120
Šveicē	113
Belģijā	103
Vācijā	101
Dānijā	63
Norvegijā	42
Zviedrijā	41
Japanā	29
Latvijā	19
Krievijā	10
Turcijā	2,1

Vēstulū daudzuma ziņā pie mums pirmo vietu ieņem Vidzeme ,tad Zemgale , Kurzeme un Latgale.

Sūtījumu apmaksāšana dažādos laikos ir bijuse ļoti dažāda. Pirmāk vajadzēja maksāt vēstules nosūtīšanas vietā . 1653 gadā Parīzes pasta ierēdnis Velaille ieteica ievest sevišķu etiķeti pasta sūtījumam apmaksai. Uz etiķetes vajadzēja tikai uzrakstīt adresi,uzlīmēt sūtījumam un iemest pasta kastītē .Karalim šis projekts patika. Viņš izdeva Velaille privileģiju uz divi gadiem. Iedzīvotājiem etiķete nepatika un Velaille ,savā ziņā ģenialais, pašākums izputēja. Pastmarkas iedomāja ievest 1834 gadā .Anglijā 1839 gadā šo projektu pārbaudīja un pieņēma ,1848 g. to pieņēma Francija , 1858 g. Krievijā un tagad ,ka paši to redzam - pastmarku pazīst visa pasaule.Dažās valstīs vietējās pasta satiksmes vienkāršošanai pastāv automāti ,kušos jāiemet vēstule un nauda . Automats atzīmē ,ka pastmarka samaksāta ,izmet kvīti ar ierēdņa parakstu .Anglijas pilsētās gandrīz pie katra pasta kantora pasta skēģšanas laiku darbojās automāti ,kušos iemetot naudu ,var saņemt vajadzīgo pasta marku .Bez tam V.Eiropā un Amerikā izplatījušies daudzi dažādi tehniski paņēmieni ,ka vienkāršināt pasta darbu un samazināt izdevumus. Štempelejošas vēstules ar roku ,ka Latvijā ,vienā stundā var apštempelēt dažus tūkstošus ,turpretim lietojot dažādas tehniskas ietaises ,vienā stundā šis skaits var sasniegt 20 - 40 tūkstošus . Bet šim pusautomatiskam pastmarku apzīmogošanas paņēmienam ir arī savas jaunās puses : ierēdnis nespēj sekot pastmarku ārējam izskatam un ir iespējams laist apgrozībā vecas markas. Savā laikā Z.Amerikā bija nodibinājusēs vesela sabiedrība ,kuša nedarbojās ar vecu marku notīrīšanu .Tagad U.A.A. lieto elektriskus zīmogotājus ,kas pastmarkās uzdedzina zīmogus ,kadēļ pastmarkas nekādā ziņā nav lietōjamas. Visās angļiski runajošās zemēs uz pasta zīmoga atzīmē arī stundu un minūti, kad vēstule izņemta no pasta kastītes ,piem."London F.S.May 19.6.15 P.M.1926.L." 19.maijā 1926 g. plkst.6.15 pēc pusdienas .

Citās zemēs apmiorinājas tikai ar datumu un gadu.

Vecas pastmarkas dažkārt ir kļuvušas ļoti retas un par viņām maksā pasakainas cenas, bet ne tikai vecas pastmarkas meklē un krāj kolekcionāri. Arī ar vēl apgriezībā esošo marku krāsām nodarbojas un tirgojas visās zemēs. Tas savukārt pamudina valstis pastmarku zīmējumus mainīt. Arī Latvijā pastmarku zīmējumus maina vienīgi šo pašu iemeslu dēļ.

Bez vēstuļu nosūtīšanas pasta iestādes izdara vēl citas, ne reti pavisam nepiederīgas, operācijas. Dažās zemēs caur pastu var pat nodokļus nomaksāt. Vācijā uz kreditora lūguma var iekasēt maksājumus pret vekseliem un vajadzības gadījumā izpildīt vekseļu protesta formalitātes. Arī Beļģijas pasta iestādēm piekrīt šīs tiesības, tikai uz aprobežotām zemēm. 1885 g. Austrija, Ungarija, Beļģija, Vācija, Itālija, Norvegija, Francija izstrādāja kopēju vekseļu protesta noteikumus pasta iestādēs.

Vācijā, saņemot naudu pa pastu, var lūgt pasta iestādi iemaksāt atsūtīto naudu tieši bankā uz saņēmēja tekošā rēķina. Itālijā var pastā izņemt akreditīvu naudas saņemšanai kaut kurā pasta iestādē. Šveicē pasta iestādēs var izdarīt dzīvības apdrošināšanu, nopērkot vienīgi sevišķu karti par 20 snt., kurā ir derīga 3 mēn. Ja nu šo 3 mēn. laikā apdrošinātā persona nomirst, piederīgie var saņemt 1000 fr. lielu premiju, bet ievainojuma gadījumā var saņemt 8 nedēļas pa 10 fr. dienā.

darba Luksemburgā ar 1892 g. likums pastam uzlika starpnieka pienākumus uzmeklēšanā bezdarbniekiem. Tikpat darba devēji, kā darba meklētāji, izpildīja sevišķas kartiņas, kurās centralās iestādes sakārtoja un sarakstus izkāra redzamās vietās. Pie pasta iestādēm ierīko krājķases. Vispirms viņas parādījās Anglijā, bet vēlāku arī citās zemēs. Anglijas pasta krājķases izdara arī savu klientu dzīvības apdrošināšanu, iepērk tiem dažādas % papīrus. Lai veicinātu šādas operācijas, tad visas formalitātes pēc iespējas vienkāršoja. Pasta krājķasēs noguldīto naudu parasti izlietoja ļoti dažādiem mērķiem. Krievijā viņas izlietoja valsts % papīru izpirkšanai, un vēlāku zināmu daļu atvēlēja sīkkredīta vajadzībām; Vācijā turpretim visi noguldījumi gāja vietējām vajadzībām. Anglijā pasta iestādes izdarīja arī ienākumu apdrošināšanu, bet pateicoties lielo banku iespaidam, šis zums nedrīkstēja pārsniegt £ 100.-- V. Eiropas pasta krājķases izdara naudas pārvedumus un čeku operācijas. Čeku operācijas sāka izvest ar 1889 vispirms Ungarijā un pēc tam arī daudās citās valstīs. Francijas un Itālijas pasta iestādes savā laikā vienojās izmaksāt strādniekiem noguldījumus, neskatoties uz to, kurā šo valstu pasta iestādē šie noguldījumi izdarīti.

No visām aprakstītām operācijām sevišķi iecienītas ir pasta čeku operācijas. Kārtība te parasti ir ļoti vienkārša. Jaatver tik pastā tekošs rēķins, kura numuru paziņo klientiem. Pēdējie kaut kurā āsta iestādē var nopirkt sevišķu blanketi un iemaksāt naudu uz attiecīgās personas konta. Arī mūsu pasta iestādes izved šādas operācijas.

Kā jau mineju, pasta iestādes ir apvienojušās vispasaulē savienībā, kura konstituejās Bernē 1874 g. un parakstīja attiecīgus līgumus. Pirms šā līguma noslēgšanas ārzemju korespondences nosūtīšanai bija jāņem vērā vairāk ka 1500 un bieži vien nezināja, ka norēķināties. Tagad par vienkāršu vēstuļu nosūtīšanu nekādu norēķināšanos vairs neizdara, bet visa par vēstuli samaksātā nauda paliek tānī zemē, no kurienes vēstule nāk. Par nesamaksātām, jeb nepietiekošām sa maksātām vēstulēm naudu iekasē tā valsts, uz kuru vēstule adresēta. Šās starptautiskās norēķināšanās pamatos ir likti tie motīvi, ka no vienas valsts nākošai vēstulei parasti seko atbilde no otras valsts, un tādejādi tad visi izdevumi kompensējās. Norēķināšanās ir atstāta par naudas sūtījumiem, paķetēm un tranzīta vēstulēm. Atlīdzību par tranzīta vēstulēm aprēķina pēc viņu svara, kura konstatēšanai ik pa trim gadiem 26 dienas vēstules šķīra. Pēc 1897 g. Vašingtonas kongresa šo kārtību atmēta, ievēdot norēķināšanos uz iepriekšējo gadu statistikas pamata.

Ūdens un sauszemes tranzīta tarifs nav vienādi, pirmais parasti ir dārgāks (pirms kara sauszemes tranzīts 2 fr. par klgr., bet ūdenstranzīts 15 fr.) Dažādos laikos pasta satiksmes vienkāršošanas labā ir radušās domas par tranzīta tarifu atcelšanu. Pirmā šo jautājumu pacēla Vācija 1874 g. Francija un Beļģija nepiekrīta, jo sevišķi Beļģija, kura atrodās lielvalstu krustceļos stipri ciestu, jo viņas pasta iestādēs ieplūst daudz vairāk

tranzita vēstulu nekā pate Belgija sūtīja . Ideja tomēr neapklusā . Pacē-
la jautājumu par zaudējumu atlīdzību tranzita zemēm , tomēr jautājums vēl
līdz pat šim laikam nav atradis savu atrisinājumu . Tālaku ļoti akuts ir
pastmarku jautājums . Tagad katrai valstij ir savas pastmarkas . Starptautiskā
satiksmē tas rada dažas neērtības . Rakstot vēstuli no Latvijas uz Vāciju,
nav iespējams pielikt pastmarku atbildes samaksai , jo Vācijā vēstules
ar mūsu pastmarku nepieņem nosūtīšanai . Šis apstāklis veda uz domām ievest
vienu vispasaules pastmarku , bet apskatot šo jautājumu tuvāku , izrādījās , ka
vispasaules pastmarkas ievēšanai stāv ceļā nepārkāpjami šķērslī . Pirmkārt
jau šādas pastmarkas ievēšana attīstītu ārkārtīgu spekulāciju , iepērkot past-
markas valstīs ar zemu valutu un pārsūtot valstīs ar augstu valutu .

Šādu sistēmu izmēģināja Francija , ievēdot vienādas pastmarkas Fran-
cijā un kolonijās , taču šī sistēma pastāvēt nevarēja , jo atsevišķi koloniju
valutas svārstības sniedzās pie 25 % . Pirms tādas pastmarkas ievēšanas tā
tad būtu vajadzīga valutas unifikācija . Tomēr arī tas nav tagad panākams .

Pēc Vispasaules pasta savienības nodibināšanas viņā saistījušās
valstīs ir vienojušās arī par dažām citām operācijām - pasta paku sūtīšanu ,
naudas pārvedumiem , naudas iekasešanu pēc dokumentiem , maksājumiem pēc
kvītēm , rēķiniem , vekseliem u. t. t. Šādu operāciju zumas parasti aprobežojas
ar 1000 fr. Union Postale Universelle tagad periodiski notura savus kongre-
sus parasti Bernē , kur apspriež visus akutos jautājumus .

22. KORESPONDENCES NEAIZKARAMĪBA.

Pie korespondences neaizkaramības, kādu to sastopam tagadējās modernās valstīs nenonāca tik ātri. Kromvels Anglijā lika uzplēst privātu korespondenci, lai atrastu naidīgas organizācijas un personas. Šim nolūkam viņš speciāli ierīkoja 1687.gadā Londonā centrālo pasta kantori, kuram bija jāiet cauri visām vēstulēm. Tagad korespondences neaizkaramība Anglijā ir pilnīgi garantēta - vēstules var uzplēst tikai ar valsts sekretara atļauju katram atsevišķam gadījumam. XIX.g.s. pirmā pusē uzplēsa tikai 5 vēstules. Francijā Ludvika XI laikā pa pastu varēja sūtīt tikai tādās vēstules, kuru saturs valsts ierēdņiem jau bija zināms. Vakar Eiropā tajos laikos pie pasta iestādēm pastāvēja "melnie kabineti" korespondences kontrolēšanai. Šādiem ierēdņiem parasti uzglabājās ļoti daudz slepenas ziņas, kadēļ viņas atradās zem policijas uzraudzības un viņiem vajadzēja dienēt "melnā kabinetā" visu mūžu, pretējā gadījumā ieslodzīja Bastilijā. Austrijā un Vācijā par dienestu "melnā kabinetā" piešķīra pat grafu un baronu titulus. Stāsta, ka Austrijas ķeizars Francis bijis sevišķi liels "melno kabinetu" cienītājs. Viņš intresējās par skandalīgiem gimenēs, par dažādām dēkām un ar lielu kāri ik rītus noklausījās "melno kabinetu" ierēdņu ziņojumus. Tagad "melno kabinetu" vairs nav, vēstulju neaizkaramība ir garantēta visā Eiropā. Vēstules var kontrolēt tikai gadījumos: 1) kad likums dod tiesību izmeklēšanas tiesnesim atvērt vēstules gadījumos, kad var būt runa par nozieguma pēdu slēpšanu; 2) bankrota gadījumos likums dod tiesību izmeklēšanas tiesnesim atvērt vēstules ar nolūku aizkavēt mantas slēpšanu. Anglijā bez tam atver "mirušo vēstules", vēstules ar nepietiekošu adresi. Viņas atver ne kontroles dēļ, bet ar nolūku atrast vēstules sūtītāju. Angļi parasti vēstules sākumā raksta nosūtītāja adresi.

§ 23. PASTA EKSPLOATĀCIJA.

Pasta eksploatacijas principi ir visai dažādi. U.S.A. pastu eksploatē pēc nodevu principa - ienākumi sedz tikai izdevumus. Anglijā turpretīn no pasta atlicina diezgan lielu ienākumu. Krievijā pasts deva tādu peļņu, ka ta vairs nelīdzinājās nedz nodevai, nedz privat-tiesiskai peļņai, bet vajadzēja uzskatīt par nodokli. 1910.g. dažādās valstīs pasta ienākumi un izdevumi bija šādi (zelta markās).

	<u>Ienemts:</u>	<u>Izdots:</u>
U.S.A.	952 miljoni	952 miljoni
Danija	19,2 "	18 "
Zviedrija	27 "	23 "
Norvegija	10 "	9,2 "
Somija	6,2 "	5,2 "

Latvijā šis postenis ir paredzēts kopā ar telegrafu un telefonu, kadēļ grūti noteikt tiešos pasta un telegrafa ienākumus un izdevumus.

T E L E G R A F S.

§ 24. PĀRVALDIŠANA .

Telegrafs atrodas valsts rokās aiz tiem pašiem iemesliem, kurus minēju runājot par dz-ceļiem un pastu. No sākuma gan telegrafs atradās privatās rokās, bet pamazām visās zemēs valsts pārņēma savās rokās. Anglijā tas notika 1869.g. zem Edinburgas tirgotāju spiediena. U.S.A. telegrafs vēl tagad ir privatās rokās, kas stipri iespaido Amerikas dzīvi, ne reti terorizē presi u.t.t. Latvijā telegrafs kopš valsts proklamēšanas jau atrodas valsts rokās.

§ 25. TELEGRAFA TĪKLA STĀVOKLIS.

1910. gadā bija šāds telegrafa iestāžu skaits:

Vācijā	45000
Francijā	14000
L-Britānijā	20000
Šveicē	2300
Beļģijā	1600
Zviedrijā	1800
Dānijā	560
Latvijā	201

Latvijā iznāk uz 340 kv. klm. jeb 8,5 tūkst. iedzīvotājiem viena telegrafa iestāde. Latgalē iznāk uz 16,51 tūkst. iedzīv. viena telegrafa iestāde. Pēdējā gada desmitā stipri izplatās radio-telegrafs un radiofons. Latvijā pastāv vairākas diezgan lielas krasta stacijas un 15 tirdzn. kugu stacijas. Radiofons dod saviem abonentiem vairāk reizes nedēļā savus koncertus. Radiofona abonentu skaits pieaug ļoti strauji un sniedzas jau vairākos tūkstošos (1/2 gada laikā).

§ 26. TELEGRAFA TARIFI.

Līdzīgi pastam, telegrafs 1875.g. apvienojās starptautiskā apvienībā Romā. Telegrafs nepazīst vienlīdzīgu taksi, kā pasts; par viņiem jāmaksā atkarībā no to valstu skaita, caur kurām telegrama jāsūta.

Telegrafa staciju un līniju uzturēšana izmaksā ļoti dārgi, tomēr neskatoties uz to, jau 1896.g. Vācija ierosināja ievest 2 telegrafa takses - starp kaimiņu valstīm un tranzittelegramām. Vispārēju piekrišanu tas neatrada, tomēr dažas valstis jau pirms kara ieveda šādu vienlīdzīgu taksi (Vācija, Austrija, Ungarija, Bosnija-Hercegovina). Vēlāk radās vēl otra tāda apvienība (Labās Cerības Rags, Natale, Oranza, Dienvid-Afrikas republikas). Nosūtot ārzemju telegramas, labi jāpārziņ telegrafa tarifi, jo sūtot caur dažādām valstīm uz vienu un to pašu gala staciju maksa ir ļoti dažāda.

Par 1 vārdu jāmaksā (no Rīgas)

uz Albaniju	via Allemande	39 snt.	via Danemark	49,5 snt.	via Pologne	39sn
" Dancigu	"	25 "	"	35,5 "	"	25 "
" Gibraltaru	"	43 "	"	43 "	"	43 "
" Grieķiju, Pous, Evbeju	"	39 "	"	49,5 "	"	39 "

T E L E F O N S.

§ 27. TELEFONA PĀRVALDĪŠANA.

Ļoti svarīgs satiksmes līdzeklis ir telefons, bez kura moderno dzīvi nevar iedomāties. Agrāki telefona pārvaldīšana atradās privātās rokās, tagad jau vienā otrā valstī valsts ir paspējusi pārņemt savās rokās. Jaunākos laikos arī komunālistādes cenšas dabūt savās rokās. Šī tendence rodas aiz žandikatu attīstīšanās iemesliem tāpat kā tas ir attiecībā uz apgaismošanu, ielu dz-ceļiem u.t.t.. Izdodot telefonu tīklu eksploatācijas koncesijas, komunālās iestādes paredz dažus ierobežojumus un noteikumus: abonentu maksu, maksāšanas termiņus, tīkla izbūvi utt. Vācijā 1896.gadā visus telefonus izsludināja par valsts regaliju. Anglijā un Amerikā visi telefoni vēl tagad ir privātu uzņēmēju rokās. Anglijā un Amerikā uz telefonu uzņēmējiem ir attiecināta klauzula - maksa pazemināma, ja peļņa paredz zināmu %, bet nekad savu mērķi nesasniedza, jo privātās kompanijas prot izvairīties no ierobežojumiem un noteikumu pildīšanas. "Atšķaida" savus kapitalus izlaižot obligācijas jeb akcijas par lielāku sumu, nekā akciju kapitāls.

Krievijā pirms kara telefoni atradās ārzemju kompaniju rokās. Arī Latvijas telefoni pirms kara atradās privātu kompaniju rokās, izņemot Liepāju un Rīzputi, kur viņus bija pārņēmusi valsts vara. Ar neatkarīgās Latvijas proklamēšanu visus telefonus valsts pārņēma savās rokās un 1920.g. noslēdza līgumu ar ārzemju kompanijām par telefonu izpirksanu.

§ 28. TELEFONA TĪKLA STĀVOKLIS.

Latvijā bija:

1920.g.	88 tel. tīkli,	134 tel. stac.	ar	13000 vadu klm.
1921."	122 " "	161 " "	"	16000 " "
1925."	? " "	? " "	"	? " "

Telefona abonentu Latvijā bija:

1920.g.	-	5350
1922.g.	-	5000 (no kuriem Rīgā - 3700, Liepājā -468)
1926.g.	-	?

Danijā vietējās satiksmes vadu garums bija pirms kara 330000 klm. Mūsu telefona tīkls kara laikā stipri cietis un viņa atjaunošana prasīja daudz līdzekļu. Ar 1926.g. Rīgas telefona centrale sak pāriet uz automatisko, kas stipri atvieglina un uzlabo telefonu satiksmi.

Abonentu skaits 1907.g. bija:

Danijā	-	75000
Holandē	-	65000
Šveicē	-	65000
Norvegijā		49000
Beļģijā	-	34000

§ 29. TELEFONA TARIFI.

Arzēmēs sastopam ļoti simpātisku paņēmieni attiecībā uz telefonu eksploataciju: nodibinās kooperatīvas savienības telefona tīklu eksploatacijai. Visvairāk viņi sastopami Danijā un Somijā. Somijā telefona tīkls ļoti izplatīts un maksa svārstījās gadā uz 100 somu markām. Marienhamā telefona gada maksa bija 10 markas, kur uz katriem 9 iedzīvotājiem iznāca 1 telefona aparats. Līdzīgus kooperatīvus var sastapt arī Norvegijā, Danijā, Zviedrijā, Beļģijā. Telefona gada maksa te svārstījās ap 20-25 zelta rub. mazākās pilsētās un 40-45 rub. lielākās pilsētās. Krievijā (pirms kara) lietošanas maksa bija ļoti augsta. Iekšlietu ministrija bija izrēķinājusi, ka tīkla izbūve jau atmaksājas 3 1/2 gados un vēlāku dod tīru atlikumu 25,5%.

Latvijā telefonu abonēšanas maksa par vienu gadu 1926.g. ir par katru galveno aparatu:

I kat. (priv.dzīv., valsts un pašv. iestādes slimnīcas u.t.t.)	no	Ls. 24	- līdz	Ls. 80-
II " (veikali, kantori u.t.t.)	"	" 24	- "	" 120-
III" (viesnīcas, restorani u.t.t.)	"	" 24	- "	" 160-

<u>Telefonu sarunu maksa par katrām 3 min.</u>		
vietējās sarunas		Ls. 0,10
tālsatiksmes līdz 300 klm.	no Ls. 0,10 - līdz	" 1,70

Sarunu takse starp Latviju un Vāciju par katru vienkāršu 3 min. sarunu ir šāda:

	Latvijas teritorijā	Lietuvai par labu	Vācijas teritorijā
	Z.fr.	Z.fr.	Z.fr.
I. zonā, no 1 - 50 klm.	0,75	0,50	0,90
II. " 51 - 100 "	1,00	0,50	1,50
III. " 101 - 150 "	1,20	0,50	2,10
IV. " 151 - 200 "	1,40	0,50	2,10

u.t.t. Latvijas teritorijā par katrām tālākiem 50 klm. 20 z.sant., Vācijas teritorijā par katrām tālākiem 100 klm. 60 z.sant. klāt.

Sarunai starp Rīgu un Tallinu, Tartu, Pērnavu, Vilandi, Veravu un Vezenbergu par katru vienkāršu sarunu:

a) izejošas no Rīgas:

Latvijai par labu	z.fr.	0,70
Igaunijai " " " "	"	1,20
Igaunijai par pastūrin.	"	0,20

Kopā z.fr. 2,10

b) izejošas no minētām pilsētām uz Rīgu:

Latvijai par labu	z.fr.	0,90
Igaunijai " " " "	"	1,20

Kopā z.fr. 2,10

Starp citām valstīm un Lātviju maksa par sarunām ir līdzīgi nokārtota. Latvijā maksa par telefonu vēl ir samērā dārga, kas traucē telefona izplatīšanos, sevišķi uz laukiem.

PUBLISKI TIESISKI IENĀKUMI.

§ 30. NODEVAS.

Nodevas ir atalgojums, ko atsevišķas personas maksā atsevišķos gadījumos publiski tiesiskām organizācijām jeb iestādēm par viņu pakalpojumiem. Te kļūst saprotams, ka nodevas atšķiras no nodokļiem ar to, ka tās ņem par publisku organu noteiktu darbību, pie tam - kā specialu atlīdzību. Mēs jau redzējam, ka dažādos laikos, kad jaunus nodokļus grūti bija ieviest, radīja itkā valsts izdarītu pakalpojumu, kur patiesībā tāda pavisam nebija. Nodevu pamatprincips - nodevas saņēz izdevumus vai nu pavisam jeb tikai pa daļai. Ja rodas atlikums, tad darīšana ir ar privātsaimnieciskiem ienākumiem vai arī nodokļiem. Krievijā "tamozennaja pošlina" un "nasledstvennaja pošlina" nav nodevas, bet-nodokļi! Arī mūsu zemē vekseļu un dažādu aktu nodevas patiesībā ir - nodokļi.

Stājoties pie nodevu tuvāka iztirzājuma, ceļas jautājums - vai nodevas vispār ņemamas, kādos apmēros un kādos gadījumos. Šis jautājums vairāk nodarbina politisko un administratīvo tiesību zinātni, aizkarot finansu zinātnei tikai tik tālu, cik tālu zināmas publiskas apvienības pakalpojumi nāk par labu atsevišķām personām ka diferencialaš dabas pakalpojumi. Finanšu zinātne te turas pie ieskata, jo vairāk šīs personas izmanto valsti vai pašvaldības iestādes, jo augstākas ir nosakāmas nodevas. Un otrādi - jo vairāk publiskiem pakalpojumiem ir vispār sabiedriskā nozīme un jo vairāk nozūd atsevišķu personu priekšrocību diferenciācija, jo mazākas ņemamas nodevas.

Nodevas ņem: 1) par zināmu pakalpojumu, neraugoties uz darījumu zumu; 2) proporcionālas nodevas, atkarībā no darījuma zumas.

Pēc ņemšanas veida nodevas var iedalīt tiesās un netiesās. Netiesās nodevas - zināms akts, uzraksts no aktu papīra (vekseļu papīrs zīmogmarkas); tiesās nodevas iemaksā valsts kasē skaidrā naudā.

Mēs jau redzējam, ka praktiskā dzīvē bieži nodevas ir sajauktas ar nodokļiem. Vistīrākā nodokļu un nodevu sistema ir - Vačijā. Anglijā nav nekādas konzekventas starpības starp nodokļiem un nodevām. Tāpat Francijā, Austrijā u.c.

Latvijā ir daudz nodevu - tiesu, loču, bāku, kanclejas, mēru un svaru, zīmognodevas, ceļu, tiltu u.c. nodevas. Dažām šīm nodevām ir nodokļu raksturs. Uzkavēsīmies pie zīmognodevām, kurās ieņem izcilus vietu starp visām nodevām. Pēc Latvijas nodibināšanās p iņņēma to pašu Krievijas zīmognodevu likumu, kurš bija ļoti sarežģīts un grūti izprotams. Likumu vajadzēja pārgrozīt, kas arī notika 1921.g. 20.sept. Nāca klāt tikai nedaudzi pārgrozījumi. Agrāk vienkārša nodokļa augstākā likme bija 100 rb. tagad - 3 fr. un zemākā 1 snt. Proportionalās nodevas likmes tās pašas, grozīti tikai daži priekšmeti. No jauna ieviesta 5% nodeva apdrošināšanas polisēm. Mūsu "likums par zīmognodokli" - nepareizi nosaukts par zīmognodokli, jo visas likumā uzskaitītās deyas ir ar nodevu raksturu, izņemot tikai vekseļus, aktu papīrus un apdrošināšanas polisēs.

N O D O K Ļ I .

§ 31. VISPĀRĒJS JĒDZIENS PAR NODOKĻIEM.

Nodoklis ir mantas daļa, ko publiska apvienība ņem noteiktos apmēros piespiedu kārtā no savas teritorijas iedzīvotājiem, vai no atsevišķām saimniecībām, kas atrodas valsts vai pašvaldības teritorijā, vispārīgu vajadzību segšanai.

Nodoklis, kā mantas daļa ir materialas dabas. Manta te nav ņemama šaurā materialā nozīmē: manta var būt nekustams īpašums, var

būt arī alga, ienākums u.t.t. Parasti nodokļus ņem naudā. Obligatorišķs personiķs dienests valsts labā arī ir ģastopams, bet Ńis ģadiķjums neieltiľst finansu zinātnē. Turpretim ķlauskas, ja tām ir saimnieciski raksturs, var iesķkaitiť nodokļos. Ja obligatoriķskās Latvijas ceļu ķlauskas pārrēķina naudā, tad tur iķķģadus iznāķ vairāķi miljoni. Ńeit jāpieķzinē, ka par nodokļu saimniecisko raksturu ekonomistiem domu starpības nav. Izēķot no augšēķā nodokļa formulēķjuma saprotams, ka nodokļi jāmaksā arī ārzemnieķiem, t.i. nodokļi jāmaksā tanī valsti, kur attieķģie ienāķumi saņemti, kur atrodas uzņēģmums. Ja Latvijas pilsonim Anglijā pieder ķāda fabrika, Latvijas valdība nekādus nodokļus ņemt nevar. Tad tālāķu - nodokļus var uzliķt ne tikai valsts vara, bet arī pašvaldības organizācijas, pie ķam pēdēķo tiesības var bťt plašāķas un Ńaurāķas, atķarībā no daķādāiem vēsturiskiē apstāķķiem, no pašvaldību iķķķārtas u.t.t. No finansu zinātnes viedokļa ir taisni vēľams, lai pašvaldību tiesību apķķomā ietiltľst arī tiesība ņemt nodokļus, jo 1) daķus nodokļus viņas var racionālāķi ievāķt, 2) nodokļu sistemā centralizāķija nav vēľama, kas notiķtu, ja tiesība uz nodokļiem bťtu tikai valsts varai.

Nodokļiem jābťt noteiķtiē un viņus ņem piespiedu ķārtā. Ńo apstāķķu dēļ nodokļi arī atšķiras no dāvināķjumiē un citiem līdķģieģiem maksāķjumiē, ķuri atķarāķas no brīvas ķribas.

Nodokļus ņemot valdība izliēto savas tiesības, ķas tai pieķriťt, ķā valsts varas nesēķam. Pret nodokļiem valsts viņģ maksātāķiem tieši neķo nedod, ar ķo nodevas atšķiras no nodokļiem. Ar to arī atķriť Montesķķē uzskats, ķa nodokļi esot nodevas par aizsardķību (ķas saskan ar Leistungs - Gegenleistungs principu). Nodokļus pilsoņi maksā ne lai saņemtu ķādu noteiķtu ekvivalentu, bet tādēļ, ķa pilsoņiem jāuztur valsts un pašvaldības iestādes, lai viņām bťtu vajadzģie līdķekļi izpildiť savas ķunkcijas.

Beidzot ķriť vēl svarā nodokļu ķuridiskais pamats - viņģus ņem publisko apvienību vajadzību apmierināķšanai. Nodoklim var ģan bťt arī citi pamati - rūpniecības un tehņikas attīstīķšana, higiēniski motivi (apliēķ ar augstiē nodokļiem veselībai ķaitģgas vielas), ķģģpības apķarōķšana, zocialpolitiski mērķi (piēģ. augsts nodoklis uz liēliē zemes īpaķsumiem J.-Zelandē, lai liēlos zemes īpaķsumus saberķtu, ķas veicinātu sīķķruntniecības attīstību). Te redzam, ķa nodokļiem var bťt arī blakus mērķi.

Beidzot Ńo paragrafu, uzķavēsimeģ vēl pie nodokļa definīcijas, ķurā daķādāiem ekonomistiē ir visai daķāda. ad. Vagners saka, ķa nodoklis ir - maksāķjums pa daļai valsts izdevumu ķeķģšanai, pa daļai pilsoņu mantas pārdalīķšanai. Vagnera formulēķjums nav izsmēļōģģ. Ģalvenā nodokļu ķunkcija - viņģus ņem valsts vispārēķģ izdevumu ķeķģšanai. Daķādās ģrāģatās nodokļa ķēdķiens ir ļoti daķāds un bieķģi vien - nepareizģ. Janzuls saka, ķa nodoklis esot upurēķjums (poķertvovāņģje). Upurs ir brīvprātģģģ, bet nodoklis jāģ ir piespiedu ķārtā paņemta mantas daļa. Ozerovam ir pareizāķģ nodokļa ķēdķiens. Viņģ saka, ķa nodoklis ir piespiedu maksāķjums vispārēķģ valsts izdevumu ķeķģšanai. Formulēķjums ir pareizģ, bet nav pietieķoģģ nosķaidrota vispārība.-

§ 32. TERMINOLOģIJA .

Nodokļu avots (Steuerquelle) ir, no ķā nodokļus ņem, vienalģa, no ienāķumiē, kapitāliēģ, vai īpaķsumiem.

Nodokļu objekts ir priēķģģmets vai f akts, ķurā esamības dēļ nodokli ņem. Pēc Ńi objekta sauc arī paģģu nodokli, piēģ. zeme, persona, tirdzniecība, rūpniecība u.t.t.

Nodokļa mēraukļa ir vienība, pēc ķurāģ nosaka nodokli. Ja runa iēģ par nama nodokli, tad nodokļa objekts ir - nams, bet mēraukļa var bťt daķāda, jo viņģ attīstas vēsturiski. No sākuma te nodokļa mēraukļa bija logi, durviģģ, vēlāķģ tilpums jēģ apbūves laukums, tagad - tģģrais ienāķums. To paģģu redzam rūpniecībā, ķur no sākuma mēraukļa bija -

strādnieku skaits, bet vēlāku - tīrais ienākums.

Nodokļu vienība (Steuerereinheit, podatnaja jedinica) ir nodokļa objekta zināma daļa (Piem. tabaka ir nodokļa objekts, vienība - mārciņa, kilograms u.t.t.)

Nodokļa kvote (Steuersatz) ir nodokļa zuma, kas uzlikta vienai vienībai, (piem. nodokļa vienība ir: 1 kg. tējas, bet kvote- 12 snt. par klg.)

Nodokļa subjekts ir ta persona, kurai pēc likuma nodoklis jāmaksā. Te jāizšķir nodokļa iemaksātājs valsts kasē, no tā, uz ko nodoklis galu galā krīt - uz nodokļa nesēju (Steuerträger). Importiers gan muitas nodokli samaksā, bet viņš to sadala uz precēm un pieskaita pārdošanas cenai.

33. NODOKĻA AVOTS, NODOKĻA OBJEKTS UN APLIKŠANAS VEIDI .

Nodokļa avots var būt tiklab ienākums, kā kapitāls. Ad. Šmits bija citādos uzskatos - viņš domāja, ka par nodokļa avotu kapitāls nevar būt, uzskatot kapitālu aplikšanu, kā šā kapitāla iznīcināšanu. Patiesībā nu tas tā nav, jo kapitāls te saplūst tikai valsts kasē. Bez sociālpolitiskā virziena sādu uzskatu pabalsta arī finansu zinātnes modernās teorijas. Kapitāla aplikšana ir izvesta arī dzīvē. Pirmā vietā te nāk mantojuma nodoklis, kurš Anglijā sniedzas pie 25% no mantojuma, Vācijā attālākām radnieku kategorijām līdz 70%, Francijā 36% u.t.t. Dažās valstīs ir ieviests arī mantas nodoklis. Šādu nodokļu nomaksai dod īsu termiņu, lai tas pārvērstos no ienākuma nodokļa tieši par mantas nodokli. Tas izskaidrojams ar mantas dalīšanas dažādām sabiedriskām attiecībām. Mantas vai īpašuma ieskaitīšana nodokļu avotu kategorijā atkarājas no finansu politikas u.c. apstākļiem. Pilsētās ar nodokļiem aplik zemes gabalus, kas nekādus ienākumus nedod. Tas tādēļ, lai neceltos spekulācija cerībā, ka izbūvējot pilsētas satiksmes ceļus, fabrikas u.t.t., to vērtība celsies.

Nodokļu avots un objekts dažreiz var sakrist. Tas notiek ienākuma nodokļa gadījumā. Mantas nodokļa gadījumā tas ir citādi, jo manta te gan ir nodokļa objekts, bet nodokli samaksā no ienākuma.

Par nodokļa aplikšanas objektu vispirms var būt persona; tikai tālāku seko mūsu patēriņa priekšmeti - tēja, cukurs, sērkociņi u. t.t., u.t.t. Arī atseviski ienākuma avoti (zeme, uzņēmumi) maksātāja manta, mantas pārejas moments (mantošana, pirkšana - pārdošana). Nodokļu objektu izvēle dažādos laikos ir bijusi arī ļoti dažāda, atkarībā no sabiedriskām attiecībām, saimnieciskiem apstākļiem un nodokļu tehnikas zināmā laikmetā. Visveselākais nodokļu avots ir - persona kā aplikšanas objekts. Līdz ar to personālais nodoklis ir arī visvecākais. Tam par iemeslu bija maz attīstītā nodokļu tehnika un finansisti meklēja viegli aplikāmus priekšmetus, bez tam saimnieciskās nozares nebija tik tālu diferencējusās, kā tagad. Mūsu dienās redzam lielu bagātību un visneapškauzamāko nabadzību, blakus miljardieriem dzīvo nabadzīgi strādnieki, kuri ar grūtībām velk savu eksistenci. Senāk tik stipri sajūtamās materialas starpības nebija, viņa radās tikai pamazām, samērā ar to, kā atseviskas iedzīvotāju šķiras ieguva virskundzību pār pārējām. Tad arī radās fiskam izdevīgs materials. Tomēr nodokļu tehnika nebija tā attīstīta, lai uztvertu šo saimniecisko diferenciaciju un pienācīgi apliktu. Fiskam nauda bija vajadzīga un tas arī spieda meklēt kautkādu izeju. Tirdzniecība un rūpniecība nebija attīstītas, visa manta, pa lielāku daļu zemes īpašumi, bija koncentrēta atseviskās rokās. Te radās zemes īpašnieku klase un titulēti zemes īpašnieki: firsti, grafi u.t.t. Liels grēks nevarēja būt, ja apliktu pēc rangiem, kas praktiskā dzīvē arī notika. Anglijā personīgo nodokli pēc rangiem aplika 1379.gadā, pie kam zemākais nodoklis bija netitulētām personām - 4 pensi. Ar laiku šo gradāciju pēc rangiem vajadzēja grozīt, jo titulis ne katru reizi sakrita ar mantas stāvokli.

Attīstoties tirdzniecībai un rūpniecībai radās atkal citas

klases, kas bija par iemeslu apliķšanas sistēmas rovidēšanai, kuŗa gan nebija pilnīga, jo iepriekšējā sadalīšana pēc rangiem palika vecā, tikai netitulētos iedzīvotājus sadalīja šķirās, ņemot par mērauklu viņu personīgos gada izdevumus (1641. gadā - Anglijā) Anglijā šis nodoklis bija: hercogiem - £ 100.-, baroniem £ 40.-; netitulētām personām, kas tērēja £ 100.- - gadā, nodoklis bija £ 5.- - kas tērēja £ 50 gadā, nodoklis bija £ 2.- - u.t.t.

Prūsijā iedzīvotāji no sākuma bija sadalīti 4 klasēs, vēlāk viņu skaitu pavairoja. Tikai vēlāku, kad klasu nodoklis no saimnieciskā viedokļa bija kļuvis pārāk netaisns, vajadzēja pāriet uz tīru ienākuma nodokli, no kuŗa ar laiku izauga mantas nodoklis.

Mantas nodokli sastop arī senatnē, valsts organizācijas sākumos, kad gandrīz vienīgā manta bija zeme un pie tam šie īpašumi nodokļu ņēmējiem bija diezgan labi zināmi. Arī kustamā manta bija saistīta ar zemi, kādēļ viņu nemaz tik grūti nenācās aplkt. Pirmā laikā zemi aplika pēc platības, bet vēlāku vajadzēja pāriet uz komplicētāku apliķšanas veidu, kas prasīja zemes taksāciju - kadastru. Vienā laikā ar šo radās vajadzība aplikt ar nodokļiem dažādas coltnes (piem. namus) un vēlāku, kad apliek arī kustamos kapitālus - dzina realie nodokļi. Anglijā palika tikai zemes nodoklis, bet dažās citās zemēs mantas nodoklis pavisam noģāja no skatuves.

Jaunākos laikos rodas atkal daudzi svarīgi saimnieciski faktori, kas mantas nodokli no jauna ceļ gaismā kā ienākuma nodokļa papildinājumu.

Runājot par ienākuma nodokli, pirmkārt jāizrāda uz fondētiem un nefondētiem ienākumiem. Pie pirmiem pieder ienākumi no kapitāliem, uzņēmumiem u.c., pie otriem - darba algas. Praktiskā dzīvē izstrādājies vēl apgrozījuma nodoklis, ar ko apliek mantu pie viņas pārejas citās rokās (pirksana - pārdošana, biržas operācijas).

§ 34. NODOKĻU ņEMŠANA.

Pēc nodokļu ņemšanas visi viņi sadalas kvotatīvos un repartīcijas nodokļos. Pie pirmiem pieder tie, kur fisks noteic kvotas, bet nekad iepriekš nevar zināt, cik šis nodoklis dos, jo nav zināms kvotas skaits, (piem. ienākuma nodoklis). Repartīcijas nodoklim iepriekš nosaka zemu, kas iedzīvotājiem jāsamaksā. Tāds bija vecais personīgais nodoklis līdz pat pēdējam laikam. Tāds bija vecais zemes nodoklis Francijā. Tikai pašā pēdējā laikā viņu pārvērtā par kvotatīvo. Raugoties no fiska intresu viedokļa repartīcijas nodokļi ir izdevīgāki, jo tie garantē noteiktas zemas iemaksu valsts kasē un pie tam atkrīt nodokļa sadalīšana uz atsevišķiem maksātājiem. Lai pilnīgi garantētu nodokļa nomaksu, tad maksātājus saista ar zolidāru atbildību. Pastāvot sliktiam nodokļu aparatam, kvotatīvie nodokļi man izplatīti, tādēļ repartīcijas nodokļi pastāv visās zemēs, kuŗās nodokļu sistēma slikti noorganizēta. Krievijā līdz pasaules karā bija pazīstami gandrīz tikai repartīcijas nodokļi, turpretīm Anglijā repartīcijas nodokļu gandrīz nemaz nav. Nodokļu aparata attīstībā fisks ne reti uzturas uz lielām grūtībām, ja mēģina ievest kvotatīvo nodokli. Anglijā XIII un XIV.g.s. 10% un 15% nodokļi bija kvotatīvie, bet ar laiku viņi pārvērtās repartīcijas nodokļos, jo fisks nekādi nevarēja tikt galā. Taču šie pēdējie no valsts viedokļa ir neizdevīgi, jo viņu smagās konstrukcijas dēļ grūti pavairot valsts ienākumus. Kvotatīvais šinī ziņā ir ļoti elastīgs, jo viņš pieaug ar kvotes un nodokļu vienības pavairošanu. Repartīcijas nodokļa palielināšanai rodas šķēršļi: iedzīvotāju kurnēšana, kuŗa nereti var kļūt visai bīstama. Ar repartīcijas nodokli budžetē rodas samērā lielas nenoteiktības, budžeta gada beigās var rasties iepriekš neparedzams iztrūkums. Apratītais sadalījums attiesas galvenām kārtām uz tiešiem nodokļiem un mazākā mērā uz patēriņa nodokļiem. XVII. g.g. Krievijā pastāvēja "kabačkija ģengi".

§ 35. NODOKĻU NOMAKSA.

Pēc nodokļu nomaksas viņi sadalās tiešos un netiešos. Pie šāda sadalījuma parasti pieturas valdības iestādes, lai gan šos jēdzienus lieto kā pretstatus, tomēr zinātnē valda liela domu starpība par šādu sadalījumu. Tāds sadalījums nav apmierinošs, ko tuli redzēsīm no dažiem piemēriem: vācu ekonomists Jakobi saka ka tiešie nodokļi ir tie, kurus ņem no personām, kurām nodokļi patiešām jāmaksā; netiešie nodokļi tie, ko šīs personas novel uz citiem. Rodas jautājums, pie kādiem nodokļiem tad pieder muitas nodoklis? Ja muitas nodokli nomaksā importiers un vēlāku to pieskaita pārdošanas cenai, tadā veidā to novelot uz patērētājiem, tad iznāk netiešais nodoklis. Bet ja nu patērētāji paši ievēd šīs preces no ārzemēm, tad liekas, it ka darišana būtu ar tiešo nodokli. Angļu ekonomists Mills saka - tiešie nodokļi ir tie, kur likums nodokļu maksātājus domājis pār nodokļu nesējiem. Bet tādos gadījumos zemes nodoklis var būt tiklāb tiešais, ke netiešais. Ja tas krīt uz zemes renti un to maksā zemes īpašnieks, tas būs tiešais nodoklis, bet ja tas ir organizēts tā, ka to ņem no zemes platības, tad viņu pārceļ uz lauksaimniecības ražojumiem, kurus patērē. Šādā gadījumā mums ir darišana ar netiešo nodokli. Anglijā savā laikā gribēja atcelt muitu uz tēju, pieprasot vēlāku no patērētājiem, lai tie deklarētu tējas patēriņu un pēc šā patēriņa tad arī apliktu. Pirmā gadījumā būtu netiešais nodoklis, bet otrā - tiešais. Pēc administratīvās klasifikācijas (Prusija, Bavarija, Badene) tiešie nodokļi ir tie, kurus ņem pēc sevišķiem sarakstiem, netiešie - ko ņem zināmās gadījumos pēc zināma tarifa. Pēc šādas klasifikācijas mantošanas nodoklis ir netiešais. Patēriņa nodokli dažās valstīs maksā periodiski (no lauku spirta dedzin.) tapēc pēc šās klasifikācijas tie ir tiešie nodokļi, bet patēriņa nodokļi uz cukura, tabaku, sāli u.c. - netiešie nodokļi. De Fovils par tiešiem nodokļiem sauc tādus, kuru objektam ir pastāvīgs raksturs, bet p par netiešiem, ja nodokļa objektam - gadījuma raksturs. Pēc šīs klasifikācijas mantojuma nodoklis būs netiešais nodoklis; tirgotājs importiers maksās tiešo nodokli, bet ceļotājs, kas pats ievēd preci savam patēriņam - netiešo nodokli. Tikpat nepilnīga ir teorija, pēc kuŗas īpašuma nodoklis ir tiešais, nodoklis, bet patēriņa nodoklis - netiešais. Tādā gadījumā neatrodam vietas mantojuma nodoklim, jo tas nav mantas nodoklis, bet to ņem pārejas gadījumā - ta tad zināmā gadījumā, bet ne pastāvīgi, kā tas ir ar īpašuma nodokli. Tapat neatrodam vietas personīgā nodoklim, jo persona nav nekāds īpašums. Nevar būt parāzizs arī iedalījums, pēc kuŗa ražošanas nodokļi ir tiešie, bet patēriņa - netiešie. Teoriju ir daudz, bet neviena neietur visus nodokļu veidus.

Pie aplikšanas galvenais ir - kā sadalās nodokļi. Lai gan visas minētās teorijas attīstītas pēc citām pazīmēm, bet visas viņas pastrīpo, ka netiešie nodokļi uz viņu maksātājiem sadalās mazāk vienlīdzīgi, ka tiešie. Taču pēc nodokļu vienlīdzības viņus klasificēt nevar. Te nu mēs nonākam pie ļoti svarīgiem slēdzēniem: šie apstākļi jāņem vērā, salīdzinot dažādu valstu budžetus. Bieži lasam, ka kādā valstī kāds zināms % no valsts ienākumiem komplektējas no tiešiem, jeb netiešiem nodokļiem, bet kādā citā valstī šis % ir citāds. Zinot šo % mēs gudrāki netopam, jo nekā nezinām par to, kādus nodokļus zināmā valstī skaita par tiešiem un kādus par netiešiem. Anglijā nodokļu sadalījums tādēšos un netiešos nemaz nav pazīstams. No ta redzam, ka bez viņa gluži labi var iztikt. Mēs, šās grāmatas turpmākās nodaļās pieturēsimies pie šāda sadalījuma: a/ Tiešie nodokļi - kas attiecas uz personu un īpašumu; b/ netiešie nodokļi - patēriņa nodokļi; c/ apgrozījuma nodokļi - pie mantas pārejas.

§ 36. TIEŠIE NODOKĻI.

Šos nodokļus parasti iedala personālās un realās jeb subjektīvos un objektīvos.

Personālie nodokļi ir cieši saistīti ar personu. Ar to aplik ienākumu sakarā ar personas, mantas, ģimenes sabiedrisko stāvokli.

Realie nodokļi piemēroti tikai maksātāja mantai, neatkarīgi no personas. Te pieder - zemes, tirdzniecības, rūpniecības, kapitāla u.c. nodokļi. Realie nodokļi ir objekta nodokļi; tiem darišana tikai ar lietu, objektu, bet ne ar subjektu. Te ņem vērā maksātāja vajadzības, ģimenes stāvokli, neatvelk

parādu % ,neievēro progresiju. Pie Aplikšanas neņem vērā personas īpašības , no kurām atkarājas ienākumi .Tas ir viens no lielākiem sã nodokļa trūkumiem . Personīgo ,subjektīvo nodokļu gadījumā visus minētos momentus ņem vērā . Jaunākos laikos notiek nodokļu evolūcija ,kas virzās uz subjektīvo nodokļu pusi. Šī evolūcija notiek uz subjektīvo nodokļu rēķina ,jo subjektīvais elements arvienu vairāk iespēžas reālos nodokļos - notiek cīņa starp subjektīvo un reālo elementiem .

Praktizējot reālo nodekli ,nav jāzin personas tīros ienākumus , pietiek ,ja zin relatīvo ienākumu ,t.i. ienesīguma attiecības .Ja viena zemes gabala ienesīgums novērtēts uz 1000 fr. ,bet otra - uz 3000 fr. ,tad par otro jāmaksā 3 x lielāks nodoklis. Pie subjektīviem nodokļiem krīt svarā absolūtais ienākums ,ne relatīvais.Krīt svarā maksātāja personīgas lietas : parādi , ģimene u.c.

Apstājoties pie jautājuma - kādi apstākļi spiež piegriesties reālam nodoklim ,jāsaka ,ka lielu lomu te spēlē - nodokļu tehnika .Nodokļu aparāts nevar tikt galā ar sarežģītām aplikšanas sistēmām .

Skatoties atpakaļ vēsturē ,redzam ,ka paši aplikšanas objekti (zeme ,tirdzniecība ,rūpniecība) senāk nebija tik attīstīti un nespēlēja tādu lomu ,ka tagad.Kamēr nebija kustamu kapitālu ,kuņus viegli var apslēpt - aplika mantu. Uz ienākumu aplikšanu varēja pāriet tikai vēlāku . Namus , zemi ,uzņēmumus aplikēt nebija viegla lieta ,kadēļ vispirms to darīja pēc ārējām pazīmēm ,taču tīru ienākumu nevarēja noteikt ,kadēļ bija jāpmierinājas ar vidējiem ienākumiem . Tirdzniecību un rūpniecību aplika pēc iedomājamiem ienākumiem - aplika pēc strādnieku skaita ,darba rīkiem ,telpām u.t.t. Te redzam , ka lomu spēlēja vienīgi ārējas pazīmes ,kurpretim absolūtie ienākumi palika savrup. Vietums ņēma vērā arī vidējās produktu cenas (Bardenē). Saprotams ,ar laiku notika daudz un dažādas pārmaiņas.

Kas agrāki bija pilnīgi pareizs ,tas jau pēc 10 gadiem vairs neatbilst videjam ienākumam. Taču pie šās sistēmas tas arī nemaz nav vajadzīgs ,jo pietiek ,ja zin ienākumu relatīvo zumu .Ne reti uzliek nodokļus ne atsevišķiem maksātājiem ,bet visiem kopēju nodokļa zumu.Pastāvot zemes nodoklim relatīva aplikšana ir izdevīga ,tamdēļ viņa ir ieviesta visās valstīs . Kredītsaimniecība sāk attīstīties vēlāku un līdz ar to arī zemes īpašnieku parādi ieņem redzamu vietu .Reālai sistēmai tas bija smags trieciens.Pirms kara Prūsijā parādi sasniegta 80 % no zemes īpašumu vērtības .Tādos apstākļos reālā sistēma kļūst neiespējama ,jo var jau tā gadīties ,ka zemes īpašumu ienākumi galu galā sedz tikai parādu % . Te nu bija vajadzīga reālās nodokļu sistēmas korekcija .Teorija lika priekšā šādu izeju : neatvilkt parādus reālo nodokļu sistēmā ,bet pielaiest zemāku novērtējumu ,ievērojot zīnamu gradaciju līdz ar parādu % pieaugšanu .Tik daudz attiecībā uz zemes nodokli . Runājot par personām ,var būt gadījums ,kad vienai personai ir 3 - 4 ienākuma avoti un arī parāds ,kas nav saistīts ne ar vienu no šiem ienākuma avotiem.Te princips neiztura kritikas. Daži teoretiski ieteica saskaitīt kopā visus ienākumus un no tiem tad atvilkt parādus. Bet šāds paņēmieni nav apmierinošs.Nepareizi ir saskaitīt kopā mūsus ienākumus ,jo katrs ienākums aprēķināms ar sevišķiem paņēmieniem- zemes ,tirdzniecības un rūpniecības ienākumus aprēķina relatīvi ,turpretim parāds ir absolūta zuma; tāds lielums nevar nedz saskaitīt ,nedz atņemt .To var uzskatīt par vienu no iemesliem ,kapēc valsts vara atbraisas no reālās nodokļu sistēmas un nodod tos pašvaldībām .Vienīgā izeja - aplikēt visas tīras ienākuma masas. Parādu atvilksana sevišķi krīt svarā zemes īpašniekiem ,jo pretējā gadījumā viņiem būtu jāmaksā ne par faktiskiem ienākumiem ,bet arī par to ,ko saņem kreditors. Jaunākos laikos vēl lielu lomu spēlē eksistences minimums.Vispār jāsa - nezinaot tīru vispārīgu ienākumu ,nevar būt runa par to. Arī progresija nav iespējama ,pastāvot nodokļu reālai sistēmai : nezinaot tīrā ienākuma zumu ,nekāda progresija nav iespējama. Piemēra pēc pieņemsim ,ka personai A. ir 10000 fr. ienākums no viena avota ; personai B. ar 10000 fr. ,bet no 2 avotiem.(5000fr.no zemes un 5000 fr. no tirdzn.jeb. rūpniec.); C. arī 10000 fr. ,bet no 3 avotiem (5000 fr. no zemes ,3000 fr. no tirdzn.jeb rūpn. un 2000 fr. no kapitāla). Pastāvot progresīvam ienākumam ,kas pieaug par 1 1/2% par katru nākošu tūkstoti :

1.	koop	1000 fr.	nodoklis	10 fr.	6.	1000 fr.	- nod.	60 fr.
2.		1000 fr.	"	20 fr.	7.	1000 fr.	"	70 fr.
3.		1000 fr.	"	30 fr.	8.	1000 fr.	"	80 fr.
4.		1000 fr.	"	40 fr.	9.	1000 fr.	"	90 fr.
5.		1000 fr.	"	50 fr.	10.	1000 fr.	"	100 fr.

Te nu redzamm, ka A., kura ienākumi komplektejas no viena avota, jamaksā 550 fr. liels nodoklis. Ja B. maksā pēc tāda paļ aprēķina par katru ienākuma avotu atsevišķi, tad visi nodokļi kopzumā iztaisa 300 fr., bet C. nodokļu kopzuma iztaisa tikai 240 fr.

Tagad ceļas jautajums, ja visi ir ienākumi no reāliem avotiem, vai var ievest pareizy ienākuma nodokli, ņemot kopā šīs zumas? Acimredzot to nevar, jo nav absolūtas ienākuma zumas, kuļa ir nepieciešama pareizas aplikšanas izvešanai. Jaunākos laikos izvirzītas prasības noved pie subjektīvo elementu ievērošanas reālā nodokļu sistēmā un noved pie mantas un ienākumu vispārīgas aplikšanas, kas bāzejas uz tīra ienākuma. Nakošais etapa punkts šai evolūcijas ceļā ir eksistencens minimums, ģimenes stāvoklis u.c. Vispārīgā mantas nodokļa kvotes ir zemas (Prūsijā) un visās valstīs viņš nav ievests.

Runājot par fondēto ienākumu papildinājumiem, pirmkārt jāizrāda uz vispārīgo mantas nodokli, kā papildinājumu pie ienākuma nodokļa un otrkārt uz reālās nodokļu sistēmas zemes nodokļa kvotū. Valstis, kuļas atmeta realo nodokļu sistēmu ievēda vispārīgu mantas nodokli. Jaun-Zelandē nav realo nodokļu, bet 1891 g. ievēda progresīvo zemes nodokli, ka fondēto ienākumu papildinājumu.

§ 37. NETIEŠIE NODOKĻI

Patēriņa nodokli nodokļu sistēmā ieņem ļoti redzamu vietu. Valsts budžetos pēdējā laikā gandrīz puse no visiem ienākumiem komplektejas no netiešiem ienākumiem. Atskatoties vēsturē, redzam, ka netiešie nodokļi savā laikā ir spēlējuši daudz lielāku lomu, ka tagad. Vēsturē mēs pastāvīgi novērojam parādību, ka netiešie nodokļi samazinājās. Finanšu zinātnes teorija daudz nodarbojas ar netiešo nodokļu iztirzāšanu. Līdzšinējās teorijas šo nodokli apskata no etiskā viedokļa. Sefle netiešo nodokļu teorija ieņem visai redzamu vietu. Aplikšanā valsts pielieto divus veidus: 1/ valsts uzmeklē un novērtē ienākumu avotus un samērā ar to aplik maksātājus 2/ aplik visas personas, kam jamaksā nodokli, cik tālu tās uzrāda savus ienākumus ar krāšanu jeb patēriņu. Ar pirmo veidu valsts aplik pilsoņu vidējo maksāšanas spēju, bet individualas pazīmes atrast nevar. Pirmā kategorija - tiešie nodokļi, otrā kategorija - netiešie. Bet valsts neapmierinājās ar videjo aplikšanas nodokļiem - patiešie ienākumi ir sakarā ar personas vajadzībām, patēriņš uzrāda īsto ienākumu. Netiešiem nodokļiem jābūt organiztiem tā, lai atsevišķiem maksātājiem, sakarā ar viņu īstiem ienākumiem, būtu iespējams sevi aplik augstāki (Selbstbelastung), ja viņu patiesais ienākums augstāks par vidēju. Netiešie nodokļi modificē nodokļu nastu. Pie netiešiem nodokļiem Sefle pieskaita arī mantojuma nodokli, dažus apgrozījuma nodokļus un nodevas.

Ja netiešo nodokļu objekti ir slikti izvēlēti, netiešie nodokļi pārvēršās par sliktiem tiešiem nodokļiem. Pie netiešo nodokļu izvēles Sefle ieteic sekošo: 1/ neaplikt pirmās vajadzības priekšmetus 2/ aplik visu šķiru patēriņa galvenos veidus, aplikot preces pēc viņu kvalitātes.

Netiešie nodokļi izpilda arī citus izdevumus; 1/ papildina aplikšanu, ja tiešie nodokļi nepilnīgi; 2/ netiešie nodokļi aplik arī tādus ienākumus, kas citādi paliktu no aplikšanas ārīvi 3/ netiešie nodokļi krīt arī uz ārzemniekiem, jo viņus nevar aplik ar tiešiem nodokļiem, ja tiem nav kādi uzņēmumi.

Lorencs un Šteins saka, kā netiešie nodokļi esot nodokļi no darba algas, turpretim tiešos nodokļus ņemot no kapitāla. Darbs ir ražošanas faktors un ienākums no tā aplikams ar nodokļiem, tāpat, kā ienākums no kapitāla. Aplikams, protams, tīrais ienākums, atvelkot ražošanas izdevumus. Aplikot darba algu, grūti aprēķināt izdevumus, tamdēļ te jālieto netiešie nodokļi. Nepieciešamos uztura līdzekļus nedrīkst aplik, patēriņa nodoklis nedrīkst būt Verzehrungssteuer, tādēļ var aplik tādās lietas, kā alkoholiski dzērieni, tabaka, smaržas u.c. patēriņa nodokli pārvēršot par "Genusststeuer", jo tad tas krīt uz bagatākām šķirām.

Focke patēriņa nodokļus izslēdz no mācības par nodokļiem. Viņš saka, kā patēriņa nodokļi nav nekas, its, kā pašiem ražotājiem iznomāts monopols. Valsts var nodibināt un paturēt sev ražošanas monopolu, pate ražodama un nepielaidama nekādu privātu konkurenci. Bet viņa ražošanu

var nodod arī privātās rokās, paturot tikai pārdošanu un nosakot zinamas cenas. Bet valsts var arī atļaut brīvi ražot un tirgoties, paturot sev tikai zināmu peļņu. Focks saka, ka tāda ražošana un tirdzniecība, kas gan atrodas privātās rokās, bet kur valsts patura sev kādupelņu, ir iznomāts monopols. Focks nostāda patēriņa nodokļus starp privāti-publiski-tiesiskiem ienākumiem, kāds pamatojums uzskatāms par visai vāju.

Ja vilksim tās pašas konzekvences pie citiem nodokļiem - namu, zemes, tirdzniecības - tad nāksim pie slēdziena, kā tie arī ir iznomāts monopols, un tā galu galā būtu pavisam jaatsakās no mācības par nodokļiem.

Neviens no minētiem autoriem un arī citi autori nav pietiekoši noskaidrojuši jautājumu, cik tālu netiešie nodokļi ir uzskatāmi par nepieciešamu līdzekli valsts izdevumu segšanai. Atsevišķās valstīs ienākumi un nacionālās bagātības sadalās dažādi. Ejot no valsts valstī redzam kā dažās zemēs blakus ļoti bagātām iedzīvotāju šķirām dzīvo vislielākā nabadzībā, citās zemēs šī starpība var būt mazāk sajūtama. Pēdējā gadījumā tiešo nodokļu ienākumi ir mazi un valsts izdevumus nespēj segt. Te rodas reāla vajadzība meklēt jaunus ienākumu avotus - netiešos nodokļus. Latvijā 1922/1923 budžeta gadā paredzēti 3757 milj. rub. netiešo nodokļu un tikai 616 milj. rub. tiešo nodokļu, 1923/1924 1926/1927

Ieskatoties mūsu valsts saimniecībā, redzam, ka tiešo nodokļu pacelšana var draudēt ar ekonomisku sabrukumu. Ja valsts grib apmierināt visas kulturelās vajadzības, tai jāķērās pie netiešiem, jeb patēriņa nodokļiem. Tādu piemēru finanšu vēsturē ir daudz. Ka otru svarīgu faktoru var minēt sabiedriskos spēkus, kuri rada aplikšanas veidus. Attiecībā uz netiešiem nodokļiem jāsaprot, ka viņu maksātāji nav bijuši spējīgi savas intreses pietiekoši aizstāvēt, jo daudzos gadījumos ir bijusi iespēja paaugstināt tiešos nodokļus. Visos tādos gadījumos nav grūti ieraudzīt, kā nodokļu smagumu ar vienu noveļ uz politiski vājākām šķirām. Vispār var teikt, ka valstīs, kur nodokļi rodas kā šķiru cīņas rezultāts, etiskie principi nekādu lomu nespēlē.

Tagad īsumā mēģināsim salīdzināt tiešos un netiešos nodokļus. Šādos salīdzinājumos bieži jādzird, pārmetumi netiešo nodokļu ievērojumiem, jo viņi esot netaisni, kurpretim tiešie esot daudz vairāk koordinēti pēc iedzīvotāju maksāšanas spējām. Tomēr šāds salīdzinājums nevar būt objektīvs, pirms nezīnām, kādi tiešie un kādi netiešie nodokļi zināmā valstī pastāv. Spriežot pēc tā efekta, ko atstāj nodoklis uz maksātājiem, jāsaprot, ka sāls un maizes aplikšana ir gandrīz vienlīdzīga ar personīgo nodokli. Zīda audumu, tabakas, alkoholisku dzērienu aplikšana sadalās daudz nevienlīdzīgāki. Tomēr jāsaprot, kā labs netiešais nodoklis tomēr ir labāks par sliktu tiešo nodokli, kadēļ par netiešiem nodokļiem en block nevar teikt, ka tie ir slikti. Lai kaut cik pareizi raksturotu kādu nodokli, tad viņš jāapskata savās sīkdaļās - kā tas gulstas uz maksātājiem, kādu iespaidu atstāj uz tautsaimniecību, pēc kādām pazīmēm tie noorganizēti: - tikai tad varam taisīt kādu spriedumu par nodokļa derīgumu. Tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu un namu aplikšana pēc ārējām pazīmēm uz saimniecisko dzīvi atstāj sliktāku iespaidu, kā luksusa priekšmetu aplikšanu. Luksusa priekšmetu aplikšana tuvejas ienākuma nodoklim.

Nemot tiešos nodokļus valdība stājas tiešos sakaros ar maksātājiem, kas veicina politiskās pašapziņas attīstību - maksātājos mostās intrese par nodokļu izlietošanu un pate maksāšana ar ir daudz jūtama.

Netiešo nodokļu maksāšana ir mazāk sajūtama. - viņa saplūst kopā ar preču cenu. Nav iedomājams, ka šādi nodokļi varētu kaut cik veicināt sabiedriskās dzīves attīstību, drīzāk te var ieraudzīt pilnīgi pretēju parādību. Tadēļ daudzi tautsaimnieki atzīst, ka tiešie nodokļi ir piemēroti augsti attīstītām valstīm, bet netiešie - pagrīmušām.

Beidzot netiešo nodokļu pārskatu uzskatīsim pie muitas nodokļa - kurš, nepareizi piemērots, atstāj graužošu iespaidu uz valsts saimniecību. Iedzīvotāji prāto ka atsvabināties no nodokļa. Ja paraugamies muzējos, kur sakopoti dažādi rīki muitas ierēdņu un robežsargu apkārpošanai, tad jāsaprot, ka viscaur ieraugama apbrīnojama asprātība. Muitas nodoklis ir tas, kurš veicina kontrabandas uzplaukšanu. Anglijā un Amerikā kontrabandistu sabiedrības nav nekāds retums, kuru īpašumā ir ne tikai labi apbruņoti ātri ejoši tvaikoni un motorkugi, bet viņas ir paspējušas pat nodibināt savas apdrošināšanas biedrības.

1880 gadā Prūsijas kontrabandistu akciju sabiedrība pie gada pārskata noslēgšanas konstatēja 67 % tīru pelņu .

XIX g.s. sākumā Peterīlī vareja dabūt jeb kuru preci, ievestu kontrabandas ceļā , pie tam vēl ar visu plombi . Ja kādā pilsētā kontrabandas preces ieplūst lielā daudzumā , tas demoralizē tirdzniecību. Tādā gadījumā pat zolīdie tirgotāji ir spiesti tūroties ar kontrabandas precēm.

Līdz ar kontrabandas pieņemšanos stipri sadārdzinājas muitas aparāts - Parizē muitas nodokļa iekarošana sniedzas pie 6 % no ievadamo preču cenas, bet ir arī tādas pilsētas , kur šis procents sniedzas pie 20 un vēl augstāki .

38. N O D O K Ļ U P Ā R C E L Š A N U.

Tiešie nodokļi pret pašu ražošanas tehniku izturas pasīvi, turpretim aplinkus ceļā viņi šo tehniku var iespaidot ļoti lielā mērā, piem., universalitirgotavu aplikšana ar speciālu nodokli. Uz sīkrūpniecību vissliktako iespaidu atstāj netiešie nodokļi, sevišķi tanīs nozarēs, kurām ir piemērots akcizes nodoklis. Anglijā XVIII.g.s. beigās sferisku stiklu rūpniecība bija priekšzīmīga, bet akcijas nodoklis šo nozari tā nomāca, ka bija spiesta pārcelties uz Franciju un Itāliju.

Daži zinātnieki domā, ka tiešie nodokļi esot noteiktāki un valsts ienākumos solot noteiktas zumas. Taču normalos laikos arī netiešie nodokļi ir izrādījušies diezgan pastāvīgi, un ienākumu zumu var aprēķināt bez lielām grūtībām, turpretim kara laikos nekādi aprēķini nav iespējami un vispār netiešo nodokļu ienākumi, sakarā ar blokādi jeb citādā veidā jūras ceļu aizsprošanu jeb apdraudēšanu. Ja tiešim nodoklim ir repartīcijas raksturs, tad viņi ir droši arī tādā gadījumā, ja saimnieciskais stāvoklis kļūtu ļaunāks. Ienākuma nodoklis gan nav visai stabils, kara laikā viņš var gluži sarukt un ieraut robežpašvaldību budžetos.

Līdz ar to nu mēs esam nonākuši pie visai svarīgiem un sarežģītiem jautājumiem nodokļu teorijā. 1) nodokļu pārcelšana, 2) izvairīšanās no nodokļu maksāšanas.

Nodokļu pārcelšana raksturojās ar to, ka nodokļa maksātājs ne katru reizi ir arī nodokļu nesējs: nodokli gan uzliek vienai personai, bet apstākļi var būt tādi, ka nenākās grūti viņus uzceltiem citiem. Vāji attīstītās saimniecībās šāda pārcelšana ir visai grūta, bet preču apmaiņai piemēroties nodokļu pārcelšana ir ikdienišķa parādība. Mūsu dienās jau saimnieciskie apstākļi tik tālu sarežģījušies, ka galu galā nemaz nevar noteikt kurš īsti būs nodokļa nesējs, līdz ar to arī nodokļa pārcelšana kļuvusi tik komplicēta, ka šo jautājumu uzskata par vienu no grūtākajiem finansu zinātnē.

Praktisko darbu atvieglinā: 1) tādas iedzīvotāju vai saimnieciskās grupas, kurām liels iespaids pie nodokļu nolikšanas; ja kādas šķiras vai grupas ir stiprākas par citām, viņas spēj nodokļus novelt uz vajākām; 2) kapitāla kustības spējas atstāj lielu iespaidu uz aplikšanas rezultātiem: jo kustīgāks ir kapitāls, jo vieglāki tam pārcelties uz citiem uzņēmumiem un izvairīties no nodokļa. Dzelsceļos, kalnrūpniecībā un fabrikās ieguldīti kapitāli grūti pārceļami un izvairīšanās no nodokļiem ir gandrīz neiespējama, turpretim kustamais kapitāls, piem., obligāciju veidā, viegli izvairās - tik līdz obligācijas aplik ar augstiem nodokļiem, tās tūlīt izsviež tirgū un cenšas no viņām atsvabināties; 3) rūpniecības brīvības attīstība, jo lielāka šī brīvība, jo kapitalam nākas vieglāki atsvabināties no nodokļa. 4) produktu pieprasījuma elastīgums; ja pieprasījums pēc zināmas preces viegli var tikt apmainīts pret citu preci, kurai mazāks nodoklis, no tā izvairās un nodoklis kļūst vairāk uz ražotāju.

Pārcelšana visērtāka ir patērētājiem, kurus parasti viņiem no patērētājiem, bet no ražotājiem jeb tirgotājiem, jostāda nemšana atvieglinā nemšanas kārtību. Valdība nodokli iekasē no zināmās grupas, zinot, ka to pārceļ uz patērētājiem - fabrikanti un tirgotāji ir tikai starpnieki nodokļu maksāšanas procesā, tie avansē šo nodokli, kurus tad vēlāku iekasē no patērētājiem ar % %. Zināmos gadījumos tomēr var būt, ka daļa nodokļa kļūst uz tirgotāju importieri. - tas ir tādos gadījumos, kad pārmērīgi augstu nodokļu dēļ draud apstāties nepārtraukts patēriņš. - tirgotāji ir spiesti pārdot ar zemāku peļņas procentu. Pie tādas operācijas, protams, pieaug apgrozījuma zuma un galā iznākumā peļņa var būt pat lielāka. Pastāv arī tādi nodokļi, kuri pārceļami nav. Tie ir - vispārējs ienākuma nodoklis, monopola nodoklis un mantojuma nodoklis. Pie monopola šis gadījums ir vietā ja zināmāi personai nodod monopolu uz kādu priekšmetu, ņemot par to maksu, bet vēlāku vēl uzliek nodokli uz šīm precēm, kur preču cena jau saskrūvēta līdz pēdējam, tad cenu pacelt nevar, neriskējot, ka patēriņš neapstāsies. Te monopolists ir spiests nodokli uzņemt uz sevi. - Attiecībā uz nodokļu pārcelšanu pastāv vairākas teorijas.

39. PESIMISTISKĀ TEORIJA.

Šo teoriju aizstāv Prudona un Bolles. Pirmais apgalvo, ka galu galā visi nodokļi krītot uz patērētājiem un šo launumu ne ar kādiem līdzekļiem novērst nevar. Šā iemesla dēļ Prudons visus nodokļus uzskata par sliktiem, taču iemeslus viņš nemeklā valdības organizācijā, bet pašas lietas dabīgā gaitā. Bolles saka: nebar izstrādāt kādu likumu, kurš noteiktu nodokļu pārdošanas robežas. Uz dažu pilsoņu makiem gulstās tikai nedaudz nodokļi, uz citu - viss nodokļu smagums, bet ne mazums ir arī tādu, kas prot pilnīgi izvairīties no nodokļu maksāšanas.

40. OPTIMISTISKĀ TEORIJA.

Ir Kanara, Prittvisa un Tjera pētījumu auglis. Viņi domā, ka galu galā viss viena alga, uz ko krīt nodokļi, jo beidzot visi sadalās vienlīdzīgi. Kanars katru vecu nodokli uzskata par labu, bet jaunu par - sliktu, motivejot šo uzskatu ar to, ka vecais jau paguvjis izlīdzināties. Nodokļu iespaidu viņš salīdzinā ar ūdens trauku, kas vidū pārdalīts ar caurumainu sienu. Ja ūdeni smēļ vienā pusē, tas izlīdzinājās abās pusēs. Prittvis saka, ka katrs nodoklis, lai cik sliktis viņš arī neliktos, ar laiku izlīdzinājās. Šinī ziņā viņam vienkārša recepte - laiks dziedē visu. TJERS nodokļus salīdzinā ar difuziju - katris maksājot proporcionēli savam patēriņam.

41. ZOCIALISTISKĀS TEORIJAS.

Aizstāvs ir Lassals, kurš apgalvo, ka visi nodokļi gulstās tikai uz nemantīgām šķirām.

42. KAPITALIZĀCIJAS TEORIJA.

rāda, ka ir gadījumi, kad nodokli pavisam dzēš, kas bieži nāk priekšā zemes pārdošanos gadījumos. Ja uz zemi uzliek jaunu nodokli, tad jaunais īpašnieks, zinādams, ka viņam tas būs jāmaksā, nemaksās par zemi pilnu cenu bet atvilkis kapitalizētu nodokli. Tā nodoklis faktiski krīt uz veco zemes īpašnieku, bet jaunais tikai formēli samaksās nodokli. Tā nodokli pavisam dzēš jeb amortizē, kā Šeffle saka. Vispār kapitalizācijas teorija attīstījusēs sakarā ar zemes darījumiem. Bet ir arī tādi zinātnieki (Sartorius, Hoffmann, Murchad), kuri zemes nodokli izskaidrot kā nodokli nevar, bet konfiskāciju. Lorencs un Steins, iziedam no šāda nodokļa, saka ka "zemes nodokļa" paaugstināšana nebūtu pielaidzama. Anglijā zemes nodoklis ir atcelts - kapitalizācijas teorija savu iespaidu tomēr ir atstājuse. Bet viņa pareiza ir tikai tik tālu, cik tālu zemes nodoklis ir parciāls nodoklis. Šo teoriju bez citiem aizstāv amerikāniets Zeligmans. Viņš saka: ja kāds parciāls krīt uz atsevišķu priekšmetu, tad viņš pārveršās par šā priekšmeta konfiskācijas faktu. Tapāt nevienādas aplikšanas gadījumā aplikšanas pārākums uz atsevišķiem priekšmetiem tiek kapitalizēts. Šāds process ir iespējams, ja priekšmetam ir tirgus cena un nodokli nevar pārceļt uz patērētāju. Piem., Latvijas zemes un pilsētu namu nodoklis. Šie abi objekti - nami un zeme - nav vienlīdzīgi aplikti. Zemes nodoklis ir 13% nodoklis no tīra, kaudastra, ienākuma, bet no pilsētu namiem ap 40% no tīra ienākuma. Neskatoties uz savu augsto procentuālo daļu, šis nodoklis visai spiedošs nav, jo no kopējā ienākuma atvelk uzturēšanas izdevumus, kas sniedzās turpat pie 60 - 80% un nodoklim padots tikai atlikums. Nodoklis tomēr ir un paliek augsts. 1893. gadā pie nodokļu pārveidošanas Prūsijā lielu lomu spēlēja amortizācijas princips. Atmeta reālo sistemu, nododot viņu pašvaldībām, jo nevarēja kaut cik vienlīdzīgi aplikēt dažādus objektus. Pašvaldības saistīja noteikums, ka nevar aplikēt progresīvi un likmēm jābūt zemām. Prof. Zeligmans apskatā nodokļu amortizācijas teorijas. Visus nodokļus viņš sadala divi grupās: vispārīgos, ar kuriem visi priekšmeti aplikti vienādi; vai arī parciāli, kas attiecas ne uz visiem priekšmetiem, vai arī ne uz visiem vienādi. Ja nodoklis nav uz visiem priekšmetiem, tas amortizējas un nav nekas cits, kā konfiskācija. Tas pats ir arī tad, kad priekšmeti aplikti ne vienādi, jo nodokli pārsniedzošā daļa amortizējas. Ja zemes īpašuma vērtība ir Ls. 1000000.- un aplikts ar 4% spec. zemes nodokli, neapliekot citus priekšmetus. Nodoklis iztaisa Ls. 40000.- Ja nu zemi pārdal, pircējs atvelk nodokļa zumu no zemes vērtības, pārceļot nodokli uz veco īpašnieku. Pircējs ne tikai atvelk šo nodokļa zumu, bet vēl kapitalizē to, t.i. atvelk tādu zumu, kuras proc. gadā iztaisa

nodokļa zumu pēc ta brīža tirdzniecības %; ja tie būs 5 % tad kapitalizētā nodokļa zuma būs Ls.800000.-, kuru atvilks no zemes vērtības. Nodokli kapitalizēs arī tanī gadījumā, ja apliks arī citus priekšmetus, bet zemākām kvotēm. Pie tam noteikums, lai šāds apliekamais priekšmets apgrozītos tirgū. Par nepārceļamiem Zeligmans uzskata zemes rentes nodokli, monopola nodokli, tīrās peļņas nodokli rūpniecības uzņēmumos, mantojuma nodokli un vēl citus.

43. NODOKĻU KONSTRUKCIJA

prof. Z e l i g m a n a apgaismojumā.

Ja zemi apliek pēc platības, nodoklis netiek vien pārcelts uz lauksaimniecības produktu patērētājiem, bet labāko zemes gabalu īpašniekiem atlicina peļņu. Ja apliek zemi pēc labuma, visu nodokli pārceļ uz patērētāju. Piemēram ņemsim 4.zemes gabalus. A, B, C, D, kuru pēc platības vienādi, bet raža dažāda - 10, 20, 30 un 40 pūru. Ja zemi apliek pēc platības, tad nodoklis no šiem gabaliem arī būs vienāds - teiksim 3 rub. Sadalot šo nodokli uz gabala A ražu, pie katra labības pūra jāpieliek 30 kap. Tik pat daudz pielikta pie labības cenas un tiks samaksāt patērētājiem citu gabalu īpašnieki, kuru raža ir lielāka. Cik nu saņems kātris, pieliekot pie pārdošanas cenām pārceļamā nodokļa zumu un atvelkot faktisko nodokli? Viena pūra labības cenu apzīmēsim ar X.

A - 10 pūru labības	ieņēmums	X. 10 ± 3 - 3 = X. 10 rub.
B - 20 " "	" "	X. 20 ± 6 - 3 = X. 20 ± 3 rub.
C - 30 " "	" "	X. 30 ± 9 - 3 = X. 30 ± 6 "
D - 40 " "	" "	X. 40 ± 12 - 3 = X. 40 ± 9 "

Tā tad gabalu B, C, D, īpašnieki ne tikai samaksā jauno nodokli, bet gūst zināmu atlikumu.

Ņemsim otru gadījumu, kad zemi apliek pēc labuma. Pieņemot to pašu ražu un cenu, dabūsim sekošu ainu:

A - 10 pūru labības	ieņēmums	X. 10 ± 3 - 3 = X. 10 rub.
B - 20 " "	" "	X. 20 ± 6 - 6 = X. 20 "
C - 30 " "	" "	X. 30 ± 9 - 9 = X. 30 "
D - 40 " "	" "	X. 40 ± 12 - 12 = X. 40 "

Zemes gabalu labums ir vienādā proporcijā ar ražu - 10 : 20 : 30:40. Tādā pat proporcijā būs nodoklis 3 : 6 : 9 : 12. No gabala A ieņemts X. 10 rub. Labības cenu noteic sliktākā gabala raža. No nodokļu izvešanas zemes īpašnieki ne zaudēs, ne peļnīs. Šai gadījumā visu nodokli pārceļ uz patērētājiem.

Vēl var būt arī trešais gadījums: nodokli uzliek uz zemes renti, tīrs zemes ieņēmumu, sliktākā zemes renti nedod, bet dod tikai tik daudz, lai apstrādātājs varetu eksistēt. Ja viņa pat to nedos, tad zeme paliek neapstrādāta. Ja uz sliktāko gabalu nodokli neliek, tad labības cenas paliek agrākas, jo labības cenas nosaka sliktākā gabala raža. Šinī gadījumā dabūjam sekošu ainu.

A - 10 pūru labības	ieņēmums	X. 10 rub.
B - 20 " "	" "	X. 20 - 6 rub.
C - 30 " "	" "	X. 30 - 9 "
D - 40 " "	" "	X. 40 - 12 "

Te nu redzējam, ka pirmā gadījumā nodokli pārceļ uz patērētāju un zemes īpašnieks gūst pat peļņu. Otrā gadījumā ar nodokli pārceļ uz patērētāju, bet zemes īpašnieks ne zaudē, ne peļna. Trešā gadījumā nodokli samaksā zemes īpašnieks.

FINANSU NODOKĻA POLITIKAS GALVENĀS TEORIJAS.

44. VISPĀRĒJAS PIEZĪMES.

Aplikšana var būt progresīva un proporcionāla. Pēdējais gadījums ir vietā, ja neskatoties uz vienību daudzumu, ņem veinu un to pašu kvotu. Pirmais gadījums ir tad vietā, ja ar nodokļa vienību pieaugumu pieaug arī nodokļa kvote.

- Ja 1. maksātāja ienākums Ls. 100.- maksā pie proporcionālās aplikšanas 2 % pēc progr. 1 %
- " 2. maksātāja ienākums Ls. 200.- maksā pie proporcionālās apl. 2 %, pēc progr. 1,5 %.
- " 3. maksātāja ienākums Ls. 10000.- maksā pēc proporcion. aplikšanas 2 %, progr. 2 %.
- " 4. maksātāja ienākums Ls. 15000.- maksā pēc proporcion. aplikšanas 2 % pēc progres. 2,5 %.-

Kas zinējās uz šo tarifu pieaugšanu pie progresīvā nodokļa, tad te jāatzīmē lielas dažādības. Katrām zemei tie ir dažādi, īpatneji. Tas protams atkarās no zemes saimnieciskās attiecības, bet arī no likumdevējiem var ievērot nodokļu maksātāju šķiru intereses, kuras valsts grib izaudzēt, apspiest. Apskatot aplikšanas diagramu, redzam ka cīvisās zemēs viss nodokļu smagums gulstās uz vidējiem šķrām. Prūsijā ienākuma nodokļa tarifi ir vairākkārt grozīti. Progresija neiet līdz bezgalībai, bet pie kaut kādas robežas nobeidzās, kur sākas progresionelā aplikšana. Latvijā visus ienākumus, kas pārsniedz 15000.- fr. aplik ar 25 % nodokli.

Vērojot šādu divejādas aplikšanas kārtību, rodas divi jautājumi: 1) kas noteic vienu vai otru aplikšanas veidu un 2) kādas sekas ir vienai vai otrai aplikšanai., kadu iespaidu uz valsts saimniecisko dzīvi atstāj viena vai otra aplikšana? (analitiskais jautājums).

Uz pirmo jautājumu atbilde ir vienkārša: aplikšanas veidus nosaka tie sabiedriskie spēki, kas vispār noteic valsts dzīvi. Ap šo jautājumu savā laikā ir nodarbojušies daudzi teorētiķi, taču neviena no izstrādātām teorijām nav izsmeloša. Daudzas no šīm teorijām ir attīstītas, izejot no etiskiem principiem. No teorijām, kas būvētas uz zinātniskiem pamatiem, minēsim tikai divas izcilus stāvošas. Pirmā no viņām - L o r i a j, kas nostāda progresīvas aplikšanas attīstību, atkarībā no ekonomiskām attīstībām. Otrā - Z a k s a teorija dibinājās uz Austriešu skolas galīgo garīgumu. Valdošās teorijas ir daudz devušās otrai, t.i. analitiskai pusei, bet nenoskiadro pirmo. Tagad uzskatīsimies pie galvenām teorijām.

45. PAKALPOJUMU ATLĪDZINAŠANAS

TEORIJA.

(Leistungs und Gegenleistungstheorie.).

Šās teorijas piekritāji progresīvo aplikšanu atzīst par nepareizu, pielīdzinot apdrošinašanas biedrībai, kas apdrošinā pilsonus, kuru pienākums - par šo pakalpojumu atlīdzināt. Progresīvās aplikšanas attaisnojamam jāpie-rāda, ka valsts izdevumi pilsonu un to mantas apsardzībai pieaug vairāk kā proporcionāli pilsonu ienākumiem. Tiesas esot vairāk apkrautas ar sīkām lietām - mazuļīgo pilsonu lietām, nekā ar turīgo lietām. Apdrošinot mūra un koka mājas, par pēdējo būtu jāmaksā lielāka premija, jo ugunsgrēka briesmas te ir iespējamākas. Valsti ar var uzskatīt kā apdrošinašanas aparatu.

Vai bagatnieka ekipaža vairāk bojā eelas brugi, kā zemnieka rati?

Tjers progresīvo aplikšanu uzskata par absurdu. Ja pērk 100 kilogr. kaut kādas preces, tad maksā par 100 kg. bet ja pērk 1000kg., tad par tālākiem kg. jāmaksā mazāk, t.i. tirgotājs izsniedz zināmu premiju. Otrādi nekad nevar būt. Pēc viņa domām sabiedrība ir akciju sabiedrība, kur katram pilsonim pieder zināms skaits akciju. Izejot no šāda viedokļa Tjers uzskata par iespējamu, t.i. par taisnīgu regresīvu aplikšanu, bet gan ne progresīvu.

Te redzam, ka šī teorija dibinājas uz nodevu jēdziena, kam nav nelā kopēja ar nodokļiem. Kadēl teorijas piekritēju domas, ka pilsoņi saņem no valsts tikai zināmus labumus, par ko maksā nodevas, nesaskan ar praktisko dzīvi: valsts apmierinā daudz un dažādas vajadzības, rūpējās ne tikai par pilsoņu un viņu mantas drošību, bet mēģinā sasniegt daudzus kulturības un sociālus mērķus.

46. SPECIALĀS IZLĪDZINĀŠANAS TEORIJA.

Tagad apskatīsim teorijas, kuras stāv par progresīvo aplikšanu: 1) Specialās izlīdzināšanas teoriju, 2) vispārējās izlīdzināšanas teoriju, 3) nodokļu maksāšanas spēju teoriju, 4) socialistisko teoriju, 5) austriešu psiholoģisko skolu un 6) Maciola teorija.

Speciālās izlīdzināšanas teorijas piekritēji uzskata proporcionālu aplikšanu par ideālu aplikšanas formu, bet tā ka finansu saimniecība ievērojamā lomā piekrīt netiešiem nodokļiem, kuriem ir regresīvs raksturs. Šā aplikšanas defekta izlīdzināšanai jāievedot kāds progresīvs nodoklis, ar kuru panāktu līdzsvaru aplikšanā un novestu galu galā proporcionālās aplikšanas.-

47. VISPĀRĒJĀS IZLĪDZINĀŠANAS TEORIJA.

Vispārējās izlīdzināšanas teorijas ir pavisam citādos uzskatos. Teorijas autors, amerikāņu ekonomists W a l k e r's šim jautājumam pieiet no citas puses. Kā mantas nevienlīdzības iemeslu viņš uzskata valsts varu, kurā nav pietiekoši rūpējusēs par pilsoņu mantas pietiekošu apsardzību.

Tad valsts akti, tarifi, tirdzniecības līgumi, kaņi u.c. dažu pilsoņu mantas stāvokli stipri satricinā, radot jaunu nevienlīdzību. Šo iemeslu dēļ progresīvā aplikšana nepieciešama, lai kaut cik izlīdzinātu radušos netaisnību. Pirms Wolker'a šādās domās bija arī daži franču ekonomisti.-

48. NODOKĻU MAKSĀŠANAS SPĒJAS TEORIJA.

Šī teorija nostājās uz tāda viedokļa, ka nodokļu maksāšana ir katra pilsoņa pienākums, lai valsts varētu eksistēt un izpildīt savus uzdevumus. Par nodokļa mērauklu jāņem pilsoņu maksāšanas spēja. Ja nodoklis dibinājas uz pienākumu vai morālistisku saistību, tad tas ir taisnīgs. Izejot no austriešu skolas mācības par vērtību, mēs redzam ka maksāšanas spēju principos tagadējās laikos ne tikai pārvalda modernās aplikšanas teorijas, bet zem šā principa ir noritējušās gandrīz visas jaunāko laiku nodokļu reformas. Aplikšanas princips pēc maksāšanas spējām tagad rāda tikai vispārēju virzienu, pa kuru praktiskā dzīvē būtu jāiet, aplikšanas praksi nedod neko konkrētu. Te nu rodas jautājums: Kas ir maksāšanas spējas un kā viņas konstatēt? Maksāšanas spējas ir relatīvs jēdziens, atkarājās no pilsoņu vajadzībām un krīt svarā arī subjektīvs moments. Šo iemeslu dēļ maksāšanas spēju teorijai izredzes uz viņas piemērošanu praktiskā dzīvē.-

49. ZOCIALPOLITISKĀ TEORIJA.

Zociālais jautājums, kurš pacēlās līdz ar to cīņu sākumu, kuras norisinājās starp strādniekiem un kapitalistiem resp. starp darbu un kapitalu. Šās cīņas lielais iespaids nevarēja paiet garam secen finansu zinātnei. Šai pēdējā jautājumā ļoti daudz strādājis Ad. Vagners. Viņš saka, ka nodoklis nav tikai valsts ienākumu avots, savu izdevumu segšanai, bet viņš arī zociāls ierocis. Ja valsts izlieto nodokļus savu mērķu sasniegšanai, to sauc par finansu zociālpolitiku. Tikai no šā viedokļa var attaisnot daudzus nodokļu formas. Ar progresīvo nodokli valsts zināmā mērā ierobežo turīgo šķiru mantas pavairošanas iespējamības, bet no otras puses uzlabo nemantīgo šķiru ekonomisko stāvokli. Te nodoklis pilsoņu mantas attiecībās darbojās kā izlīdzinājošs faktors.

Valsts zocialā politikā parādas trīs formas: 1) uzdevumu izvēle, ko valsts sev uzstāda, 2) To līdzekļu izvēle, ar ko segt vajadzības, sakarā ar uzstādītiem uzdevumiem 3) vispārēja valsts izdevumu segšanas līdzekļu izvēle. Jo labāki izvēlēti valsts ienākumu avoti, jo vairāk izlīdzinājās nevienādības. Daudz tādas lietas, kā zocialā apdrošināšana, par kuru apmierināšanu senāk nevarēja būt nekādas runas, tagad par viņu neapmierināšanu nemaz nevar runāt. Valsts pakalpojumi arī ir vai nu bez maksas (muzejs, pamatskolas u.c.) jeb sniedz tos beži veidā par zemāku atlīdzību, nekā to darītu privāti uzņēmēji; sniedz pēc nodevu principa jeb pat piemaksā.

Vagners finansu vēsturē izšķir divus periodus: tīri fiskalo un zociali politisko.

Šis pirmais periods raksturojās, ka te valdība rūpējās par to līdzekļu ievākšanu, kas vajadzīgi nepieciešamo izdevumu segšanai. Šim periodam vēsturiski seko otrs periods - zocialistiskais - kurā paceļas zocialo nevienlīdzību izlīdzināšana; viņš tagad tikai atrodas savas attiecības sākumā.

Zocialpolitiskā teorija uzsver, ka nodokļi starp maksātājiem sadalāmi taisnīgi, bet te nu krīt svarā, ka šis "taisnības" jēdziens ir relatīvs.

Atkarībā no finansēm jautājums izšķirams atkarībā no mūsu ieskatiem par saimniecisko iekārtu, kas dibināta uz sacensības principa, . Ja šo stāvokli atzīst par pareizu, tad no nodokļu reformām, atstājot tikai viņu fiskalos mērķus - valsts izdevumu segšanai. Visi maksā, neskatoties uz ienākumu lielumu, neatvelk eksistences minimumu, maksā proporcionāli, fondētos un nefondētos ienākumus apliek vienādi. Progresīvā aplikšana te nevar būt izslēgta, bet tai ir subsidiāra nozīme, tāpat kā korektīvam pie netiešiem nodokļiem, kuriem regresīvs raksturs.

Vagners šādu stāvokli uzskata par nepareizu - tagadējā sistēmā, kas radījuse tik lielu mantas sadalīšanas, radikāli jāgrozot. Un viņu nu te ierauga nodokļi kā labāko ieroci šā darba veikšanai. Mazāk turīgiem jādod iespēja pavairot savus ienākumus, viņu ienākumi nav apleekami; kapitāla ienākumi apliekami augstāka par darba ienākumiem, lai palielinātu pēdējo kapitāla radīšanas spējas. Lielie ienākumi apliekami progresīvi. Bez šaubām, katrs aplikšanas veids ir pareizs no sava viedokļa. Ja tagadējā sabiedriskā iekārta ir pareiza, tad protams, proporcionālā aplikšana ir pareiza; bet ja nu šī iekārta ir nepareiza, tad jānostājās uz zocialpolitiskā viedokļa. Šis viedoklis Vagnera personā arī proponē progresīvo aplikšanu. Tagad rodas jautājums, cik pareizas ir visas līdz šim pieminētās teorijas? Stingri teoretiska rakstura viņām nav, jo viņu nolūki ir praktiskas dabas. - ieteikt vienu vai otru virzienu finansu politikā. Šīs teorijas nesaka, kā radušās viena vai otra aplikšanas forma, bet par savu galveno mērķi uzstāda aplikšanas formām atrast teoretiskus pamatus un arī tikai no autora īpatnējā viedokļa, kurš savukārt izveidojies atkarībā no viņas piederības, pie vienas vai otras zocialas grupas. Logiski pamati te faktiski nespēlē nekādu lomu. Progresīvās aplikšanas zinātnisku iztīrājumu sniedz austriešu skola

50. A U S T R I E Š U S K O L A.

Austriešu skola, kuras piekritējos skaitas VIZERS, ZACHS, BOEM-BAVERK un vēl citi, savā laikā ierāva dziļus robus. Tautsaimniecības principielos pamatos, likdama vērtības noteikšanas pamatos no vairs darbu, bet derīgumu. Finansu zinātnē tas nevarēja iet secen.

Iesāksim ar Z a c h s a progresīvās aplikšanas teoriju. Viņš saka, ka līdz šim nodokļi esot pamatojies uz personu moralisko pienākumu dot valstij līdzekļus savu uzdevumu sekmīgai veikšanai. Valstij esot tiesība ņemt nodokļus un tos sadalīt starp maksātājiem, bet tas pēc Zachsa domām atrauj nodoklim viņa ekonomiskos pamatus. Pamatot nodokli uz pienākumu un taisnīgumu ir tik pat daudz, kā pamatot cilveku barošanu ar dzīvības uzturēšanas vajadzību. Zachs saka, ka tāpat, kā apetīte izskaidrojoties ar barošanas un vielu apmaiņas likumiem, tāpat nodoklis pamatojams uz ekonomiskiem likumiem, turpretim morāli un taisnīgums finansu zinātnē nevarot būt nekāds noteicējs. Tāpēc arī Zachs mēģinā nodokļus pamatot uz tīri ekonomiskām parādībām, uz maiņas jēdziena. Starp valsts pārvaldes orgāniem un valsts iedzīvotājiem

notiek dažādas maiņas operācijās tāpat kā starp privātām personām. Valsts izdara dažādus pakalpojumus, par ko prasa savu atlīdzību. Bet mēs arī zinām, ka pilsoni savas vajadzības apmierinā savstarpīgi jeb ar valsts sastārniecību. Pēdējā gadījumā mums ir darīšanas ar kolektīvām vajadzībām, bet vispār vajadzības var klasificēt pēc viņu intensivitātes, piem: barības, dzīvokļa, drošības, izglītības, sociālās u.c.vajadzības. Šā paragrafa sākumā jau aizrādīju, ka ieguvuma jeb labuma vērtību nosaka nevis patērētais darbs, bet iegūstāmā labuma daļas derīgums un ieguvējas personas naudas galējais derīgums. Te rodas individuāls novērtējums, pēc kura izveidojas tirgus cena. Šā paragrafa sākumā jau redzējām, ka dažāda veidā ar maiņas notiek ne tikai privātu personu starpā, bet arī starp valsti un privātām personām, dodot pilnīgu tirgus ainu. Valsts organā izdara dažādus pakalpojumus, par kuriem saņem samaksu nodokļu jeb nodevu veidā, tādēļ varām taisīt slēdzienu, ka nodoklis ir ne vairāk un arī ne mazāk kā valsts pakalpojumu novērtēšanas forma. Taču šis pakalpojumu novērtējums norit uz atsevišķu individu novērtējuma pamata. Katris, protams, apmainītu mazāk vērtīgus labumus pret izdevīgākiem valsts pakalpojumiem pēc savas vajadzības un spējām. Tādēļ ir nepieciešami piespiedu nodokļi, kas ierobežo dažādus trūkumus un cilvēku egoistiskās tieksmes. Te arī mehlējama aplikšanas sākmū un eksistences minimuma atsvabināšanas no aplikšanas. Savas vajadzības katrs novērtē samērā ar savu mantas stāvokli. Jo labāks ir mantas stāvoklis, jo zemāks ir galīgais derīgums un personai jāsamaksā leelāka zuma par pakalpojumu, lai samaksā būtu vienāda ar kādas mazturīgas personas samaksās galīgo derīgumu. Jo lielāki līdzekļi ir kādas personas rīcībās, jo vairāk jāmaksā valstij par labu. Pa tādu ceļu ejot Zachs nonāk pie progresīvās aplikšanas izskaidrojuma. Tas ir jauns ceļš, jo mēģina savas domas pamatot uz saimnieciskiem pamatiem, izejot no galējas noderīguma teorijas. Neraugoties uz to, Zacham tomēr nav izdevies galīgi noskaidrot progresīvās aplikšanas teoriju. Pie galējā derīguma tirgū pastāv viena cena zināmāi precei, neraugoties uz to, vai to pērk bagāts vai nabags. Tā tas ir tirgū. Bet ja arī kolektīvos pakalpojumus pirktu brīvi, bez piespiedu varas, tad būtu jāizdara pakalpojumu cenu unifikācija, bet pēdējā jau vairs nenoved pie progresīvās aplikšanas, varbūt drīzāk pie proporcionālās. Tā tad jānovērš cenu unifikācija, kas panākums tikai ar varu. Zachs uzskatos vara tik asu lomū spēkē, viņa tikai aizkavē cilvēku egoistiskās tieksmes. Viņš saka, ka tirgus cenas maiņas esot tik pat likumnōrīgas, kā abola nokrišana, lai šo pēdējo aiskavētu, vajadzīgs reāls spēks, kas protams, vajadzīgs arī aplikšanas lietās. Tas saprotāms, jo tirgū par precēm bagātnieks nemaksās vairāk, ka pārējie pircēji. Te redzam, ka Zachs tomēr īsto ceļu nav atradis. Viņš gan saka, ka nodokļus nem piespiedu kārtā un viņu apmieris nosaka naudas galīgais derīgums. Patiesībā ar šo pēdējo neviens nerēķinājās: sabiedriskās škras atrodas pastāvīgā cīņā ar nolūku novelt nastu uz vājākā pleciem.

51. L O R I A T E O R I J A.

Loria, attīstot savu teoriju, nostājas uz zinātniskiem pamatiem daudz reālāki, kā Zachs. Loria saka, ka finansu politikā iekārtas ir vienādas vai otrādas ienākumu sadalīšanas reflekss. Viņš uzskata tagadējo valsts varu kā kapitalisma intrešu priekšstāvi. Ja valsts vara ir kapitalisma darījums, tad viņas uzdevums ir - aissargāt kapitāla rašanos, eksistenci, attīstību u.t.t. Nodokļu sistēmu izstrādā stiprākā šķira, viņa izlieto valsts varu saviem egoistiskiem centieniem un valsts arveinu ir iazstāvējuse kapitalisma intreses kadēd finansu iekārtas uzoūve dibinājas ne uz miglainiem taisnības principiem, bet ir vaadošās šķiras gribas produkts. No šā viedokļa valdošās šķiras visu nodokļu smagumu uzvel nespēcīgākām šķirām un ja nu no šām pēdējām kādu daļu vairs nevar iezpiest, nem uz sevi. Anglijā 18.g.s. ienākumu nodokli ievēdā tikai tapēc, ka strādnieku materialie apstākli bija tik slikti, ka visus nodokļus nevarēja samaksāt. Bet tik līdz strādnieku materialais stāvoklis uzlabojās ienākuma nodokli atcēla un atkal ievēdā tikai 1842.gadā, kad strādnieku šķirām gāja ļoti slikti. Ar to Loria savu teoriju gribēja pastiprināt. Bet viņš aizmirsis, ka pēc 1842.gada darba algas strauji auga, kadēd ienākuma nodokli vajadzēja atcelt, bet tas nu nenotika un strādnieku stāvoklis uzlabojās. To pašu redzam citās zemēs, ar kurām Loria nav iepazinies. Australijā blakus progresīvam ienākuma nodoklim pastāv augstas darba algas.

Loria pievēd vēl citus motivus un proti - kapitalistiem radoties, ka kapitalam pieaugot pacelsies arī darba algas, strādnieku stāvoklis uzlabosies un galu galā tie var iegūt cenzu un iekļūt parlamentā. Te Loria domā, ka

kapitalisti, ķeroties pie kapitāla aplikšanas, aplikot sevi kamēr vēl būtu iespējams aplikēt arī strādnieku šķiru. Kapitāla koncentrēšanās pamazina pelnu un veicina spekulāciju, kas var slikti atsaukties uz kapitāla interesēm. Viena uzņēmuma krišana var būt par iemeslu arī citu uzņēmumu krišanai, tādēļ aiz pašuzturēšanas instinktā ievēd koncentrētu kapitāla aplikšanu, progresīvu ienākuma nodokli, mantojuma nodokli. Šādas aplikšanas patiesie iemesli paliek pašiem kapitalistiem noslēpums: tie domā, ka tas notiek aiz kaut kādas augstākas taisnības motīviem. Tas nu tā nav, Kapitālu uzkrāšanās momentos kapitalisti rīkojās tāpat, kā agrāki holandieši - kad uzkrājās daudz preces un cenas sāka slīdēt, tie kādu daļu sadedzināja, lai preču cenas uzturētu zināmā augstumā. Praktiskā dzīvē nerunā par labu Loria teorijai, to redzam kaut vai tanī faktā, ka netiešo nodokļu vietā ievēd tiešos, ja strādnieku materialais stāvoklis kļūst sliktāks. Jaun - Zelandē un Kanādā redzam progresīvu aplikšanu, jo tur pastāv augstas darba algas un kapitāla trūkums. Kapēc šinās zemēs pastāvēja progresīvs ienākuma nodoklis, to Loria teorija nepaskaidro. Loria saka, ka kapitālu aplikot tādās gadījumos, kad tirgū uzkrājās lielāki kapitāli un visus tos izlieto rūpniecībā, kas var radīt rūpes par varbūtēju krīzi.

Te jāreda jaunas vajadzības, kas kapitāla pārīlnību uzsūc. Valsts finanses esot gluži kā atkritumu bedre, ar kuras palīdzību kapitalisti cenšoties iznīcināt visas tās bagātības, kas var kaitēt kapitāla mierīgai attīstībai; valsts finanses spēlējot sociālu aknu lomu, kas izmetot visu to, kas palicis organismā varētu to apdraudēt. Tādā kārtā izdevumi noteic ienākumus.

Visā visumā Loria savu teoriju nostāda uz pareiza ceļa, bet jautājums par progresīvo aplikšanu viņa teorijā ir vienpusīgi apskatīts. Viņš runā par kapitalistu šķirī, par tirdzniecības un rūpniecības kapitāliem, radot iespaidu, it kā kapitalistu šķirī būtu vienīgā noteicēja valsts dzīvē, jo citām iedzīvotāju šķirām Loria nekādu lomu nepiešķir. Pa tam agrrieši un strādnieki spēlē lielu lomu, uzstājās kā politisks faktors jeb vismaz iespaido politisko varu ar savu pastāvēšanu. Kā Loria teorija lai izskaidro vidus šķiru politiku? (Mittelstandpolitik). Te nevar runāt par kapitāla iznīcināšanu, jo te notiek rūpniecības pabalstīšana zem sīkburžuazijas iespaids, kura valda noteiktā līnijā. Loria atzīmē zemes īpašnieku iespaidu XVIII.g.s. Anglijā, bet tagad nē par šo šķiru ciešklusu, ciešklusu par sīkburžuaziju un strādnieku šķiru un tomēr, neskatoties uz Loria vienpusību, viņam piekrīt lieli nopelni progresīvās aplikšanas jautājumos.

Pa to pašu ceļu iet ekonomists Ugo Maccola, uzstādamies pret Loria vienpusīgo izskaidrojumu. Pēc viņa domām mēs neredzam vienas šķiras vienīgo varu valsts lietās. Strādnieku šķiras iespaidu jo spilgti redzam progresīvās aplikšanas lietās, kurš radās pēc vispāreju vēlēšanas tiesību ievēšanas. Tomēr arī Maccola pielaiž Loria kļūdas - viņš aizmirst agrariešus, bet tomēr prasa sabiedrisku šķiru, lai noskaidrotu tik komplicētu jautājumu, kāds ir progresīvās aplikšanas jautājums.

Kaut arī šie autori aizkustināto jautājumu nav paspējuši galīgi atrisināt, ar saviem darbiem viņi ir ienesuši daudz gaismas.

52. VISPĀRĒJĀS APLIKŠANAS PRINCIPI.

Šis jautājums vairāk gan ietilpst finansu politikā, kā abstraktā finansu zinātnē, tomēr no praktiskā viedokļa nevar pieturēties tikai pie abstraktiem finansu zinātnes principiem, bet ir jādod arī praktiski aizrādījumi, praktiskās disciplīnas.

Ozerovs nedod praktiskus izskaidrojumus, bet pieturas pie viena vai otra viedokļa. Vācu zinātnieki nepieturas pē stingri abstraktās finansu zinātnes, bet lielā mērā aizskar arī praktiskus jautājumus, nostāda finansu zinātni ciešākā sakarā ar finansu praksi, finansu politiku. Zināmi praktiski jautājumi ir aizķerami, piem.: sastopās ar dažādiem virzieniem finansu politikā.

Katram procesam ir jānorisinājās pē zināmā plāna, kas saskaņots ar zinātnes slēdzieniem un praktiskā dzīvē gūtiem piedzīvojumiem. Jaunākos laikos sevišķi lielu lomu spēlē nodokļu sistēmas reformas. Šis aparats ir visai

svarīgs un jūtīgs, kadēļ viņam jāpieiet ar vislielāko uzmanību. Galvenie principi nodokļu sistēmas reformā ir sekoši: 1) Nodokļiem jāasniedz tas mērķis, kādam tie ievesti 2) aplūkšanai jābūt tā organizētai, lai tā, aizskar-
dama nodokļu maksātāju mantu un ienākums, netraucētu valsts saimniecību. 3) aplūkšanai jābūt taisnīgai, katram pilsonim jāmaksā samēra ar viņa maksā-
šanas spējam un maksātājiem jābūt pasargātiem no dažāda veida patvarībām. Šos trīs principus ne reti sauc par finansu saimniecības, ta utsalniecības un taisnības principiem, tie reprezentē šo laiku galvenās tendences; tos no-
teic sabiedriskās un saimnieciskās dzīves attīstība un fiska intereses. Tie nav absolūti loģiski principi, bet tikai relatīvi principi, vēsturiskas ka-
tegorijas.

53. KĀDIEM JĀBŪT NODOKĻIEM?

Šo jautājumu noskaidro pagājušā paragrafā uzstādītais pirmais prin-
cips.

Finansu politikas galvenā prasība ir lai nodokļi būtu pietiekoši valsts izdevumu segšanai, lai tie būtu elastīgi, ka vajadzības brīdī varētu viegli pavairot valsts ienākumus. Normalos laikos līdz ar tautas labklājības pieaug-
šanu, valsts ienākumi pavairojās, nepaaugstinot nodokļu kvoti. No otras pu-
ses valstij rodas arvienu jauni izdevumi, sakarā ar zocīalo politiku un tau-
tas izglītības prasībām. Var gadīties arī ārkārtēji izdevumi, sakarā ar ka-
riem un nemieriem. Tie parasti aprij lielus kapitalus, kadēļ rodas jautājums,
kādā seļā šos ārkārtējos izdevumus segt. Pastāvot realai nodokļu sistēmai,
dažām iedzīvotāju šķīrām būtu nodorīti liela netaisnība, ja nodokļus vien-
kārši palielinātu. Ievedod jaunus nodokļus, maz kas būtu līdzēts. Reformēt
visu zistēmu tik ātri nevar. Labākā izēja acinredzot ir, ja pastāv elastīga
nodokļu zistēma.

54. TAUTSAIMNIECĪBAS PRINCIPS.

Šis otrs, priekšpēdējā paragrafā minētais princips. Par nodokļa avotu
var būt pilsonu ienākumi un kapitāls vai īpašumi. Daudzkārtīgi jau esmu aiz-
rādījis, ka nodokļi, vismaz normalos laikos, nedrīkst iznīcināt mantu, jo tas
radikāli samazinātu arī valsts ienākumus nākotnē. Vagners šo lietu iedomā-
jas citādi, teikdams, ka nodokļi sadala pilsonu mantu. Loria aizsaka citus
iebildumus. Kārtēji var būt tikai tie valsts izdevumu pieaugumi, kurus var
segēt, neaizskarot mantas pamatus. Tāds ir parastais ienākuma nodoklis, jo tas
aizskar tikai ienākumus, bet mantu ne. Namu, zemes, tirdzniecības un rūpniec-
cības nosokļus parasti arī uzskata par ienākuma nodokļiem.

Pareizi noorganizēta nodokļu sistēma par nodokļu samaksu nem ne mantas
daļu, bet tikai tās ienākumu, izņemot mantojuma un davinājuma nodokļu, ku-
rus nem no pašas mantas. Ne reti par ienākuma avotu uzskata tikai ienākuma
brīvo atlikumu, bet te nav stingras mēraukdas, jo katra pilsona personīgas
vajadzības ir ļoti dažādas, atkarībā no viņa socialā stāvokļa, jēo personī-
gām īpašībām.

Pilsonu deklarācijas par viņu ienākumiem un vajadzībām te visai maz
ko līdzētu. Arveenu vēl neskaids ir, kāds ienākums aplēkams. Dažādās val-
stsīs šīnī zinā valda vislielākā dažādība. Nodokļu mēraukla nav tikai ie-
nākumos un mantā, jo nodoklis atkarājās ne tik daudz no nosaukuma, kā no
kvotas. Augsts nodoklis bazedamies tikai uz ienākumiem var samazināt pašu
mantu un apgrūtināt tās iegūšanu.

Grūti izšķirt jautājumu, cik tālu var sniegties aplūkšana, nekaitējot
tautsaimniecībai. Bez kādiem panākumiem mēģināja fiksēt nodokļu kvoti saka-
rā ar nacionālo ienākumu. Nodokļi stāv ciešā sakarā ar valsts bagātību, ra-
žošanas spējam, darba algām, brīvo līdzekļu krājumiem u.t.t., tā tad ne
tikai ar ienākuma kvoti. Ārkārtējos laikos uzstāda citas prasības, tad ne-
viens neskatās vai nodokļu augstums no tautsaimnieciskā viedokļa atradīs
kaut kādu attaisnojumu.

Nākošā tabelē redzam, cik lieli bija nodokļi 1920.g. dolaros, pēc to laiku kursa.

Tiešie un netiešie nodokļi kopā uz katru maksātāju

Anglijā	87,9	dolari	
U. S. A.	58,5	"	
Francijā	34,6	"	
Norvegijā	28,6	"	
Australijā	27,0	"	
Danijā	20,4	"	
Zviedrijā	18,2	"	
Belģijā	15,2	"	
Vācijā	12,5	"	
Sonijā	10,4	"	
Latvijā	9,05	"	(1922/1923.g.)
Sveicē	8,4	"	
Krievijā	5,7	"	(1914.g.)
Italiijā	5,6	"	

Tas, kopā ar nodevām, lielu zumu neiztaisa Krievijai panti visi tiešie un netiešie nodokļi no degvīna monopola, netto. Latvijai visi tiešie un netiešie nodokļi, degvīna monopols netto, linu monopols. Vislielākie nodokļi ir Anglijā un Amerikā, bet viņas kā bagātas valstās to var bez grūtībām pānest. Apskatot mazās valstās, redzam, ka Danijā nodokļu kopsuma uz ik maksātāju iztaisa \$.20,4., bet Latvijā tikai \$.9,05. Kaut gan Latvijā nodokļu zuma ir samērā zema, viņa tomēr ir 2 = reiz lielāka kā Krievijā 1914.gadā un kopā ar pašvaldības nodokli iztaisa 19. zelta rubļus.

No tautsaimniecības viedokļa jāraugās, lai traucējumi precū ražošanā, apgrozījumā un patēriņā praktiski nebūtu jūtami, to prasa racionala finansu saimniecība, kaut gan šādi tādi traucējumi ir neizbēgami.

Ja nodokļi stipri sašaurinā dažu priekšmetu patēriņu, tas var atstāt visai nevēlamu iespaidu uz maksātājiem kad Francijā aplika namu nodokli pēc logu skaita, tad namu īpašnieki sāka būvēt tumšākus dzīvokļus un pastāvotiem pat aizsmērēja logus. Patēriņa samazināšana atstāj arī iespaidu uz ražošanu. Ļoti augsts muitas nodoklis rada kontrbandu, augstam ienākuma nodoklim seko ienākumu slēpšana.

55. T A I S N Ī B A S P R I N C I P S.

Šis ir savāds princips, jo praktiskā dzīvē absolūta taisnība ir neiespējama. Varētu runāt tikai par relatīvu taisnību. Pie šā jautājuma apstāsimies, ņemot vērā kā skatās cilvēku vairākums uz taisnīgu aplikšanu. Taisnīga aplikšana ir iespējama tikai, ja viņa ir vispārēja, vienlīdzīga, likumīga. Apskatīsim šos atsevišķos momentus.

Nav tālu jāskatās pagātnē, lai ieraudzītu tos laikus, kad tikai dažas iedzīvotāju šķiras aplika ar nodokļiem. Šāds stāvoklis līdz mūsu dienai uzglabājies tikai nedaudz valstīs. Francijā atkal dažas pilsētas nemaksāja nekādus nodokļus. Tadēļ turīgākās iedzīvotāju šķiras nodokļu maksāšanas laikā aizbrauca uz pilsētām un atkal atgriezās, kad nodokļu nemšana bija izbeigta. Tagad šī parādība izzuduse arī Francijā. U.S.A. pastāvēja vispārīgs mantas nodoklis, bet daudzas turīgas grupas no aplikšanas izslidēja, jo nodoklis bija konstruets tā, ka kustamus kapitalus (vērtspapīrus) vareja izbēdzināt no aplikšanas. Ar dažām iedzīvotāju grupām bij radītas it kā privileģijas. Agrāk Krievijā ņēma pašvaldības nodokli no zemniekiem, bet daļu no tā gāja vispārējām valsts vajadzībām. Iznāk, ka muižniekiem te piešķirtas privileģijas. Vispārējas aplikšanas principus noteic sabiedriskas šķiras. Ievedot vispārējas vēlēšanas, ievēd arī vispārīgu aplikšanu. Tikai cits jautājums ir, kas nodokli galu galā samaksā. Tās atkarājas no nodokļu konstrukcijas. Tomēr, viscaur, kur runa iet par vispārējo aplikšanu, nevar iedomāties, ka ar nodokli būtu aplikts arī eksistences minimums. Tagad tik nu ceļas jautājums, kas ir eksistences minimums? Acinredzot to noteic valsts kulturēlā attīstība, tautas attīstības līmenis, sabiedriskās attiecības, dzīves dārdzība, patēriņa nodokļa attīstība u.c.

Eksistences minimumu visērtāki ir konstatēt pie vispārējā ienākuma nodokļa, tādēļ ka tur ir darīšana ar visu ienākumu kopzumu. Šavā laikā jau mēs runājam ka eksistences minimumu un progresīvo aplikšanu nevar piemērot, ja ienākumi izkaisīti pa dažādiem avotiem. Eksistences minimumu praktiski piemēro arī reālā nodokļu sistēmā - namu aplikšanā, tirdzniecības nodokļos u.c. Ieskatoties senākos laikos, redzam, ka eksistences minimums ir bijis ļoti mazs, bet ar laiku viņš aug. Dažādās valstīs viņš arī ir ļoti dažāds. Anglijā 1914.g. viņš bija £.160. Kara laikā viņu samazināja uz £.140. Francijā 1914.g., kad ievēda ienākuma nodokli, eksistences minimums bija 5000.fr. bet 1916.gadā to noteica uz 3000.fr. U.S.A. 1917.g. eksistences minimumu neprecētiem noteica uz \$.1000.-, bet precētiem uz \$.5000.- Vācijā pirms kara, kad ienākuma nodoklis nebija valsts nodoklis, eksistences minimums Prūsijā bija 900.-mrk., Vīrttembergā 500.-mrk., Zaksijā 400.-mrk. un Bavarijā 600.-mrk., bet 1920.g. kad Vācijā ienākuma nodokli noteica kā valsts nodokli, eksistences minimumu vajadzēja noteikt uz 1500.-mrk. Latvijā ienākuma nodoklis eksistences minimumu ar 1920.g.20.apr. likumu noteica uz 8000.-rub., bet 1921.g. likums to noteica uz Ls.-1200.- Parasti eksistences minimums uz laukiem un pilsētā vienas valsts robežās ir vienādas, it kā arī cenas būtu vienādas. Praksē likumdošana ar tādu cenu starpību nerēķinājās. Eksistences minimumu pa lielākai daļai pielaiž likumā ne pie katra ienākuma pamēra. Pie lielākiem ienākumiem eksistences minimumu parasti neierēķinā, kā tas ir pie mums. Anglijā tas ir pavisam otrādi. Tur ienākumam līdz £.400.- atvelk eks. min. £.160; ienākumam £.400-500.- atvelk £.120; ienākumam £.600-700.- atvelk £.70., bet ienākumus, kuri pārsniedz £.700.- visu aplik. Eksistences minimuma individualizācija atkarībā no rajona nav pietiekoša, lai sasniegtu vienlīdzīgu aplikšanu, jo ģimenes stāvoklis nav ievērots. Šo apstākli uztur visas modernās likumdošanas, jo personas ar lielu ģimeni ir mazāk maksāt spējīgas. Mazāk jau nem vērā citus siamnieciska rakstura zaudējumus un slimus ģimenes locekļus (ūgunsgrēks, ūdens plūdi, sērgas u.c.). Latvijā to vērā neņem 1920.g. Vācijās likums tādas privilēģijas paredz. Ģimenes privilēģijas ievērotas arī Latvijā. Ja aplikamās personās ienākums nepārsniedz 3200 fr., tad dod zināmas ģimenes privilēģijas. Ja maksātājs apgādā 1 ģimenes locekli, tad atvelk 5 %, ja 2, tad 10 %, 3 - 15 %, 4 - 20 % un par katru tālāko 10 %. Vīra un sievas ienākumus nesavieno, jo tie pastāv no darba algas, tā radot dubultu eksistences minimumu. Anglijā par katru bērnu līdz 16 gadiem atvelk £.10. Francijā ģimenes privilēģijas sastopamas visos likumos, kas izskaidrojams ar franču tautas mazo pieaugumu. Šādas privilēģijas arī Latvijā būtu vairāk ievērojamas, jo pēc pirmskara apreķiniem iznāk ka 1933.g. Kurzenē iedzīvotāju pieaugšana jau apstājoties. Francijā 1916.g. likums paredz šādas ģimenes privilēģijas:

Eksistences minimums 3000.fr. precētiem 5000.fr. un sekoši atvilkumi: ja viens ģimenes loceklis, tad 5 %, ja 2 - 10 %, ja 3 - 20 % un par katru nākošo ģimenes locekli 10 % klāt, bet kopumā ne vairāk par 50 %.- 1918.gada likumā ģimenes privilēģijas ir lielākas. No ienākumiem līdz 10000.fr. ja ģimene sastāv no 1-2 pers., uz katru atvelk 7,5 %, ja no 3 pers. 15 % uz katru un 15 % uz katru nākošo, bet kopumā ne vairāk kā 75 %. No ienākumiem no 10000 - 50000. fr., ja ģimene sastāv no 1-2 pers., atvelk 5 % par katru, ja no 3 vai vairāk, tad - 10 % par katru, bet kopumā ne vairāk, kā 50 %, . Ja ienākums pārsniedz 50000. fr., tad ja ģimene sastāv no 1-2 pers., atvelk 2 % par katru, ja no 3 vai vairāk, tad 5 % par katru, bet ne vairāk, kā 25 %.

Pie vienlīdzīgas aplikšanas tālāku krīt svarā netiešie nodokļi. Aplikot pirmās vajadzības priekšmetus, laiž zināmā mērā vienlīdzības principu jo tas ir tik pat smags, kā agrākais personālais nodoklis. Pie vienlīdzīgas aplikšanas aplikamais arī juridiskās personas, kuru mērķis ir peļņa. Dažās valstīs zināmiem saimnieciskiem pasākumiem prašķir atvieglinājumus, lai veicinātu šādu pasākumu attīstību.

Otrs moments vispārīgā aplikšanā - vienlīdzība. Valdošā teorija saka, ka visu šķiru vienlīdzīga aplikšana esoš samēra ar katra pilsoņa ienākumiem.

Tuvojoties vienlīdzīgai aplikšanai, ienākumus sadala fondētos un nefondētos. Pie pirmiem pieder ienākumi no nekustamās mantas un īpašniekiem. Šie ir diezgan stabili un nav atkarīgi no dažādiem gadījumiem. Pie nefondētiem ienākumiem pieder ienākumi no darba algas. Šādi ienākumi ir nedroši, atkarīgi no dažādiem gadījumiem, slimības vai nelaines; pēc darba algas pelnītāja nāves šie ienākumi apstājās un pēcnācējiem neko vairs nedod.

Likumdošanas šādās starpības nem vērā, apliekot fondētos ienākumus augstāki par nefondētiem. Itālijā apliek tikai 3/4 no nefondētiem ienākumiem, kamēr fondētos apliek pilnā mērā. Citās valstīs pastāv līdzīga aplikšanas kārtība.

To pašu var sasniegt ejot pa citu ceļu - paraleli ienākuma nodoklim ievēdot reālos nodokļus. Un beidzot vēl kombinē ienākuma nodokli ar vispārēju mantas nodokli, t.i. apliek ienākumus un arī mantu. Var arī fondētos ienākumus aplikēt stingrāki ar mantojumu nodokli un dažādiem apgrozījumu nodokļiem.

Vācijā pirms kara bija kombinēts ienākuma nodoklis ar vispārēju mantas nodokli (Prūsijā, Zaksijā, Badenē, un Hesēnē). Bavarija un Vīrttembergā blakus ienākuma nodoklim pastāvēja reālie nodokļi.

Fondēto ienākumu stingrāku aplikšanu praktizē. Anglijā un Šveicē. Latvijā līdztekus ienākuma nodoklim iet reālie nodokļi. Tāda sistēma pastāv arī Francijā pēc jaunā nodokļu likuma.

Vienlīdzīgās aplikšanas gadījumos vēl var būt vietā dubultā aplikšana, kad vienu un to pašu objektu apliek divas vienādas varas. Tas var notikt tādā gadījumā, ja aplikšanas objekts atrodas vienā valstī, bet viņa īpašnieks dzīvo citā. Teorija šādu aplikšanu neaizstāv, jo viņa stāv uz viedokļa, ka objekts aplikāms tur, kur tas atrodas, turpretim subjekts aplikāms tur, kur tas dzīvo, jeb kur iegūst savus ienākumus. Aplikšanu šinī ziņā regulē, noslēdzot starp attiecīgām valstīm konvencijas.

56. N O D O K Ļ U   L I K U M Ī G U M S.

Zinātne, kad nodokļus ņēma valsts galva, nevarēja runāt par nodokļu likumīgumu. Jaunos laikos aina ir mainījusies. Jābūt sīki noteiktiem nodokļu subjektiem un objektiem, nodokļu uzlikšanas un ienākšanas kārtībai, kontrolei un deklarācijai par nodokļiem, lai katris pilsonis zinātu, kādas ir viņa tiesības un kādi pienākumi. Šiem momentiem ir jābūt asi noteiktiem. Latvijā šinī ziņā daudz gūkots...

57. N O D O K Ļ U   S I S T E M A.

Nodokļu sistēma tautu dzīvē ir ļoti liela nozīme, bet absolūti labas nodokļu sistēmas nevienā valstī nekad nav bijis. Var gan nodokļu sistēmu izstrādāt ideāli, saskaņā ar visām teorijas prasībām, bet praktiskā dzīvē viņu ievest nevar, jo šī pēdējā bieži vien iet citus ceļus, kā teorija. Kāds vācu zinātnieks saka: finansu tiesības esot - allegorisches Recht. Tas ir saprotams, jo nodokļu sistēma ir cīņa rezultāts, tāpēc tur ir pretrunas. Pfeifers nodokļu sistēmu nosauc par "Flickwerk" Var būt, ka vienā valstī ir priekšzīmīgi izstrādāta nodokļu sistēma, taču citā valstī viņa noderīga nav, jo tai saskaņotai jābūt ar valsts saimnieciskiem apstākļiem. Un vispār nodokļu sistēma ir stipri sarežģīts jautājums, kādēļ teoretiski kopš seniem laikiem prāto, vai nav iespējams visu nodokļu vietā, likt vienu vienīgu? Šo jautājumu ierosināja fiziokrāti, kuri propagandēja vienīgi zemes nodokli. Šo nodokli fiziokrāti gan bija uzbūvējuši uz nepareiziem uzskatiem par vērtību izcelšanos, jo fiziokrāti domāja, ka zeme, lauksaimniecība ir vienīgais vērtību ražotājs. Tādēļ fiziokrāti nāca pie slēdziena, ka jāaplik vienīgi zeme. Kad noskaidrojās nepareizais uzskats par vērtību, atkrita arī zemes nodoklis, kā vienīgais nodoklis. Šādus zemes nodokli ievēda Badenes kurfirsts 4 apgabalos. Trijos apgabalos tas pastāvēja no 1772 - 1773.g., bet ceturtā pat līdz 1782.gadam. Nodoklim sekoja zemes cenu krišana un augs, Badenes apstākļos ļoti izdevīgie, krogi. Francijas revolūcijas laikā Satversmes Sapulce uz zemi uzlika gandrīz pusi no visiem valsts ienākumiem uz zemi. Šis ievēdums cieta tādu pat neveiksmi, kā Badenē - zemes nodoklis bija jāsamazinā un jāievēd citi nodokļi. Fiziokrātu mācības ir atstājušas arī daudz kā pozitīva: uzbrukšanu citiem, it sevišķi netiešiem, nodokļiem, viņi atstājuši visai svarīgus, vēl mūsu dienās ievērojamus iebildumus.

Gandrīz 100 gadus pēc Badenas eksperimenta parādījās amerikānieša Henri Džordža mācība, ka aplikāma vienīgi zeme. Laikam gan tādēļ, ka zeme viņam nepatika: zemē viņš ieraudzīja visu ļaunumu perēkli. Zemes rentei

sekojošā bagātība un nabadzība. Ievēdot zemes nodokli, nabadzība izzudīsot un būšot sēgtas visas valsts vajadzības. Viņa grāmata ir uzrakstīta spilgtās, asās krāsās un var lasīt ar aizrautību. Bet tas arī saprotams, jo grāmata radās zemes rentes pieaugšanas laikā, XIX.g.s., kad strauji auga tirdzniecība un rūpniecība, nesot sev līdzīgu bagātību un nabadzību. Viņa mācība arī vēlākām paaudzēm ir atstājuse šo to pozitīvu: zemes vērtības pieauguma aplikšana, kas pamatojās uz zemes vienīgo aplikšanu. Sākumā aplika tikai pilsētu īpašumus, bet vēlāku arī lauku.

Pastāv vēl divas teorijas, kas nodokļu teoriju uzbūvē uz viena vienīgā progresīvā ienākuma nodokļa. Šai virzienā izpaudās reakcija pret lielo nodokļu daudzumu, kas bij radies XVIII.g.s. maiņā. Nodokļu sistēma bija saņemglojusēs, viņu vajadzēja vienkāršot. Taču viens vienīgs nodoklis nevienā valstī nekad nav pastāvējis, jo rodas daudz dažādi šķērslī: 1) pilsoņiem vajadzētu parādīt daudz goda prāta, sastādot deklarācijas par saviem ienākumiem, 2) Šāds vienīgs nodoklis būtu ļoti liels, jo viņā būtu apvienoti visi nodokļi un pilsoņi visādi censtot no viņa izvairīties, 3) Daudzas personas pilnīgi izvairītos no nodokļu maksāšanas (personas, kuru ienākumi ir ārzmēs tagad vismaz maksā patērīna nodokli), jo tagad no dažiem nodokļiem vismaz dažī viņu ker, 4) pastāvēt tagadējai saimnieciskai iekārtai, nav domājams visus nodokļus aizvietot ar vienu nodokli. Saimnieciskā dzīve arvienu vairāk differencejās, kadēļ vajadzīgi daudz nodokļi, lai uzturētu visus ienākumus. Te redzam, ka ar vienu nodokli iztikt nevar, vajadzīgi daudz nodokļi, bet tiem jābūt citādi organizētiem, kā senāk, kad nodokļi nebija saskaņoti. Vajadzēja noteikta nodokļu sistēma, lai aplikšana būtu vienlīdzīga. Mūsu dienās nodokļu sistēma ir visas valstīs, protāms, gan klūdains, bet ar laiku šis klūdas iet mazumā.

Ar to nobeigsim I.daļu. II.daļā apskatīsim visus nodokļus atsevišķi.

II. D A Ļ Ā.

I. nodalījums : R e a l i e n o d o k ļ i.

I. nodaļa.

Z E M E S N O D O K Ļ I S.

1. V i s p ā r ē j a s z i ņ a s.

Līdz XIX.g.s. atsevišķu konkretizētu nodokļu nebija. Bija gan vispārīgs mantas nodoklis, neatšķirot saimnieciskās nezares vienu no otras - apliku visu pilson mantu. Nodokli nav iespējams ievest dzīvē kā konkrētu izdomātu un piemērotu realai dzīvei, bet nodokļi iet paraleli saimnieciskās dzīves attīstībai. Tik līdz attīstās jaunas saimniecības nozares, fisks griež uz to vērību un aplik ar nodokļiem. Tā ir gājis un tā tas arī ies. Mēs nodokļus apskatīsim viņu chronologiskā kārtībā, kā tie parādījušies uz dzīves skatuves.

Vecākais ir zemes nodoklis, bet arī jau visus vidus laikos viņam piekrita stipri specifiska nokrāsa, kaut gan toreiz kopā ar zemi aplikā arī inventaru. Tikai vēlākos laikos, no viņa izlabojās citi nodokļi (kapitāla, tirdz., rūpniecīb.) un tāda, kā to tagad redzam, viņš sāka parādīties tikai XIX.g.s.

Zemes nodokļu objekts - zemes īpašums, bet subjekts - zemes īpašnieks. Nodokli maksā īpašnieks, lietotājs jeb arendators, bet kas galu galā šo nodokli samaksā, mēs redzējam I.daļā apskatot Zelingmana teoriju pie dažādiem aplikšanas veidēm.

Zemes nodoklis attiecās uz visu lauksaimnieciski un mežsaimnieciski izmantojāmu zemi (tā tad arī parkiem u.tanlīdz.) Mežu nodokli dažās valstīs iekasē šķirti, Latvijā meži un lauksaimnieciski izmantojama zeme iekasē tēti vienā kadastrī. Apbūvētie zemes gabali no aplikamās zemes izdalāni,

jo te zeme kā tāda nekādus ienākumus nedod, bet ēkas var aplikēt atsevišķi. Praktiski arī šādu zemi bieži vien uzskata par nodokļa objektu. Patiesībā par nodokļa avotu vajadzētu būt tikai zemes rentei, bet zemes nodokļa likumi parasti apņem ne tikai zemes ienākumu, bet arī tos ienākumus, kas cēlušies no kapitāla un darbu pielietošanas, tā tad arī meliorācijas, lai gan īstais teoretiskais zemes nodokļa objekts varētu būt tikai zemes rente. Apliekams būtu tikai netto ienākums, bet gan nekādā ziņā brutto ienākums, jo tikai gadījuma aplikšana būtu samērā ar patiesiem ienākumiem. Ienākumu deklarācijas vietā parasti lieto valdības novērtējamu un tīra ienākuma vietā aplikē brutto ienākumu.

2. K A D A S T R S.

Zemes nodoklis ir attīstījies tāpat, kā visi pārējie nodokļi. Pirmā laikā aplikācija pēc ārējām pazīmēm vai vienkārši pēc valsts vajadzībām. Krievijā aplikācija vienkārši pēc arkliem, vēlāku pārgāja uz zemes platību un tikai pēc tam sāka lietot zemes kadastru, kaut gan šo pēdējo labi pazina jau egiptieši un romieši. Par zemes kadastru sauc visu to papēmienu kompleksu, ko lieto zemes nosokļa objekta sīkai novērtēšanai. Parasti izšķir divus kadastra veidus. 1) ienākuma kadastrs (ienesīguma) 2) vērtības kadastrs. Ienākuma kadastru uzstāda izmērojot zemes gabala laukumu un novērtējot viņas ienesīgumu. Tā tad te ir tehniskas un ekonomiskas operācijas. Pie pirmām pieder zemes gabala izmērīšana plana sastādīšana un atsevišķu zemes šķirņu (dārzi, arama zeme, pļavas, ganības u.t.t.) laukuma aprēķināšana. Pie ekonomiskās operācijas pieder - novērtēšana: novērtē vai nu katru lietošanas šķirni atsevišķi (parciālais kadastrs) jeb visu saimniecību (saimnieciskais kadastrs). Tālāku novērtēšanu var izdarīt katrai saimnieciskai vienībai atsevišķi, jeb apvienojot vienības klasēs. Pēdējo papēmienu lieto visvairāk. Pie novērtēšanas ņem vērā saimniecisko sistēmu, tad konstatē zemes ražīgumu un beidzot šos ienākumus pārrēķinā naudā, ņemot pēdējo 10 - 15 gadu vidējās produktu cenas. Nav grūti saprast, ka ejot pa šo ceļu zemes īstos ienākumus konstatēt nevar.

Vērtības kadastram par nodokļu mērauklu ņem zemes tirgus cenu, pieņemot ka viņa nosoka arī zemes ienesīgumu.

Ejot pa šo ceļu arī neko labu panākt nevar, jo pārdošanas cenu nevar konstatēt un viņa nekad arī nesaskan ar zemes ienesīgumu. Vēl varētu bazēties uz zemes nomas maksu, bet arī šī mēraukla nav parlicināša, jo zemi plašos apmēros nekur neiznomā. Vispār, ja zemi, pēc viņas platības iznomātu ne mazāk par 50 %, tad nomas maksu varētu ņemt par nodokļu mērauklu.

Statistika rāda, ka zemes noma parasti ir augstāka nekā zemes normālais ienākums. Krievijās statistika pirms kara rādīja, ka tur nomas bija tik augstas, ka zemniekiem atlika tikko pārtika, kadēļ viņas sauca par "bada nomām". Irījā ir ļoti daudz zemes nomnieku un tur zemes nomas bija tik augstas, ka valdībai vajadzēja iejaukties. Te redzam, ka vērtības kadastrs savu mērķi sasniegt nevar.

Austrijā pēc 1858. g. projekta gribēja uzstādīt vērtības kadastru un defektus gribēja ar to novērst, ka novērtēšanu kontrolēja specialas komisijas, ņemot par pamatu zemes pārdošanas cenas un zemes ienākumus, bet galu galā šo projektu dzīvē neizveda.

Runājot par meža kadastru jāaizrāda, ka te jāņem vērā sevišķi noteikumi. Mežus nevar tā aplikēt, kā pārējo lauksaimnieciski izmantojamo zemi, jo ienākumi no mežiem nes citādu raksturu. Meži aug lēnām. Viņus parasti aplikē ar ienākuma kadastru, pamatā liekot ilgāku apgrozījuma laiku. Mežu kadastrs stāv tuvāku īstenībai, bet arī viņš zināmos laika periodos jārevidē, jo kokus cenas pasaules tirgū svārstas.

Ievedot kadastru aplikšanas pamatus, bija sperts liels solis uz priekšu bet ar laiku zemes kadastram ar rādušas daudz sīvu pretnieku.

Nerunājot jau nemaz par vērtības kadastru, kura trūkumi ir ļoti leeli kadēļ to dzīvē neieveda, bet arī ienākuma kadastram, neraugoties uz visu rūpību ir savi trūkumi, kadēļ arī pēc viņa nevar sasniegt objektīvu, pareizu zemes aplikšanu. Lielākais kadastra trūkums - ilgais laiks, kas vajadzēgs

viņa uzstādīšanai. Francijā kadastra uzstādīšana vilkās no 1807 - 1850.g. Tas ir tik garš laika sprādis, ka viņā notikušās saimnieciskās pārmaiņas ir tik lielas, ka nodoklis, kuru maksā pēc vecākā kadastra ir daudz zemāks par to, kuru maksā pēc jaunākā. Mainas komisiju locekļi, kas atstāj lielu iespaidu uz pašu novērtēšanu.

Nav izslēgtas arī tīšas ļaunprātības, bez tam darbā jāuzaicinā arī vietējie lietpratēji - zemes īpašnieki, kuri protams, savā apgabalā centīsies nosist zemes vērtību, kā tas savā laikā jau bija Vidzemē. Bez tam šāds kadastrs, kuru var izstrādāt tikai vairākos gadu desmitos, zemes nodokli padara sastingušu. Tik ilgā laikā dzīve daudzkārtīgi mainījies, valsts izdevumi pieauguši, bet zemes nodokli paaugstināt nevar. Teorija arī aizrāda, ka tādu objektu, kuru ienākumus pareizi nevar novērtēt, nevar pārāk augsti aplikt. Tapēc arī redzam, ka visās valstīs zemes nodoklis nav augsts. Vēl jāaizrāda uz to, ka kadastrs parādus neievēro, . Protams, pateicoties pēdējo gadu lielām valūtas svārstībām zemes īpašumi no parādiem ir gandrīz atbrīvojušies. Arī Latvijā, pateicoties 1920.g. 18.martā likumam uz zemes īpašumiem vecu parādu gandrīz vairs nav. Pirms kara Prūsijā zemes īpašumi bija apgrūtināti ar parādiem līdz 80 % no zemes vērtības. Kadastrā šādus parādus ievērot nevar. Var jau būt, ka zemes gabals apgrūtināts ar obligācijām, bet saņemtā nauda nav izlietota zemes kultūras pacelšanai, bet citeem mērķiem - varbūt namu pirkšanai pilsētā, vai arī fabriku būvei. Ja nu visu šādu parādu procentus gribētu atvilkt, tad daudz gadījumos zemes ienākums būtu "0". Kadastra trūkumi acimredzot ir lieli. Ir bijuši mēģinājumi ievest kontrolētas zemes īpašnieku deklarācijas. Tādā gadījumā zemes nodoklis pārvērstos par zemes ienākuma nodokli.

Praktiskā dzīve rāda, ka šādu deklarāciju ieviešana nav iespējama, jo ne reti zemes īpašnieki savus ienākumus nemaz nezina - viņiem nekādu saimniecības grāmatu. Šās pēdējās ved gandrīz vai vienīgi lielsaimniecības - muižas.

Mēs redzējam, ka zemes ienākumus novērtēts naudā pēc ražojumu vidējām tirgus cenām, bet šīs pēdējās ir ļoti svārstīgas. Kā šādas revīzijas iemeslus vēl var minēt saimnieciskās pārgrozības - kultivēti meži un purvi, kas zemes ražošanas spējas paceļ. Francijā 1851.gadā zemes nodoklis iztaisa nepilnas 6,5 % no zemes ienākuma, bet 1879.g. jau tikai - 4,5 %, Andu departam. (Franc.) 1851.g. - 9,13 %, bet 1879.g. - 2,5 %. Laikmetā no 1851.g. - 1879.gadam zemes cēnas stipri grozījās. Senas departam. zemes vērtība auga par 1,7 %, Hauta dep. krita pat par 16 %, bet visā Francijā caurmērā cēlās par 47.% (28 gadu laikā).

Prūsijā dažos apvidos vidējās nomas maksas pārsniedza kadastru 5 - un pat 10 kārtīgi. Sākumā zemes nodoklis bija 9,5 % no kadastra novērtējuma, bet ap 1905.gadu vairs tikai 1-2 % no zemes ienākuma. Prūsijā bija arī tādi gadījumi, kur zemes nodoklis sasniedza 11 % no ienākumu vērtības.

Austrijā dažās komunās zemēs novērtējuma starpība ir ap 100 %.

Šie apstākļi pilnīgi apstiprina kadastra revīzijas nepieciešamību. Kadastra izvešana Francijā izmaksāja 160 miljonu franku, ta atkārtošana aprēķināta uz 220 milj. zelta fr. Vai šāda atkārtošana attaisnotu lielos izdevumus? Kāds franču ekonomists gan ieteic šādu revīziju ik 5 - 10 gadus, uzticot darbu vietējām pašvaldībām, kas vietējos apstākļus labi pārzina. Pie kadastra revīzijas var gan pielikt lielas pūles, bet nekad viņas ne-garantēs, ka kadastrs varētu atspoguļot īstos ienākumus, tapēc zemes nodoklis nevar būt augsts.-

3. Z E M E S N O D O K L I S L A T V I J Ā.

Krievijās likumi attiecībā uz zemes aplikšanu Latvijas apstākļiem nav piemēroti. 1918.gada beigās jau projektēja vienreizēju zemes nodokli, bet ievēda ar 1919.g. 7. nov. likumu, aplikot lauku nekust. īpašumus ar vienreizēju nodokli. Vidzemē un Kurzemē 2.rub. no pūrvietas, bet Latgalē 1 rub. no pūrvietas. Šāds aplikšanas veids taisnīgs nebija, jo zemi aplika pēc platības, ne pēc labuma. Tonēr citādas izejas nebija - nauda bija vajadzīga karošanai, bet kadastrs pastāvēja vienīgi Vidzemē. Kārtēju zemes nodokli ievēda ar 1921.g. 16. sept. Ministru kabin. rīkojumu. Nodoklis pēc šā likuma aprēķināms pēc taksētās ienākumu vērtības, ņemot Vidzemē pirmskaja kadastru

un aprēķinot katru taksācijas rubli par 10 frankiem, ar citiem vārdiem - pirmskara zemes ienesīgums tiek paaugstināts 3,75 reizes. Ja tas bija iespējams 1921.g., tad tagad tāda mākslīga zemes ienākumu pavairošana nav pielaižama, jo zemes ienesīgums tagad nav augstāks, kā pirms kara, ja pat zemāks, ja ņemam vērā augstās strādnieka algas un samērā zemās ražojoņu cenas. Zemes parādus gan ir atkrituši, bet to vietā nāk augsti nodokļi. Vidzemē zemes kadastru izstrādāja "landrātu kolēģija", - kura atradās muižnieku rokās, kadēļ nav jābrīnās, ka muižu labākā zeme ir notaksēta ne augstāka par sliktāko zemnieku zemi. Varam atrast arī zemnieku mājas, kuras labuma ziņā daudz atšķiras, bet novērtētas vienādi. Pēc likuma jāizdara novērtējums arī Kurzemē un Latgalē saskaņā ar Vidzemes kadastra datiem un statistiskām kopzumām, turoties pie principa, ka vienlīdz ienesīgiem īpašumiem visās valsts daļās jānoteic vienāda vērtība (4.p.) Vidzemes kadastrz gan tur neko nevar palīdzēt, jo zeme visās valsts daļās ir ļoti dažāda. Acimredzot, likumdevēji nav domājuši izvest kadastru, bet kaut kādu pagaidu novērtējumu. Zemes novērtēšanai un nodokļu aprēķināšanai nodibināja uz 3 gadiem 3 komisiju tipu: pagastu, apriņķu un galvenā lauku nekustamu īpašumu nodokļu komisija. Galvenā komisija sastāv no 9 locekļiem: 5 valdības (Min. kab. ievēlts priekšsēdētājs un pa vienam pārstāvis no Finanšu, Zemkopības, Tieslietu un Iekšlietu ministrijām) un 4 šā nodokļa maksātāju pārstāvji, kurus ievēl Zemkopības ministrs saziņā ar Finanšu ministri. Apriņķu komisija sastāv no apriņķa nodokļu inspektora kā priekšsēdētāja, pa vienam loceklim no Zemkop. un Iekšlietu ministrijām un apriņķa padomes un 4 nodokļu maksātāju pārstāvji, kurus izvēl apriņķa padome. Pagasta komisija, kura ir pate svarīgākā sastāv no pagasta valdes pārstāvja kā priekšsēdētāja, pagasta valdes darbveža un 3-9 nodokļu maksātāju pārstāvjiem, kurus izvēl pag. pad. Novērtēšanu izdara pagasta komisija, kurā acimredzot svarīgākā persona ir pag. darbvedis. Pagasta komisiju rezultātus pārbauda apriņķu komisija, kura izsūta arī nodokļu listes. Pārsūdzības instance ir galvenā komisija. Pagasta komisija ir galvenā kadastra uzstādītāja, bet viņā neievēl neviens lietpratējs, kadēļ kadastrs nevar būt apmierinošs. Nodokļu normas nosaka Ministru kabinets par katru gadu uz priekšu un nedrīkst būt augstāks par 4 % no taksētās zemes vērtības. Puse no ienākušiem nodokļiem nāk par labu valstij un puse pašvaldībai. Ministru kabineta tiesībā grozīt nodokļa normas, nav uzskatāma par parāzi, ja pie valdības stūres nāks zemes īpašnieki - nodoklis būs zems, pretējā gadījumā maksimāls. Visās valstīs redzam, ka nodokļu likumi periodiski revidējami. Tam ir leela nozīme, lai zemkopji verētu rēķināties, vai vērts ieguldīt kapitalu zemē. Ja ievērojam, ka mums zemes ienesīgums mākslīgi palielināts apm. 4 kārtīgi un ņem 4 % nod., tad iznāk, ka pirms kara zemes vērtība aplikta ar 15 % nod. Kadastrs nav iespējams bez lieliem defektiem, tāpēc to jaunākos laikos atmet. Francija pāriet uz nomas aplikšanu, jo tas stāv tuvāku patiesam ienākumam. Latvijā kadastrs neder, jo muižas sadala jaunsaimniecībās. Kadastra uzstādīšanai vajadzīgi zemes gabalu plāni, bet jaunsaimniecību uzmūrēšana ievēlās gadu desmitos... No nodokļa atsvabināti: valsts nekustami īpašumi, pašvaldības iestāžu zeme un īpašumi, ja tos izlieto tieši šo iestāžu vajadzībām; baznīcas zemes, labdarības, mācības un zinātnisku iestāžu zemes, nederīgas zemes.

Dažās valstīs zemes nodoklis pastāv kā papildu nodoklis pie ienākumu nodokļa, fondēto nodokļu objektu stingrākai aplikšanai. Tā tas ir Daniijā, Francijā, Itālijā. Bet zemi nedrīkst par daudz apgrūtināt, jo citādi kapitāls sāk bēgt no zemes, kas saistīts ar zināmām jaunām sekām: zemi noplicinā, kas saistīts ar visām jaunām sekām. Tas varbūt pielaižams, ja zeme nav galvenais valsts pamats. Pie mums tas katrā ziņā nav vietā.

4. ZEMES NODOKLIS BIJ. KRIEVIJĀ.

Krievijā kopš Petera I. laikiem nodokļa zemes vietā pastāvēja personālais nodoklis, kurš bazejas uz maksātāju maksāšanas spējām, jo viņu repartīcijas kārtībā sadalīja pēc zemes platības. Zemes nodoklis, kā tadu, Krievijā atkal ieveda 1875.gadā, aplikot visu zemi, izņemot krona. Pēc 1884. gada likuma nodokļa kvote svārstījās no 1/4 kap. (Archangelskas gub.) līdz 17. kap. (melnzemes apgabalos) no desetinas. Gubernas nodokli zemste sadalīja starp apriņķiem, bet apriņķus zemste starp pagastiem. No zemes valsts ienēma pirms kara 18 milj. rub. gadā. Tas nebija daudz. Vidzemē un Kurzemē šā nodokļa kvote bija 5-6 kap. no des.

5. ZEMES NODOKĻIS PRŪŠOS.

Zemes nodoklis kā valsts nodoklis pastāvēja līdz 1893.g., kad Prūsijā izveda nodokļu reformu. Vispār, reālos nodokļus valsts atdeva pašvaldībām: 25 gadu ilgā nodokļu reformas laikā Prūsija nāca pie pārlicēības, ka taisnīga aplikšana ar reāliem nodokļiem nav panākama. Ievēda ienākumu nodokli ko papildināja ar fondēto ienākumu, stingrāku palikšanu, bet zemes nodokli nodeva pašvaldībām norādot, ka nevar ievest stingru aplikšanu, arī progresīve. Arī tagad Vācijā zemes nodoklis nav valsts nodoklis. Zemes ienākumus, aplik ar vispārīgo ienākuma nodokli. Tikai fondēto ienākumu stingrakai aplikšanai piem nodokli apmēram 4% no tīra zemes ienākuma, ko nevar uzskatīt par augstu. Prūsijai sekoja citas Vācijas valstis: Hesene 1899.g., Saksija 1901.g., bet dažas zemes nodokli tomēr paturēja, daļu ņemot valstij, bet daļu atstājot pašvaldībām. Kas attiecās uz Vācijas kadastru, tad tur par pamatu ņemti tīra zemes vērtība. Bavarija ņēma no brutto ienākuma; 1903.g. tas iztaisīja 2%. Prūsija ar savu nodokļu sistemu pirms kara varēja būt par priekšzīmi: Tik labi izstrādāta nodokļu sistēmā un plaša literatūra nekur nebija.

6. ZEMES NODOKĻIS ANGLIJĀ.

Anglijā nav atsevišķa zemes nodokļa. Tur zemes nodoklis ietilpst vispārējā ienākuma nodoklī un sadalās 2 grupās (Sedula A un B.). Nelielos apmēros palicis Anglijas zemes nodoklis. Lad tax (1692.), kas gan nebija tīrs zemes nodoklis, jo to varēja kapitalizēt un izpirkt.

7. ZEMES NODOKĻIS JAUNZELANDĒ UN AUSTRALIJĀ.

Intresanta ir zemes aplikšana J.Zelandē. Te zemes aplikšanā redzams sociāli-politiskā virziena iespaids: ievērots eksistences minimums, ieviesta progresīva aplikšana. Pēc 1891.g. likuma zemes sadalītas 14 klasēs pēc viņas vērtības, sānērā ar ko ta arī aplikta. I.klasē ietilpst zeme vērtībā līdz £. 5000. un nodoklis no katras £. vērtības ir 1 pens. Katrā tālākā klasē nodoklis pieaug 1/8 pensu uz katru £. zemes vērtības. Sākot ar £.21000.- nodokļa kvote sasniedz 2 3/4 pensa no katras zemes vērtības £. Zemes vērtību aplik, neierēķinot zemes uzlabošanas, kā meliorācijas izdevumus, ko atskaita. Arī eksistences minimums ņemts vērā: Zemi līdz £.500 nemaz neaplik. Ar zemes vērtības pieaugumu eksistences minimums pakāpeniski samazinājās un kad zemes vērtība sasniedz £.2500. Ja zemes īpašnieks nedzīvo uz savas zemes, zemi aplik ar nodokli par 20% augstāk. Tādas progresīvas aplikšanas mērķis - latifundijas saskaldīt sīkākos gabalos...-

8. ZEMES NODOKĻIS FRANCIJĀ.

Francijā zemes ienākums ievests uz 1807.g. kadastra pamata, kam par pamata bij tīrs zemes ienākums. Tādā viņš pastāvēja līdz 1907.g. kad nodokli reformēja un par pamata ņēma lauksaimnieciski lietojamas zemes nomas maksu. Līdz 1914.gadam nodokli ievēda repartīcijas colē, kad to pārvērtā par kvotatīvo, ņemot no vidējās nomas maksas aplikot 4/5. Katrā laikā nodokli paaugstināja līdz 6% no nomas maksas. Noteikumi revidējami ik 20 gados. Kā

zināms, 1914.g.Franciā ievēda ienākumu nodokli, ar kuru aplik arī ienākumus no zemes. Reformētais 1914.g.zemes nodoklis ievests ienākuma nodoklī kā papildinājums.

II. N O D A Ļ A.

Ē K U N O D O K L I S.

Gebäudesteuer.

"Podomovoi nalog".

9. V I S P Ā R Ē J A S Z I Ņ A S.

Šis nodoklis aptver ne tikai dzīvojamās ēkas, bet arī rūpniecības ēkas, noliktavas u.t.t. Krievija aplika tikai dzīvojamās ēkas: Ēku nodoklis no sākuma bija apvienots ar zemes nodokli, un sāka izdalīties no pēdējā kā pastāvīgs nodoklis, kad sāka attīstīties būvniecība, kam sekoja apdzīvoti centri. Krievijā nodokli ievada 1863.g. Prūsijā 1861.g. Francijā 1882.g., Anglijā 1662.g. Šaprotams, ka nodoklis radās, attīstoties namsaimnieku šķirai, uzņēmējiem, kuri savus kapitus ieguldīja namu būvē, lai vēlāku iznomātu dzīvokļus. Dažās valstīs aplika visas ēkas, dažās tikai pilsētu (Krievijā) Pate aplikšanas metode bija vienkārša - aplika pēc ārējām pazīmēm. Vispirms aplika pēc skursteņu skaita. Anglijā 1662.g. likums paredzēja nodokli 3 šilīnus no kamina, vēlāku pēc logu skaita. (1699.g.likums). Francijas vecais likums nodokli noteica pēc durvju skaita, kapēc viņu nosauca par logu un durvju nodokli. Šis ārējās pazīmes ilgā laiku likumdevējas nevarēja apmierināt, bij jāmeklē citas pazīmes un tā atrada nomas maksas. Tikai te atkal radās ajutājums - kā aplikēt namus tur, kur tos pavisam neiznomāja. Te labs piemērs ir Austrijas likumdošana. Vietās, kur iznomāja ne mazāk par pusi no visiem namiem, aplika pēc nomas maksas, citur pēc telpu skaita, resp. pēdējo pilpuma. Ar nomas maksu var konstatēt tikai bruto ienākumus, bet namu uzturēšana arī prasa visai lielus izdevumus, kadēļ pieņem vidēju izdevumu procentu dažādām namu kategorijām. Šo daļu atvelk no bruto ienākuma un pārējo aplik ar nodokli. Ja nodokļu aparāts labi izstrādāts, tad ir iespējams iepazīties ar faktiskiem izdevumiem un tad aplikēt tīro ienākumu.

10. Ē K U N O D O K L I S L A T V I J Ā.

Bij. Krievijas likums par ēku aplikšanu mūsu apstākļiem nav piemērots. Paraleli lauku nekustamiem ar 1919.g. 8. nov. likumu aplika arī pilsētu un miestu nekustamos īpašumus 3% apmēros no taksētās vērtības. No nodokļa atsvabināja valsts, pašvaldību, labdarības un zinisku iestāžu ēkas, ja viņas neiznomāja peļņas nolūkos, ēkas novērtēja apriņķu vai iecirkņu komisijas. Kara cietušiem namiem bija paredzēti atvieglinājumi. Tādu namu izrādījās ļoti daudz, ja pat veselas pilsētas un tādēļ nodoklis deva maz, kaut gan ievada ārkārtīgi lielā naudas trūkuma novēršanai.

Kārtēju nekustamu īpašumu nodokli ievada ar Ministru kabineta 1920. 16. sept. rīkojumu, kurš attiecās uz dzīvojamām ēkām, fabrikām u.c. celtnēm augļu, sakņu dārziem, neapbūvētiem gruntsgabaliem. Ārzemēs neapbūvētu gruntsgabalu aplikšanu praktizē maz, jo tas sāpīgi aizkar daudzas iedzīvotāju grupas. Tomēr jāaizrāda, ka ar gruntsgabaliem bieži vien spekulē, kamdēļ tāda aplikšana galu galā nemaz nav slikta. No nodokļa atsvabināti valsts, komunālām iestādēm, labdarības izglītības, izglītības biedrībām piederoši nekustami īpašumi, ja tos neizīrē vai neiznomā. Neapliek arī tās celtnes, kuras neizmanto kara postījumu dēļ, uzņēmumu dēļ kā arī no tiem kuru nodoklis ir mazāks par 10 sn. Nodoklis-jāmaksā nekustama īpašuma īpašniekam vai pastāvīgam lietotājam. Īpašumus novērtē un aplik iecirkņu vai apriņķu īpašumu nodokļu komisijas, kuras sastāv no valdības locekļa (vērtējā nodokļu inspektora) un 5 ša nodokļa maksātājiem, kurus izvēl pilsētas valde, un galvenā nekustamu īpašumu nodokļu komisija, sastāvoša no 3 valdības locekļiem un 7, izvēlētiem maksātāju pārstāvjiem. Zemes nodokļa komisijā pārsvars maksātājiem nebija, bet te maksātāju pārstāvji ir vairākumā. Visintresantākais moments pie šī nodokļa ir pate nodokļu konstrukcija. Te ir maksliģa kombinācija, kā pie zemes nodokļa. Nodokli ņem no taksētās nekustama īpašuma ienesīguma vērtības par iepriekšējo gadu, atvelkot celtnes uzturēšanas izdevumus un pārējo daļu kapitalizejot ar 10%.-

Ja īpašumu apdzīvo pats īpašnieks, vai tas izdots bez maksas lietošanā, vai pa lētāku maksu, tad to pielīdzinā citiem līdzīgiem īpašumiem. Ja nevar novērtēt pēc augšēja pamata, tad jāņem apdrošināšanas zuma, pirkšanas cena, pilsētas un hipoteku biedrību novērtējumi u.t.t. Ņemot augstāko no šiem novērtējumiem. Atviļķumi 1920/23.g. periodam ir mūra ēkām ar kanalizāciju - 60 %, bez kanalizācijas 80 %, koka ēkām ar kanalizāciju 70 %, bez kanalizācijas 90 %, jauktām ēkām attiecīgi 65 %, 85 %. Atviļķums 60 % liels nav, jo nāmi kara laikā daudz bojājušies. Nodokļa kvote ir līdz 4 % un to noteic katram gadam Ministru kabinets. 1921.g. nodokli noteica 4 % (2 % valstij un 2 % pašvald.). Bet ņemam vērā ka tīro ienākumu kapitalizē ar 10 %, tad iznāk ka nodoklis ir 40 % no tīra ienākuma. Tas ir pārmērīgi. Anglijā tas ir tikai 3,6 % no taksētās vērtības, Krievijā 6 % no neto ienākuma, Mūsu lauku nekustamie īpašumi aplikti ar 7,5 %, maksimums varēja būt 15 %, bet pilsētu nāmi aplikti ar 40 %. Šo milzīgo nodokli faktiski samaksā īrnieks. Neapšaubami tam seko dzīves dārdzība. Nāmu nodokli var pārcelt, ja pilsoniem nepietiek, dzīvokļu, jeb ja dzīvokļu īres nenormē likums. Mums gan īres ir "normētas", bet nāmu nodokļus var ieskaitāt nāmu izdevumos. Ja tas nebūtu atļauts un nodokli nevarētu pārcelt, tad šis nodoklis nozīmētu īpašumu konfiskāciju.

11. ĒKU NODOKLIS BIJ. KRIEVIJĀ.

Krievijā 1863.g. pilsētās ievēda "podomoi nalog" personu nodokļu vietā, kuru tanī gadā arcēla. Līdz 1910.g. šis nodoklis bija atstāt gluzi novārtā, ienākumus deva ļoti maz. Viņu ņēma repartīcijas ceļā, sadalot pa gubernām, vēlāku - pa pilsētām un miestiem. 1910.g. nodokli reformēja. Repartīcijas sistēmu atmēta, aplikot nāmus pēc tīra ienākuma ar nodokļu kvoti - 6 % no tīra ienākuma.

12. ĒKU NODOKLIS PRŪSIJĀ.

Prūsijā nodokli ievēda 1861.g, bet 1893.g. pēc radikālas nodokļu reformas nodokli nedēva pašvaldībām. Pēc reformas aplika ēkas ar pagalmiem un dārziem. Jaunbūvētas ēkas aplika pēc 2 gadiem, bet sabiedrisko vajaszību ēkas, neapdzīvotas ēkas un vēl dažas citas bija brīvas no nodokļa. Ēkas aplika pēc nomas maksas: dzīvojamās ēkās ar 4 %, rūpniecības ēkas ar 2 % nodokli. Kur lielo daļu no ēkām iznomā, tur ie nākums aprēķinā pēc pēdējo 10 gadu vidējās nomas maksas. Ziņas par ienākumiem dod nāmu īpašnieki, to lietotāji, vai citi, vai arī vienkārši novērtē. Uz laukiem vērtību noteica pēc pālpuma. Aplikšanas revidēšanu paredzēja ik 15 g.

13. ĒKU NODOKLIS ANGLIJĀ.

(Tax of inhabitehouses).

Nodoklim ir jaukts raksturs, jo pastāv no nāmu nodokļa un dzīvokļu nomas nodokļa. Pēdējo maksā dzīvokļa nomnieks. Pie aplikšanas ņem vērā eksistences minimumu: ja nāma noma nepārsniedz £.20, to neaplik. Pēc 1890. gada likuma nodoklis nav jāmaksā par skolām, labdarības iestādēm, strādnieku nāmiem, u.t.t. Pirms minētā likuma nodokļu kvote bija 9 d. no 1 £. novērtētā ienākuma. Vēlāku kvote grozījās aiz socialiem iemesliem, lai atvieglotu dzīvokļu uzturēšanu. Šai ziņā Anglija var būt par paraugu citām valstīm. Nodoklis nav augsts. Pēc 1890.g. likuma tās bija - nāmiem, kuru ienākums bija 20-40 £. nodoklis ir 2-3 d. no 1 £. ienākuma, ja ienākums 40-60 £., nodoklis 4-6 d. no 1 £. ienākuma, bet ja ienākums pārsniedz 60 £., tad nodoklis svārstās no 6-9 d. Pēc reformas nodoklis deva ienākumus par 500 - 600000.- £. mazāk, bet tanī pat laikā uzlaboja 80000.- maksātāju materiālo stāvokli.

14. ĒKU NODOKLIS FRANCIJĀ.

Francijas lielās revolūcijas sekas bija arī ēku nodoklis, kuru parasti devē par durvju un logu nodokli. Tas saprotams, jo nodoklis bazējās pa daļai uz nama ienākumiem, bet galvenām kārtām uz logu un durvju skaitu. Līdz 1882. gadam tas pastāvīgi kopā ar zemes nodokli, vēlāku viņš pazīstams kā atsevišķs nodoklis. Līdz 1890. gadam viņš bija repartīcijas nodoklis, vēlāku kvotatīvs. Nodoklis maksāja namu īpašnieki, bet gluži legāli viņu varēja pārcelt uz noma īpašniekiem. Namus aplikšanai sadalīja klasēs pēc atrašanās vietas logu un durvju skaita, vēlāku mērāuklu papildināja ar nama ienākumiem. Šā veidā nodoklis, neskatoties uz savu primitīvo izskatu, pastāvēja līdz 1914. g., kad viņa vietā stājās reformētais ēku nodoklis, kā papildinājums pie ienākumu nodokļa. Nodokli tagad ņem pēc nomas maksas, atvēlējot 25 % dzīv. nama izdevumiem un 40 % - rūpniecības ēkām. Jaunbūves palika pēc 2. gadiem. 1914. g., kad nodokli ievēda, kvote bija 4 % no netto ienākuma. Senākais nodoklis bija zemāks, jo kopā ar l. snt. piemaksu pašvaldībai, tas iztaisiņa 3,6 %. 1912. g. nodoklis deva 76,6 milj. fr., 1914. g. paredzēja ieņemt ap 90 milj. fr.

III. N O D A Ļ A.

Tirdzniecības un rūpniecības nodoklis.

(Gewerbesteuer.).

(Promyšlenny nalog).

15. V I S P Ā R Ē J A S Z I Ņ A S.

Šā nodokļa avots ir tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu peļņa, nodokļa subjekts ir uzņēmumu īpašnieks, bet nodokļa samaksātāji neapšaubami ir ražojumu patērētāji; tā tad - lai gan viņu sauc par tiešo nodokli, tomēr viņš ir patēriņa nodoklis: tirgotāji un rūpnieki viņu iekalkulē preču cenā. Grūti uzrādīt visus tos uzņēmumus, uz kuriem nodoklis attiecināms, tas atkarājās no nodokļa organizācijas zināmā valstī. Kodols, ap ko šis nodoklis grozās, ir tirdzniecība un rūpniecība īstā vārdā nozīmē, t. i. vielu pārstrādāšanas un tirdzniecības uzņēmumi: parasti tirdzn. uzņēmumi, transporta, spēcīcijas, banku kantori, konisijas uzņēmumi, restorāni u. t. t. Nodoklis nav jāmaksā lauksaimniecības un mežsaimniecības uzņēmumiem, ja tie tieši pārdo savus ražojumus. Lauksaimniecības blakus uzņēmumus - spirta dedzinātavas, alus brūzus, cukura fabrikas, darvas tecinātavas - apliek ar šo nodokli. Kalnrūpniecību dažās valstīs apliek ar šo nodokli, dažās turpretī pastāv speciāls nodoklis. Francijā savā laikā ar šo nodokli aplika brīvās profesijas, tāpat tas ir ar paunu žīdiem - ceļojošiem tirgotājiem - kurus apliek ar speciālu nodokli.

Šo nodokli var ņemt pēc peļņas vai arī pēc kautkāda ārējā pazīmē. Vispār šā nodokļa attīstība tāda pat, kā citu nodokļu attīstība. Viņa aplikšanu tāpat kā zemes palikšanu: zvejniekus, piem., aplika, pieliezinot vienu ti klu vienam arķlin. Meklējot citas aplikšanas pazīmes, atrada patentu un repartīcijas sistēmas. Pirmā sistēma balstās uz ārējām pazīmēm, sākot ar tirdzn.-rūpn. uzņēmumus kategorijās pēc iedomātā ienākuma. Bankas ienākumam vajaga būt lielākam, kā kāda cita sīka uzņēmuma ienākumam. Katrai kategorijai bij savs nodokļa samērs. Nozīme bija arī uzņēmuma atrašanās vietai, t. s. geografiskam koeficientam, kas atstāja iespaidu uz nodokļa apmēru. Par pazīmi devēja vēl uzņēmumā ieguldītais pastāvīgais kapitāls, darba spēks, mašīnas gada ražojumu daudzums, tolpu nomas maksa u. t. t. Ārējo pazīmju ir daudz un tehniski lai attīstoties viņu skaits pieauga. Šāda aplikšanas kārtība nekad nevar būt taisnīga, jo tirdzniecības - rūpniecības konjunktūras maiņas neatkarīgi no ārējām pazīmēm. Rūpniecības krīzes, streiki un citi dažādi traucējumi ir ienākumu samazināšanās iemesls. Pie patenta sistēmas nevar aplikēt aizņemtā kapitālu %, kur jaunākos laikos uzņēmumi lielā mērā bazējās uz aizņemtās naudas. Progresiju arī nevar ievērot. Vēlāku gan ievēda papildu nodokli, kuru sadalīja uzņēmumiem repartīcijas ceļā, kaut gan šī pēdējā

atkal notiek pēc ārējām pazīmēm. Parasti visu nodokļu zumu konstingē visā valstī, to sadala uz gubernām, bet tālāku to sadala paši uzņēmēji; atkal protams pēc ārējām pazīmēm. Lai gan to nodokli sadala puslīdz taisnīgi, taču īsto pelnu fisks konstatēt nevar. Sai kārtībai savā laikā pienāca savs dabīgs gals. Pareiza var būt vienīgi uzņēmuma tīra ienākuma aplikšana. Kaut gan tīrais ienākums bieži vien nav konstatējams, tomēr ejot pa ceļu fisks galu galā nonāks pie pareizākiem rezultātiem.

Uzņēmumus dala divi kategorijās: 1) kuriem gada beigās jānodod gada pārskats (bankas, akciju sab., daži tirdzn. uzņēmumi...) un 2) kuriem gada pārskats nav jānodod. Pirmās kategorijas uzņēmumiem savu pelnu noslēpt ir diezgan grūti; otras kategorijas uzņēmumiem savu īsto pelnu nenākas grūti apslēpt, it sevišķi, ja šādi uzņēmumi neved oficiālas grāmatas. Šādus uzņēmumus dažādās valstīs aplik dažādi. Dažās valstīs praktizē repartīcijas sistēmu, sadalot uzņēmumu pēc ārējām pazīmēm, kas visvairāk atgadās maz attīstītās valstīs (Krievijā). Francijā pēc 1918.g. tirdzn. rūpniec. likuma pelnu nosaka specialas komisijas, kurās sastāv no valdības un nodokļa maksātāja pārstāvjiem. Uzņēmumus sadala nozarēs, katrai nozarei uzstāda minimālo, maksimālo un vidējo peļņas procentus, pēc tā tad arī aplik.-

16. TIRDZN.=RŪPN. NODOKLIS LATVIJĀ.

1919/1920.g. Latvijā pieņēma bij Krievijas lik. par tirdzn.=rūpn. uzņēmumu aplikšanu. Grozīja patentu nodokļu zumas, pārtaisīt ģeogrāfisko koeficientu, bet ar 1920.g. 28.decembra Min. kab. rīkojumu ievēda pastāvīgu tirdzn.=rūpn. nodokļa likumu.

Nodoklis sastāv no: 1) pamatnodokļa (tirdzn.=rūpn. zīmes), 2) kapitāla nodokļa no uzņēmumiem, kam jānodod pārskats 3) % peļņas nodokļa. Pamatnodokļa nemšanai uzņēmumus sadala kategorijās ne pēc atrašanās vietās, jeb mašīnām, bet pēc apgrozījuma. Tirdzn. uzņēmumi sadalīti 5. kat. ar apgrozīj. pāri par 100000.-fr. gadā, nodoklis 200.; V.kat. ar apgrozīj. līdz 2000.-fr. gadā, nodoklis 2. fr. Rūpn. uzņ. sadalās 7.kat.: I.kat. ar apgrozījumu pāri par 300000.-fr. gadā, nodoklis 600.-fr.; VII.kat.- ar apgroz. līdz 2000.-fr. gadā, nodoklis - 2.fr. Puse no pamatnodokļa saņem valsts, pusi pašvaldība. Kapitāla nodokli maksā tikai uzņēmumi, kuriem jāpublicē gada pārskats (akc. sab., kredītiestādes...). No uzņēmumiem, kas noslēguši gadu bez peļņas vai ar peļņu līdz 3% no pamatkap. nem nodokli 1/4% no pam. kapitāla, bet ja peļņa pārsniedz 3%, nodoklis ir 1/2%. No šā nodokļa atbrīvina pamatnodokli. Likumā paredzēti ražošanas izdevumi, kurus atvelk no brutto peļņas. Teiktais attiecas uz uzņēmumiem, kuriem jānodod pārskats, pārējie uzņēmumi ietilpst otrā kategorijā. Ar % peļņas nodokli aplik tīro peļņu, samērā ar ieguldīto kapitālu. Uzņēmumus, kuru peļņa nepārsniedz 3% no ieguldītā kapitāla, neaplik. Ja peļņa pārsniedz 3%, aplik progresīvi. Augstākais nodoklis 11,5%, ja peļņa iztaisa 20% no pamatkapitāla. Uzņēmumus, kas darbības pārskatu nedod, aplik citādi ar % peļņas nodokli. No viņu brīvi ir IV.kat. tirdzn.=uzņ. un VII.kat. rūpn. uzņēmumi. Par pamatu nem tīro peļņu, ko aprēķinā nodokļu komisijas. Ja uzņēmums atrodas labvēlīgos vai nelabvēlīgos apstākļos, komisijai ir tiesība pazemināt vai paaugstināt nodokli, ko ierobežo nodokļa minimumu vai maksimumu. Ja uzņēmumi ved kārtīgi grāmatas, nodoklis jāaprēķina pēc grāmatām, ko tomēr nepraktizē, jo tirgotājiem ir izdevīgāki aplikties ar vidējo peļņas nodokli, nekā pēc grāmatām. Par vidējo peļņas % nem to tīro peļņu, kuru uzņēmums operāciju gadā guvis uz katra apgrozījuma rubli. Uzņēmumu klasifikāciju un vidējās peļņas % aprēķinu izdara katru gadu, un tos liek priekšā galvenai nodokļu komisijai, apstiprināšanai. Uzņēmumus, kuri pārskatu nedod, var aplik kā I. kat, ja viņi to vēlas, bet nosacījumos paredzēts, ka pēdējos 3.gados jābūt zināmam apgrozījumam, jāved grāmatas u.t.t. Tā tad, ja ar vidējās peļņas % nodokli uzņēmumu aplik pārāk stingri, uzņēmums var aplikties arī pēc tīra ienākuma. % peļņas nodoklis no sākuma bija noteikts L. rubļos, 1921.g. viņu pārstrādāja frankos. Skaidra peļņa līdz 500.z.fr. aplikta ar 5% nodokli; ja peļņa sasniedz 4500 - 5000.z.fr. jāmaksā 15% nodokli no peļņas. Līdz 1923.g. sākumā pašvaldības no šī nodokļa neko nedabūja. Pašvaldību labā bija ievēsti daži apgrozījuma nodokli. 1923.g. pašvald. labā ievēda 100% piemaksu pie 5 peļņas nodokļa, tā tad nodoklis sniedzās līdz 30%. Ienākuma nodoklis ar sniedzās līdz 50%. Tas iz pārmērīgi. Minēto 100% piemaksu dzīvō neizvēda. 1923.g. 31.maijā, Satv.Sap. grozīja % peļņas nodokļa tarifu.

Peļņa līdz 1000.z.fr. aplikta ar 2,5%, ja peļņa pārsniedz 5000.z-fr. nodoklis valstij 7,5% un pašvaldībai tiesība ņemt 100% piemaksas. Tā tad otras kategorijas uzņēmumi aplikti ar 15% nodokli no viņu tīras peļņas, ja ienākums pārsniedz 5000.z.fr.

Arī reformētais likums nav izdevies: progresija kāpj ļoti strauji un tad apstājās: no 5000.z.fr. iestājas proporc. aplikšana. Gala iznākums ir tāds - nodoklis vissmagāki nospiež mazos uzņēmumus un taisni šie mazie ir mūsu pašu latviešu uzņēmumi...

1922/1923.gadā tirdzn.- rūpn. nodokļa pamatnodoklis solija 20 milj. rub., papildu nodoklis - 6 milj. rub. un % peļņas nodoklis no uzņēmumiem, kam nav jādod pārskats - 120 milj. rub. kopā 146 milj. rub. Lielāko daļu, t.i., 120 milj. rub., dod uzņēmumi, kuriem nav jādod pārskats, t.i. sīkie uzņēmumi. Te nu iznāk, ka tādām sīkam uzņēmumam jāmaksā ap 25% no ienākuma nodokļā. Tas sagrauj mūsu nacionālo tirdzniecību un rūpniecību. Nav ticams, ka pie tik stingras aplikšanas kāds uzrādītu sava uzņēmuma ienākumus. Grāmatas te ir tikai dekorācija.

Tirdzn.- rūpn. nodokļa komisiju sastāvs ir sekošs: priekšsēdētājs - vietējais vai iecirkņa nodokļu inspektors un 12 iecirkņa nodokļu maksātāju pārstāvji, kurus izvēl pilsētas dome, bet uz laukiem, apriņķu komisijas - 6 pilsētas dome, 6 apriņķa valde. Rīgā šos locekļus ievēl tieši pašu rūpnieki un tirgotāji. Apriņķa vai iecirkņa komisija ir galvenais faktors visā aplikšanā, jo uz galveno komisiju bet tikai pārsūdzības. Ja komisijas. Ja komisijas augsti novērtētu ienākumus. Otra komisija ir galvenā tirdzniecības, rūpniecības nodokļa komisija. Arī te pārsvarā ir vēlētajū pārstāvjiem. Komisijas priekšsēdētājs ir Tiesu nodokļu departamenta direktors vai viņa palīgs un pa vienam pārstāvim no valsts kontroles, netiešs nodokļu departamenta, finanšu ministrijas, Rīgas apgabaltiesas, Rīgas pilsētas valdes un apriņķa padomes un 12 šā nodokļa maksātāju pārstāvji, kurus izvēl finanšu ministrija no Rīgas tirgotāju un banku organizāciju izbūvēto kandidātu vidus.

Šis nodoklis pēc savas uzbūves maz atšķiras no ienākuma nodokļa. Viņš pa daļai kopēts no Krievijas tirdzn. rūpn. nodokļa, kuru izveda dzīvē, paredzot, ka viņu papildinās ar ienākuma nodokli, bet līdz ar to arī samazinās likmes. Latvijā pastāv ienākuma nodoklis un paraleli viņam tirdzn. rūpn. nodoklis ar ļoti augstām likmēm. Ne tirdzniecība, ne rūpniecība nevar pastāvēt pie tik augstiem nodokļiem. Kad tirdzn. rūpniec. nodokli ievēda dzīvē, viņu domāja atstāt ar tik augstām likmēm tikai tik ilgi, kamēr ienākuma nodoklis neieies savās sliekšņos... Tas nu tomēr tā nenotika, tam sekoja ienākumu slēpšana un viss nodokļa smagums uzgulās sīkiem uzņēmumiem...

17. TIRDZN. RŪPN. NOD. B I J. K R I E V I J Ā.

Līdz 1818.gadam Krievijā pastāvēja Gildu sistema, kad izdarīja nodokļa reformu.

Pirmais šā nodokļa postenis bija patentu nodoklis no viņiem tirdz. rūpn. uzņēmumiem. Krieviju sadalīja 4 klasēs un atsevišķi izdalīja Peterburgu un Maskavu Tirdzniecības uzņēmumi, bez tam vēl sadalījās 5 kat., bet rūpn. uzņēmumi - 8 kategorijās. Šis ģeogrāfiskais koeficients revidējams ik 8.gados, bet bez tam vēl finanšu ministrijai bija tiesības pārceļt uzņēmumus no vienas klases otrā. Pirmā tirg. kategorijā ietilpa lieltirgotāji, bet V.kat. - "paunu žīdi", apkārtojošie tirgotāji. Aplikšanas pazīme bija - pamatkapitāls (apdrošināšanas un kredītiestādes), nomas maksa (traktieriem, aptiekām), numuru skaits (pirtīm). Ja ar ārējām pazīmēm izcēlās kādi sarežģījumi, tad par pamata ņēma iepriekšējo gadu peļņu. Rūpniecības uzņēmumus iedalīja kategorijās pēc starpnieku skaita, ražojumu daudzuma, nomaksātās akcijas zūmas, darba rīki, mašīnas u.c. Iedalījums kategorijās un patentu normas bija revidējamas ik 5.gados, likumdošanas ceļā. Normas bija vienādas uzņēmumiem, kuriem pārskats bija jādod, kā arī tiem, kuriem tāds nebija jādod. Šinī pēdējiem tādēļ, ka 20% no viņiem neuzrādīja nekādu peļņu, bez tam ar šo nodokli bija saistīts zemstu nodoklis. Nodoklis bija jāpatura, lai no šādiem, peļņu nenesošiem uzņēmumiem valstij tomēr kas atkrīstu. Patente bija izņemama gada sākumā, vai arī uzņēmumu atverot.

Pārrunājamā nodokļa otrš postens bija - % peļņas nodoklis uzņēmumiem, kam jādod pārskats. Šāds nodoklis Krievijā pastāvēja jau diezgan ilgi, bet 1898.g. ievēda progresiju. Ja uzņēmuma peļņa nepārsniedz 3% no pamatkapitāla, nodoklis nebija jāmaksā. Likums paredzēja arī izdevumus, kādu jāatvelk no brutto peļņas, lai dabūtu netto peļņu.

Trešais postenis - kapitāla nodoklis - 15 kap. no katriem 100 rub. Nomaksāto pamata nodokli vēlāku ieskaitīja kapitāla nodoklī. Šis kapitāla nodoklis ievēsts tapēc, lai uzņēmumi fiktīvi nepaaugstinātu pamatkapitālu, jo to palielinot pamazinājās peļņas %.

Uzņēmumiem, kuriem nav jādod publisks gada pārskats, atstāts repartīcijas nodoklis. 1898.gada likums ievēda nodokli uz peļņu kas pārsniedza likumā paredzēto peļņas normu. Nodokli noteica likumdošanas ceļā uz trim gadiem, sadalot to pa gubernām katru gadu. IV. un V. kat. tirdzn. uzņēmumi un VII. un VIII. kat. rūpniecības uzņēmumi, kā arī uzņēmumi ar peļņu līdz 300 rub. galvas pulsētās un līdz 250 rub. citur, no ša nodokļa bija brīvi. Nav zināms, kāpēc tas tā - varbūt lai nebūtu jānodarbojās ar šādu, gluži sīku uzņēmumu registrāciju, varbūt ņemts vērā eksistences minimums. Aplikšana bija proporcionāla. Pirms reformas repartīcijas nodokli sadalīja pēc iedomāta ienākuma, bet reformētais likums uzņēmumus sadalīja grupās un katrai grupai noteica vidējo peļņas %. Otrās kategorijas uzņēmumi varēja uzrādīt grāmatas, kurās pie nodokļa aprēķina vajadzēja ņemt vērā. Kā papildu nodoklis vēl pastāvēja peļņas % nodoklis no tās peļņas, kas pārsniedza 30 kārtīgi pamata nodokli: pa 1.rub. no katriem 30 rub. To ievēda, lai iznīcinātu starpību aplikšanā starp pirmās un otrās kategorijas uzņēmumiem, bet viņu dzīvē izvēst ir grūti.

Ar 1898. gada reformu ievēda arī personīgo rūpniecības nodokli, kas bija jāmaksā uzņēmuma pārvaldes locekļiem, biržas makleriem, ekspedītoriem, u.c. Viņš ir kopēts no vecā franču likuma un kaut arī reformēts, viņu ievēda kā pārejas stādīju un tirdzn. rūpn. uzņēmumu tīras peļņas aplikšanu, par ko te vēl runāt nevar, 1906.g. likumā jau ir grozīts: % peļņas nodoklī grozītas likmes tiem uzņēmumiem, kuriem jādod pārskats. Uzņēmumiem, kuru peļņa nepārsniedz 3% no pamatkapitāla, kapitāla nodoklis bija 15 kap. no 100 rub., pārējiem 20 kap. ik 100 rub. kā pamatkapitāla.

Ja tīra peļņa ir 3-4% no pamatkapitāla, nodoklis ir 3% no šās peļņas; peļņa - 4-5%, nodoklis 4%, peļņa 5-6%, nodoklis 5%; peļņa 19-20%, nodoklis 14%, ja peļņa pārsniedz 20 %, nodoklis 18% no visas peļņas + 10% no tās peļņas daļas, kas pārsniedz 20%. Likmes gan augstas, bet ienākuma nodokļa nebija. Uzņēmumiem, kuriem nebija jādod pārskats, % peļņas nodoklis bij jāmaksā no tās ar repartīcijas nodokli aplikšanas peļņas daļas, kura pārsniedz 20 kārtēju pamatnodokli: 1 rub, no katriem 20 rub. Ievēda arī progresiju algu aplikšanā.

Tik ilgi mēs uzskatījāmies pie šās valsts t.r. nodokļa likumiem tač dēļ likumiem ka mūsu t.i. nodokļa likums no viņas ir patapināts, kā to redzējam pr.16.

18. TIRDZN. RŪPN. NODOKLIS PRŪSIJĀ.

1893.g. šo nodokli nodeva pašvaldībai pēc tam, kad viņš 1891.g. bija reformēts. Prūsijai sekoja arī citas vācījas valstis. Aplik vai nu pēc tīra ienākuma, vai arī pēc pamatkapitāla. Uzņēmumi sadalīti 4 klasēs. I. kl. ir uzņēmumi, kas peļņa gadā 50000 markas un vairāk gadā, vai kam pamatkapitāls ir 1 milj. marku; 2. kl. ar peļņu 20000 - 50000 markas vai pamatkapitāls 150000 - 1 milj. marku; 3. kl. ar peļņu 4000 - 20000 mark. vai pamatkapitāls no 30000 - 150000 marku, 4. kl. ar peļņu 1500 - 4000 milj. vai pamatkapitāla 3000 - 30000 marku. Uzņēmumi, kas peļņa zem 1500 mrk. gadā nodokļus nemaksā. I. kl. uzņēmumi maksāja 1% no peļņas. II., III. un IV. kl. uzņēmumiem ir ieturēts kaut kas līdzīgs repartīcijas sistēmai, bet noteiksts nodokļa minimums un maksimums un vidējais apmērs: II.kl. attiecīgi 156 mrk.- 480 mrk. un 300 mrk; III.kl. 32 mrk. 192 mrk. un 80 mrk.; IV.kl. vidējais 16.mrk. Nodokļu valde zinānā rajonā saskaitīja uzņēmumus, pariezināja šo skaitu ar vidējo nodokli un tā dabūto kontingentu sadalīja starp uzņēmumiem.

19. TIRDZNICĒC. RŪPN. NODOKLIS ANGLIJĀ
UN ITALIJĀ.

Šinīs zemēs atsevišķa tirdz-rūpniecības nodokļa nav, bet šīs uzņēmumus apliek ar vispārējo ienākuma nodokli.

20. TIRDZNICĒC. RŪPN. NODOKLIS FRANCIJĀ.

Patentu nodokli Francijā ievada lielās revolūcijas laikā, 1881. gadā pārgrozīja un tāda veidā pastāvēja līdz 1918. g. Maksātājus iedalā 4 kategorijās. Pirmā kategorijā ietilpst tādi tirdzn.-rūpn. uzņēmumi, kuru ienākums atkarās no vietējā patēriņa. Otrā kat. bankas, transporta lieluzņēmumi. Trešā - rūpniecības uzņēmumi, cik tālu tie neietilpst I. kat.,. Ceturta - brīvās profesija: advokati, skolotāji, mākslinieki..., tas tādēļ, ka šis nodokļa ievēšanas laikā ienākuma nodoklis vēl nebija. Nodoklim ir 2 likmes: cietā likme (droit Fixe) un proporcionālā likme. Pie cietās likmes pirmajai un otrajai kategorijai ņēma vērā geografisko koeficientu. Trešajai kategorijai krita svarā ārējās pazīmes - ieguldītais kapitāls, strādnieku skaits, darba rīki, mašīnas u.c. Ceturta kat. cietas likmes nebija, aplika proporcionāli. Proportcionālo likmi saskaņoja ar telpu nomas maksu un svārstījās no 1/15 - 1/40 no nomas maksas. Šis likums pastāvēja līdz 1918. g. Jauns tirdz.-rūpn. nodokli ievēda ar 1917. g. 31. jūlija likuma un ir stipri sarežģīts. Vispirms izdala: 1) uzņēmums, kam jānodod pārskats par savu darbību, kur peļņa pēc grāmatām ir neapšaubama un 2) uzņēmumus, kam speciāli pārskati nav jānodod. Šiem pēdējiem uzņēmumiem pastāv speciālas komisijas, kuras novērtē vidējo peļņas %. Uzņēmumi ir sadalīti 733 nozarēs. Bez vidējās peļņas paredzētā peļņas minimums un maksimums. Otrās kategorijas uzņēmumi var aplikties pēc izvēles: pēc pirmā veidā t.i., ka uzņēmumi, kam jānodod pārskats, vai arī var likt novērtēt vidējo peļņu. Mazākiem uzņēmumiem šis nodoklis ir regresīvs, viņiem dažādi atvieglinājumi. Uzņēmumus ar peļņu līdz 1500.-fr. apliek ar 1/4 no nodokļu kvotes; ar peļņu 1500.-fr.-5000.-fr. aplik ar 1/3 no nodokļa kvotes. Nodokļa kvote vispār ir 4/5%. Šinī nodoklī paredzētas arī ģimenes privilēģijas. Ja apgādājamo ģimenes loceklis ir -1, var atvilkt no nodokļa zumas 5%; ja 2, tad 10% t.t. ja 6, tad 50%. Pārtikas preču tirgotājiem šis nodoklis jāmaksā tikai tad, ja apgrozījums sasniedz 1 milj. fr. Šiem tirgotājiem nodokļa likme pieaug, bet 5% nevar pārsniegt. Šie tirgotāji vēl dod obligatoriskas deklarācijas par saviem ienākumiem. Tirdzniecību un rūpniecību apliek ar vispārējo ienākuma nodokli, bet šis nodoklis ir papildu nodoklis.

21. UNIVERSĀLTIRGOTĀVU

APLIKŠANA.

Lielle uzņēmumi darbojas attiecīgi ar mazākiem izdevumiem: viņi neņem veselus namus, nodarbinā vairāk tūkstošus kalpotāju un, protams, pamazām "izēd" sīkākos, konkurences nespējīgos uzņēmumus. Te tad arī iesākās "Mittelstandspolitik", jo vidus šķiras valsts parasti uzskata par savu balstu. Šā iemesla dēļ universāltirgotavas un vispār lieltirgotavas apliek augstāki. Francijā pat izgudroja speciālu nodokli, kuru 1889. gadā ievēda dzīvē, papildinot toreiz pastāvošo patentu nodokli. Uzņēmumiem, kuru kalpotāju skaits pārsniedza zināmu normu, bij jāmaksā augstāka patente. 1891. un 1893. g. šādu lieltirgotavu aplikšanu vēl paaugstināja. Šis lieltirgotavu patentnodoklis bija trīs reiz lielāks, kā parastais patentu nodoklis. Vācijā vidējo šķiru politikai veltīta plaša literatūra. 1900. g. ievēda speciālu nodokli lieltirgotavām, kuru apgrozījums pārsniedz 400000 mārkas. Šis nodoklis aptver 1-2% no apgrozījumu zumas, tomēr Bavarij, Zaksijā un Braunšveigā nāca pie sleidzēma, ka lieltirgotavas ar nodokliem apkarot nevar.

IV. M Ō D A L A

K a p i t a l a r e n t e s n o d o k l i s .

22. V I S P Ā R Ē J A S P I E Z Ī M E S .

Ar kapitāla rentes nodokli apliek kapitāla nodoklis, ko saņem kapitāla īpašnieks, aizdodot savu kapitālu citām personām, vai noguldot to naudas iestādēs. Ja apliek kapitāla ienākumus vai kapitāla procentus, tad šādu nodokli sauc par kapitāla % nodokli. Šis aplikšanas veids ir jaunāku laiku produkts, kaut gan nevar teikt, ka kapitālu senāk neapliktu. Viņš ietilpa citos nodokļos; Anglijā, piem., zemes un kustamās mantas nodoklī. Pa lielāku daļu kapitāls visos laikos ir pratis izslīdēt starp nodokļu ievācēju pirkstiem. Kustamu īpašumu aplikšana London City deva 1798.g. Z.1150., bet Londonas banku aplikšana tikai Z.38. Tāpat U.S.A. bija paredzēta nekustamās mantas aplikšana, ienākumi bija ļoti mazi. Tā šād nodoklis galvenām kārtām gulstās uz zemes un namu īpašniekiem, kas savu mantu nevar apslēpt. Jaunākos laikos naudas saimniecība stipri pārveidojusies, pārveidojusies arī valsts saimniecība un nosokļu sistēma, kadēļ kustamu kapitālu aplikšana ir kļuvuse iespējamāka. Pieaug ar katru gadu kredītiestādes, kuras strādā vienīgi ar svešu kapitālu. Te nu kapitāls nekur aizbēgt no fiskā nevar. Vācietis L o r e n c s S t e i n s apgalvo, ka pamudinājumu uz kapitāla ienākumu aplikšanu esot devis pagājušā gada simtā socialais virziens. Grūti ticēt, vai viņam taisnība: noteicošais faktors ir valsts vajadzības. Vēsturiskos laikos fiskā naudas nekad nav bijis par daudz, tādēļ arvienu, parādoties jaunām saimniecības nozarēm, fisks stēdz aplikāt visu, kam tikai tiek klāt. Ja XIX. g.s. likumdevējas varas bija diezgan atturīgas kapitālu aplikšana, tad tam ir citi iemesli un proti, kapitāla jūtīgais raksturs pret aplikšanu: ja kapitāla sāk spaīdīt, viņš pārvietojās, to nevar aizturēt. Pēc kāpa laikos dažās valstīs pret kapitālu aizplūšanu ir diezgan drākoniski likumi, bet panākumu nav. Bez tam kapitāla % aplikšana ir vieglāka, vai zināmās kategorijas pavisam neapliiek aiz tā iemesla, ka bankieri likumdevējas iespaidā. Francijā un U.S.A. bankieru iespaids ir tik liels, ka tur kapitāla aplikšana ir ļoti niecīga. Francijā valsts % papirus pavisam neapliiek.

Ar kapitāla rentes nodokli zenēs, kur šis nodoklis pienācīgi izbūvēts, apliek: 1) Valsts un komunālu rūpniecības uzņēmumu %, 2) hipoteku %, 3) noguldījumu %, 4) kredītiestāžu un akciju % un 5) ienākumus no tādām prasībām, kas formāli ienākumu nedod, bet faktiski tomēr dod (īsternā valsts uzņēmumi, kas % nedod, bet viņus izlaiž pēc zināma kursa un faktiski viņu turētājiem dod peļņu. No nodokļa atsvabināti ir kapitāli, kas ieguldīti, kā pamatkapitāls tirdzniecības vai banku uzņēmumos un ir jau aplikti.

Arī pie šā nodokļa krīt svarā parādu % atvilkšana. Tā ir moderna laiku prasība un viņa tiek uzstādīta arī attiecībā uz kapitāla % nodokli un jāsaaka, ka gandrīz visās valstīs likums šo prasību ievēro. Ievērojot šo prasību pie kapitāla rentes nodokļa, rodas nevienlīdzība aplikšana, ja tāda pat parāda atvilkšana nav ievērota pie zemes un nama aplikšanas. Zemes īpašnieki, ja viņiem ir kapitāls, var sanazināt savu nodokli atvilkumiem no kapitāla rentes nodokļa.

Valsts % papirus parasti neapliiek, jo : 1) aplikot valsts % papirus, valsts it kā laužot savu solījumu maksāt % 2) šāda aplikšana kaitējot valsts kredītiem. Tas nu tā nav: te sajaukti divi principi - nodokļa zenšana un % papirus aplikšana. Valsts papirus aplikšana gan var iespaidot % papirus kursu. Bet šā nodokļa amortizāciju var panākt, ja citi objekti nav aplikti, vai aplikti zemāku. Tā tad kapitāla ienākumu aplikšanā redzam citus principus, kā pie citiem nodokļiem.

Kapitāla nodoklis pieder pie realiem nodokļiem, bet kapitālam nav ārēju aplikšanas pazīmju. Nodokļu iekasēšanai atliek divas izējas: 1) kapitāla īpašnieka deklarācijas par saviem ienākumiem un 2) netieša (indirekts) nodokļa zenšanas veids. Labāks būtu pirmais veids, tad varētu ievērot ekisistences minimumu nodokļa progresiju... Bet kurš kapitalists tad uzdos savus īstos ienākumus! Ejot pa šo ceļu izdodot aplikāt vienīgi noguldījumus kredītiestādēs, kas dod tikai nērēnu %, bet privātas naudas spekulācijas (kas dod milzīgu peļņu!) fiskā nav pieejamas. O - h a i o štātā (U.S.A.) valdība griežas pie detektīviem kapitalistu

peļņas konstatēšanai. Virtenbergā, kad šo nodokli vēl ņēma valsts, pastāvēja veseli spiegu štāti kapitalistu peļņas konstatēšanai. Šādas kapitāla aplikšanas grūtības noveda pie indirekta aplikšanas veida: fisks uzdod iekasēt nodokli dažādām iestādēm, kas izmaksā % par dažādiem ienākumiem; iekasē nodokli no iestādēm, kas izmaksā dividendes, kredītiestādēm uzliek par pienākumu nomaksāt šo nodokli pie ienākuma izmaksas. Tā tad ņem šo nodokli no paša avota. Saprotams, visus kapitāla ienākumus šādā ceļā uztvert nevar.

23. K A P I T A L A R E N T E S N O D O K L I S V Ā C I J Ā.

Vācijā kapitāla rentes nodoklis pastāv jau diezgan ilgi, bet kā valsts nodoklis tikai no 1920.g. Likums ir ļoti plašs un ietver kapitālus sākot no % papīriem un beidzot ar aizņēmumiem. Nodokļa iekasēšanas veidi ir dažādi. Attiecībā uz ienākumiem no noguldījumiem, dalības naudām, akcijām u.c. pastāv indirectais veids (22). Pie aizņēmumiem nodokli atvelk aizdevējs pie aizdevuma izsniegšanas un to iemaksā valstī kasē. Nodoklis ir 10%. Aizliegts kaut kādā veidā, ar kādiem darījumiem nodokli pārcelt vai dzēst. Visi darījumi, kas nesaskan ar likumiem, uzskatāmi kā nederīgi. Par ienākumu slēpšanu paredzēti sodi - 20 kārtīgs naudas sods un cietums.

24. K A P I T A L A R E N T E S N O D O K L I S A N G L I J Ā U N I T A L I J Ā.

Anglijā un Itālijā šāds nodoklis atsevišķi nepastāv, viņu iekasē kopā ar citiem nodokļiem.

25. K A P I T A L A R E N T E S N O D O K L I S F R A N C I J Ā.

Šo nodokli ievēda ar 1917.g. likumu un ietver sevī visādus vērtspapīrus, izņemot valsts papīrus. Nodokļa apmērs 5% no kapitāla ienākuma.

26. K A P I T A L A R E N T E S N O D O K L I S B I J. K R I E V I J Ā.

Bij. Krievijā šo nodokli ievēda 1885.g. aplikot ar nodokli 5% apmērā valsts, pilsetu un dažādu privatu biedrību % papīrus. 1895.g. šo nodokli attiecināja uz noguldījumiem bankās un ņēma to indirektā ceļā.

27. K A P I T A L A R E N T E S N O D O K L I S L A T V I J Ā.

Latvijā viņu ievēda ar 1919.g. 2. zept. Tautas Padoles likumu. To ņēma 5% apmērā no visādiem vērtspapīru ienākumiem un noguldījumiem kredītiestādēs. Nodokli nemaksā par 1918.g. iekšējo aizņēmuma un par noguldījumiem krājāsēs.

1919.g. vēl ņēma vienreizīgu kapitāla rentes nodokli 20% apmērā no viena gada % zūmas. Šis nodoklis deva maz, bet bija jāievēd vienlīdzības dēļ, jo ar vienreizēju nodokli bija aplikti zeme un nami.

Ar to beidzam reālo nodokļu apskatīšanu.

II. N O D A L Ī J U M S I

P E R S O N A L N O D O K Ļ I.

V. N O D A Ļ A

28. D Z Ī V O K Ļ U N O D O K Ļ I S.

Realā nodokļu sistēma nav tā, kas va rētu apmierināt pilsoņu un valsts vajadzības. Kā pilnības piemēru rāda ienākuma nodoklis. Sakopot visus pilsoņu ienākumus un uzreiz viņus visus aplikt. Bet pie viņa cilvēce uzreiz nevar nonākt. Pirmie parādījās šā nodokļa surogāti; kāds savā laikā bija dzīvokļu nodoklis, bet gan ar sevišķi rupjām pazīmēm. Par pilsoņa ienākuma mēraukļu ņēma dzīvokļa nomas maksu. Bet ta jau nav nekāda mēraukļa, ta nedod ienākumu īsto atspoguļojumu. Mazturīgi ar lielu gimeni tomēr tura lielāku dzīvokli, nekā bezbērnu gimenes. Var nākt arī priekšā, ka dzīvoklis jāizvēlās saskaņā ar profesionalām intresēm... Pēdējo laiku pē tījumi rāda, ka jo mazturīgāks maksātājs, jo attiecīgi vairāk tas maksā par dzīvokli. Šis nodoklis vispār savu laiku jau pārdzīvojis. Prūsijā 1893.g. nodokļu reformas likums aizliedza šo nodokli ievest tur, kur tas vēl nebija. Francijā dzīvokļu nodoklis pastāvēja līdz 1917.g., jo ienākuma nodoklis vēl nebija un šis pirmais izpildīja viņa vietu. Tāpat Beļģijā, Holandē, Austrijā un Vācijā Bij. Krīvijā to ieveda ar 1893.g. likumu. Nodoklis bija progresīvs, ne tikai proporcionāls, bet pilsoņi bija sadalīti vairāk klasēs un katrai klasei bija atsevišķas progresīvas nodokļa likmes. Krievijā, tāpat, kā citur, šis nodoklis gribēja aizpildīt ienākuma nodokļa vietu pilsētās. Viņu atmeta 1917.gadā, kad ieveda ienākuma nodokli. Dzīvokļa nodoklis arī saimnieciski neattaisnojās, jo deva ļoti maz. Pēdējos pirmskara gados viņš deva ap 11 milj. rub.z. Latvijā dzīvokļu nodoklis pastāv ne kā valsts, bet pašvaldības nodoklis.

29. P E R S O N U N O D O K Ļ I S.

Personālais nodoklis ir viena no vecākām aplikšanas formām. Vienkāršākā personāla nodokļa forma ir, kur nodokļa objekts un subjekts sakrīt. Tā i r tā saucamā "galvas nauda" vārdā šaurākā nozīmē šis nodoklis apzīmē vienlīdzīgu naudas zemu, ko ņem ikvienas personas bez vecuma, nodarbošanās izšķirības vai ar ierobežojumiem, kad nodokli ņem no gimenes galvas vai darba spējīgām personām. Viņš bija visai izplātīts. Pēc savas uzbūves gan ļoti vienkāršs, bet arī netaisns, jo neņem vērā ne maksātāja ienākumus, ne viņas mantas stāvokli. Kur saimnieciskie apstākļi bija vienkārši, saimnieciskā dzīve bija maz attīstīta, nodokli varēja paciest kā nenovēršamu laika ļaunumu. Galvenām kārtām viņš nospiež nabadzīgākos iedzīvotājus, tāpat kā sāls, cukura u.c. pirmās vajadzības preču aplikšana. Nodokļu vēsturē ir nākusī priekšā tādi gadījumi, kur šis personālais nodoklis iedgūst ienākuma nodokļa raksturu. Tā tas bija Krievijā, kur zināmam apgabalam kontingē ja noteiktu zemu, kur maksātāji sadalīja savā starpā, ņemot vērā maksātāju mantas stāvokli vai citus apstākļus. Krievijā šo nodokli ieveda XVIII.g.s. sākumā zemnieku aplikšanai. Pavils I. to gribēja attiecināt arī uz muižniekiem, bet Aleksandrs I to atcēla. Nodokli sadalīja uz "revīzijas galvām" (revīzionjandušī), ņemot vērā mantas stāvokli. Nodokli atcēla 1882.g. Sībirijā 1898.g.

Francijā personālais nodoklis pastāvēja līdz 1918.g. Nodokļa lielums bija 3 dienu algas apmērs, bet bez tam bija noteikts arī nodokļa minimums un maksimums (1,5 un 4,5 fr.). Nodoklis bija saistīts ar dzīvokļa nodokli (contribution du mobilier). Nodokli ievāca repartīcijas ceļā. Ja šis nodoklis nedevis tik daudz, cik vajadzēja, tad pārpalikumu izdalīja uz dzīvokļiem ņemot vērā maksātāja nodarbošanos, vecumu un dzimumu. Tagad personālais nodoklis pastāv tikai dažās V. Eiropas valstu kolonijās: Vācu Samoā, Angļu Madagaskarā, kaut gan senāk

viņš pastāvēja visās Eiropas valstīs. Ar laiku radās citi apstākļi, radās jauni ienākumi, jaunas iedzīvotāju klases. To fisks nevarēja neievērot, jo nauda arvienu ir vajadzīga. Tā radās klasu nodoklis.

30. K L A S U N O D O K L I S.

Klasu nodoklis attīstījās Vācijā - Prūsijā. Viņu pazina arī Anglijā. Iedzīvotājus sadalīja pēc viņu sabiedriskā stāvokļa, ranga. Pie iedalīšanas klasēs nēna par pamatu dažādas ārējas pazīmes. Jo vairāk pie aplikšanas respektēja personās saimnieciskos apstākļus, jo vairāk šis nodoklis līdzšinējās ienākuma nodoklim. Salīdzinot ar personālo nodokli no kura tas bija izaudzis, klasu nodoklis bija liels solis uz priekšu, sevišķi, ja iedalīšana klasēs bija izdarīta labā un zemākām klasēm nebija augsts nodoklis. Prūsijas klasu nodoklis bija vislabāki izstrādāts tadēļ to apskatīsim. To izveda dzīvē 1820.gadā un viņš bija saistīts ar tad jau pastāvošo labības malšanas un lopu kaušanas nodokļiem. Šis nodoklis bija jāmaksā visiem pilsoņiem, sākot no 14. dzīvības gada. Visus iedzīvotājus sadalīja 4 klasēs un šās atkal 3 apakšklasēs. Tādā veidā nodoklis pastāvēja 31 gadu, t.i., līdz 1851.gadam, kad to reformēja, pārvēršot par kļaušu un klasificēto ienākumu nodokli. Klasu nodokli maksāja tādu apgabalu iedzīvotāji, kur nebija malšanas no lopu kaušanas nodokļa ar ienākumu līdz 1000 dolariem. Uz lielākiem ienākumiem attiecināja klasificēto ienākumu nodokli, ar 30 likmēm. Augstākais nodoklis bija 600 markas. Tas jau atgādina progresīvo ienākuma nodokli: ienākumus un mantas stāvokli novērtēja sevišķa komisija. Līdz 1873.g., kad šo nodokli reformēja, iedzīvotāji pilnīgi atradās minēto komisiju varā. Malšanas un lopu kaušanas nodokli atēla, bet klasificēto ienākumu nodokli ievēda arī pilsētās. Ienākumi līdz 140 markām no nodokļiem bija brīvi. Tikko pagāja 10 gadi, 1883.gadā nodoklis atkal reformēja, paaugstinot eksistences minimumu līdz 900 markām. 1891.gadā Prūsijā ievēda vispārējo ienākumu nodokli, kura galvenā atšķirība bija tā, ka ienākumus vairs nekonstatēja fiska organi, bet iedzīvotāji sniedza savas deklarācijas. Te redzam, kā vēsturiski attīstījies ienākuma nodoklis.

Pārējās vācījas valstīs pastāvēja tādā pat veidā, protams, ar dažādām variācijām (Hesenā, Braunšveigā). Zaksu Gūtā viņš pastāvēja līdz 1902.g.

Latvijā personālais nodoklis pastāv kā pašvaldību nodoklis uz laukiem. Pilsētās viņa nav.-

31. V I S P Ā R Ē J A I S I E N Ā K U M A N O D O K L I S.

Ar klasu un klasificēto nodokli var aplikēt tikai pilsoņa iedomātas ienākumus, kamēr patiesie ienākumi paliek nezināmi. Šo robu var aizpildīt vienīgi vispārējais ienākuma nodoklis, kurš aptver visus ienākumus (tirdzniec., nami, darbu alga...). Pašu nodokli aprēķinā pēc visu pilsoņu ienākumu kopsummas, izslēdzot gadījuma mantas pieaugumu, kā mantojumu, loterejas vinnestu u.c., jo tādus aplikē ar speciālu vienreizēju nodokli. Neapliek izdevumus kā parādu %, izdevumus sakarā ar ienākumu uzturēšanu. Daži ienākuma nodokli paredz atvilkumus slimības gadījumos, nespējīgu ģimenes locekļu uzturēšanai. Bet visi ienākuma nodokļa likumi tanī ziņā ir vienādi, ka viņi visi paredz eksistences minimumu un to neapliek. Pie parciāliem nodokļiem tas, protams, nav iespējams tāpat, kā nav iespējama pareiza progresija. Tāpat tas ir ar parādu % atvilkšanu un fondēto ienākumu stingrāku aplikšanu... Blakus ienākuma nodoklim var pastāvēt vispārējs mantas nodoklis, papildu realie nodokļi. Katra valsts tē, protams, iet savus patstāvīgus ceļus, bet ja pastāv labi izkopta reālo nodokļu sistēma, ieteicams paturēt speciālu papildu aplikšanu uz zemi u.tanl.

Neskatoties uz šām ienākuma nodokļa visai labām īpašībām, viņam ir arī savas ēnas puses - tā ir pilsoņu ienākumu novērtēšana. Šinī ziņā katra valsts iet patstāvīgus ceļus, kurus visā visumā var iedalīt divi grupās: 1) Anglijā, kurai vēlāku sekoja Itālija un Japāna un 2) Prūsijā, kurai sekoja Latvija. Angli, kā lieli individualisti negrib iejaukties personīgās lietās, kadēļ nodokli ņem pie katra ienākuma avota: zemes nodokli samaksā zemes nomnieks zemes īpašnieka vietā, no darba algas - darba devējs, no kapitāla - kapitāla ienākumu izmaksātājs u.t.t.

Te nu pilsoņiem savus ienākumus ir ļoti grūti apslēpt. Prūsijā turpretim nodokļa maksātājs katru gadu deklarē. Saprotāms, viņš savus ienākumus vismaz pa daļai var apslēpt, kadēļ nepieciešama ir fiska kontrole. Pie labām īpašībām te var pieskaitīt: 1) vieglāki izvedāms eksistenves minimums, 2) labāki iespējama progresija un 3) vieglāki atvilkt parādu %. Anglijā ir grūti dabūt ienākumu pārskatu, bet pilsonis savus ienākumus deklarēt var, ja viņš domā, ka tam nodarīta kāda netaisnība. Paš progresiju pilnā vārdā nozīmē Anglijā nevar runāt, jo pirms pēdējā kara tur pastāvēja proporcionāla aplikšana, izņemot varbūt zemākās klases. Progresijai tikai kara laikā ievēda. Pēc Prūsijas parauga dažās valstīs pastāv specialās ienākumu novērtēšanas komisijas, citur pilsoņi savus ienākumus deklarē, jeb arī abi šie paņēmieni ir kombinēti. Komisijas parasti pastāv tādās valstīs, kur pilsoņi ir maz attīstīti, kur pastāv daudz sīksaimniecības, kur šie apstākļi nespēlē dominējošu lomu, iztieks ar pilsoņu deklarācijām. Deklarācijas sagādā lielas grūtības sīksaimniekiem, kurū neved grāmatas. Vietums vēl var atrast "grandniekus" un "pusgraudniekus", kadēļ daudz grūtību garādu pārreķinot naudā. Šo iemēslu dēļ deklarācijas pārvērtē specialās komisijas, arī Latvijā. Bez tam par ienākumu tīšu slēpšanu draud sods.

Aplikšanas tarīfi, dažādi atvilkumi u.t.t. ir fakta jautājumi un tos izšķir katrā valstī savādāki sakarā ar sabiedriskām attiecībām, saimniecisko stāvokli u.t.t. Raksturīgi, ka šis nodoklis ievests vai nu grūtā brīdī, kad apstākļi spiež un kad šķiru savstārpējās apkaurošanās spēki ir vērsti kopējā ārējā ienaidnieka sagraušanai, vai arī normalos laikos, bet tad katrā ziņā liela cīņas troksnā pavadīts. Francijā viņu ievēda lielā kara priekšvakarā, 1914. gadā. Cīņa pa šo nodokli Francijas parlamentā norisinājās ilgus gadus, izskatīja daudzus projektus, bet ne vienu nepieņēma. Krievijā ienākuma nodokli ievēda 1917. gadā kaut gan iepriekšējos gados bija radušies vairāki projekti, bet nodokļa ievēšanai pretojās muižniecība, kuras rokās atradās valdības grozi un uz kuras pleciem gandrīz nekādi nodokļi negēlās. Anglijā ar sīvām cīņām viņu ievēda 1798. gadā, kad netiešie nodokļi bija uzkāpuši savā kalnā galā un tauta draudēja ar revolūciju. 1816. gadā, kad apstākļi uzlabējās, ienākumu nodokli atkal atcēla, sadedzināja visus materialus un dokumentus, kas kaut kā atgādinātu lōrdiem nepatīkamo nodokli. No jauna to ievēda 1842. g. Tikai Vācijā šo nodokli ievēda bez cīņām - te viņš ieradās nepamanīts - pakāpeniskā nodokļu attīstības gaitā.

32. IENĀKUMA NODOKLIS LATVIJĀ.

Latvijā ienākuma nodoklis tika ievests 1920. g. pēc Prūsijas parauga, t. i. saskaita visus ienākumus un pēc tā uzliek nodokli. Likuma atsevišķi panti ir vairāk reizes grozīti, tapēc viņu apskatīsim tādā veidā, kādā tas patreiz pastāv.

Ar nodokli aplikti: 1) visas Latvijā dzīvojošās fiziskas personas, kuras šeit nodzīvojušas ne mazāk par 6 mēnešiem. 2) ārpus Latvijas dzīvojošās personas, ja tās saņem ienākumus no īpašumiem Latvijā, no penzijām, noguldījumiem u.t.t. 3) juridiskās personas, ja uzņēmumu pārvalde atrodas Latvijā, vai saņem ienākumus no uzņēmumiem Latvijā. 4) gulošie mantojumi līdz viņu pāriešanai mantinieku rokās. Nodokli ņem no visa naudā aprēķināta ienākuma ko saņem no kapitāliem, nekustamiem īpašumiem pilsētās, miestos un uz laukiem, no tirdzniecības, rūpniecības un amatniecības, no darba algas, no nodarbošanās ar brīvām profesijām un dažāda veida citiem ienākumiem, atskaitot % izdevumus algām, remontiem, īpašuma uzturēšanai un uz īpašuma esošo parādu % nomaksai, tiešos nodokļus un dažus citus izdevumus, kas saistīti ar nekustāma īpašuma uzturēšanu. Izrentēto īpašumu ienākumus konstatē: saņemtā rentes nauda, no kuras atskaita parādu % ūku uzturēšanu u.c. izdev; ja tos īpašnieks uzņemas uz sevis. Ienākums no nomātā nekustāma īpašuma - tāds pat kā no neiznomātā, atskaitot dažus izdevumus. Ienākums no tirdzniecības, rūpniecības, amatniecības - ienākums par pārdotiem un uz parādu izdotām precēm, pieskaitot īpašnieka un viņa ģimenes locekļu uzturam-izlietoto preču vērtību un atskaitot uzņēmuma uzturēšanas izdevumus un zaudējumus. Īpašnieka algu par uzņēmuma vadīšanu nevar atskaitīt. Darba algas ienākums par dienestu valsts, pašvaldības vai privātām iestādēs un uzņēmumos, naudā vai graudā, ieskaitot arī dzīvokli, ja to dod par brīv. un ir ieskaitīts algā. Ienākumus no brīvām profesijām - brīvi praktizējošu ārstu advokātu, mākslinieku u.c. ienākumus, atskaitot izdevumus, kas saistīti ar viņu arodu. Citi ienākumi: penzija, pabalsti, periodiskās izmaksas...

Šie ienākumi apliekami, ja tie atkārtojās periodiski. Vienreizējus šādā veidā ienākumus neapliek. Beidzot vēl ienākumi no maksājumiem un dažādi citi... Šie "daži citi" bez šaubām var sagādāt daudz nepatīkšanas un pārpratumus. Juridisku personu ienākums - visādā nosaukumā peļņas daļas un dividendas, ko izmaksā dalībniekiem, atskaitījumi no peļņas parāda vai pamatkapitāla deldošānai, dažādi rezerves fondi u.c., ja tie nepārsniedz statutos paredzēto normu, tiek atskaitīti, bet pārējie apliek. Pārtērētāju kooperatīviem neapliek biedriem izmaksājamās dividendas.

No gada ienākuma atvok (neapliek): visādus izdevumus ienākuma iegūšanai un nodrošināšanai, 2) parādu % 3) visādā veidā periodiskas izmaksas citām personām uz likuma, apstiprināta testamenta, tiesas sprieduma vai notariāla lūguma pamata 4) dzīvības apdrošināšanas premijas līdz 50 latiem 5) dalības naudas dažādās palīdzības kasēs, penzījās, pūra, bērnu kasēs, kā arī atraidītu un bāriņu apgādāšanai 6) visādā veidā tiešo nodokļu, izņemot ienākuma nodokli. Likumā ir ļoti daudz trūkumu un neskaidrības "Izdevumi ienākuma nodrošināšanai" pats par sevi ir visai stiepjams. To pašu var teikt par "parādu % atvilkšanu" Ja ņemam par paraugu Vācijas ienākuma nodokļa likumu, tad redzam, ka tur atvilkumi ir sīki uzskaitīti. Šā iemesla dēļ Latvijā deklarē visdažādākos izdevumus ar ko cenšas samazināt nodokli.

Mūsu likumā esam vienu teikumu - "izdevumi ienākuma uzturēšanai un nodrošināšanai..." Vācijas likumā viņu vietā laikam vairākus pantus. Tas ir saprotams, jo tiešam nevar zināt, vai dārgas tualetes iespaidīgām mīļākām un vērtīgai balle, kurai seko tirdznieciskais līgums ir "izdevums ienākuma uzturēšanai un nodrošināšanai" jeb ne...

Aplikt nevar: 1) izdevumus maksātāja un viņa piederīgo uzturēšanai, par dzīvokli, uzturu, apģērbu, apkalpošanu 2) maksātāja labprātīgus ziedojumus citām personām, biedrībām un iestādēm. 3) izdevumus īpašumu uzlabošanai un pavairošanai 4) īpašumu un kapitāla zaudējumus. Zīmējoties uz trešo punktu, var skatīties dažādi. Rūpniekiem, viņš nav labvēlīgs un viņa pastāvēšanu var izskaidrot ar sociālistiskā virziena pārsvaru.

Nodokli nodaka pēc deklarācijas, kuru katris pilsons iesniedz nodokļu inspektoram, par savu ienākumu, ja tas gadā pārsniedz L.1200, ja ienākums ir mazāks - deklarācija nav jāiesniedz un nodoklis nav jāmaksā. Liela nozīme deklarācijas formulāram: ja viņš pietiekoši detalizēts, ienākumus grūti apslēpt. Pie ienākumu nodokļa izstādēšanai ieteicams iepazīties ar deklarācijas formulāriem.

No ienākuma nodokļa atsvabināts:

Ienākumus, ko fiziskas un juridiskas personas saņem no ģrupus Latvijas atrodamiem tirdzniecības - rūpniecības uzņēmumiem, ienākumi, ko saņem valsts un komunāliestādes, dažādas labdarības iestādes ar vispār labdarīgiem mērķiem, ārvalstu diplomātiskie pārstāvji un darbinieki. Ārkārtīgi ienākumi - mantojumi, dāvinājumi, pūra nauda u.c. Ja šādi ienākumi kļūst periodiski, tad tos apliek. Vārā un sievietes ienākumus apvieno, izņemot gadījumu, ja tie pastāv no darba algas. Šinī pēdējā gadījumā iznāk dubulta eksistences minimums. Visas iesniegtas nodokļu listes pagastos pārbauda pagasta nodokļu komisijas, pilsētās - iecirkņu komisijas un trešās - galvenā ienākumu nodokļa komisija. Eksistences minimums - Ls.1200.- attiecināts uz precētiem un neprecētiem. Privilēģijas ģimenes lūdiņ ir šādas: ja ienākums nepārsniedz Ls.3200, tad no nodokļa atvok par vienu ģimenes locekli 5%, par diviem 10%, par trim 15%, četriem - 25% un par katru nākošo - 10%. To varbūt varētu vēl paplašināt.

Mūsu ienākuma nodokļa atsevišķi panti jau 4 reizes mainīti. Galvenā kārta t rīfi. Ar 1922.g. 31.maija likumu uzņēmumiem, kam jādod savu darbību pārskats un jāmaksā % peļņas nodoklis, prepresivo ienākumu nodokli aprēķina pusapmēros no % peļņas nodokļa. Tas rād. pērējas stādīju uz to atvokli, kāds tagad Vācijā, t.i. juridiskas neapliek ar ienākuma nodokli, bet ar atsevišķu nodokli. Augstākais nodoklis šiem uzņēmumiem ir 11,5%, ja peļņa pārsniedz 20% no pamatkapitāla. Ienākuma nodoklis kā tēds uz šiem uzņēmumiem neattiecas, bet tie maksā % peļņas nodokli valstij un pašvaldībai. Līdz 1922.g. uzņēmumi dažreiz nodokļos maksāja 76% no ienākuma. Uzņēmumiem, kam nav jānod. pārskats, ienākuma nodoklis jāmaksā. Bez š. viņi maksā tirdzn. rūpn. nodokli 7,5% valstij un tikpat pašvaldībai. Tā tad atkal dubulta aplikšana, kas Vācijā nenāk priekšā. Beidzot ienākuma nodokļa apskatēšanu Latvijā jāizrād. - likums nesaka, kā aplikt ienākumu, kas pastāv no algas par vairāk gadiem piem. tantjemas.

par vairākiem gadiem. Ja šo pieskaita viena gada peļņai, nodoklis iznāk stipri augsts. Bet tas nav arī dāvinājums, tā ir par vairākiem gadiem nopelnīta nauda. Vācijas likums to paredz, sadalot tantjenu pa vairāk gadiem.

Ja lauksaimnieks pārdod mežu, kas audzināts gadu desmitiem ilgi, ienāk krietna zuma. Pieskaitot šo ienākumu vienam gadam, iznāk neīstais, jo ienākums ir vairāku gadu darba rezultāts. Vācijas likumā arī tas ir paredzēts.

Propresīvo ienākumu nodokli Latvijā ievada 1920.g., patiesīgā tas bija ievests jau ar 1917.gadu, kad to ievada Krievijā.

33. IENĀKUMA NODOKLIS VĀCIJĀ.

Ienākuma nodoklis, kā visas valsts nodokli Vācijā ievada 1920 g. 29.martā. Pirms tam ienākuma nodoklis visā valstī nepastāvēja un viena ienākuma daļa gāja valsts, bet otra pašvaldību vajadzību apmierināšanai. Principiēli viņš atgādina 1891.g. Prūsijas likumu, izņemot tikai fizisku personu apliecināšanu, bet uz juridiskām personām attiecināts speciāls likums - "Körperschaftssteuer". Šo pēdējo ievada dzīvā veenu dienu vēlāku - 30.martā 1920.g. un abi viņi iet roku rokās, aizķerot arī vienreizējus, ārkārtējus un gadījuma ienākumus. Agrākā Prūsijas un citu valstu likumos šie pēdējie ienākumi neietilpst. Var jau būt, ka attiecīgās pantus. Vācu likumā nākotne grozīs, jo viņus ievada tukšās valsts kases labā. Bet visā visumā vācu likums ir priekšzīmīgi izstrādāts (ko nevar teikt par Latvijas l.), atsevišķus pantus grozīja valūtas, svārstību un citu apstākļu dēļ 4-5 reizes. Pēc 1920.g. likuma eksistences minimums ir 150 mrk. Tarifi ir citādi, ka Latvijā. Piem., par 10000 mrk. lielu ienākumu nodoklis ir 10%, bet par nepārsniedz 1000 mrk. 11%, tad 12%, neieskaitot iepriekšējo ienākumu. Augstākā likme ir 60%, ja ienākums pārsniedz 5 milj. mrk. Tā tad no 5 milj. mrk. nodoklis ir apm. 59%. Vēlāku šos tarifus grozīja sakarā ar markas kursa svārstībām. 1922.g. pastāvēja šādas likmes: no ienākuma 24000 mrk. nodoklis 10%, ja ienākums pārsniedz 200000 mrk., nodoklis 60%. Pie ienākuma līdz 24000 mrk. atvelk maksātājam un sievai pa 120 mrk., bet katram bērnam 180. mrk., pie ienākuma no 24000 - 60000 mrk. pa 120 mrk. maksātājam, sievai un katram bērnam, bet pie ienākuma no 60 - 100000 mrk. pa 60 mrk. vīram, sievai un katram bērnam. Vācijas likums nem vērā arī maksātāja grūtos apstākļos: lielu g. imeni, slimības nelaimes gadījumus, parados krišanu... Ja ienākums nepārsniedz 30000 mrk., apliek tikai pusi... Latvijā tādi atvieglinājumi sevišķos gadījumos nav paredzēti: Attiecībā uz darba algu ienākuma nodoklis konstruēts citādi: nodokli atvelk darba devējs 10% apmērā, ievērojot, nprotāms, likumā paredzētos atvieglinājumus. No nodokļa 2/3 nāk par labu atsevišķām valstīm un pašvaldībām, bet 1/3 paliek visai Vācijas valstij.

Ar sabiedrību nodokli - Körperschaftssteuer - apliek juridiskas personas, kalnrūpniecības un citas sabiedrības, cik tālu tās jau nav apliktas ar citiem nodokļiem. Likums paredz arī izņēmumus: no nodokļa atsvabinā komunālas, mācības, labdarības un citas iestādes. Nodokli nem 10% apmērā no tīra ienākuma uz tiem pašiem pamatiem, kā ienākuma nodokli. Bet ar 10%-viss nodoklis nav izsnēts - nāk klāt "Zuschlag": ja pelna pārsniedz 3% no pamatkapitāla, Zuschlag ir 1%, ja 4%, tad 2%, ja 5%, tad 3%, ja 18%, tad 10%. Augstākais nodoklis iznāk 20% Sa- līdzinot ar ienākuma nodokli redzam ka lielos uzņēmumus saudzē.

34. IENĀKUMA NODOKLIS ANGLIJĀ.

Anglijā tā sauktā "triple assesses taxes" - triskārtējo nodokli no luksus priekšmetiem ievada 1798.g., kas maksāja nodokli par apkalpotājiem, zirgiem... , tiem jāmaksā papildu nodoklis šās nodokļa zūmas 3 - kārtējā panērā, nepārsniedzot £.25. Ja nodoklis bija 25-30 £., papildu nodoklis bija 3,5 reizes lielāks u.t.t., ja nodoklis bij £. vai vairāk, papildu nodoklis bija 5 reizes lielāks.

Kas maksāja nodokli no namiem, logiem, suniem, pulksteniem, ja nodokļa zuma bija £.1-2, maksāja vēl papildu nodokli 25% no nodokļa, ja £. 2-3, papildu nodokli 50% ... ja nodoklis sasniedza £.50, papildu nodoklis bija 5 reizes lielāks.

Papildu nodoklis bija ārkārtīgs arī no maksātāja ienākuma. Ja ienākums nepārsniedza £.60, papildu nodoklis nebija jāmaksā un pie lielāka ienākuma tas nedrīkstēja pārsniegt zināmu tīra ienākuma daļu: ja ienākums £.65-70, nodoklis nedrīkstēja pārsniegt 1/95 u.t.t., bet ja ienākums pārsniedza £.200, tad 1/10. Arī dažus gimenes apstākļus ņēma vērā. Vēlāku šādas aplikšanas ārējās pazīmes atmeta un par pamatu ņēma tīro ienākumu. Pilsoņi savus ienākumus deklarēja, pie kam varēja atvilkt parādu neuzrādot kreditoru. Deklarācijas nebija specificētas, uzrādīja tikai ienākumu kopsumu.

Tie bija apstākļi, kam sekoja daudz ļaunprātības.

Šādā veidā nodoklis bija ļoti komplicēts, maksātāji nebija apmierināti, kadēļ 1803 gadā to reformēja. Tādā veidā tas pastāvēja ilgi arī tad, kad 1842.g. to otrreiz ievēda. Tomēr mantīgās šķiras ar nodokli nebija apmierinātas arī pēc reformas, tās meklēja iemēslus, kā tikt no viņa valā. Pēc Napoleona kariem dzīve atkal ievirzījās normalās slīdēs un radās atkal iespēja piegriest netiešo nodokļu skrūvi. 1816.gadā nodokli ar lielu troksni atcēla, bagātnieki pieprasīja parlamentam visus dokumentus, kas kaut kā varētu atgādināt mirušo nodokli, sadedzināt! Valsts vajadzības pieauga un gad no gada vajadzēja paaugstināt netiešos nodokļus. Tam sekoja draudošā čartisma kustība, kas pēc dažu domām draudēja norīt visu Angliju... Tam pievienojās vēl rūpnieki, jo visi viņu ražojumi bija aplipināti akcīzēm. Valdības ieredņi līda fabrikās un laboratorijās, iemaisījās uzņēmumu iekšējās lietās. Toreiz Anglijas rūpniecība sāka ieņemt izcilus stāvokli vispasaules tirgū, bet pašu muitu viņai laupīja konkurences spējas. Šādā apstākļu dēļ daudzi uzņēmumi izbeidza savu darbību, daudzi aizgāja un turpināja darbu citās zemēs, sferisko stilu fabrikācija, kur pūta svaigāli vēji... Bagātnieki, tirgotāji, rūpnieki... tie paši, kas 1816.gadā kratījās valā no ienākuma nodokļa... spīdās valdības aizkulisēs un lūdza ievest kaut to pašu sadedzināto ienākuma nodokli. 1842.g. arī ievēda 1803.gada ienākuma nodokli, mīkstināja akcīzes un muitas noteikumus.

Ienākuma nodoklis sadalās 5 daļās - sedulās: A, B, C, D, E.

Sedula A paredz ienākuma nodokli no nekustāmiem īpašumiem. Nodokli samaksā pie ienākuma saņemšanas. Samaksā fermārs vai nomnieks, atvelkot no nomas maksās.

Sedula B aplikā nomnieka ienākums, pielaižot fikcijas, ka nomnieka ienākums = 1/3 zonas īpašnieka ienākuma. Tā tad ienākumu neaplik.

Sedula C aplikā dividendes, procentus un tml. Nodokli atvelk iestādes, kas peļņu izmaksā.

Sedula D aplikā dažādu profesiju un tirdzniecības rūpniecības uzņēmumu ienākumus.

Sedula E aplikā algas un penzijas, atvelkot nodokli pie izmaksas.

Pirms kara eksistences minimums Anglijā bija £.130. No tāda ienākuma nodokli neņēma.

Pie ienākuma no 160 - 400 £.	neaplika 160 £.
" " " 400 - 500 "	" 150 "
" " " 500 - 600 "	" 120 "
" " " 600 - 700 "	" 100 " (?)

Pie lielākiem ienākumiem aplikā visu zunu. Kara laikā eksistences minimumu samazināja līdz £.130. Nodokļa kvoti nosaka katru gadu ar sovišķu likumu. 1905.g. tā bija 1 sh. no 1 £. ienākuma (1 £ = 20sh.), tas ir 5%. 1910.g. kvoti paaugstināja uz 1 sh. 3 d. no 1 £. ienākuma (1 sh. (šilīņš) = 12 d (pensi) jeb 1 £. = 240 d.), t.i. 5,34%. No ienākumiem pāri pār 5000 £. ņēma piemaksu 6 d no ik 1 £., kas pārsniedz 3000 £. Tā tad pavisām 8,34%. Tās ir kas vidējs starp proporcionālo un progresīvo nodokļiem. Ienākumiem līdz 500 £. nodokļa kvote ir viena un tā pati. Darba algām ir zemāks tarīfs. Ja ienākums nepārsniedz 3000 £., nodokļa kvote ir 9 d no 1 £., t.i. 3,75%. Ja ienākums nepārsniedz 500 £., par katru nepilngadīgu bērnu (zem 16.g.) no ienākuma atvelk 10 £. Atvelk arī dzīvības apdrošināšanas premiju, ja tā nepārsniedz 1/6 no ienākuma.

Kara laikā ienākuma nodokli stipri grozīja 1911/1912.g. ienākuma nodoklis deva 47,67 milj. £. 1918/1919.g. 295. milj. £. Ienākuma nodoklī ieviesta arī progresīva. Pēc 1918.g. šis nodoklis bija ļoti augsts. Pie 2750 £. liela ienākuma viņš sasniedza jau 31,6 %; pie ienākuma 150000 £. nodoklis bija 51,17 %. Tagad nodokli samazinā.

Šai īsā pārskatā redzējam, ka šis nodoklis ir kas vidējs starp reālo nodokļa sistemu un ienākuma nodokli. Te redzam angļu valdības tieksmes neiejaukties pilsoņu privātā dzīvē. Tāmdēļ ienākumus atvelk pie paša ienākuma avota. Otrs moments - fiskālais. Ja nodokli ņem pie ienākuma avota, ienākumu nevar noslēpt. Stingri šī sistema arī Anglijā nav ieturēta, dažreiz vajadzīgas deklārijas. Bet Anglijas statistika ir tik pilnīga, ka viegli var kontrolēt.

35. IENĀKUMA NODOKLIS ITALIJĀ.

Kombinēts pēc Anglijas parauga. Dzīvē viņu ievēda 1877.g. To gan nevar par tīru ienākuma nodokli, jo sastāv no vairākiem parādāliem nodokļiem. Zemi un namus neapliek ar ienākuma nodokli, bet atsevišķiem nodokļiem.

36. IENĀKUMA NODOKLIS FRANCIJĀ.

Likumu par ienākuma nodokli pieņēma 15. jūlijā 1914.g. un dzīvē ievēda 1916.g. 1. janvārī. Eksistences minimums bija 5000 fr., un ģimenes laudim vēl plašas privilēģijas, atvelkumu veidā par katru ģimenes locekli. Nodokļa tarifs izstrādāts pēc "par tranche" sistēmas. Ienākumu no 5000 - 10000 fr. aplika ne visu, bet tikai 1/5; ienākumam no 10000 fr. aplika visu un nodokļa kvote bija 2 %. To redzam, ka "par tranche" sistēmā uzrāda zināmu progresīvu, kura izbeidzās jau pie 25000 fr. Nodoklis deva maz ienākumu, tāpēc 1916.g. 30. decembrī likumu grozīja. Eksistences minimumu pazemināja uz 3000 fr., bet par tranche sistēmu paturēja: 3000 - 8000 fr. ienākumiem aplika 1/10, ienākumam 100000 - 150000 fr. aplika 9/10. Nodokļa maksimālā likme ir 10 %. 1917.g. nodokļa maksimālā kvote 12,5 %. 1918.g. nodokli jūtami grozīja. Par tranche sistēmu atmeta, ievēdot parasto nodokļa skalu. Progresīva sākās no ienākuma pāri par 3000 fr. Ienākumam 3000 - 5000 fr. nodoklis 1,5 %. Maksimālais nodoklis 20 % no ienākumiem, kas pārsniedz 550000 fr. Tā nodokļu kvote bieži grozīta.

1916.g. nodoklis deva	40 milj. fr.
1918.g. " " "	440 " "

37. IENĀKUMA NODOKLIS U.S.A.

U.S.A. (Ziem.Amer. Sav. V.) šo nodokli bija grūti ievēst. Tas notika 1909.g. un attiecās tikai uz lielākiem uzņēmumiem. Viņu pārstrādāja 1913 un 1916.g. beidzot attiecnot uz fiziskām un juridiskām personām. 1919.g. pie ienākuma pāri par 1 milj. dolāru, nodokļa kvote sasniedza 70 %, bet tā paša gada beigās to samazināja līdz 10 % -

38. VISPĀRĒJAIS MANTAS NODOKLIS.

(Vermögenssteuer).
ne/

Tagad nu mums būtu jāpāriet uz tiešo nodokļu apskatīšanu. Iepriekš mums tomēr vēl jāuzkavējas pie ienākuma nodokļa papild nodokļiem, kādi ir vispārējais mantas nodoklis, no kara dienestā atsvabināto pilsoņu nodoklis (pr.39) un kara peļņas nodoklis (pr.40). Šis nodoklis savā laikā spēlēja lielu lomu, jo viņš bija vienīgais nodoklis. Viņš sastopāms senā Romā, Grieķijā un citās zemēs. Attīstoties saimnieciskai dzīvei un differencejoties pilsoņu ienākumiem, nodoklis vairs nevarēja apmierināt uz viņu liktās cerības. No šā nodokļa celma ar laiku izauga vesela saime: zemes, ūķu, rūpniecības, kapitāla u.c. Kādreiz tas nozuda, bet nupat vēl nesena pagātnē tas atkal pastāv. Gan vairs ne, kā patstāvīgs nodoklis, bet kā papildu nodoklis pie ienākuma nodokļa. Tā tas bija Prūsijā, Zaksijā, Badenē, Norvegijā, Holandē, dažos Šveices apvidos un daudzos Ziem.

Amer. Sav. V. štātes. Daudzos U.S.A. štātos viņš uzglabājās kā patstāvīgs nodoklis pat līdz 1910. gadam. Ar šo moderno mantas nodokli parasti aplik visas fiziskas un juridiskas personas un visus mantas veidus, kādus lieto ražošanai un peļņas iegūšanai un izņēmuma veidā vietām aplik arī tādu mantu, kura nekādu peļņu nodod. Pie mantas parasti pieskaitīja dažādas tiesības uz naudas prasībām, kapitalizējot šās prasības. Principa aplik tikai tīru mantu, atveikot parādus. Mantas nodoklis var būt reālais un nominālais. Pie pirmā veida nodokļa samaksai ņem mantas daļu. Saprotāms, tādai operācijai seko mantas samazināšanās un ražošanas spēju sašaurināšanās. Cik tālu tas var iet, rāda Krievijas piemērs: saimnieciskā dzīve apstājās un jastājas pie nacionalizētās mantas denacionalizācijas. Tas rāda, ka ar reālo mantas nodokli jāapietās ļoti uzmanīgi; to var lietot tikai ārkārtējos gadījumos, kad apdraudēta valsts patstāvība. Vācija pēdējā kara laikā reālo nodokli piemēroja plaši, paņemot pilsoņu mantu valsts vajadzību segšanai, ne reti līdz 60%. Pie nominālā mantas nodokļa nodokli-maksā ne ar pašu mantu daļu, bet mantu ņem nodokļa konstatēšanai un pašu nodokli samaksā no mantas ienākuma. Arī senos laikos reālais mantas nodoklis nāk priekšā reti un tad ar tikai kā papildu nodoklis pie kāda reālā nodokļa vai arī izlietoja un piemēroja pilsoņu maksāšanas spēju novērtēšanai. Tagad, ja viņš vispār nāks priekšā, to izlieto kā papildnodoklis pie vispārējā ienākuma nodokļa.

Spriežot par to, cik tālu vispārējais mantas nodoklis ir noderīgs attiecīgā valstī, vērā jāņem divas lietas: 1) kādas funkcijas piekrīt mantas nodoklim, nodokļa sistemā. 2) kādi veidi-lietojami par nodokļu objektu. Attiecībā uz pirmo punktu šis nodoklis var būt galvenais vai vienīgais nodoklis maksātāju aplikšanai, vai arī papildu nodoklis blakus citiem nodokļiem. Kā vienīgais nodoklis tas reti nāk priekšā. Ja tas pastāv kā vienīgais nodoklis, ar to var aptvert tikai mantu un ienākumus no tās. Darba alga ar to nevar aplikt. Kā galvenais nodoklis blakus citiem šis nodoklis ar nav apmierinošs pēc mantas daudzuma nevar spriest par pilsoņa ienākumiem. Manta, kas vienlīdzīga naudas vērtībā var vienādus ienākumus nedot. Lauku mājas, kuras tirgus cena ir vienāda ar kāda tirdznieciska uzņēmuma cenu, parasti dod mazākus ienākumus, kā šis pēdējais. Saistot šo mantas nodokli ar tiešiem, speciāliem nodokļiem, vienmēr nonākam pie zināmās vienlīdzības... Kā papildnodoklis pie vispārējā ienākuma nodokļa, mantas nodoklis var itin labi noderēt fondēto ienākumu atgūstākam aplikšanai, jo manta stabilizē personas ienākumus.

Kas attiecās uz aplikamiem mantas veidiem, tad aplik tikai tādu mantu, kas noder ražošanai vai peļņas gūšanai, jo tikai tāda manta dod fondētus ienākumus. Šis princips jāievēro pie mantas vispārējās aplikšanas. Ja ievēro relatīvi zemes nodokļu likmes, atkrīt lielā mērā iebildumu pret mantas ievērošanu pie maksāšanas spēju novērtēšanas. Pilnīga vienlīdzība aplikšanā arī šeit nav iespējama, jo nevar aptvert visu pilsoņu mantu, kā piem. kustāmu kapitalu, dažādus % papiirus u.t.t., ko ļoti viegli noslēpt. Nekustāmu mantu, vai mantu, kas ieguldīta tirdzniecībā vai rūpniecībā vai nu pavisam nevar noslēpt jeb tas ir vismaz ļoti grūti izdarāms. Nevienlīdzība ceļās arī no tā, ka mantas tirgus vērtība ne katrreiz ir vienāda ar mantas lietošanas vērtību. Ļoti strīdīgs ir jautājums - cik tālu aplikama lietojamā manta, ņemot mantu ne tādā nozīmē, kāda manta tiek lietota kādā saimniecības nozarē, bet ko vāciski sauc par Gebrauchs - und Nutzvermögen. Ka dzīvokļa iekārta atsvabināma no nodokļa, par to nav nekādu šaubu, bet ejot tālāku, jautājums arvienu kļūst miglaināks. Piem., gleznu krājumi, antikvācija, bibliotēkas... Nozīme ir arī-lietojamās mantas kvantumam un kvalitātei, kas stāv atkarībā no tāntas attīstības lēmuma. Praktiski bieži aplik gleznu krājumus, bibliotēkas, parkus...

Ja, aplikot šīs priekšmetus, gribētu taisīt izņēmumu ar gleznām, antikvarijām, var nākt priekšā, ka kapitalisti tur iegulda savus brīvos līdzekļus, lai nebūtu jāmaksā nodokli.

Aplikšanas veidi var būt divējādi: 1) pēc pilsoņu deklarācijām un 2) pēc specialu komisiju novērtējumiem. Praksē lieto kā vienu, tā arī otru, kaut gan pēdējam labu panākumu nevar būt. U.S.A. dažos

štātos praktizē deklarācijas, dažos atkal pastāv komisijas. Deklarācijas jānodod zem zverasta, bet pilsoni labprāt grēko. Parādus parasti nemērā. Mazu mantu neaplied, vai apliek zemām likmēm. Visvairāk nāk priekšā proporcionālā aplikšana, bet jāciezinē, ka progresīvā aplikšana nav izslēgta.

Pirms pasaules kara mantu nodokli varēja sastapt daudz valstīs. Visvairāk Vācijas valstīnās, tās pastāvēja kā papildnodoklis ienākuma nodoklim. Tad Skandināvijas valstīs, Holandē. Ļoti bieži viņš nāk priekšā U.S.A. dažādos štātos, gan kā kombinēts ar personālo nodokli, gan ar dažādiem realien nodokļiem, un arī kā papildu nodoklis ienākuma nodoklim. Prūsijā ar šo nodokli aplika tikai mantu, kuras vērtība pārsniedz 6000 mrk. Ja mantas īpašnieka ienākumi nepārsniedz 9000 mrk., tad mantu neaplika līdz 20000 mrk. Nodoklis bija 1/20000 (pro mille).

39. W E H R S T E U E R.

Tas ir no kara klausības atsvabināto personu nodoklis, kuru nem no šīm personām vai viņu vecākiem. Par viņu savā laikā daudz runāts. Nodokļa piekritēji savus uzskatus pamato uz tā, ka rodas zināma nevienlīdzība saimniecisko spēju ziņā starp personām, kas iesauktas kara dienestā un tām, kas no viņa brīvas. Ja kara dienestā pavadāmais laiks nav garš, tad šādu aplikšanai ir maz ieneslā. Pretējā gadījumā argumenti ir diezgan svarīgi, jo mājās palikušo saimnieciskās spējas pa šo laiku var stipri vairoties, bez tam kara aizgājušie vairs nekādus nodokļus nemaksā, kas kopā ar viņu uzturēšanu valsts budžetā rodas it kā robs, kurš jāaizpilda. Nodokļa pretiniekiem arī netrūkst svarīgu iebildumu. Kara dienests esot gada lieta un tadē tādē nodoklis aizkarot mājās palikušo gada jūtas. Valsts nevarot kara dienestā iesaukt visus pilsonus un tadē starp iesauktiem varot būt laba daļa arī tādu, kas labprāt vēlētos izpildīt kara dienestu, bet viņus neņemot pretim (piem., vienīgi dēli). Tāds nodoklis tad izvērsoties par istu sodu tādām ģimenēm, kurām ir vairāki dēli, bet viņus neņem fizisku defektu dēļ. Beidzot nodokļa pretinieki aizrāda uz tehniskām grūtībām pie viņa izvešanas dzīvē. Nodoklis visā visumā dod ļoti maz, tadē daudzas valstis, kuras to bija ievodušas, no tā atsakās. Vairāk to sastopam kara laikā, bet arī tad viņš nav ieviests finansiēlu iemeslu dēļ, bet gan politisku un etisku: mājās palikušiem pilsoniem arī jānes kaut kādi upuri.

Šis nodoklis bazījās uz atsvabinātās personas vai viņas vecāku ienākumiem jeb mantu. Kur pastāv vispārējais ienākuma jeb mantas nodoklis, tur tos nem par mērauklu. Bet ja šo nodokļu nav, atliek tikai ķerties pie mantas jeb ienākumu novērtēšanas.

Nodokļa subjekts - kara dienesta atsvabinātā persona. Bet nu parasti ir tā, ka personām, kurām jānododas kara dienestā, nekādas mantas nav, tadē viņam jābazējas uz viņa vecāku ienākumiem. Savāda kombinācija Nodokļa maksāšanas ilgums atkarājās no kara dienesta ilguma. Šo nodokli ievēda Austrijā 1880.g., Sveciā 1878.g., Spanijā, Portugālī, Bulgārijā, Serbijā, Rumīnijā u.c. Francijā tas pastāvēja no 1889 - 1907.g. un no 1916 - 1919.g. Itālijā un Krievijā to ievēda 1917.g.

40. K A R A P E L N A S N O D O K L I S.

Šis nodoklis ir viens no visjaunākajiem: tas radās tikai pasaules kara laikā. Ar kara peļņas nodokli apliek to peļņu, kas radusies sabiedrībā vai atsevišķām personām, pateicoties kara apstākļiem. Karš rada ārkārtējus apstākļus, kuru dēļ dažas personas ieguva milzīgas bagātības, kur neskaitāmi varēni lēja savas asinis par tēvijas atbrīvošanu. Pret kara laika bagātniekiem tautā parasti rodās sašutums un pāo kara valstīj nauda ar ir ļoti vajadzīga. Tie ir labvēlīgi aplikšanas apstākļi. Nodokli ievēda ne tikai karājušās valstis, bet arī neitrālās.

Aplikt var ārkārtējo ienākuma pieaugumu, visu mantu vai abus kopā. Pa lielākai daļai apliek pieaugumu. Austrijā un Vācijā aplika visas personas, kuru manta bija pieauguse. Anglijā tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus. Itālijā - tirdzniecības, rūpniecības un starpniecības uzņēmumus. Francijā - tirdzniecības, rūpniecības un citas personas,. Kas zinējas uz lauksaimniekiem, tos no šā nodokļa visās zemēs atsvabina

Kara peļņas nodoklim viņu pastāv progresīvas likmes un sasniedz neredzēti lielu augstumu. Ap 1916. gadā, kad to ievēda, likmes sevišķi aigstas nebija, bet vēlāku tad tas jau sasniedza 80% no ienākuma. Kur jau pastāvēja kara peļņas nodoklis, tur bija viegli ar viņu, tikt galā, jo bija tik jāaprēķina, par cik šī peļņa pārsniedz normalos ienākumus (pēdējos 3 pirms-kara gados). Tagad piemīt tikai vēsturiska nozīme. Latvijā vienreizēju kara peļņas nodokli ievēda 1918. gadā. 18. decembrī ar Ministru kab. rīkojumu. Citās valstīs tas vienreizējs nebija - pastāvēja vairākus kara gadus no vietas.

Latvijā šo nodokli pirmo reizi noteica uz 10 milj. krievu rub., appliekot visas fiziskas un juridiskas personas (arī lauksaimniec.) Toreiz ienākuma nodokļa vēl nebija, tadēļ ar aprēķiniem tikt galā bija ļoti grūti. 1919. gadā šo min. kab. rīk. pārvērtā par likumu un ievēda progresīvas likmes. Pēc šī nodokļa kara peļņa līdz 2000 rub. bija brīva no nodokļa. Pārējo peļņu aplika progresīvi, sasniedzot 60% pie peļņas, kura pārsniedza 100000 rub. Informācija par maksātājiem ievāca nodokļu inspektori. Iecirkņu un apriņķu komisijas aprēķināja nodokli, bet galvenai komisijai piekrita pārējas funkcijas. Šo nodokli ievēst bija ļoti grūti, tas radīja pilsoņos daudz sarūgtinājuma, jo trūka noteiktas ziņas par pilsoņu ienākumiem. Bija tikai zināms, ka daži pilsoņi bija guvuši ārkārtīgi lielu peļņu. Nodoklis galvenām kārtām attiecas uz kara laika spekulantiem, kuriem visa grāmatvedība kabatā un kurus var applikt tikai apmēram. Šis nodoklis vēl formelibatcelts nav, kaut gan faktiski vairs nepiemēro.

41. VIENREIZĒJS MANTAS NODOKLIS

V Ā C I J Ā.

Šis nodoklis Vācijas pilsoņiem bija ļoti smags, jo viņš bija progresīvs un lielākiem īpašumiem sniedzās līdz 60%. Nodoklis nav maksājams uzreiz, bet pa vairākiem gadiem.-

III. N O D A L Ī J U M S.

P a t ē r i ņ a n o d o k ļ i

II: N O D A L Ā.

M u i t a.

42. P Ā T Ē R I ņ A N O D O K Ļ U G A L V E N I E V I R Z I E N I.

No pirmās vajadzības priekšmetiem aplikšana pāriet uz otrās vajadzības, galvenām kādām uz naudu vielām, dažādiem dzērumiem, cukuru, tēju. Senāk, kad patērīna nodokļi bija ļoti izplātīti, sevišķi XVIII. g. s. šie nodokļi no vienas puses bazejās uz tautas-masu zemo attīstības stāvokli, no otras puses ar nodokļa aparata zemes tehniku. Tadēļ tāh laikā patērīna nodoklis guštās uz tautas masām, kuras nebija tik attīstītas un organizētas, lai šo nodokli noveltu no saviem pleciem. Vara atradās karaļu vai citu kādu valdnieku rokās, kuri tad arī diktēja savu gribu visām tautas masām.

Jaunākos laikos daudz kas grozījies, . Pilsoņu ienākumi jau tik tālu diferencējušies, ka tos var pārnest uz citiem pilsoņu ienākumu avotiem un svarīgs faktors bez tam vēl ir tas, ka plašās tautas masas ir reprezentētas parlamentos, kas protāms pretosies šādu nodokļu ievēšanai, kuri galvenām kārtām balstās uz zemākiem iedzīvotāju slāņiem. Tā tad viņu maksā personas, kuru ienākums tikko sasniedzis eksistences minimumu. Bet tas vēl nav viss: augsti patērīna nodokļi samazināpreču patērīnu. Ja pastāv augsts nodoklis uz sāli, maizi u.c. pirmās vajadzības precēm, personām, savas vajadzības jāpiemēro ienākumiem. Bet te jau sakās tautas tragēdija: izsīkot viņas fiziskie spēki. Samazināts patērīnš atstāj sliktu iespaidu uz tirgu, jo augstā apliktiem priekšmetiem nav pieprasītāju, kadēļ jāsašaurina arī rūpniecība.

Šo iemeslu dēļ jaunākos laikos nav augstu patēriņa nodokļu. Pirms pirms pasaules kara daudz valstīs pirmās vajadzības preces atsvabināja no patēriņa nodokļa, pārceļot tos uz otrās un trešās vajadzības precēm, kuras mazāk patērē zemākie tautas slāņi. Karš lūg daudz labiem nodomiem, tā arī te noteica robežas: bija vajadzīgi lieli izdevumi un patēriņa nodokli nevarēja samazināt. Muitas nodoklis, kurš ir plašākais patēriņa nodoklis, dod lielus ienākumus tikai tad, ja apliek plašāku patēriņa priekšmetus. Tapēc dažas valstis kara laikā uzlika patēriņa nodokli pat uz tādām precēm, kuras normālos laikos nekad neaplika. To pašu redzam arī mūsu zemē. Atzīstot visus iebildumus pret patēriņa nodokļiem un viņu sekas, tomēr esam spiesti aplikt arī plašus patēriņa priekšmetus. Tālāku varam novērot, ka neaplika daudz priekšmetus bet tikai tādus, kuru patēriņu vieglāki kontrolēt (Tēju, cukuru, tabaku). Daudzus priekšmetus neatmaksājās aplikt, jo nodokļu iekasēšana maksā daudz. Neprātīgs patēriņa nodoklis var būt iznīcinošs rūpniecībai. Anglijā XVII, g. s. ar netiešo nodokļu tīklu bija saistītas visas rūpniecības nozares. Tur, kā jau redzējam, radās strāva pret patēriņa nodokli no pašu rūpnieku puses... Ar laiku ir pārgrozījies pate nodokļa organizācija. Te ir notikusi tā pate evolūcija, ko redzam pie tiešiem nodokļiem, zemes namu, tirdz. rūpn. aplikšanas. Agrāk aplika pēc ārējām pazīmēm, vēlāk pāriet uz tīro ienākumu. Tas pats arī te: no sākuma apliek iedomātu daudzumu, vēlāk patieso. Bez tam šāda evolūcija attiecībā uz objektu novērtēšanu stāv ciešā sakarā ar nodokļu tehniskas attīstību. Savu iespaidu atstāj viņus šķiru pabalstīšanas politika. Mazāku rūpniecības uzņēmumu produktus atsvabina no šā nodokļa. Lielu lomu spēlē arī rūpniecības pabalstīšana un audzināšana. Apliek pēc pārstrādāto materiālu daudzuma ar nolūku pacelt attiecīgās nozares ražošanas tehniku. Ar tiem pašiem nolūkiem apliek pēc darba rīkiem. Apliekot pēc apstrādājamiem materiāliem vai darba rīkiem moderniem uzņēmumiem rodas lielāka peļņa, rodas sacensība. Šādu aplikšanas veidu redzam visās valstīs. Kad valdība atrod, ka tehnika pietiekoši attīstīta, tad atmet šo mēraukli un apliek pēc gataviem ražojumiem. Tad rada privilēģijas lauksaimniekiem, cukura, spirta ražošanai, alus darītāvam u.c. uzņēmumiem, kas pārstrādā lauksaimniecības ražojumus. Lai atpestītu aluksaimniecību no krīzes, kāda valdība pirms kara, netiešo nodokļu sistēmā ievēroja zināmas privilēģijas lauksaimniecībai. Visās cukur- rūpniecības zemēs maziem un lieliem uzņēmumiem radīja daudz privilēģijas. Spirturūpniecībai deva eksportpremiņas tieši vai netieši. Netiešās premiņas pastāv zināmos netiešo nodokļu likumos. Piem. atmaksā atpakaļ akcīzi, ko izved uz ārzemēm.

43- MUITAS NODOKLIS.

Muitas nodokli ņem no importa, eksporta un tranzīt precēm. Bet nodoklim nav tikai fiskāls raksturs. Tam ir arī ekonomisks raksturs, jo neskatoties uz ta mērķi, tam ir liels iespaids uz valsts saimniecisko dzīvi, ražošanu. Valsts budžets tas parasti ieņem redzamu vietu. Vācijā 1907. gadā nodoklis deva 720 milj. markas, t.i. caurmērā uz galvu 11,65 mrk., Anglijā 1912. g. - 35,8 milj. £., caurmērā uz galvu 0,75 £., Francijā 1912 g. - 768 milj. fr., uz galvu 19,5 fr. Latvijā 1921/1922. g. 1216 milj. rubļ. uz galvu 715 Latv. rub., 1922/1923. g. 1410 milj. rub., uz galvu 763 Latv. rub. Šīs zemas mazas nav, Ja rēķinām, kādu % no ienākuma budžeta dod netiešie nodokļi, dabūjam sekošo:

Anglijā	18 %
Francijā	16 %
Latvijā	(1921/1922) 13,3 % jeb 34,16 % bez dz.-ceļu budžeta.

Nesim dažus salīdzinājumus. Anglijā šis nodoklis pirms kara iznāca apm. 7 zelta rub. uz galvu. Latvijā 1922/1923. g. - apm. 6 rub. zeltā. Liekās, it kā Anglijā šis nodoklis pirms kara būtu augstāks kā pie mums pēc kara. Bet nedrīkstam aizmirst, ka Anglijā apliktas tikai otras un trešās vajadzības preces, t.i. luksus lietas un nodokli samaksā bagātņi, kamēr Latvijā aplikti milti, petroleja, sāls un nodokli samaksā tautas masas...

Muitas nodoklis nav jauns... viņš pastāvēja jau senā Romā. Vidus laikos to pazina katrā pilsētā. Tas ir saprotāms, ja atceramies, ka vidus laiku pilsētām piekrita liela politiska un saimnieciska vara. Vidus laiku pilsētās praktizēja protekcionismu. Piāšētu arodnieciskie cechi savās rokās koncentrēja visu tirdzniecību un amatniecību, viņu intresēs bija mazināt citu pilsētu konkurenci iespaidu, bija vajadzīgas aizsargu muitas. Savas saimnieciskās patstāvības labā pilsētas centrās visas savas vajadzības apmierināt ar pašu ražojumiem. No šīs pilsētu muitas politikas vēlāku izauga valstu protekcionisma politika. XIII/XIV.g.s. Anglijas pilsētas ierobežo ārējo konkurenci ne tikai ar muitas politiku, bet slēdz pat protekcionisma līgumus: paredzēja muitas tarifus, no muitas atsvabināmās preces. t. t. t. XV. g. s. Francijā ievēdamās preces kontrolēja cechi. Tikai daudz vēlāku, kad valsts vara bija nostiprinājusies, atsevišķas pilsētas atsvabināja no muitas sienām, pārceļot muitas likumu uz valsts robežām. Šis vecās kārtības atliekas atrodam dažās Francijas robežās vēl šodien. Pats nosaukums - muitas tarīfs - cēlies no kāda jūras laupītāja Tarifa vārda un pils uz Vidus jūras krastiem

44. I E V E D = I Z V E D T R A N Z I T M U I T A S U N B R I V T I R D Z N I E C I B A.

Ievedmuitai mūsu dienās piekrīt ļoti liela nozīme. Ar to apliek preces, kuras ievēd no ārzemēm (import preces). Bet paša sākumā jau jāaizrāda, ka šis nodoklis var būt ar fiskālu vai ekonomisku dabu. Izvēd un tērnzīt muitas mūsu laikos savu nozīmi jau zaudējušas, kadēļ modernās valstīs, tās vairs nepastāv.

Vēsturiski pirmā parādījās ievēdmuita, bet viņai cieši sekoja arī izvēdmuita, lai ierobežotu pārmērīgu izdevumu, kam varētu sekot preču trūkums. Jaunākos laikos, kad sāka parādīties īsts preču transports, vairs nevar rasties nekādas bažas, ka preces varētu pietrūkt. Tā tād līdžtekus satiksmes līdzekļu progresam mainas ieskatī par izvēd muitas derīgumu no valsts saimniecības nodokļa. Pirms kara ievēd muita visās valstīs jau bija atnesta (izņemot dažās negeru republikās), jo viņa ir tikai kavēklis eksporttirdzniecības attīstībā. Teorijā pieturās pie ieskata, ka izvēdmuitu samaksā eksportiers, ne preču saņēmējs ārzemēs. Tagad šis stāvoklis zināmā mērā grozījies, pateicoties pateicoties pasaules karā un par lielu pārsteigumu pēc kara gados daudz valstīs atkal redzam izvēdmuitu. Ta sevi attaisnojot un dodot labus ienākumus, ja uz kādu zināmu preci ir monopols un citās valstīs šīs preces nav. (dabisks monopols). Piem. Čīles zālpeters, Baltijas valstīm tād monopols bija un liniem, jo Krievijā no linu tirgus bija gandrīz nozuduse. Šādām zināmu preču vienīgām ražotājām - valstīm piekrīt zināma priekšrocība un viņa var uzlikt izvēdmuitu. Tomēr jāsapaka, ka šāds izvēdnodoklis nedrīkst būt augsts, jo citādi preču pieprasījums var apstāties un viņu vietā stāties surogāti. Kara laikā diezgan Vācijā plaši ražoja dažādus sugoratus, kuri diezgan plašos apmēros varēja atvietot īstos ražojumus, ja šiem pēdējiem ir augsta muita. Amerikā atsevišķas valstis grūti izvēst zemes nodokli, tādēļ tur nem izvēdmuitu. Tā tas ir Brazīlijā un Argentīnā. Ja izvēdmuitai neseko preču pieprasījuma sašaurināšanās, tad viņu samaksā ārzemju patērētāji, pretējā gadījumā iekšzemju ražotāji. Dažreiz eksportmuita der par ieroci, lai spiest ārzemes slēgt līgumus par dažū ražojumu cenām. Tas šad tad nāk priekšā un visā visumā dod labus rezultātus.

Galvenā vietu muitas nodokļu sistēmā ieņem nodoklis no importprečām. Ta ir vienkāršākā, ērtākā un visvienīgākā notiešo nodokļu forma. Viņa pastāv visās valstīs, kaut gan katrā no viņām savādi organizēts. Ievēdmuitai ir fiskāls un ekonomisks mērķi. Pirmais izpaušas valstij vajadzīgo līdzekļu iegūšanai, bet otrais aizsargmuitā (protekcionisms). Fiskāla nozīme muitai var būt tikai tad, ja 1) apliek preces, kādas iekšzemē neražo un 2) ja paliik preces kādas ražo iekšzemē, bet tā ka pēdējais no ārzemju konkurenci aizsargmuita neaizsargā pavisām bet tikai pa daļai. Fiskālāi un ekonomiskāi ievēdmuitām ir savā ziņā pilnīgi pretēja nozīme. Apliekot impōrta preces ar ievēdmuitu, preču ievēdums vēlams. Ekonomiskās muitas nolūks ir sasniegt tikai tad, ja var aizkavēt ārzemju preču ievēšanu un veicināt iekšzemes rūpniecību. Pa lielākai daļai fiskālie mērķi pirms pasaules kara bija Anglijai, Šveicei, Holādei, Beļģijai, Skandināvijas valstīm un Amerikas jaunām valstīm at neattīstītu rūpniecību. Protektīvo muitu vēstures perspektīvā atrodam visur, nearugities uz to, ka ta dažreiz ir kaitīga. No teorētiskā viedokļa protekcionismu nevar

atteisnot - tikai brīvā konkurencē var attīstīties vislabākie ražojumi par viszemākām cenām. Jau Ad. Smith's teica, ka tirgošanās bez mākslīgiem traucējumiem nes vislabākas sekmes, ka protekcionisms nāk par ļaunu tautas bagātību pieaugumam, tas samazinā patēriņu. Izslēdzot, vai ierobežojot konkurenci, nonāk pie rutinas. Bez Smith'a vēl daudz citi tautsaimnieki visai krasi nostājušies pret protekcionismu. Lai gan brīvās tirdzniecības labumu ir neapšaubāmi, tad tomēr tos izmanto tikai, ja ieintresētās valstis tos bauda vienlīdzīgi. Tomēr, ne brīva konkurence noteic dažādu valstu tirdzniecību, bet regulāciju. Sevišķu vērtību pelna trestī, kas pateicoties muitas politikai vai arī bez tās monopolizē dažus priekšmetu pārdošanu.

Ir gadījumi, kur protektīvā muita, ir nepieciešama, lai pabalstītu dažas saimniecības nozares. Patāvēt brīvtirdzniecībai, tas nav iespējams, jo tad jācīnās ar labi attīstītu un noorganizētu ārzenju rūpniecību. Ja ņemam atsevišķas valstis, tad redzam, ka Austrija, Vācija u.c. valstis savu rūpniecību attīstīja tikai pateicoties protekcionismam. Pēdējos 50 gados nav nevienas valsts ar spējīgu rūpniecību, kurā būtu izauguse bez protekcionisma. Te redzam, ka brīvtirdzniecības jautājums no teoretiskā viedokļa nav izšķirams, jāņem vērā ražošanas un tirdzniecības praktiskie apstākļi.

Te nu redzam, ka var pastāvēt brīvtirdzniecība jeb atkal protekcionisms.

Brīvtirdzniecība paredz pilnīgu brīvību ārzenju preču apgozījumam valstī.

Protekcionisma nolūks - attīstīt pašu zemes rūpniecības nozares, aplinot ārzenju ražojumus ar augstu muitu, lai viņi iznāktu dārgāki par pašu ražojumiem. Bet atkal - par visām lietām uzmanība! Augstam ievedmuitas tarifam seko sastingums pašu rūpniecībā, bet zema ievedmuita nesasniedz savu mērķi. Nodoklis acimredzot individualizējams, raugoties pēc apstākļiem. Dažādi, rūpniecību un tirdzniecību iespaidojuši, apstākļi mainās ātri, tadēļ muitas nodoklis revidējams. Saka, ka tas jādarot ik pa 5 gadiem reiz, bet te nu jāsaka, ka šī revidēšana jāpiemēro ražošanas un citiem saimnieciskiem apstākļiem un katrā ziņā atklāti, pieaicinot rūpnieku un tirgotāju pārstāvjus... Vēl jāatzīmē, ka protektīvam muitas nodoklim ir tikai laika nozīme, līdz mērķa sasniegšanai.

Ievedmuitas nodoklis viens patē par sevi nevar attīstīt rūpniecību, tas ir tikai līdzeklis rūpniecības audzināšanai. Bez šī nodokļa audzējamās rūpniecības attīstībai vajadzīgi labvēlīgi dabiski apstākļi, inteligenti strādnieki, tehnika...

Ievedmuitas otrs mērķis - ārzenju kapitāla pievilkšana.

Ja ārzemnieki savus ražojumus augstās muitas dēļ nevar ievest, viņi var nākt ar savu naudu un taisīt fabrikas mūsu zonē. Šī doma pirmkārt labos neatlaidīgi vājaja Krievijas muitas politikas. Sekmes bij labas. Senākā Latvijas un Polijas rūpniecība ar maz izņēmumiem piederēja ārzemniekiem, tā tad muitas politikas auklējums...

45. AGRĀRAIS PROTEKCIONISMS.

Izšķir 3 protekcionisma veidus: agrārais, rūpniecības un darba.

Kopš pirmā kara laikiem Eiropā iestājās asas lauksaimniecības krīze: 1) Amerikas konkurences un 2) augstās zemes rentes dēļ. Tie bija tie apstākļi, kas spieda Eiropas valstis aizsargāties ar augstām muiņām pret Amerikas, Argentīnas un Indijas ražojumiem. Pēc kara laika šī krīze arī ir samazinājusies, jo lauksaimniecības ražojumu cenas ir kļūpušas. Bet straujais tehnikas progress Amerikā nes līdzī arī lauksaimniecību, jo tur viņa jau pionēmus fabriku rūpniecības rakstiem. Zeme ļoti auglīga. Tie ir apstākļi, ar kuriem Eiropai grūti konkurēt. Amerikas jaunās valstis zemes renti, kurā pie agrārās krīzes Eiropā spēlēja ļoti lielu lomu, gandrīz nepazīna. Teoretiski nāk pie slēdziena, ka zemi Eiropā vajagot izdot no torgiem. Zeme nosot mazāk auglīga kā Amerikā. Agrārā krīze pārdzīvoja Vācija, Francija,

Italijā u.c. valstis. Agrāro protekcionismu aizstāv lauksaimnieki, pret to ir rūpnieki, jo ar to paaugstinas darba algas un produktu cenas, ceļas zemes rente. Jaunais zemes īpašnieks jau samaksa par zemi augstāku cenu un viņš neko neiegūst. Te nu redzam, ka rūpniecība var gan attīstīt zem augstas muitas segas, bet lauksaimniecības krīzi pa šo ceļu ejot nevar novērst. Ja valdība nostājās uz šāda protekcionisma ceļa, tad parasti seko viens muitas paaugstinājums otram, kamēr nerodas citi apstākļi, kas krīzi izbeidz. Daži teorētiski ieteic zemi izūtrupēt.

Asa lauksaimniecības krīze ir arī Latvijā, bet maldīgi domāt, ka šo krīzi varētu izbeigt ar protekcionismu: ne tagd, ne arī senāk Latvija neiztika bez labības ievadumiem, mūsu zemē graudkopība nevar dot pietiekošus ienākumus, jo mums nav pirmās šķiras zemes. Te redzam, ka vienīgā izeja ir - pāriet uz lauksaimniecības rūpniecību un tāds virziens mūsu lauksaimniecībā tiešam iestājas jau kopš pirmskara laikiem (piensaimniecība). Tādos apstākļos agrārais protekcionisms neko labu dod nevar - labība mums jāieved ne tikai cilvēku uzturam, bet arī lopu vajadzībām (pēdējā gadīj. spēku barība), kā to dara Danija. Saprotams, muitas paaugstināšanai uz lauksaimniecības produktiem sekotu darba algu paaugstināšana un mūsu ražojumi pasaules tīrgū būtu vēl mazāk konkurences spējīgi. Tāpat jāpieaugtu zemes rentei. Mums gan nav parasts, ka zemes īpašumi nepāriet no vienām rokām citās, bet ja nu tas notiktu, tad katrā ziņā jaunais ieguvējs no tā ciestu.

Pēc šā īsā pārskata redzam, ka Latvijā nav vietas agrāram protekcionismam. Mums jāiet citi ceļi, lai novērstu lauksaimniecisko krīzi un proti - jāpāriet uz racionālu piensaimniecību un sažām izdevīgākām lauksaimniecības papildnozārēm - putnkopību, dārgādu kulturu... un valstij jānāk lauksaimniekiem pretīm, palīdzot noorganizēt ārsenju tirgu.

46. R Ū P N I E C Ī B A S P R O T E K C I O N I S M S.

Fridr. Lists. katras zemes saimniecisko attīstību dala 5 periodos: pirmatnējā, lopkopības, zemkopības, rūpniecības un zemkopīb-rūpn-tirdzn. Nerunājot par pirmiem diviem periodiem, arī trešā periodā tauta attīstība bija visai zema. Par attīstību var runāt vienīgi trešā periodā, kad pateicoties protekcionismam, daža tauta turība pieauga lielā mērā. Attīstījās sabiedriskas iestādes, rūpniecība, satiksmes ceļi un uzlabojās zemkopība. Bet nedrīkstam piemirst, ka augstāku attīstības pakāpi var sasniegt, ejot pa protekcionisma pēdām, tikai tad, ja ir diezgan iedzīvotāju, labvēlīgi dabiskie un arī zināms izglītības līmenis. Pretējā gadījumā mērķi nerasniedz, jo tautu nospiež nodokļu nasta, kas naķ par labu tikai fabrikantiem. Tauta sabrūk vēl vairāk zem nodokļu slogiem. Vajadzīgi tādi iedzīvotāji, kas spēj nest uzkrautos nodokļus. Lists ir viens no protekcionisma tēviem un viņa mācība ir laiduse dziļas saknes ne tikai Eiropā, bet arī Amerikā. Un ne bez iemesla: sekojot Lista mācībai, attīstītas valstis guva spīdošus panākumus. Pirms kara Anglija bija brīvtirdzniecības zeme, bet pagājušā g.s. beigās tā bija karsta protekcionisma piekritēja, kas viņu izdeva par attīstītu rūpniecības valsti.

Tomēr jāpiebilst, ka protekcionisms nav absoluts jēdziens, kura sistemu var pieņemt katrā valstī un katrā laikā. To var piemērot tikai zināmos protekcionismam piemērotos apstākļos, bet kad rūpniecība ir sasniegusi kaut kādu noteiktu attīstības pakāpi, tad protekcionismam jānozūd no skatuves. Pretējā gadījumā viņš ar atstāt negatīvas sekas. Tas izskaidrojams ar to, ka ja rūpniecība sasnieguse iespējami augstu attīstības pakāpi, viņas ražojumi iznāk lētāki, kadēļ konkurence nav bīstama. Lielām ražošanas spējam ir vajadzīgi nojauši tirgi ārsenēs, kurus var iegūt tikai tad, ja valstis savstarpēji jāpreču apmaiņā seko visaugstākais labvēlības princīps, t.i. piešķir viena otrai dažādus atvieglinājumus. Pirmos mājienus šādai rīcībai dod paši rūpnieki. Tā tas pirms kara bija Anglijā, Amerikā un arī citās valstīs.

Pēc kara laikos protekcionisms atkal sāk ieviesties visās zemēs, bet sevišķi tāns, kuru valūtai zema vērtība. Valstis, kuras ievēd preces no zemi ar zemu valūtu, ir spiestas aizsargāties ar ievēdmuitu, lai sargātu savu rūpniecību. Muitu uzskata arī par audzināšanas līdzekli, kas izveido tautas patstāvību, audzinā individualitāti. Protekcionisms veicina augstas

darba algas, kurām seko attīstīta tehnika un jaunizgudrojumi. Pēc Fr. Lista daudz runāja par protekcionisma iespaidu lauksaimniecībā, jo rūpniecības attīstīta rada lielāku lauksaimniecības ražojumu pieprasījumu. Aug jaunas pilsētas, jauni rūpniecības centri un kaut arī rūpniecības ražojumu cenas aug, arī lauks. ražojumu cenas aug, viņu pieprasījums pieņemas un galu galā lauksaimnieki nevis zaudē, bet peļna. Liets domā ka ja sākumā lauksaimnieku stāvoklis ir labs, tad vēlāku viņš ir vēl labāks, jo rūpn. ražojumu cenas krīt, bet lauksaimn. - aug. Keri pielīdzinā izdevumus, kurus lauksaimnieki nes rūpniecības attīstības labā, izdevumiem sat. ceļu ierīkošanai. Industrija paaugstinot lauksaimniecības ražojumu cenas un radot fondu, no kura lauksaimniekiem smelt līdzekļus rūpniecības pabalstīšanai. Tas ir teorētisks spriedums, kuru tomēr apgāst nevar. Anglijā XVII.g.s. teorija pilnīgi piemērojama. Anglija labību eksportēja, bet attīstītai rūpniecībai sekoja labības imports. Tā tad lauksaimniecība neapšaubāmi te ir mantojuse. Starp tagadējiem laikiem un XVII.g.s. pastāv ļoti liela starpība. Ja toreiz labības cenas varēja celties, tad tagad, pastāvot atriem un lētiem satiksmes līdzekļiem, tas vairs nav iespējams, jo labības cenas izlīdzinājās visā pasaules tūrgū. Tādā gadījumā var iznākt, ka upuri, kas gulstās uz lauksaimnieku pleciem protekcionisma piekropšanai, var būt pārāk smagi. Var gadīties, ka lauksaimnieki nesāņem to ekvivalentu, kas vajadzīgs tiem upuriem, kuru tie nes rūpniecības pabalstīšanai. Te lauksaimniekiem rodas jautājums - cik tālu tāda rūpniecības pabalstīšana var iet. To var attiecināt uz bij. Krieviju, kur rūpniecības ražojumu cenas ar maitām bij saceltas ļoti augstas, bet lauksaimniecības ražojumu neko nebija vērts.

Protekcionisma sistēmas izvešanai dzīvē teorija bija izstrādājuse zināmu kārtību, kas arī praktiski dzīvē izrādījuses par labu. Ievedot protekcionismu, vispirms ražo gatāvus fabrikātus, kurus apliek ar augstu ievadmuitu. Kad šī ražošana jau pietiekoši attīstījuses, tad pāriet uz pusfabrikātiem un vēlāku uz izejvielām, kuras piemē tam varēja ievest bez muitas. Sa-protams, līdz ar to no ārzenēm ievadamās izejvielas apliek ar augstu muitu. Pa šādu ceļu parasti iet praktiskā dzīvē. Bez tam jāievēro, vai ir labvēlīgi apstākļi ražošanai. Ja nav pašem izejvielu, tās aplikt nevar, jo rūpniecības radīšana bez izejvielu, tās aplikt nevar, jo rūpniecības radīšana bez izejvielām ir - mākslīga. Latvijā protekcionismu var piemērot uz kokiem, ādām, liniem. Ievedot protekcionismu, ar augstu ievadmuitu nevar aplikt mašīnas un citus līdzīgus ražojumus, kuru izgatavošana ir komplicēta. Vispār zenē jābūt ļoti uzmanīgiem.

Firms kaža, kā jau to redzējam, bija plaši izplātītas lauks. krīzes, valstis centās pāriet uz rūpniecību: 1) Lai attīstītu dažas lauks. nozāres, kuru ražojums pieprasa augoša rūpniecība. 2) Lai rādītu iekšēju tirgu lauksaimniecības ražojumiem. Lauksaimniecība ir atkarīga arī no dažādām dabas nejausībām, kurām seko neražas. Ja pastāv attīstīta rūpniecība, tad tauta zināmā mērā ir nodrošināta pret nejausībām. Rūpniecība tādā veidā paplašina tautas neatkarību - tagadējo laiku centienus un mērķi. Rūpniecībai augot rodas jauni apdzīvoti centri, jaunas pilsētas, rodas iespēja pārcelt daļu nodokļu no lauksaimniecības uz rūpniecību, kadēļ rodas brīvi līdzekļi un tauta vairāk var izdot savas kulturās pacelšanai. Tagadējos pēckāža laikos vēl nākuši klāt valūtas apstākļi, kas runā par labu protekcionismam. Daudz valstis cīnās ar zemas valūtas zenēm ir ievēdušās augstas aizsargmuitas, pat tādas zemes, kā Anglija, Francija, Amerika pret vāciju piemēro ne tikai parasto muitu, bet vēl specialu procentuālu aplikšanu samērā ar valūtas krišanu. Tomēr par lielu brīnumu preces ar izrakstu "Made in Germany" atrod nopēmjus pat angļiski runājošās zemēs. Lists sacīja, ka rūpniecības attīstībai sasniedzot kaut kādu zināmu līmeni, sekojot cenu krišana. Zindikatu un trestu attīstība šo Lista teoriju stipri sašļobija, jo zindikati var iekšzemēs turēt augstas proču cenas, bet uz ārzenēm var izvest lētāki. Dažreiz izdevīgi - kas izklausās pēc absurda izvestās preces vest atpakaļ un samaksāt izvedu - un ievēdu muitu. Šie apstākļi pie muitas tarīfien jāievēro! Tāda zindikatu rīcība, protams, atstāj sliktu iespaidu uz rūpniecības attīstību. Izvedot preces par pazeminātām cenām - Schleuderpreise - zindikati dažām rūpniecības nozarēm var radīt sevišķi izdevīgus ražošanas apstākļus. Izvedot par pazeminātām cenām dzelzi, importa zenē rodas apstākļi ļoti ražot dzelzi apstrādājumu.

Pirms kara, pateicoties Vācijai lētai dzelzij un kokšan, ārzemēs lēti ražoja mašīnas un Vācijas uzņēmumi pārcēlās uz ārzemēm. Holandes rūpniecība bija niecīga, bet pateicoties šādiem apstākļiem, pēdējos pirmskara gados viņa lieliski uzplauka. Reinas rajonā kuģu būve gandrīz pilnīgi pārgāja uz Holandi. Holandes drāšu fabrikas iepirkdams dzelzi un ogles Vācijā, tās saņēma par 5-25 % lielāki (dzelzi) un koksu par 25-50 % lētāki, kā paši vācu rūpnieki. Te redzam, kādu iespaidu tresti var atstāt uz saviem konkurentiem un kādu uz ārzemju rūpniecību. Tās rūpniecības nozares, kuras nebija saistītas zindikatos un trestos, bija izdevīgi pārcelt uz citām zemēm. Šādi šādi var būtami apdraudēt daudz valsts nodomus, tadēļ ir ierosināts jautājums par klausulos ieviešanu tirdzniecības rūpniec. līgumos pret eksportpremiām. Bez šān launām īpašībām, zindikātiem pieder arī labas īpašības: izzūd rūpniecības krīzes, jo izsviežot precēs ārzemju tirgos par zemākām cenām, ražošanai nav jāapstājas un eksportpremiņas mīkstina bezdarbu.

47. DARBA PROTEKCIONISMS.

Strādnieku stāvokļa uzlabošanā lielu lomu spēlē zocialā likumdošana un profesionālās darba organizācijas. Visās zemēs ne zoc, likumdošana, ne profesionālās darba organizācijas atrodas vienādā līmenī. Tadēļ strādnieku stāvoklis dažādās zemēs ir ļoti dažāds. Ja runājam par tām rūpniecības nozarēm, kuras var strādāt tikai ar kvalificētu darba spēku, tad augstas darba algas paceļ ražīgumu. Citās nozarēs tas tā nav. Tadēļ valstīs, kur augsta darba alga, grūti konkurēt ar valstīm, kur zema darba alga. Šo iemeslu dēļ strādnieki paši nostājās par protekcionismu, lai aizstāvētu tādu preču iepļūšanu, kas ražotas sliktos darba apstākļos, bet līdz ar to strādnieki prasa zocialo likumdošanu. Zema darba "prohibīcijas" jāsaprot bez zināmu ražojumu ievieduma aizkavēšanas, arī strādnieku aizsardzība pret sliktu darba pieplūdumu. Savā laikā Prūsijā sacēlās liels troksnis pret poļu un krievu strādnieku pieplūdumu. Šie strādnieki radīja lielu konkurenci, jo viņi nāca no zemēm, kur pastāvēja zemas darba algas un viņiem bija arī citas prasības daudz mērēnākas. Vietējiem Prūsijas strādniekiem cits nekā neatlika, kā virzītešs uz rietumiem. Tāds protekcionisms bija arī Austrālijā un Amerikā. Tur radās sevišķi likumi pret ķīniešiem. Jaunā Dienv. Uelsā 1888. gadā radās likums, ka visiem uz dzīvi iebraucošiem ķīniešiem vajadzēja samaksāt 100 £ lielu nodokli un viņiem aizliedza naturalizēties. Ar to ķīniešu iebraukšana apstājās. 1887. g. tur ieceļoja 36 ķīnieši, 1889. g. - 7. Jaunzelandē iebrauca 1887. g. 334 ķīnieši, 1889. g. - 18. Viktorijā, kur ķīniešu ieceļošanas likums nebija tik stingrs, 1887. g. ieceļoja - 2049, bet 1889 - 272. Viktorijā jau 1855. g. pastāvēja likums, pēc kura kuga īpašniekam, nolaižot ķīniešus no kuga, vajadzēja samaksāt 10 £ nodokli. 1905. g. izdeva likumu, pēc kura noizdod subsidiņas kugu īpašniekiem, kuriem krāsains darba spēks. 1908. g. noteica premiju par cukura ražošanu ar balto darba spēku.

Darba protekcionisms var izpausties: 1) augstos muitas tarifos ražojumiem, lai paceltu darba algas 2) augstā izvedmuitā svešiem produktiem 3) krāsaino ieceļošanas ierobežošana.

48. KĀ SKATAS RŪPNIKI UZ PROTEKCIONISMU.

Rūpnieki ieintresēti augstās aizsargu muitās, jo tās viņiem zināmā mērā palīdz nodrošināt iekšējo tirgu. Tadēļ rūpnieki arvienu centīsies panākt augstas aizsargu muitas, bet sekos kādreiz var nonākt pie peļņas hipertrofijas, kas sastindzina rūpniecību, jo viņi nav spiesti rūpēties par strādnieku stāvokli, nesamazina ražošanas izdevumus. Ar to panāk rūpniecības niķulošanu. Bij. Krievijā 1900. g. ievēda augstas aizsargmuitas, bet pēc tam rūpnieki nerūpējās par tehniskiem jaunievedumiem un strādniekiem. Krievijas rūpniecība attīstījās, bet viņa nesasniedza to līmeni, kāds atbilst tiem upuriem, kādus rūpniecības labā nesa, teiksin, lauksaimnieki. Izstrādājot muitas tarifu, krit svarā, dabas bagātības. Malaīgi domāt, ka ar aizsargu muitām varētu attīstīt latru rūpniecības nozari. Vēlamos rezultatus sasniegs tikai tā nozares, kurām ir uz vietas izejvielas un vajadzīgais strādnieku kontingents.

49. K Ā S K A T A S S T R Ā D N I E K I U Z P R O T E K C I O N I S M U.

Senāk strādnieki bija brīvtirdzniecības piekritēji, bet vēlāku viņu uzskatī grozījās, tik līdz noskaidrojās, ka protekcionisma sistēma sola lielākus ienākumus. Strādnieku organizācijas, kuras tanī laikā sāka parādīties, arī prasīja augstāku atalgojumu. Protekcionisms tomēr strādniekiem nāk par labu tikai tadā gadījumā, ja augošo rūpniecību viņi prot izlietot savā labā, papalšinot izglītību un savas kulturēlas organizācijas. Pa šo ceļu gāja Austrālijas, Amerikas, Vācijas u.c. zemju strādnieki.

Interesantu gleznu rāda Sippela referāts Stutgartes strādnieku kongresā 1898.g. "Marks teica", saka Sippels, "ka protekcionisms esot konservatīvs, bet brīvtirdzniecība veicinot socialismu. Tāpēc mēs stāvam par brīvtirdzniecību. Šis uzskats radās 40-tos gados, bet ja skatāmies uz tagadējām attiecībām (t.i. 1898.g.), piem. Sav. Valstīs, tad redzam, ka brīvtirdzniecības piekritēji ir arī plantatori un vērū īpašnieki, bet protekcionismu aizstāv jaunas saimnieciskās iekārtas aizstāvji. Nav šaubu, kā arī Vācijā protekcionisms bija evolūcijas elements mūsu attīstībā un ja mēs tagad te sēžam, tad par to mums jāpateicās pa daļai arī protekcionis tiem. Šis elements bija mōrens muitas nodoklis. Engels salīdzināja protektīvās muitas ar ātrvilcienu. "Ja jūs," teica Engels, "Ja jūs braucat no Glazgovas uz Londonu, jūs varat braukt ar parlamenta vilcienu (krieviem - "maksinka") un maksāt 1 pensu par jūdzu, bet braukt 12 jūdzes stundā; ja nu jums tas nepatik, jūs laiks ir ļoti dārgs, tad jūs braucat ar ātrvilcienu, maksājat 2 pensus par jūdzi, bet braucat 40 jūdzes stundā". Arī amerikāņi, ievēzdami protektīvos tarifus un uzkrādami iedzīvotājiem lielas nastas, ir paņēmuši tādu ātrvilciena biļeti, lai ātrāk sasniegtu savu mērķi, savu bagātību attīstību.

Arī mums (to saka Sippels) nevaram prasīt brīvtirdzniecību, ja ar to mēs pārgrieztu rīkli mūsu brāļiem - ungaru, poļu, krievu, rumāņu strādniekiem... Saka, ka protekcionisms āaugstinot pārtikas vielu cenas. Tas ir taisnība, bet strādnieku organizācijām ir jābūt tik stiprām, lai panāktu darba algu paaugstināšanu. Labāk augstas cenas un krietna darba alga, nekā lētas preces un zemas darba algas un biežs bezdarbs. Taisnība, aizsargu muitas ir līdzeklis rūpniecības audzināšanai un lai radītu viņas pašas vidū konkurenci, bet tagad (t.i. 1898.g.) ar viņām ne reti attīsta monopōlus... Protektīvās muitas ne reti ir līdzeklis aizsargātiem ne pret citu zemju augstāku tehniku, bet lai aizsargātos pret šo zemju konkurenci, kur ir novecojušies ražošanas veidi un vāji samaksāts darbs. Varbūt taisni šis attiecās uz zemi. Amerikas Sav. Valstīm..." Stutgartes kongresa debates radīja iespaidu, ka Vācijas rūpniecība ir pietiekoši attīstīta, lai iztīktu pret protektīvām muitām.

Zocialdemokrātu kongresā Mainsā Kulvers teica, ka brīvtirdzniecība esot strādnieku nākotnes ideāls. Tagad pietiekot tikai novērst tādus ierobežojumus, kādi iespējami. Strādnieki esot pret labības muitām, bet strādnieki esot par protekcionismu, jo tas viņiem solot augstākas darba algas, kā Amerikā, Austrālijā. To pašu varot teikt par mūsu (vācu) strādnieku pārstāvjiem parlamentā; tie neuzstājoties pret muitas tarifu en bloc, bet piekrītot, ka ar muitas tarifu aizsargājamas dažas rūpniecības nozares.

50. L A U K S A I M N I E K U U Z S K A T S P A R P R O T E K C I O N I S M U.

Lauksaimnieki ir visi pret pastiprinātu rūpniecības protekcionismu, jo tas sadārdzinā lauksaimniecībai nepieciešamos rūpniecības ražojumus. To mēs savā laikā redzējam Itālijā, kur lauksaimnieki nostājās asā opozīcijā. Ja rūpniecības protekcionismam seko paaugstinātas lauks. ražojumu cenas, tad opozīcija izpaliek. To redzējam Vācijā un Amerikā.

51. MUITAS TARIFI.

Visas pasaules ārējā tirdzniecība bija:

1850. g.	-	15.884	miljardi zelta markas.
1900. " "	-	90.000	" " "
1910. " "	-	146.000	" " "
1913. " "	-	178.000	" " "

Tirdzniecība sevišķi straujā pieaug no 1900 - 1913. g. t. i. tanī laikmetā, kad visur pastāvēja rūpniecības protekcionisms.

Kāda vieta pasaules tirdzniecība piekrīt atsevišķām valstīm, redzam tabulā:

1. Lielbritānija	ar	16,1	%
2. Vācija	"	12,6	%
3. U. S. A.	"	10,1	%
4. Francija	"	9,0	%
5. Holande	"	6,7	%
6. Beļģija	"	6,1	%
7. Krievija	"	3,5	%
8. Austro-Ungarijā	"	3,1	%
9. Itālija	"	2,9	%

Turpmāk mēs redzēsim, ka šādu sadalījumu lielā mērā iespaido muitas tarifi, kuri aizkar daudz un dažādas intereses: vienu iedzīvotāju daļu tie aplaimo, otram tie uzliek nastas. Tādēļ ap muitas tarifiem visās valstīs notiek asas cīņas un ne reti atsevišķu grupu intereses nem pārsvāru. Amerikā pat parlamentu vēlēšanas cīņas grozas ap muitas tarifiem.

Muitas nodokli nem pēc tarifa: 1) vispārējā vai autonomā un 2) konvencijas. Muitas tarifus parasti izdod likumdošanas ceļā. Tikai izņēmuma gadījumā izpildu vara var izdot atsevišķu dekretu, kas apstiprināms likumdošanas ceļā. Latvijā savā laikā ministru kabinetam bija tiesības izdot muitas tarifus. Mūsu konstitūcija paredz, ka muitas tarifus var izdot tikai Saeima. Vēl visiem atmiņā pagājušas (1926. g. pavasara) cīņas Saeimā.

Vispārējais vai autonomais muitas tarifs, kurā izpaužas valsts muitas režims. Šo tarifu piemēro visām valstīm, ar kurām nav noslēgti tirdzniecības līgumi ar konvencijas tarifu. Līdz tam laikam, kamēr starptautiskais līgums neeksistē, ar autonomo tarifu apliek visas preces. Tirdzniecības rūpniecības apstākļi dažādās valstīs ir tik dažādi, ka viena valsts ir ieinteresēta ielaiest otras valsts ražojumus ar pazeminātu muitu, neapdraudot savu rūpniecību, lai dabūtu zināmus atvieglojumus uz otru valsti izvedamiem saviem ražojumiem. Tādēļ rodas konvencijas tarifs tirdzniecības līgumos. Konvencijas tarifs ir šādu līgumu galvenā daļa un viņi parasti ir daudz zemāki par autonomiem tarifiem. Pirms kara gandrīz visas valstis bija noslēgušas savā starpā tirdzniecības līgumus, kadēļ autonomos tarifus gandrīz nemaz nelietoja. Līgumos parasti paredz, ka muitas pazeminājums uz kādu ražojumu kādai trešai valstij nāk par labu arī pirmajai. Tas ir lielākās labvēlības princips. Piem., ja Latvijā noslēgtu tirdzniecības līgumu ar Ķīnu, pie kam līgumā ietilpinātu vislielākās labvēlības principu, tad nozīmētu, ka Latvija un Ķīna savstarpīgi apņemas, ka katrs atvieglojums muitas ziņā, no šīs valstis dod kādai citai valstij, automātiski attiecās uz šīm valstīm. Importiers, kas pieder pie lielāko labvēlību baudošas valsts, var izlietot konvencijas vai autonomo muitas tarifu, skatoties, kas izdevīgāki. Piem. ja pēc konvencijas tarifa precī apliek pēc cenas, un cena pieaug, tad pieaug arī muitas nodoklis, bet ja autonomā muitas tarifā paredzēta preces aplikšana pēc mēra vai svara, nodoklis preces cenai ceļoties, paliek tas pats. Ievēdot preces, importiers iesniedz deklarāciju par to - ko un no kurienes ievēd. Dažreiz jāiesniedz arī pierādījumi, kur preces ražotas. Piem. ar Krieviju bija līgums, ka Latvijas ražojumus neapliek ar muitu. Tādā tas vairs nav spēkā.

Muitas nodokli var nemt no preču vērtības - ad valorem; vai no preču daudzuma: mēra, svara jeb kaut kā citādi. Šo pēdējo sauc par specifisko muitas nodokli. Praktiskā dzīvē vairāk nāk priekšā specifisk. muitas

kaut gan teoretiski būtu pareizāki ņemt ad volōrum, jo tad nodoklis pareizāki sadalās uz patērētājiem. Tikai muitas ierēdņiem celtos grūtības, jo viņiem jāzin preču vērtība, ko importiers dažādi mēģinātu slēpt, uzdodot mazākus skaitņus. No otras puses šāda nenoteiktība pašus ierēdņus ved kārdināšanā. Šo iemeslu dēļ gandrīz visās valstīs pastāv specifiskais muitas nodoklis, ar visiem saviem defektiem. Preces te nav iespējams aplikt pēc vērtības. Piem. audumi var būt visai dažādi, bet viņus apliek ar vienu nodokli. Te notiek pārestība nabadzīgām iedzīvotāju šķirām, kuras pērk lētākus ražojumus, bet ir spiesti maksāt tādu pat muitas tarifus, kā bagātnieki, kas pērk dārgus audumus. Bez tam specifiskam tarifam ir tas defekts, ka nodokļa loma pie šā tarifa mainas: tas notiek, pastāvot aizsargu tarifam, ja preču cenas sācēlas vai krīt, muitas nodokļa nozīme zūd. Praktiskā dzīvē nāk priekšā, ka specifisko un vērtības tarifus kombinē: vienu preču daļu apliek pēc vērtības, bet otru daļu pēc specifiskā tarifa. Tā tas bija Japānā 1890.g., Portugālē 1892.g., Holandē un arī Turcijā. Ar specifisko tarifu apliek preces, kuru cena negrozās un nav atrodāmās dažādos veidos, pārējās preces apliek ar vērtības tarifu. Tādās valstīs, kur muitas nodoklis dibinās uz ad volōrem (ka Latvijā no saruna), rodas jautājums, ko atzīt par preču cenu. Zindikali preces uz ārzemēm nar izsviest par ļoti zemām cenām. Lai nacionāla rūpniecība nociestu, likumdevēja iestādes par mērauklu var ņemt cenas, par kādām zindikats pārdod attiecīgas preces tanī valstī, kur zindikats pastāv. Ja zindikats un trestī cenas sācēl iekšzemē, lai lētāki varētu pārdot ārzemēs, tas jau nepavisām nesaskan ar valsts interesēm. Kanādā valdībai ir tiesība tādos gadījumos, kad zindikati importē preces par zemākām cenām, nekā ir ritgus cena tādām pat Kanādā ražotām precēm, šīs preces aplikt ar augstāku muitu. Dažreiz preces ieved ne patērīnam, bet pārstrādāšanai, lai pēc tam atkal eksportētu. Tādos gadījumos par izejvielām samaksāto muitu atmaksā. (Lai veicinātu pašu rūpn.) (wozratnaja pošlina, 'drawback'). To pašu praktizē ar priekšmetiem, kurus iekšzemē apliek ar akcizi. Šī atmaksā praktiskā dzīvē bieži sadurās ar lielām grūtībām. Nāk priekšā ļaunprātības un muitu atmaksā vairāk, nekā rūpnieki samaksājuši. Tas notiek valdībai nezinot, ja rūpniecības nozares apliek ne pēc ienākuma, bet pēc ārējām pazīmēm. Tādos gadījumos akcizi izsniegt atpakaļ ir ļoti grūti. Te rodas tā sauktās "paslēptas premijas". Dažreiz to dara apzinīgi, lai veicinātu nacionālu rūpniecību. Tā tas notika cukurrūpniecībā līdz Briseles kongresam, kad valstis vienojās cukura izvedpremijs neizmaksāt. Lai paslēptās premijas izmaksā būtu izdevīgāka, valsts piemēro tādu aplikšanas kārtību, ka nevar to tik viegli uztvert. Tapēc cukuru aplika pēc ārējām pazīmēm. Pārrunātas lietas revidēja pēc Briseles kongresa. Bez paslēptām premijām arī pastāv atklātas premijas uz izvedamām precēm, lai veicinātu nacionālo rūpniecību un palīdzētu iekarot ārzemju tirgu. Ja kādā valstī pastāv protekcionisma sistēma, to zināmā mērā var paralizēt dz-ceļu kompanijas zindikati, paeminēt tarifus no robežām jeb ostām. Tādā gadījumā valsts varai cits nekā neatlika, kā kontrolēt dz-ceļu tarifus, vai kustības lietu ņemt savā zināšanā. Zindikati ne reti paralizē augsto muitu aizsardzību, izmezdami preces ārzemju tirgū par palētinātu maksu un paaugstinot preču cenas iekšzemes tirgū. Jau pirms pasaules kara bija iekustināts jautājums, aplikt augstāki, to valstu ražojumus, kur pastāv organizēts eksports.

Praktiskā dzīvē bieži gadās dažus jautājumus izšķirt nekavējoties. Vēl 1926. gadā pirmā pusē Latvijā piedzīvojām, ka muitas tarifa jaunās likmes spekulanti dabūja zināt pirms jaunā tarifa spēkā nākšanas. Iesākās drudžainās preču izpirkšana, bankās aptrūka nauda... valdībai nebija brīvas rokas, rīkoties pietiekoši ātri, lai spekulācija nenotiktu. Francijā pastāv speciāls likums "Loi du cadenas," pēc kura valdība var izstrādāt likumus par maizes, labības, lopu, gaļas muitas paaugstināšanu vai pazemināšanu.

Vēl jāaizrāda uz "porto franco"; ar ko apzīmē pilsētas vai rajonus kur preces var apgrozīties bez muitas. Savā laikā Odesa bija porto de franco, bet vajadzēja atcelt, jo pilsētas robežas grūti apsargāt. Bez tam ir muitas dārzi, noliktavas, kur preces var stāvēt, kamēr tās izpērk. Beidzot vēl brīvostas fabrikām ražojumu pārstrādāšanai. Muitu ņem tikai izveidot preces pār ostas robežām uz valsts iekšieni. Ja precei nav noņēmējā, to ved atpakaļ bez muitas nomaksas.

Latvijā ir likums par brīvostām, bet viņu vēl nav.

52. MUITAS LIETAS U. S. A.

Pēc neatkarības kara, kurš izbeidzās 1783. gadā ar Versaļas miera līgumu, katra valsts nēma patstāvīgi muitu un piekopa savu muitas politiku. 1879. g. muitas politika pārgāja kongresa rokās un no sākuma atspoguļoja tīri fiskālu raksturu. Anglijas un Francijas kara laikā, kuri norisinājās Napoleona I. valdīšanas laikā, visi ievēdumā no Eiropas apstājās un Amerikai vajadzēja iztikt ar saviem ražojumiem. Kopš šiem laikiem Amerikā pastāv protekcionisms, izņemot īso laiku sprīdi no 1840-1860. g. kad Amerikā pieturējās pie brīvirdzniecības. U.S.A. diezgan grūti nācās izvest savu protekcionisma politiku, izaudzināt savu rūpniecību. Anglijā toreiz jau pastāvēja diezgan stipra rūpniecība un cīņa ar Ameriku viņa bija diezgan nesaudzīga. Lai apkarotu augošo Amerikas konkurenci, Anglija XVIII. g. s. sapirka Amerikas kāršanas un vērpšanas mašīnas un nosūtīja uz Liverpuli, lai tūl tur. Kad Amerika sāka audzināt kokvilnu, Anglija nopirka visukokvilnas šādu sēklu un sadedzināja. Tomēr Amerikas rūpniecība attīstījās, it sevišķi Mak-Kinleja laikā 1890-1891. g. g., kad muitas tarifi tika saceltā neticāmā augstumā, uz dažiem vilnas veidiem pat līdz 150-160 %. Cukura nodokli gan samazināja, šo soli motivējot ar vēlēšanos samazināt muitas ienākumus, jo šie pēdējie bija ļoti lieli. Lai protekcionisma centienus nepadarītu mīkstākus, kongress nolēma izdot cukurrūpniekiem promijas, kas turpinājās līdz 1905. g. Ar to savā ziņā bija atrasta vieta, kur izvest lielos ievēdmuitas ienākumus. Tāpat ļoti bagātīgas penzijas izsniedza brīvības cīnītājiem un pat viņu radniekiem. Te nu vareja sajūst rūpnieku, sevišķi trestu roku. Mak-Kinleja augstais muitas tarifs noturējās līdz 1894. g., kad valdības grožus saņēma demokrāti un Wilson muitas likmes jūtami samazināja. Neizstrādātai vilnai muitu atcēla, vilnas izstrādājumiem un citiem ražojumiem to samazināja. Amerikāņi bija nākuši pie slēdziena, ka vilnas ražošana - neatmaksājās. 1894. g. atzinējams raksturīgs jaunievēdums, vērsts pret Eiropas cukurpremiņām. Patēicoties cukurpremiņām, Eiropas rūpnieki pārpildīja ar savu cukuru Amerikas tirgu. Likums paredzēja, ka cukuru, kuru ievēd no zemēm, kur pastāv cukurpremiņas, apliekāms ar 0,1 centu par mārciņu augstāk, kā citu valstu cukurs. Vilsona tarifs bija smags sitiens protekcionismam. 1897. g. pie stūres nāca republikāņi un izveda dzīvē Dingle tarifa, kurš pat Mac-Kinleju pārtrunpoja. Viņš muitas likmes samazināja par 20 % tikai tām valstīm, ar kurām noslēdza tirdzniecības līgumus. Protekcionismam U.S.A. bija ļoti izdevīgi apstākļi, kadēļ arī deva spīdošus panākumus. Šie izdevīgie apstākļi ar sekoši: 1) Amerikā ir progresējošas zemkopības zeme, kura attīstīdamās radīja plašu tirgu Amerikas rūpniecības produktiem. Amerikas lauki jau tagad lielā mērā atādina fabriku, kur visu veic ar mašīnām; 2) Amerikas iedzīvotāju augstais izglītības līmenis 3) 33 % no iedzīvotājiem atrodās skolās; rodas inteligenti strādnieki, kuriem var uzticēt komplicētas mašīnas. 4) Augstas strādnieku algas, kas spiež veicināt tehnikas attīstību, 5) augsts tehnikas līmenis, labas tirdzniecības organizācijas; Amerikas tirgotājs ir ļoti rosīgs un cenšas vienmēr izmantot jaunus tehnikus izūdrojumus 6) zindikatu un trestu attīstība, kas koncentrē kapitalus, caur ko ražošana iznāk lētāka. 7) Amerikas lielās dabas bagātības un 8) amerikāņu raksturs - rosība, darba prieks.

Jau pirms kara radās jautājums, vai aizsar muitas vēl būtu vajadzīgas. Tomēr protekcionisms vēl šo baltu dienu Amerikā pastāv, attaisnojot to tagadējo tādējādi, ka pastāvot augstām ievēdmuitām, uzņēmēji varēt maksāt strādniekiem lielas algas. Tāpat augstās muitas esot vajadzīgas sekmiņai cīņai ar Eiropu. Bet no otras puses - tas ir arī zindikatu un trestu iespāids.

Ap 1903 - 1904. g. muita ad volorem Amerikā iztaisīja ap 49 % no visa preču importa vērtības. 1907. g. - 21 %. Pirms pasaules kara Amerika ieņēma 3. vietu tirgū. 1886. g.-1890. g. eksports bija \$ 726 milj., imports \$ 700 milj., 1906. g. - 1910. g. eksports bija \$ 1750 milj., imports \$ 1325 milj. 1920. g. beijas ievēda "anti dumping" likumu, kurš vērsts pret to zemju importu, kur zema valuta.

53. A I Z S A R G M U I T A V Ā C I J Ā.

Kamēr atsevišķās Vācijas valstiņās viena no otras iazsargājās ar muitu, rūpniecības attīstība bija vāja. Sarunas par muitas lietu apvienošanu Prūsijā iesāka 1819. gadā, kam sekoja daudz dažādi līgumi. 1828. gadā muitas līgumu noslēdza Bavarija un Virtemberga, tanī pat gadā nodibinājās Vidus - Vācijas muitas savienība, kurā ieguva Zaksija, Hannovera, Braunšveiga u.c. 1833. g. Bavarijas - Virtembergas līgumam pievienojās Prūsija, bet 1834. g. nodibinājās jau visas Vācijas muitas unija, kura periodiski caurskatīja un apstiprināja muitas līgumus. Muitas ienākumi saplūda kopējā kasē un bija sadalīti proporcionāli iedzīvotāju skaitam. Vēlāku muitas tarifu noteikšana pārgāja Reichstaga rokās, no kura laika nekāda muita starp atsevišķām valstiņām nepastāvē. 1850. tos gados iesākas brīvirdzniecības kustība, kuras priekšgalā gāja kongress der deutschen Volkswirte. Noslēdza arī dažus tirdzniecības līgumus ar citām valstīm. 1865. g. atcēla labības muitu. 1844. g. ūģuna muita bija 2 pfen./kg., 1865. g. - 1,5 pfen./klg., 1868. g. - 1 pf/kg., 1870. g. - 0,5 pf./kg., 1872. g. - 95 % no visa importa bija bez muitas. Šis virziens ilgi nepatsāvēja, jo jau 1879. g. sākās protekcionisma strāvas, galvenām kārtām zem Amerikas labības konkurences iespaids. 1868/69. g. Amerikas ievada Vācijā 25 milj. bušeļu 1873/74. g. - 109 milj. bušeļu, 1878/79. g. - 220 milj. bušeļu... Tā tas ilgi nevarēja iet, jau 1879. g. vajadzēja ievest muitu, kaut arī mērenu: uz kviešiem un auzām 1 marku 100 kg. citai labībai 50 pf / 100 kg. Ar to Bismarks gribēja cīnīties ar Krieviju un Ameriku. Vēlāku labības muitu paaugstināja, izņemot Austriju - Ungariju, Itāliju, Serbiju, Rumāniju u.d.c. Vācijā protekcionismam bija labvēlīgi apstākļi, jo tauta atradās uz samērā augstas attīstības pakāpes, tehnika bija labi attīstīta, tāpat tehnikā izglītība 1896. gadā Anglijā no vācu konkurences spējām bija visai pārsteigta un citu izeju neatrada, kā sūtīt uz Angliju speciālu komisiju izpētīt šādas straujas konkurences spēju pieauguma iemeslus. Komisija atgriezās Anglijā un citu neko nevarēja pastāstīt, kā tikai to, ka pieaugošas konkurences spējas nav tik daudz atkarīgas no izejas vājelām valsts iekšienē, bet visvairāk no tehniskā progresā, izgudrojumiem. Šanī ziņā Vācija bija gājuse uz priekšu tik/pat satiksmes. kā jaunu izgudrojumu izveidošanā. Pirms kara Vācijas ķīmiskā rūpniecība un elektrotehnika bija sasnieguse tiešam augstu līmeni. Neapšaubāmi nopelni to piekrīt Vācijas strādniekiem un arī labi nostādītai konijvojažera armijai, kas pa visu pasauli meklēja tirgu saviem ražojumiem, uzklaušīja patērētāju vajadzības un ražojumus piemēroja viņu garšai. Vācijā piegriez lielu vēribu tirdzniecības skolām, eksporta muzejiem u.t.t.

Amerikas lauks, ražojumu kongreskonkurences dēļ Vācijā iestājās kviešiem, rudziem un auzām 7,5 kap.; miežiem, kukuruzai 3,75 kap. par pudu. 1885. un 1887. g. muitu vēl paaugstināja un tā sasniedza kviešiem un rudziem 37,91 kap, auzām 30,3 kap.; miežiem 17 kap.; kukuruzai 15 kap. un miltiem 79,6 kap. par pudu. Krievijas labībai pēc 1894. g. līguma pazemināja, bet 1902. g. atkal paaugstināja: kviešiem no 3,5 uz 5,5, rudziem no 3,5 uz 5,0 un auzām no 2,8 uz 5 mrk. par 100 klg. Mēs jau redzējam, kas noved pie agrarā protekcionisma. Kad valsts sāk staigāt pa ceļu, tad labu galu vairs nav. Mēs redzējam, kā kāpa Vācijas labības muita, bet galu nekur neredzējam

Ad. V a g n e r s ir par agraro protekcionismu, bet ienākumus ieteic izlietot barīnu un atraītnu penzījām. To uztvēra klerikāli, uz ko sociāldemokrāti atbildēja ka tas nozīmējot pēnt no tautas mucām, bet atdot tējkarotēm.

Prof. Z e r i n g s ieteica par to no muitas atsvabināt petroleju un naftu. Prof. F u c h s domāja, ka lietderīgi būtu šos ienākumus izlietot zemnieku kolonizācijai... Rūpnieki un strādnieki arvienu ir bijuši pret agraro protekcionismu, tadēl ka tas apgrūtinā līgumu noslēšanu ar citām valstīm, sašaurinā tirgu un sadārdzinā dzīvi.

Ilgi domāja, ka šo muitu samaksā ārzemnieki, t.i. ievēdēji. K o n r a d s ar statistiku pierāda, ka Vācijas labības cenas augstākas par to zumu cik liela muita, kadēl labības muita krīt uz patērētāju valsti, uz tautas nasām. To redzam tabelē:

1879.g./1883.g.	labības cenas Berlinē	20,5 mrk.	Londonā	20 mrk.
1886.g./1890.g.	"	17,4 mrk.	"	14,2 "
1891.g./1893.g.	"	16,6 "	"	11,9 "
1899.g.	"	15,5 "	"	12 "

Starpība starp šīm cenām ar vienāda ar muitas nodekli.

Vācijas ārējā tirdzn. raksturs sekoši skaitļi:

Gadi	Eksports	Imports
1885/1890	3200 milj. mrk.	4000 milj. mrk.
1896/1900	3900 " "	5000 " "
1903/1910	6700 " "	8300 " "
1913	10970 " "	10770 " "

Pēdējā kara Vācija pazaudēja lielus zemes gabalus ar apakšzemes bagātībām, viņa maksā "kara skādi" zeltā un nodevās. Viņas tirdzniecības flote samazinājās. Bet Vācija ir un paliek rūpniecības zeme. Pirms kara pasaules tirgū viņai piederēja 2. vieta. 1922.g. viņas eksports un imports iztaisīja 10,2 miljardi z. markas, jeb mazāk par pusi no 1913.g. apgrozījuma. Ar 1919.g. likumu Vācijas eksports padots valdības kontrolei. Aizliegts pārdot uz ārzemēm Vācijas ražojumus par cenu, kas iztaisa ražošanas izdevumus + peļņa, ja ārzemēs šī prece nav tik lēta. Ievest drīkst tikai ar valdības atļauju, pie kam ievedmuita iztaisa 10% no preču vērtības. Dažus ražojumus Versaļas līgums noliedz izvest pirms nebūs nokārtoti visi maksājumi ar sabiedrotiem.

54. MUITAS LIETAS ANGLIJĀ.

Anglijas rūpniecība izauga īpatnējos apstākļos un cīnījās ar citām valstīm viņa devās ar pilnīgu pārākumu. Anglijai nebija vajadzīga liela armija. Kolonijas viņai piegādāja visas vajadzīgas izejvielas. Kolonijām nedrīkst ja būt atstāvēta rūpniecība un visi ražojumi bija jāņem no metropoles. Anglijai bija vajadzīgi tirgi, kadēļ ta atcēla ievedmitu cerot, ka arī citas valstis to pašu darīs.

No sākuma Anglijā nebija brīv ievest mašīnas. Šo aizlieguma atcēla 1843.g. Sākot no 1833.gada 40 gadu laikā Anglija pārgāja uz brīv tirdzniecību. Vispirms pazemināja muitu uz sāli, ādām, labību, pēc tam ogleņiem, stiklu, u.t.t. 1824.g. ievedmuita uz daudziem priekšmetiem samniedza 50-80% no viņu darbības. 1833.g. ievedmitu stipri samazināja. 1842.g. atcēla muitu uz 750 priekšmetiem, 1845.g. - 450 priekšm. 1849/1851.g. atcēla navigācijas ierobežojumus un deva kugniecības brīvību visām nacijām. 1853.g. G l a d s t o n s pazemināja muitu 146 priekšmetiem un 123 pavisam atcēla, pie kam fabrikantus aplika neapstāk par 10%. 1862.g. atcēla muitu uz apiniem, pēc tam uz būvkokiem. 1860.g. kolonijas muitas ziņā pielīdzināja citām svešām valstīm. K o b d e n s 1946.g. teica, ka visa pasaule sekošot Anglijas piemēram un pārdešot uz brīv tirdzniecību, bet "visa pasaule" bija citādās domās. 1839.g. zem Kobdena iespaida nodibinājās lija, kas agitēja par labības muitu atcelšanu, kas arī notika 1849.g. Lai gan Anglija līdz pat pēdējā kara sākumam paturēja pirmo vietu pasaules tirdzniecībā, tomēr Amerika un Anglija to sāka nopietni apdraudēt. Amerika sāka iespieties ar saviem ražojumiem Anglijas kolonijās. Anglijas iekšzemes tirgus nav liels, tamdēļ ārzemes tirgi ar viņas rūpniecības dzīvības jautājums. Šo iemeslu pēc Anglijā jau pasaules kara sākā pūst citi vāji brīv tirdzniecības leetas. Radās doma slēgt līgumus, ar antēt no ārzemēm vajadzīgas izejvielas.

1913.g. Anglijas ārējās tirdzniecības apgrozījums bija (bez kolonijām) 28600 £. 1920.g. - 3490 milj. £, pie kam eksports ir mazāks par importu par 380 milj. £. pēc pasaules kara Anglija ieveda atkal uz daudz ārzemes precēm muitu. 1%-3% no vērtības. Ar to muitas ienākumi 1919/1920.g. iztaisīja 190 milj. £. Tagad muitu atkal samazinā 1920.g. Anglijā ieveda anti-demping likumu, kurš vērsts galvenām kārtām pret Vāciju.

55. MUITAS LIETAS FRANCIJĀ.

Francijas muitas politika savā laikā bija ļoti svārstīga. Bija sastopami gan brīvirdzniecībai gan protekcionismam labvēlīgi laikmeti. 50-tos gados Francija atradās stingrā protekcionisma bāzē. 1860.g. sākās liberāla politika, kad noslēdza traktātu ar Angliju. Apgalvo, ka ar šo traktātu esot sākusies brīvirdzniecība. Tas tomēr tā nebija, jo iztaisīja savus 30%. Vēlāku Francija slēdza līgumus ar citām valstīm, paredzot vēl zemāku muitu. No 1861 - 1880.g. šī politika turpinājās. 1881.g. muitas tarifs bija ļoti augsts. Francija ir sīksaimnieku un rūpnieku zeme un 1884.g. muitas tarifs nāca par labu tikpat vieniem, kā otriem. 1885.g. muita par 100 klg. kviešu pacēla no 80 snt. līdz 5 fr., bet 1894.g. līdz 7 fr. Pirms pasaules kara protekcionisms mīkstinājās, bet pēc kara atkal iet priekšā virzienā.

Pirms kara Francijai pasaules tirgū piederēja 4. vieta. Viņas ārējās tirdzniec. apgrozīj. iztaisā 9% no visas pasaules ārējās tirdzn. apgroz. jeb 16 miljardi mrk.

Gadi	Eksports	Imports.
1886.- 1890.	3400 milj. mrk.	--- milj. mrk.
1896.- 1900.	3700 " "	4300 " "
1906.- 1910.	5500 " "	6200 " "
1913.-	26800 " "	8400 " "
1920.	22000 " "	35500 " "

Īiekās, ka Francijas tirdzniecības bilance ir pasīvd... Tas tomēr nekādu iespaidu neatstāja uz franka kursu (tagad 14.9.26 franks maksā 1), jo ārzemēs esot lieli Francijas kapitāli, kuri dodot lielas dividendes.

56. MUITA KRIEVIJĀ.

Krievijā mērēnu protektīvu muitu ievēda Peters Lielais, kuŗa visu XIX.g.s. bija visai svārstīga: kuŗa uz augšu un reizām atkal nokrita līdz brīvirdzniecībai.

1810.g. muita bija tik augsta, ka atādināja ievēdumu aizliegumu. 1815.g. to mīkstināja un 1819.g. pārgāja uz visai liberalu barifu, kas lielā mērā apdraudēja Krievijas jauno rūpniecību. 1822 - 1850.g. bija stingri tarifi. 1850.g. dā, tarifu pazemināja un atcēla muitas robežu ar Poliju. 1857. un 1868.g. gāja vēl tālāku līdz 1877.g. muitu vajadzēja noņemt kā zeltu, kas faktiski jau nozīmēja viņas paaugstināšanu par kādiem 30%. Bet runājot par Krievijas aizsargmuitu, mēs nedrīkstam pieņemt, ka līdz dzimtbūšanas atcelšanai (1863.g.) rūpniecības attīstība bija tikpat kā neiespējama. To laiku papīra nauda arī ārzemniekus nevarēja pievilkt. Vispār stāvoklis bija tāds, ka tie upuri, kurus nesa tauta, bija daudz lielāki, nekā labumi no tās. 1893.g. Krievija uzsāka muitas karu ar Vāciju, jo pēdējā nebija noslēguse tirdzn. līgumu ar Krieviju. Cerot uz līguma noslēšanu, Vācija sāka paaugstināt muitu uz Krievijas labību un citiem ražojumiem, kam par atbildi Krievija paaugstināja muitu uz Vācijas ražojumiem par 100%, uz ko Vācija atbildēja ar muitas paaugstinājumu par 50%. Vācija labību sāka ievest no Austrālijas un Amerikas un Krievija pēc iespējas atturējās no vācu preču pirkšanas. Muitas karš, no kuŗa abas puses cieta, izbeidzās 1894.g. ar tirdzn. līguma noslēšanu... 1900.g. Krievi muitu atkal pacēla par 20%. Cik augsta bija Krievijas muita, var redzēt, salīdzinot muitu pēc ko nvenc. tarifa dažādās valstīs.

(no puda kapeikās)

	Austrija	Vācija	Francija	Amerika	Krievija
Petroleja	---	45,5	---	---	150
Kaučuks	---	---	---	---	60
Ādas neapstrād.	---	---	---	---	37-75
Lielopu un citu tauki	15-36	15,7	---	52	75
Akmeņogles	---	---	0,47	0,47-2,10	1-6
Metāli un rūdas	---	---	---	1,24	10,5
Čuguns	9,98	---	9,21	12,4	45
Maģanca čuguns	9,98	7,58	21,5	12,4	75
Dzolis gabalos	23	7,58	21-30,71	12,4	75
Tērauds	10	7	30	21-42	75
Kapars	---	---	---	---	375
Cinks	---	---	---	---	67,5
Kokvilna	---	---	---	---	315
Vilna (neapstr.)	---	---	---	---	300

Un tomēr, neskatoties uz šiem ļoti augstājiem muitas tarifiem, Krievijas rūpniecība necēla. Kā cēlonus var uzskatīt: 1) slikts zemkopības stāvoklis, kādēļ zemnieki nepatērēja rūpniecības ražojumus 2) Krievijas rūpnieki nemeklēja ārzenju tirgus 3) augstā muita noveda pie peļņas hipertrofijas 4) Krievijas strādnieku zemais attīstības līmenis 5) zemais tehnikas stāvoklis.

Krievijas rūpnieki ārzenju tirgus nemeklēja, jo pašu zemē bija lielāka peļņa un nebija konkurences. Aiz robežām krievu preces iznāca ārkārtīgi dārgas. Tas saprotams. Mašīnu nolietošanās Anglijā bija 10-15 g., ja šai laikā nebija sevišķu jauninājumu, bet Krievijā šis laiks normali bija 20-30 gadi. Anglija nodarbināja tikai profesionālus strādniekus, kādēļ 1 angļa vai prūša vietā vajadzēja 3-4 krievus. Pa tam krievu strādnieku algas bija zemas, viņiem nebija savu organizāciju un aizstāvēšanās iespējamības. Rūpniecības mašīnas bija apliktas ar augstu muitu. Šie apstākļi, kopā ņemot, tik tālu uzkavēja rūpniecības attīstību, ka piem. vilnas kāršanas ierīces uz griezienu izmaksāja: Anglijā: 12,90 rub., Francijā 17,80 rub., bet Krievijā 25-35 rub.

To redzam, ka ar augstu muitu vien rūpniecību nevar izaudzināt. Vajadzīga kultūra, tehnika ... Krievija ir pretstats Anglijai, Amerikai, Vācijai kur protekcionisma sistēma deva spīdošus panākumus. Krievijas panākumi bija vāji, salīdzinot ar upuriem, ko tai nesa.

Krievijas muitas sistēma sekoja trim mērķiem: 1) rūpniecības izaudzināšana, ko nesasniedza 2) aktīva tirdzniecības bilance (te sasniedza, bet tik daudz nedeva, cik sākumā cerēja) 3) fiskāls mērķis, ko gan pilnīgi sasniedza. Te krievi gāja to ceļu, kur bija vismazākais pretspēks.

Pirms pasaules kara Krievija ieņēma 7. vietu pasaules tirgū ar 3,5%

Protekcionisma attīstību Krievijā redzam no šā salīdzinājuma.

Ievedmuita no visa importa vērtības bija: 1869/76.g. - 13%, 1877/1880.g. - 15,8%, 1881/1884.g. - 17,7%, 1885/91.g. - 27,4%, 1892/1900.g. - 34%, 1901.g. - 32%, 1902.g. - 31%.

Šis procents ir aprēķināts no visa importa, ja ņemtu tikai nomuitotās preces, tad % ir augstāks.

Tagadējā SSSR no sākuma gribēja iztikt bez muitas, bet vēlāku sekoja cara laiku likumiem, neapliekot tikai mašīnas, kas vajadzīgas aizpostītās dzīves atjaunošanai.

57. MUITAS LIETAS LATVIJĀ.

No bij. Krievijas Latvija paņēma arī muitas likumu, kurš pastāv vēl tagad ar nedaudz grozījumiem. Muitas tarifs tomēr bija jāgroza, jo saimnieciskie apstākļi bija tik tālu pārveidojušies, ka iepriekšējie tarifi turpmāk lietojami nebija.

Latvijas rūpniecība un lauksaimniecība bija pilnīgi sagrauta. Ja agrāk varēja apmierināties ar pašu zemes ražojumiem, tad 1919/1920 gados gandrīz vis s bij jāieved no ārienes.

Bija jāieved daudz pārtikas un šis imports vēl tagad nav beidzies. Izveidnd muitas politiku valstij jāņem vērā patērētāju un fiska intereses. Tapēc 1919/1920.g. vajadzēja apmierināt divas pretējas puses. Krievijas muitas tarifs šo problēmu atrisināšanai nederēja. Neskatoties uz valsts kases asām vajadzībām, pilsoņu vajadzības bija jā liek pirmā vietā. Ievedmuitas tarifs Latvijā ir vairāk kārtīgi grozīts.

No 1918.g. 18. nov. līdz 1919.gada aprilim nebija gandrīz nekādas ārējas tirdzniecības. Pēdējā sāka attīstīties 1919.g. pavasarī. Līdz 1919.g. 4.VII. ievēdumiem nekādu ierobežojumu nebija, jo Rīgas osta bija komunistu rokās, Liepājā bija jukas. Pirmais ierobežojums bija 4.7.1919.g. kad aizliedza iev est valsts drošībai, kārtībai un iedzīvotāju veselībai kaitīgas preces. Rīkojums pstāvēja līdz 1921.g.3.martam. Pirmais ievēdmuitas tarifs nāca klajā 1919.g. 6. aprīlī, Liepājā. Šis bija tik pagaidu tarifs no preču vērtības procentus, izņemot silķes, kuras aplika mucām. Importieri cenas pierādīja ar rēķiniem, konsumentiem jeb citiem līdzīgiem dokumentiem. Viss tarifs sadalījās 11 grupās ar 116 pantiem. Muitu neņēma no labības, kartupeļiem, rīsiem, cukura, rūdas, kugiem... Visas pārējās preces bija apliktas ar nodokli 2-10% no preču vērtības. Grupējums pēc ņemama nodokļa šai muitas tarifā nebija konzekvents un arī nebija saskaņots ar pareiziem nodokļu ņemšanas principiem.

Pirmā grupā ietilpa sēls, putraini, petroleja, dzīvi putni, medus. Tos aplika ar 2% nodokli. Ar 10% nodokli bija aplikti ziepes, sērkociņi, diegi, ogas, olives, mandeles u.t.t. Ar šādu grupējumu nevar būt runa par taisnīgu nodokli. Bez tam tarifa nebija paraudzēti importējamie priekšmeti. 1919.g. ievēda par 89 milj. rub. un muitas nodokļa ienāca 4,2 milj. rub. jeb 4,7%. Ta bija fiskala muita, jo rūpniecības, kurai būtu vajadzīgs muitas protektorats, mums nebija. Te redzam, ka fiska intreses ir bijušas tīri mērenes, bet augstāku muitu toreizējo apstākļu dēļ nevarēja izlikt, jo kurzeme tikai līdz Ventai bija Latv.Pag. vald. rokās (tur saimniekoja arī vācieši!), pārēja Latvijā valdēja komunisti.

Apstākli tik drīz arī neuzlabojās, zem lielinieku un vācu draudiem rūpniecība neatjaunojās, tauta lielā mērā pārtika no veciem ietaupījumiem... Šo iemēslu dēļ 1919.g. 27. nov. valdība izdeva rīkojumu, pēc kura alkohol. dzērienus un luksus lietas bez Tirdzn. rūpn. min. atļaujas nevarēja ievest. 1920.g. Latvijā ievēda preces par 2 miljardi rub. un muita ienāca par 100 milj. rub., kas iztaisa apm. 5%. Kamēr Krievijā tas iztaisija 31%, U.S.A. 21% Vācijā 9%, Anglijā 5%. (pirms kara). Mūsu izpostītai zemei tas bija diezgan daudz. Pa augstināt viņu jau nu nepavisām nevarēja, saimniecisko un politisko apstākļu dēļ. Un tomēr, neskatoties uz tautas zemām pirkšanas spējām, uz ļoti grūtiem saimnieciskiem apstākļiem, tieksmes pēc baudu vielām auga. 1920.g. eksports iztaisija tikai 52% no importa un mūsu valuta gāja arvienu vairāk lējā: 1920.g.vasarā 1. angļu mārciņa maksāja 285 rub., bet oktobrī jau 560 rub. Tā paša gada 19. nov. importu sadalīja 3 kat.: I.kat.- nepieciešamas preces, II. kat.- nevajadzīgas preces, kuras aizliedz ievst un III. kat.- pieciešamas preces, kuras ielaižamas ar atļauju. Taču nekādu labu panākumu nebija, jo ievēšanas atļaujas dabāja nezolīdas firmas un rīkojās kā ar monopolu, sacēla cenas u.t.t. 1919.gada 6. apr. muitas tarifu papildināja ar 1921.g. 19. janv. tarifu, atceļot no dažām precēm (grānatas, akmeņogles, milti, gaļa, lini, linsēklas...) muitu, dažām atkal samazināja. Šo tarifu Satv. Sap. apstiprināja 1921.g. 15. martā.

Tā paša gada 2. martā grozīja preču ievēšanas kārtību, atstājot divas kat.: atļautas un aizliegts. Aizliegto preču sarakstu papildināja, taču preču ievēdumi turpināja pieaugt, no kā cieta mūsu naudas vērtība, jo brīvtirdzniecības tieksmes lika atcelt licences sistemu. Nav šaubu, kas šis solis nebija pareizs, jo pastāvot grūtiem saimnieciskiem apstākļiem, valstij jāpatura savās rokās ievēdumu kontrole. Te mums vajadzēja mācīties no Vācijas kura vēl tagad kontrolē ievēdumus.- Ar 1921.g. 15.III. tarifu ievēdmuitu atcēla no lauksaimniecības mašinām, mēklīgiem mēsliem, rūpniecības atjaunošanai vajadzīgās mašīnas, jēlvielas... Šo likumu jau varēja uzskatīt par pareizu.

Ar 1921.g. 7. jūlija rīkoj. min. kab. šo likumu sašaurināja. Šo rīkoj. var uzskatīt par vēl nepiedzīvotu parlamentarisma vēsturē, ka izpildu vara groza likumdevējas varas likumus. Atcēla visus iepriekšējās noteikumus un tarifus, galvenā kārtā 1919.g. 16. apr. tarifu un atcēla arī visu Satv. Sap. piešķirtos atvieglinājumus rūpniecības atjaunošanai. Likvidēja vecos muitas tarifus un arī pate tirdzn. rūpn. ministrija, kura aizstāvēja tirdzn. brīvību, bija kļuvuse lieka. Visus aizliegumus uz importu, atcēla un pārgāja uz brīvītirdzniecību vārda šaurākā nozīmē, paturot muitas nodokli. No iepriekšējā tarifa atmota liknes un visu tarifa uzbūvi. Par pamatu ņēma veco Krievijas s muitas tarifu, izstrādājot, protams, citas liknes. Ar šo tarifu fiska introses nostādīja pirmā vietā tarifs viscaur ļoti augsts un fiska introses nostādītas pirmā vietā, neievērojot patērētāja vajadzības. Ar muitu aplikti kvieši, zirņi, pupas, bet pārējā labība un kartupeļi bij brīvi no muitas. Visi citi pārtikas produkti bija aplikti ar muitu. Kādu iespaidu šis tarifs atstāja uz patēriņu var spriest pēc 1921.g. importa, kur pārtikas vielas iztaisīja 37%. 1921.g. 7. VII. muitas tarifa nebija ievērota sistēma attīstībā uz rūpniecības atjaunošanu, jo aplika mašīnas un izejvielas, tāpat arī pusfabrikatus. Tā tad mūsu rūpniecībai, ja viņa grib atjaunoties, jāiesāk ar izejvielu ražošanu, kas, protams, būtu ačģārs attīstības process. Šo iemeslu dēļ visu šo muitas tarifu var uzskatīt kā pārpratumu un viņam ir tikai fiskala nozīme.

1921.g. imports bija 4.696 milj. rub. un 1921/22. ievedmuita deva 1,081 milj. rub. jeb 23%, ja nemsim tikai nonemtojamās preces, tad šis % būs lielāks. 1921.g. otrā pusē šis nodoklis iztaisa 40% no ievedamo preču vērtības. Saka, kas šis muitas tarifs daudz līdzējis valūtas stabilizāšanai. Pa daļai tas tā arī patiošam tā ir, jo augstā muita ierobežoja patēriņu. Bet šā muitas tarifa sekas bija arī dzīves dārdzības pieaugums un kontrabanda.

Šis muitas tarifs satura 218 pantus ar 700 liknēm, bet maz specifcēts (Vācijā pien. 950 liknes, Zviedrijā 1300). Specifētā muitas tarifam sev viška nozīme ir, ja pastāv attīstīta rūpniecība. Ša iemesla pēc tāda šaura specifikācija nav smagi sajūtama.

1922.g. 23.V. Satv. Sap. šo tarifu revidēja un tas pārvērtās par likumu. Mašīnām un viņu daļām muitu atcēla, tāpat jēlvielas un dažas izejvielas, kaut arī ne visas.

Kas zīmējas uz plaša patēriņa priekšmetiem, tad šos tarifus negrozija un priekšmeti arī turpmāk deva galvenos ienākumus. Muitas nodoklis šādā veidā visvairāk gulstās uz vidus šķirām.

Pēdēja muitas tarifa maiņu pieņēma Saeima 1926.g. 24. martā, kurš nāca spēkā 1926.g. 25.martā plkst. 12. naktī:

	iepriekš.likne.		jaunā likne.	
	Ls.		Ls.	
Kvieši, zirņi, pupas,	0,06		0,97	
Milti, bīdel.	0,25		0,25	
Svaigas saknes	0,40		9,60	
Augļi un ogas, sev. nonēsauktas	1,40		4,00	
Afēlsini	0,50		1,50 un 2,25	
Rieksti	2,00		4,00	
Mandēles	3,00		6,00	
Sokolade, konfektes un ievārējumi	3,00		9,00	
Ievārījumi	3,00		4,50 un 6,00	
Stipri alkohol. dzērieni	9,00 un 12,00		13,50 un 18,00	
Vīni	3,50 un 9,50		5,25 un 14,25	
Sieri	0,80		1,60	
Kaviars	2,00		20,00	
Svecos	1,00		1,50	
Ādas	0,50 un 6,00		0,75 un 9,00	
Apavi un citas ādas preces, izņemot jūchtādas zābaki	1,00 un 30,00		1,50 un 90,00	
Galdn. un dreijati koka iztrādāj.	0,60		1,20	
Griestas puķes un lapas	10,00		50,00	
Portland, cements	bez muitas		0,0033	
Fajansa iztrādāj.	0,16 un 0,80		0,20 un 1,00	
Porcelanpreces	0,40 un 12,00		0,50 un 15,00	
Spoguļu stikli un spoguļi			paau, stin. par 25%.	
Gumijas iztrādāj.	0,06 un 2,00		0,12 un 4,00	

	iepriekš. likme	jaunā likme
Mīkstgumija		paaugstin. par 25 %.
Cietgumija, apstrādāta		paaugstin. par 100%.
" " neapstrādāta		" " uz 0,30
Apavi, gumijas	0,10	" " 1,50
Gumier audumi		par 100%
Sacharins	0,60	1,20
Gatavi ārstn. līdzekļi un preparāti	2,50	5,00
Augu eļļas (izņemot koku eļļu)	0,20	0,30
Kokvilnas sēklu eļļa	0,20	0,30
Kakao sviests un eļļa	0,60	0,90
Glicerins	0,60	0,90
Puders, smiņķis un kosm. preparāti	6,00 un 20,00	12,00 un 40,00
Alkoholu satur. parfin. un kosmetika	20,00	40,00
Ziņķis	0,30 un 3,00	0,60 un 6,00
Sviņa un cinka baltums	0,20	0,30
Krāsas un krāsvielas	1,00	2,00
Izstrād. no varas un alumīnīuma	2,00	4,00
Skārda izstrād.	0,30	0,60
Ieroči	10,00	20,00
Elektrisk. pieder.	0,50	0,75
Kinofulmas	---	5,00
Pulkstoņi un viņu daļas	0,20 un 10,00	0,40 un 20,00
Flīģeļi	---	300,00
Pianino	---	100,00
Pārvedamas ērģeles un harmoniumi	---	40,00
Kokvilnas diegi	0,60 un 4,00	0,66 un 4,40
Zīda	6,00	9,00
Vilnas	0,80 un 2,00	0,96 un 2,40
Vienkārš balts kokvilnas audums	1,50	1,80
Smalki	5,50	7,75
Sants un plīš	3,00 un 10,00	4,50 un 15,00
Audumi no aūzutas, līniet un kaņepājiem	2,00 un 8,00	3,00 un 12,00
Zīda audumi	40,00 un 50,00	60,00 un 100,00
Puszīda	30,00	60,00
Filce	2,00	3,00
Vilnas audumi		paaugstin. par 20% un 50 %
Tila	8,00 un 20,00	12,00 un 30,00
Šnices	30,00 un 100,00	45,00 un 150,00
Adītas preces	30,00 un 150,00	45,00 un 225,00
Veļa	20,00 un 70,00	30,00 un 105,00
Cepures	1,00 un 240,00	150,00 un 360,00
Galant. un tualetes pieder.	4,00 un 40,00	6,00 un 60,00

Muitas maiņa notika fiskālu iemeslu dēļ.

Lielas cīņas, kādas norisinājās pie šās tarifa maiņas notika 1926. g. martā un viņa visiem vēl atmiņā, kadēļ pie vāpas tuvāku nouzkavēsīmies. Bet sākarā ar ievēdmuitu mums vēl reiz jāatgriežās pie protekcionisma.

Jau kopš pirmskara laikiem Latvijā norisinājās pārejas process no graudkopības uz lopkopību. Kā šāda pārejas procesa ierosinātājus var uzskatīt augstās strādnieku algas, slikto zemi, piena produktu augstākās cenas. Nekad mēs vēl ar savu labību neesam iztikuši, bet labības ievēdumi gad' no gada pieaug. Parājušā 1925. g. kviešus ievēda par Ls. 17,703,557.-, un rudzus par Ls. 18.753.528.- Turpmāk, attīstoties rūpniecības piensaimniecībai, būs jāievēd arī spēka barība piena lopu vajadzībām. Labības muita tāda ziņā nāk par labu tiem lauksaimniekiem, kuri ražo labību. Bet graudkopība jau nav mūsu lauku pamats. Pārejoj uz lopkopību, bezmuitas labība var nākt tikai par svētību ne tikai vecsaimniekiem, bet arī jaunsaimniekiem, kuriem, ja tie grib pastāvēt, jāpāriet uz lopkopību. Tā tad agrā rais protekcionisms mūsu apstākļos nēder.

Runājot par rūpniecības protekcionismu, jāsaka, ka te lieta ir citāda. Bez aizsargmuitas tā pastāvēt nevar. Ja rūpniecība ražo eksportam, tad aizsargmuitai lielas nozīmes nav, jo tā tikai sacel cenās iekšzemē un dod lielu un nepamatotu peļņu fabrikantiem.

Tagad vēl jāapskata izvedmuita, kurai normalos apstākļos nav nozīmes. Kara laikos tās jau ir citādi. 1918/1919. g. Latvija bija galīgi iztukšota, tādēļ vajadzēja ne tikai izvedmuitu, bet pat izvešanas aizliegumu uz dažām precēm. Šādu aizliegumu ievēda 1918. g. 12. dec., kurš pastāvēja

Līdz 1921. g. 2. maijam. Izvedumi bija iespējami tikai ar tirdzn. rūpnie c. min. atl. Pēc 1921. g. 2. maija izdeva jaunu rīkojumu, kurš atļāva izvest 31 priekšm. (koka izstrādāj., papirs, zivis, konzervi u.c.), uz dažām precēm pilnīgu eksporta brīvību nevarēja attiecināt, tadēļ tādās precēs aplika ar augstu mītu, jo pretējā gadījumā mums nekā vairs nepaliktu, visu aizvestu. Mūsu eksports faktiski iesākās tikai 1919. g. rudenī. Viņš iztaisīja: 1919. g. - 39,3 milj. rub., 1920. g. - 1075 milj. rub., 1921. g. - 1959 milj. rub., 1922. g. - 1374 milj. rub. 1923. g. - Ls.161.978.356; 1924. g. - Ls.169.647.116; 1925. g. - Ls.179.578.897.

Eksports dažādos gados sadalās sekoši:

	1920.	1921.	1923.	1924.	1925.
Jēlviel. pusfabr.	96,75 %	89,1 %	Ls.119.815.552	Ls.124.789.969	Ls.112.574.488.
Fabrikāti	2,1 %	6,2 %	" 11.641.471	" 18.709.717	" 25.651.420.
Pārtikas vielas	0,3 %	4 %	" 17.714.895	" 19.429.776	" 40.180.658.
Dzīvnieki	?	?	" 843.829	" 1.630.295	" 510.066.
Dārgmet.dārgakm.	?	?	" 11.962.609	" 5.097.359	" 602.265.
Kopā	---	---	Ls.161.978.356.	Ls.169.647.116.	Ls.179.578.897.

Galvenās izvedpreces ir: koki (pēdējā laikā stipri samazinājās, kaut gan tomēr vēl 1925. g. izveda par Ls.30.061.406.-), līni (1925. g. izveda par Ls.40.349.606.-), sviests (1925. g. deva Ls.30.262.314.-), linsēklas (1925. g. deva Ls.11.42.547.-).

No otras puses mēsīsim skatu arī uz mūsu impōrtu, kurš par pēdējiem gadiem sakoļots sekošā tabelē:

	1923.	1924.	1925.
Jēlvielas, pusfabr.	Ls. 47.130.113	Ls. 60.498.074	Ls. 6.602.030
Fabrikāti	" 102.384.819	" 11.741.903	" 132.485.878
Pārtikas vielas	" 48.868.143	" 69.760.044	" 77.656.344
Dzīvnieki	" 4.622.584	" 6.025.822	" 3.022.048
Dārgmet., dārgakn.	" 8.851.637	" 7.878.052	" 911.024
Imports kopā	211.857.296	Ls.255.904.500	Ls.280.995.924.-
Eksports kopā	Ls.161.978.356	" 169.647.116	" 179.578.897.-

Te redzam, ka pēdējos trijos gados mūsu tirdzniecības bilance nav bijuse aktīva. Pasivitāte gan nevar būt tik liela, kā to redzam no augšējiem skaitļiem, jo viņi nesaturā nereģistrētos izvedumus...

Galvenās eksportpreces ir koki un līni. Tie bija tie, kas sedza mūsu valsts vajadzības viņas pastāvēšanas pirmos gados. Pirmos gados izcirta visas koku rezerves, tā kā pēdējos gados koku izvedums iet mazumā un 1925. g. iztaisīja vairs tikai Ls.30.061.406.- (dēļi, plaukas un viņu gali). Ļoti redzamu vietu starp fabrikātiem ieņem papirs (1925. g. deva Ls.5.647.572), stiklis, metala izstrādājumi, gumijas ražojumu u.c. Pēdējos gados ārkārtīgi pieauga sviesta eksports, kas 1925. g. sasniegza jau Ls.30.262.314, tādā veidā atpazīna Daniijas saimnieciskās uzplaukšanas laikus gados 40 atpakaļ. Spriežot pēc mūsu eksporta sastāva, rodas jautājums, kādiem jābūt mītas politikas pamatprincipiem attiecībā uz eksporta priekšmetiem. Ar fiskālu mītu var aplikt precēs, kuru cena ārzemēs ir tik augsta, ka sedz 1) ražošanas un transporta izdevumus, 2) tīro peļņu, 3) fiskālo mītu. Ja kādu no šiem posteņiem ārzemju cena nesedz, precēs nav izdevīgi izvest. Ja valsts intreses prasa, lai zināmas precēs neizvestu, tad tos aizliedz izvest, vai apliek ar ļoti augstu mītu. 1920/1921. g. ražošanas izdevumi, kas sastāda ražojumu galv. vērtību, bij tādi, ka varēja aplikt ar izvedmītu. Tā tas bija arī Vācijā viņas zemās valūtas dēļ. Bet kas reiz bijis, ta vairs nav. tas jau pieder vēsturāi... Eksporta apl ikšana vairs nav iespējama, izņemot izejvielas un pusfabrikātus, kurus var apstrādāt pašu zemē, pārējos var izvest. 1920. g. 62 % no eksp. iztaisa līni. Līnū cenas toreiz Anglijā un Beļģijā bija ļoti augstas 5.360 tonnā. Vēlāku līnū cenas gan krita, bet tagad viņas nav sliktas, pateicoties sarīkušai krievu līkopībai.

Un tomēr, neraugoties uz šiem izcilus apstākļiem līnu ražošanas izmak sā dārgi, kadēļ lieli līnu lauki, kādi pirms pāris gadiem bija vēl Valmieras un Valkas apriņķos, tagad ir samazinājušies. Mūsu tekstilrūpn. tuvākā laikā visus līnus apstrādāt nevarēs, tadēļ līni arī turpmāk neizved. Līnu dārgās ražošanas dēļ ir zuduse arī līnu monopola nozīme, un tāda laucineiku tešā aplikšana nav attaisnojama. Tomēr, likvidējot līnu monopolu, nedrīkstam aizmirst, ka pagaidām nav attiecīgu organizāciju, kuras varētu uzņemt līnu pārdošanu un līni var nākt spekulantu rokās.

Gandrīz tas pats sakams par kokiem, kuru izvedums sedz apm. daļu no visiem valsts ienākumiem. Turpmāk jāgrīo vērība uz koku apstrādājumiem pašu zemē, vēl vairāk dadēļ, ka pioprasījumi pēc mēbelēm, slotas kātiem, špolitēm u.c. ārzemēs ir liels. 1920.g. cenas uz kokiem krita vairāk kā par pusi, pateicoties Skandināvijas, Somijas un visvairāk SSSR konkurences, kura līdz ar Murmanskas izbūvi var izviešēt uz ārzemēm ļoti lielus koku daudzumus. Tapēc nekādu muitu uz kokiem nevarēs patutēt.

Mūsu muita savā nopiedošā vairumā pastāv no izejvielām un pusfabrikātiem, -kokiem, dzīvnieku produktiem un savā laikā iztaisīja 10-30% no izvedumu vērtības. Šai muitai bija: 1) fiskāls un 2) izvedumu ierobežošanas mērķi. Fiskāls neapmierinājās ar šādu izvedumu no izejvielām, bet ņēma to arī no fabrikātiem līdz 10% no vērtības. Visu ņēma pēc likuma, bet pēc tirdzn. rūpn. ministra rīkojuma. Līdz 1921.g. 2. maijam pārtikas vielas nevarēja izvest. Ar 1921.g. 28. jūnija valdības rīkojumu izvešanai atļauto pārtikas vielu sarakstu stipri papdašināja: lauksaimniecības biedrības bez ševiškas atļaujas varēja izvest sviestu, olas, šķiņķi. To pašu varēja darīt arī privatpersonas, gan ierobežotas apmēros. Bet izvedumuita uz minētiem produktiem bija ļoti liela: sviestam 1 fr. no kilo, olām - 2 sant. gabalā, putniem 25.snt/kilo. Šī augstā muita uz mūsu lauksaimniecību atstāja ļoti nelabvēlīgu iespaidu, jo neskatoties uz augstām produktu cenām ārzemēs, lauksaimnieki saņēma ļoti maz, pat tik maz, ka nēsedza ražošanas izdevumus. 1921.g. 26. jūlijā atcēla aizliegumu uz ādu eksportu, bet ievēda augstu eksport. muitu. 40 sant. - 1 fr. par klg. sausu ādu, slapjām uz pusi zemāku un izstrādātām 0,5 - 1,5 fr. par klg. 1921.g. 16. sept. atcēla visus iepriekšējos rīkojumus un ievēda jaunu muitu, kurš nāca spēkā ar 15. okt. 36 priekšēn. - labību, kartup., gaļu, sieru, konservus, lopbarību, dzīju, audumus u.t.t. varēja izvest tikai ar katrreizēju finansu ministra atļauju. Citas preces varēja brīvi izvest. Bez tam finansu ministrs varēja atlaist muitu tiem fabrikātiem, kuriem jēlvielas ievēstas no ārzemēm. 1922.g. 31. janv. šo rīkojumu izsludināja par likumu un muitu atstāja uz visai āprobežotu ražojumu skaita - sviests (dažas moderniecības 1. lab. eksp. sviestu varēja izvest bez muitas), dzīvnieki, kauli, veca dzelza, linsēklas, gleznas, lupatas. 1922.g. 24. X. muitu atcēla uz 1. lab. eksp. sviestu, gleznām, linsēklām, grāmatām un dzīvnieku lopiem. 1923.g. 2. III. Saeima atcēla muitu no otra labuma sviesta. Atstāja uz kauliem un nemītām ādām, vecu dzelzi, varu, lupatām, koka materiāliem. Uz pēdējiem muita izstrādāta ļoti sīki un līkmes iet uz leju samērā ar apstrādāšanu.

Mūsu eksportu raksturs sekoši skaitļu indeksi (1924.g.= 100).-

	1924.	1925.	1926.
Līni	100	114,2	131,8
Kokmater.	100	143,9	118,7
Linsēklas	100	81,8	78,9
Papirs	100	172,9	255,3
Sērkokociņi	100	127,1	117,4
Linoleums	100	138,2	268,6
Sviests	100	361,1	466,0
Gaļa	100	382,0	1164,8

VII Nodaļa

NODOKLIS NO ALKOHOLISKIEM DZĒRIENIEM .

§ 58 . VISPĀRĒJAS ZIŅAS

Alkoholiski dzērieni - vīns, alus, degvīns, likieri u.c. nav pirmās vajadzības priekšmeti, kadēļ tos ka baudu vielas var aplikēt. Dzērienu patēriņš atkarājas no iedzīvotāju maksāšanas spējām, bet ja kāds izdod vairāk, tad nevar būt par iemeslu, lai šādu dzērienu aplikšanu mīkstinātu. Alkoholiski dzērieni tautām nodara daudz posta, zīmējoties sevišķi uz zemākām iedzīvotāju šķirām. Vācijā ik gadus par reibinošiem dzērieniem izdod 2 miljardi markas (precējušies ap 6%, bet neprecējušies ap 8 - 14% no visiem ienākumiem). Delbriks saka, ka strādnieks caurmērā izdodot 20% alkoholam. No Bavārijas statistikas redzam, ka tur Bakchus peņem 1/8 no strādnieka algas... Jo zemāka izglītības līmenis, jo lielāks šis procents un strādnieku aprindās viņš pieaug līdz ar algas pāaugumu. Raksturīgi, ka 1921 g. Vācijas sociāldemokrāti Reichstagā uzstājās pret alus aplikšanu, jo šis dzēriens esot masu patēriņa priekšmets, esot barojošs un veselīgs. Bezalkohola dzērienus parasti neapliek ar tādu nolūku, lai šie dzērieni stātos alkoholisku dzērienu vietā. Alkoholiskos dzērienus parasti aplik pēc alkohola satura. Tas dod labus panākumus cīņā ar dzeršanu.

Šis nodoklis valsts kasēm parasti atmet lielus ienākumus. Francija 1912 g. ieņēma 475 milj. fr., U.S.A. - 220 milj. dol.; Itālija - 48 milj. liras, Vācija 400 milj. zelta markas, Krievija - 40,5 milj. akcizes un degvīna monopols - 750 milj. rub. Augšējās zemās nav ieskaitīta muita un pašvald. nodoklis, kurš Francijā deva 85,5 milj. fr. Latvijā šis nodoklis 1921/1922 gadā deva 670 milj. rub., 1922/1923 g. - 750 milj. rub. no spirta monopola un ap 121 milj. rub. no akcizes, 1925/1926 g. - Ls. 23160000 (no spirta un degvīna) un 1926/1927 g. - Ls. 24777000.-- Bez tam nāk vēl klāt ienākumi no muiņas, akcize un pašvaldību nodoklis.

§ 59. SPIRTA APLIKŠANAS VEIDI.

Spirta ražošanai, kā lauksaimniecības blakus rūpniecībai dažās apvidos var būt liela nozīme, bet ražošanas uztveršana un aplikšana ir visai grūta. Ar lielākiem uzņēmumiem jau tas ir citādi. Degvīnu parasti aplik pēc: 1/ gatavā spirta, 2/ aparatu un trauku tilpuma un 3/ izejvielu daudzuma.

Pirmais var būt ražošanas vai patēriņa nodoklis. Ražošanas nodoklis tas būs, ja to samaksā ražotājs, bet ja nodokli iekasē pie pārdošanas, tad - patēriņa. Visslabais, protams, ir gatava ražojuma aplikšana, jo šādā veidā sasniedz 1/ pareizāku aplikšanu, 2/ nodokļa ņemšana stāv tūvakus produkta realizēšanai, un 3/ nodokļa maksātājam nav jāiegulda kapitāls uz ilgu laiku, un 4/ vieglāki aprēķināt akcizi un izvedpremiņas, ja tādas pastāv. Ja šis nodoklis dod lielākus ienākumus, tad pāreja uz gatavu ražojumu aplikšanu ir nepieciešama. Jo augstāks nodoklis, jo aplikšana ir pareizāka, jo nodoklis bāzejas uz ārējām āpazīmēm. Uz mazajiem uzņēmumiem viņš gulstas tomēr vissmagāki, jo viņi strādā ar novecojušiem aparātiem; tadēļ viņiem arī piešķir dažādus atvieglojumus, sevišķi ja šie uzņēmumi stāv sakarā ar lauksaimniecību.

Aplikšana pēc materiāliem ir vieglāka, bet tā ir nevienlīdzīga, jo dažādi materiāli dod visai dažādu spirta daudzumu, pie kam lomu spēlē arī aparata konstrukcija. Daudzas valstis tomēr praktizē šādu aplikšanu pēc materiāliem vai aparata tilpuma. Bieži praktizē tā - kamēr vietējā ražošanas tehnika ir neattīstīta, aplik pēc aparātiem. Rūpnieki tad cenšas pāriet uz labāku tehniku, jo tad ražošanas intensitāte pieaug un daļa spirta paliek neaplikta. Bet kad tehnika saņemsnieguse savu augstāko pakāpi, fisks pāriet uz tīra produkta aplikšanu.

Fabrikanta nodoklis pastāv: Austrijā, Itālijā, U.S.A. (līdz 1917 g.) u.c.

Lielbritānija nodokli ņem no fabrikantiem, kad degvīnu laiž pārdošanā. Dedzinātavas pastāv, ka lielrūpniecības pasākumi un apliktas augstī.

Tas pats arī Francijā, kur bez tam vēl pilsētas ar pāri par 4000 iedzīvotājiem ņem vēl sevišķu nodokli pašvaldībai.

§60. SPIRTA MONOPOLS.

Ka sevišķs aplikšanas veids jaapskata spirta monopols. Izšķir 1/ ražošanas monopolu - ražošana pieder vienīgi valstij, 2/ starpniecības monopols un 3/ tirdzniecības monopols. Monopolam pieder tās labās īpašības, ka viņa peļņa paliek valsts kasē un valsts rokās ir vairāk līdzekļu apkarot žūpību. Bet var arī tā iekārtot, ka spirta ražošanu atstāj privātās rokās. To tā dara pie pilna tirdzniecības monopola. Valsts saņem spirtu no ražotājiem, to rektificē un nodod privātiem tirgotājiem pārdošanai par noliktām cenām. Valsts, protams, arī pate var ierīkot savas tirgotavas, bet tas nav praktiski.

KRIEVIJĀ degvīna monopolu ievēda 1819 g., kam sekoja degvīna patēriņa samazināšanās un, protams, arī labības pieprasījumi gāja mazumā. Tas aizskāra muižnieku naudas makus un zem viņu spiedienu monopolu atkal atcēla. 1863 g. Krievija pārgāja uz gatavu fabrikātu aplikšanu. 1894 g. atkal ievēda degvīna monopolu pilna tirdzniecības monopola veidā, izņemot Somiju, Kaukazu, Sibīriju un dažus citus apgabalus, kur arī vēlāku ievēda monopolu, izņemot Somiju. Degvīna monopola oficiālais nolūks bija žūpības apkarošana. Te panākumu nebija, bet valsts guva milzīgus ienākumus. Valdības pabalstītām sātības biedrībām panākumu nebija un garīdznieki, kuri baznīcā sāka apkarot žūpību, saņēma stingru svētā tēva rājienu.... 1911 g. degvīna monopols deva 600 milj. rub. netto ienākuma.

ŠVEICĒ 1886 g. ievēda starpniecības monopolu. Alkoholu ražoja uzņēmēji aprobežotā daudzumā: ne mazāk par 150, bet arī ne vairāk ka 1000 hektolitrus gadā, un uzņēmējiem ka peļņa paliek tikai braga. Tapēc uz vietas tur ražo tikai 1/4 no visa patēriņa. Pārdot var tikai lielos kvantumos, sākot no 150 ltr. par 150 - 250 fr. litrā. 1850 g. patēriņš uz galvu bija 5,13 ltr. gadā, 1895 g. - 2,5 ltr., 1901 g. - 3,8 ltr. Ienākums 1912 g. bija 5,7 milj. fr. brutto, jeb 5,1 milj. fr. netto. Tīro ienākumu sadala starp kantoniem un 10% izlieto žūpības apkarošanai.-

VĀCIJĀ degvīna monopolu gribeja ievest Bismarks, bet to noraidīja ar 183 pret 3 balsim. Šo soli motivēja ar to, kā degvīna ~~monopola~~ monopola saimniecībai būšot vajadzīgs ļoti liels personāls, kas vēlēšanās varot spēlēt ļoti lielu lomu. Otrreiz mēģināja ievest 1909 g., bet atkal nekas neiznāca, jo Reichstags dōmāja, kā tādē solis izpostīšot lielos rūpniecības uzņēmumus, tie prasišot no valsts lielu atlīdzību. Spirta monopolu ievēda tikai 1918 g., kad valstā nospieda liels naudas trūkums. Monopols pastāv starpniecības veidā un piešķir ziņāmus atvieglinājumus lauksaimniecības dedzinātavām un dedzinātavām, kuras ražo no augļiem.

LATVIJĀ spirta monopolu ievēda 1920 g. 16 apr. ar Ministru kab. rīkojumu. Ražošana atstāta privātās rokās un noteikts minimālais degvīna daudzums - 90 spaini, lai neapgrūtinātu kontroli. Spirts par noteiktām cenām jānodod valsts noliktavās, kur no viņa izgatavo 40° degvīnu, sapilda traukos un nodod tālāk pārdošanai par noteiktām cenām. No sākuma valsts degvīna monopolam bija stipri konkurenti - ļurļaka jeb kandžas brūveri. Šie bija ne reti tā iestrādājušies, ka izgatavotā kandža bija labāka par valsts degvīnu un arī lētāka. Kandžas brūži aplusa tikai pēc tam, kad valsts degvīna cenas pazemināja.

1925/1924 g. darbojās 35 brūži un ražoja 30 milj. grādu spirta, Izdzeršanai pārdeva 22 milj. grādu, 1 milj. grādu likieru fabrikācijai, 960,000 gr. -techn.vajadzībām un ~~eksportam~~ eksportam 3 milj. grādu. Eksports varēja būt lielāks. 1925/1926 g. spirta monopols deva Ls. 4500000, bet 1926/1927 g. paredzēts ieņemt Ls. 2500000.

§ 61. GÖTEBORĢAS TRAKTIERI .

Göteborgas traktieri Zviedrijas pilsētās jau pazīstami sen, bet viņu sākumu skaita no 1865 g., kad tos lielākā skaitā nodibināja Göteborgā (pilsēta pie katēgata Götas grīvā). Pēc šīs sistēmas degvīna pārdošanu nodod akc. sab., kuru dividends aprobežots ar 10%. Pārojā pelņa jānodod komunal-iestādēm labdarīgiem mērķiem. Šis ceļš žūpības apkarošanā, laikam, ir arī precīzākais: jo vairāk dzer, jo rodas bagātīgāki līdzekļi pacelt tautas izglītības līmeni. Traktieru apkalpotāji to saņem noteiktu algu, nopilngadīgiem un ierocībušiem nepārdod. Norvegijā un Zviedrijā caur to degvīna patēriņš samazinājās no 6 uz 1,5 litru uz degvīna gadā. Krievijā divus Göteborgas traktierus atvērs ar 1927 g. 1. janvāri. Apmeklētājiem, kas nepatērē siltus ēdienus, izsniegs tikai 0,5 ltr. alus, pārējiem neaprobežotā daudzumā. - Degvīnu izsniegs tikai silta ēdiena patērētājiem, uz porciju par 3 "špukteriem" (a 25 kub. cm.), vai pa 2 "kurzemniekiem" (a 40 kub. cm.), vai arī 1 "stojaku" (75 kub. cm.). - Dzērienus izsniegs, aprēķinot 25% pelņas.

§ 62. ALKOHOLA KONTRABANDISTU .

Vismazākie panākumi žūpības apkarošanā ir alkohola aizliegums. Aizliegts auglis arvien ir saldāks! Šāds aizliegums pastāv U.S.A. (no 1917 g.) Norvegijā (1922 g.), Zviedrijā un Somijā (laikam kopš 1918 g.). U.S.A. spirta kontrabandisti nāk no Eiropas un viņu kugi nereti bruņoti ar liolgabaliem. Bez tam paši amerikāņi, sevišķi tie, kuri aizlieguma publicēšanas laikā atradās Eiropas kara laukos, par to ļoti sašutuši: voči un kropli iznesuši nederīgus likumus! Taču žūpība Amerikā uzplaukst. Somijā spirta kontrabandas apkarošana maksā ļoti daudz, bet panākumu nav. Bez tam valsts zaudē tos daudzos miljonus, kurus kontrabandisti iebēž savās kabatās. Uz katru tirdzniecības kuģa atrodamas vairāki desmiti kastes ar spirtuoziem dzērieniem, muitas ierēdņi paši labprāt iedzer, bet viņi jau ar nevar aizliegt turēt dzērienus kuģlaužu vajadzībām..... Somijā dzer ļoti daudz..... Norvegijā jau runā par aizlieguma atcelšanu, bet tur jau pārdošanā atrodas vīns, alus, stouts (angliski stout - porters).

§ 63. ALUS APLIKŠANA .

Alu var aplikt pēc: 1/ gatava fabrikata, 2/ pusfabrikātiem, 3/ ražošanas līdzekļiem, kublu tilpumam, 4/ izceļvielām. Nodokli nominali samaksā ražotājs un tad to pārceļ. Teoretiski visracionalākā ir gatava produkta aplikšana, jo tad nodokli var piemērot daudzumam un kvalitātei. Ražošana vispār atrodās zem stingras valdības kontroles. Aplikšanas moments to tuvu patēriņa momentam un uzņēmējam nav ilgi jāgaida uz kapitāla atgriešanos. Bez akcizes ražotāji maksā - patentos nodokli. Fabrikata nodokli ievada Vācijā 1918 g., U.S.A. tas pastāvēja jau pirms kara. Krievijā līdz 1901 g. aplika pēc kublu tilpumam, pēc tam bija iesla nodoklis.

Latvijā alu aplika pēc gatava produkta. 1919 g. izdeva rīkojumu, pēc kura alus pudeles apliņināja ar bandroli. Nodoklis ir stipri augsts un tas neveicina alus patēriņa pieaugumu. Ar degvīnu var piedzerties daudz ātrāki un tas iznāk lētāki. Fisks to varētu apkarot žūpību, pazeminot alus nodokli, vairāk dzertu alu, kurš mēreni baudīts atstāj visai labu iespaidu. Arzēmēs šis dzēriens ir ļoti lēts. Akcize no alus un medus dzērieniem 1921/1922 g. deva 5,5 milj. rub.; 1922/1923 g. - 6 milj. rub.; 1925/1926 g. - Ls. 3.000.000.--, bez tam nāk klāt patentos nodoklis, kurš deva Ls. 300.000.-- no spirta, vīna, alus, lakas un parfimerijas fab. un tirdz. kopuma.

§ 64 Iekšzemes vīni un mineralūdeņi

Šos apliek ar 6 snt. uz litra. Šis nodoklis, izņemot vīnu, ir nodoklis no bezalkohol. dzērieniem. Tapēc nav racionāls, jo neveicina alkohol. dzērienu lietoš. apkarošānu.

1922/1923 g. akcizes nod. no spirta deva - 2 milj.rub., likieriem 48 milj.rub.

1925/1926 g. - akcize uz spirtu Ls. 40000, uz likieriem - Ls. 590.000, uz vīnogu un augļu vīniem Ls. 300000; uz bezalkohol. dzērieniem Ls. 400000, uz alus un medus dzērieniem Ls. 3000000.-

VIII N O D A Ļ A .

T A B A K A U N V I Ņ A S I Z S T R Ā D A J U M I .

§ 65. APLIKŠANA.

Tabaka un viņas izstrādājumi nav nepieciešami cilvēka dzīvības uzurēšanai, tapēc tie ir luksusa priekšmeti un viņu patēriņš atkarājās no pilsoņu ienākumiem.

Tabakas aplikšanas veidi ir šādi: 1/ pēc apstādītās ar tabaku zemes, 2/ pēc stādu skaita, 3/ pēc izejmaterialiem, 4/ gatavu ražojumu aplikšana 5/ monopola veidā. Pirmais aplikšanas veids ir visvienkāršākais, bet arī visnepietiekošākais, jo nevar noteikt ne ražas daudzumu, ne kvalitāti. Otris veids arī nav labs, jo tapāt nevar ievērot kvalitāti, stādu lielumu, lapu daudzumu, šis veids pastāv Francijā, ļoti apgrūtina tabakas kultūru un saistīts ar lielām formalitātēm. Trešais veids tapāt ir nepietiekošs, jo nem vērā vienīgi tabakas svaru, kapitāls jaiegulda uz ilgāku laiku. Ceturtais veids ir vislabākais. Te apliek pēc veida un kvalitātes: cigaretes, papirosi, cigari tabaka..... Aplikšanu izdara pēc fakturām, kuras ražotāji izsniedz akcizes valdei, vai apliekot ar bandomli iepakojumu. Pēdējo lieto visbiežāki. Pate tabakas audzēšana parasti atrodās zem visstingrākās valsts organu kontroles. Tā tas ir visās valstīs, izņemot U.S.A. un Latviju. Ja daudz sīku plantatoru, tad šāda kontrole valstij var izmaksāt ārkārtīgi daudz. Beidzot vēl jamin tabakas monopolu, pie kura tabakas apstrādašana un pārdošana pāriet valsts rokās. Valsts izdod koncesijas tirgotājiem, kuri tad tabaku pārdo par noteiktām cenām. Tabaku audzēt principā var katrs. Tabakas monopols ir visienesīgākais aplikšanas veids un tomēr šis monopols pastāv tikai 10 valstīs. Šādu izturēšanos parasti izskaidro ar to, ka: 1/ parasti valda liela antipātija vispār pret monopoliem, kas iznīcina privātu iniciatīvu, 2/ privātas iniciatīvas atbalstīšanas dēļ, sevišķi ja šie uzņēmumi nodarbojas ar tabakas izstrādājumu eksportu 3/ monopola ieviešanas gadījumā tabakas fabrikantiem vajadzētu samaksāt lielas zumas. Vēl pastāv 6 aplikšanas veids - monopola muitas sistēma: tabaku pie ieviešanas augsti apliek un tālākā ražošana ir brīva. Muita uzliet pēc svāra un labuma.

§ 66. I E N Ā K U M I N O T A B A K A S R A Ž O J U M I E M .

No sīktirdzniecības cenām valstis saņēma		sekošu % 1907 g. :
Austrijā 65 %	Itālijā 79 %	Lielbritānijā 59 %
Francijā 82 %	Krievijā 35 %	Spanijā 70 5
U.S.A.	22,5 %	
Vācijā	13,8 %	

Šis procents ir atkarīgs no aplikšanas veida: kur šis procents ir augsts, tur pastāv tabakas monopols.

Tabaka panes ļoti augstu nodokli, jo viņš krīt uz pilsoņu brīvo ienākumu. Tadēļ viņu var paaugstināt līdz pēdējai iespējamībai, t.i.

kamēr patēriņš sāk samazināties.

Uz degunu dažādās valstīs pirms kara ienēma sekošas zumas :

Anglijā	6,43 z.Mrk	Krievijā	0,95 z.M.
Austrijā	4,95 z.Mrk.	Latvijā	2,7 " (1922 g.)
Francijā	7,68 "	Spanijā	6,16 "
Italiijā	4,37 "	U.S.A.	3,87 "

Vācijā 1,37 z.M.

Attiecībā uz Latviju nav ierēķināts muitas nodoklis .Bet arī ja tas būtu , tad tomēr ,salīdzinot ar Franciju ,šis skaitlis varētu būt lielāks.Akcize uz tabakas precēm un surogātiem 1925/1926 g. deva Ls.10.000.000 .--

§ 67. TABAKAS MONOPOLS .

Tabakas monopols pastāv Francijā ,Austrijā ,Ungarijā,Italiijā ,Rumanijā ,Serbijā ,kur monopolu izmanto pate valsts ; Spanijā,Portugalē ,kur tas iznomāts privātam sabiedr. ar valsts iejaukšanos .Japānas tabakas monopolu ieveda 1896 g. ,bet Austrijā jau 1670 g.,valsts rokās pārņemts 1784 g. Tabaku tur var ražot tikai ar valsts atļauju un visa raža jāpārdod valstij, kura apstrādā savās fabrikās .Importēt var tikai ar valdības atļauju , un pārdošanu nodod koncesionātiem tirgotājiem. 1912 g. ienēma bruto 318 milj. kronas ,netto 208 milj.kr. Ungarijā monopolu ieveda 1850 g. pie mīkstākiem ražošanas un tirgošanas izdevumiem . 1912 g. ienākums bija 185 milj.kr. Francija tabakas monopolu ieveda 1684 g.,revolucijas laikā to atcēla un atkal ieveda 1810 g.,uz tiem pašiem pamatiem,ka Austrijā . Bet valdība garantē, ka monopola noliktavas visu ražu noņems . Francijas tabakas monopols atšķiras no Austrijas monopola ar to,ka Francijā paredzētas vairākas tabakas šķiras. Cenas augstākas,ka Austrijā ,pārdošana nodota koncesionātiem tirgotājiem. 1908 g. brutto ienākums 372 milj. fr. netto 312 milj.fr. jeb ražošanas izdevumi iztaisa 16 % (Austrijā 34 %) .1912 g. netto ienāk. - 534 milj.fr.,kas iztaisa 11% no visiem valsts ienākumiem .

Italiijā monopolu ieveda 1869 g. Pirmā laikā to iznomāja privātiem uzņēmājiem (1869-1883) . 1906 g. tabakas monopols tur deva 183 milj.līras netto ,jeb 235 milj. līras brutto.Savā laikā tabakas monopols pastāvēja arī Prusijā .Tur,tapat ,kā Italiijā ,to iznomāja .Monopola muitas sistema pastāv Zviedrijā ,Norvegijā,Dānijā ,Šveicē un Holandē . Ražošana iekšzomēm tur aizliegta un nodokli ņem muitas veidā. Tāds nodoklis pirms kara bij Anglijā, kara laikā tur ieveda vēl akcizi.1918 g. ienākums no tabakas Anglijā bija 40 milj.

§ 61. FABRIKĀTU UN TABAKAS STĀDU NODOKLIS .

Fabrikātu nodoklis pastāv U.S.A.,Krievijā un tagadējā S.S.S.R. un kopš 1919 g. arī Vācijā .Pirms tam Vācijā ņēma nodokli no izejvielām(1879), bet vēl agrāki - no apstādītas zemes platības . Fabrikātu nodokli parasti piemēro izstrādājumu kvalitātei .Zemēs, kur pastāv fabrikātu nodoklis,tabakas ražošana ir gandrīz brīva ,Anglijā nav nekādu ierobežojumu .Bez minētā nodokļa ražotāji un tirgotāji maksās vēl patentes nodokli.Samērā zemās aplikšanas dēļ ienākumi no tabakas Krievijā nebija lieli 1912 g. - 66 milj.rub., U.S.A. - \$ 68 milj., Vācijā 1920 g. brutto ienākums bija 80 milj.marku.No- doklis tur iztaisa 30 % no pārdošanas cenas .

Tabakas stāda nodoklis agrāki bija Beļģijā (līdz 1886 g.),kad ieveda izejvielu nodokli,15 fr. no 100 kg. Francijā šis nodoklis pastāv vēl tagad.

§ 69. TABAKAS APLIKŠANA LATVIJĀ

Latvijā tabakas aplikšanaipastāv divi nodokļi: muitas nodoklis un fabrikātu nodoklis.Muitas nodoklis neapstrādātai tabakai ir 9 fr./kg.; grieztai 20 fr./kg.cigāru un papirosu tabakai 24 fr./kg. Bez tam tabakas fabrikātiem un tirgotājiem ir vajadzīga patente .Akcizes nodoklis ražotājiem

ir samērā ar tabakas šķiru, tabaku, papirosi un cigaretes iedalīti 3 šķirās, bet cigari - 2 šķirās. Pirmās šķiras ražojumiem pārdošanas cena ir brīva, bet pārējām ir noteikta augstākā pārdošanas cena. Latvijā tabaku ražo bet viņas kvalitāte ir zema, un nodoklis ir daudz zemāks, kā ārzemju tabakai. Iekšzemes tabaka iedalīta 2 šķirās, papirosi 1 šķirā.

Iekšzemes I šķiras tabaka aplikta ar 60 snt./kg., bet ārzemes 5 fr./kg. Vietējās tabakas papirosi aplikti ar 120 snt. par 1000 gab., ja tie satur 550 gr. tabakas, turpretim ārzemes tabakas 3 šķiras papirosi aplikti ar 2 fr.40 sant. par 1000. No ārzemēm ievesti papirosi, cigari, tabaka ir aplikti ar visai augstu akcizi.

Vietējo tabaku var apstrādāt tikai atsevišķās fabrikās, jeb atsevišķās nodaļās. Tabaku pārstrādāšanai var nodot tikai ar policijas, jeb pašvaldības iestāžu pavadrakstu. Tabakas audzēšana ir pilnīgi brīva. Pēc musu statistikas nodokli iztaisa 40 - 48 % no pārdošanas cenas.

Ja jautājam, kāpēc Latvijā nav ievests tabakas monopols, tad te varētu būt tikai viens iebildums - valdībai nav līdzekļu monopola izveidošanai, kuŗa saistīta ar lielām atlīdzības zūmām pastāvošām fabrikām. Bet citādi tabakas monopols nestu valstij lielu svētību, jo mūsu ražojumu ir tiešām labi.

IX, N O D A Ļ A

CUKURS, TĒJA, RAUGS, SĒRKOCINI, PAPIROSU ČAULĪTĪS, NAFTAS RAŽOJUMI & SPĒĻU KĀRTIS

§ 70 CUKURA APLIKŠANA.

Runa var būt tikai par iekšzemē ražotā cukura aplikšanu, jo importa cukuru aplik ar muitu. Cukuru aplik visās valstīs, kur to ražo, neskatoties uz to, ka cukurs ir ļoti svarīga pārtikas viela. Cukura patēriņš pieaug ar pilsoņu ienākumu pāaugumu. Turīgās aprindās cukuru patērē daudz. Tadēļ cukuru aplik. Cukuru aplik pēc 1/ izejvielām 2/ darba rīkiem, 3/ pusfabrikātiem 4/ gataviem produktiem.

Materiala nodokli ņem no apstrādājamo materialu masas, kad to sāk apstrādāt. Tas ir ļoti ērti un praktiski, jo fabrikantu turpmākā rīcība fabrikātū pārstrādāšanā nav saistīta ar valdības uzraudzību. Šāds aplikšanas veids savā laikā veicināja cukurbiešu audzēšanu un tehnikas attīstību. Katris centās izmantot pilnīgāki jēlvielas. Šādas aplikšanas trūkumi - nevar vienādi aplikēt visus fabrikantus, jo no vienāda biešu daudzuma var dabūt dažādu cukura daudzumu, atkarībā no pārstrādāšanas, jeb arī no biešu īpatnējām īpašībām. Sevišķas grūtības rodas pie akcizes atmaksas eksporta gadījumā, jo nevar zināt, cik kurš fabrikants iegūvis cukura no kāda noteikta biešu daudzuma. Cukura premijas ir spēlējušas ievērojamu lomu. Otrais aplikšanas veids ir vēl nepilnīgāks, jo pie dažādas tehnikas gala produktu daudzums var būt visai dažāds. Trešais aplikšanas veids - pēc biešu sulas - arī nepilnīgs, sevišķi ja lieto nepilnīgas ierīces cukura satura noteikšanai. Gatava produkta aplikšana ir vislabākā. Aplik fabrikā, jeb kad tas nāk tirgū. Te nevar būt arī pārpratumu ar eksportpremiām, jo katram var atmaksāt tik, cik tam pienākās. Nodokli ņem tūvu pie pārdošanas, resp. patērēšanas momenta, kadēļ nav jāiegulda kapitāli uz ilgu laiku. Pašā aplikšanā nerodas tehniskas grūtības un arī fabrikas daudz neapgrūtina. Jaunākos laikos pastāv gandrīz vienīgi šis aplikšanas veids, bet pāreja no pirmiem trim visur bijuse ļoti gausa, jo rūpniecība bija pieskaņojusēs pirmiem aplikšanas veidiem. Pate pāreja radija krašas maiņas rūpniecībā un lauksaimniecībā, sevišķi sīkos uzņēmumos, kuŗi baudīja dažādus atvieglojumus. Bez jau minētām paslēptām eksportpremiām pastāv vēl atklātas eksportpremiņas. Cukurrūpniecība saistīta ar lauksaimniecību, tadēļ fisks veicina pirmo, lai pabalstītu pēdējo. Pagājušā gada sākumā ražoja cukuru eksportam Vācija, Francija, Holande. Francijā nācā priekšā, kā eksportpremiņas pārsniedza samaksāto akcizi. Ārzemēs cukuru pārdeva lētāki, kadēļ pašā zemē cukura cenas bija augstas, lai segtu zaudējumus. Krievijā cukurs maksāja 11-12 kap. mārciņā, bet Londonā to pašu cukuru pirka par 4-5 kap. Bet eksportu vajadzēja veicināt lai 1/ stabilizētu tordzn. bilanci 2/ pabalstītu lauksaimniecību. Šāds stāvoklis radīja sajukumu, jo dažādu valsu savstarpējā konkurence nepazīna robežu.

Tagad redzam ko citu .Pēdejo gadu labai cukura ražān un jaunu cukura fabriku būvei Anglijā sekoja cenu krišanan un New-Yorkas ostā lielus cukura krājumus izgāza jūrā ,lai paceltu cenas. (1925 g.) 1902 g. noslēdza konvenciju ,pēc kuras bija aizliegts izsniegtcukura premijas ,uzlikt augstāku ievadmitu par 6 fr./100 kg. plus akcize .Pret valstīm, kuras turpināja cukurpremiu izsniegšanu ,vienojās piemērot sevišku ievadmitu . Seviška komisija sekoja konvencijas izpildīšanai .Arī Kreivija piedalījās konvencijā ,bet izkaulēja sev dažas privileģijas .Pēc konvencijas dažām valstīm nācās ierobežot cukur- rūpniecību un pāriet uz gatavu produktu aplikšanu .

No Latvijas bietēm izgatavotu cukuru jau esam garšojuši, Apgalvo, ka mūsu bietes esot bagātākas ar cukura saturu ,ka .....Vācijas. Cukura ražošanu Jelgavas Cukura fabrika iesāks 1926 g. rudenī .

§ 71. TĒJAS NODOKLIS .

Tējas nodoklis Latvijā pastāv no 1919 g. Senāk Krievijā tēju arī aplika . Pēc mūsu noteikumiem tēju var pārdot tikai slēgtā iesaiņojumā . Pārdošanā tēja medaļas : Kīnas , Ceilonas ,Krievijas. Nodoklis ir 40 plus 100 snt./kg. un noteikta augstākā pārdošanas cena,izņemot augstāko šķiru . Bez akcizes vēl ņem muitas nodokli 2 - 2,5 fr./kg. - 1921/1922 g.no tējas ieņēma akcīzi , 3,5 milj.rub.; 1922/1923 g. - 6 milj. rub.; 1925/1926 - Ls.210.000.-- Citās zemēs tēju tapat aplik .

§ 72. RAUGA NODOKLIS .

Šo Latvijā ievada 1920 g. Var pārdot slēgtos iesaiņojumos,apliekot ar banderoli.Importa raugu aplik ar dubultuakcīzi ,jo Latvija ražo eksportam. Bez akcizes pastāv muitas nodoklis.1922/1923 g.rauga akcize deva 9 milj.rub. ; 1925/1926 g. - Ls.400.000.--

§ 73. SĒRKOCIŅU NODOKLIS .

Šo nodokli Latvijā ievada 1919 g..Pārdot var tikai slēgtos iesaiņojumos ,kuri aplikti ar banderoli.Ražošana ierobežota ar to,ka noteikts ražošanas minimums,lei neapgrūtinātu ražošanas kontroli. No ārzemēm ievestos sērkokocinus aplik dubulti. 1921/1922 g. ienākums bija 8,7 milj.rub.; 1922/1923 g. - 15 milj.rub.; 1925/1926 g. - Ls.700.000.-- Krievijā šo nodokli ievada 1848 g., bet 1859 g. atcēla un atkal ievada 1888 g. Francijā tas pastāv no 1871 g. No sākuma ņēma akcīzi, bet vēlāku ievada monopolu(1872),iznomājot akciju sabiedrībām , bet no 1890 g. tas atrodas valsts rokās . 1913 g.netto ienākums bija 13 milj.fr.,brutto 43 milj.fr.; Itālijā to ievada saimniecisku iemeslu dēļ, jo fabrikanti bija sacēlušī augstas ceļas. Monopols tur pastāv ka starpniecības monopols un ražojamo kvantumu sadala starp ražotājiem. 1909 g. monopolu ievada arī Vācija, un ne tikai uz sērkokociņiem ,bet visiem aizdedzināšanas priekšmetiem(arī šķiltavām un taml.)

Latvijā par šķiltavām nekādi nodokli nav jamaksā .Anglijā un Austrijā sērkokociņu nodokli nepazīna,to ievada tikai kara laikā (Anglijā 1916 g, Austrijā 1915 g.) Pie kam nodoklis attiecas uz visiem apgaismošanas ķermeņiem - elektriskām kabatas lampiņām , šķiltavām u.t.t.

§ 74. ČAULIŠU UN SMĒKEJAMĀ PAPIĀRA NODOKLIS .

Kopš 1919 g. čaulišu pārdošanas un aplikšanas kārtība ir tāda pat,kā sērkokociņiem . Ražošanas atļaujas izsniedz nosakot ražošanas minimumu. No ārzemēm ievestas čaulītes aplik 4-kārtīgi . 1921/1922 g. akcīze no šiem priekšmetiem deva 3,3 milj. rub.; 1922/1923 g. - 10 milj.rub. 1925/1926 g. - Ls.265.000.-- .Kas zīmējas uz ša nodokļa lietderību ,tad jāsaprot ,ka motīvi te ir tie paši,kas attiecībā uz tabaku.Turpretim,kas attiecas uz sērkokociņu nodokli,tad jāsaubas par nodokļa vajadzību,jo viņš aizskar visplašākās tautas masas. Bet no otras puses - ja attaisnojama sāls,silķu un citu līdzīgu priekšmetu aplikšanu, tad tas attaisnojams arī attiecībā uz sērkokociņiem .

§ 75. NAFTAS RAŽOJUMU APLIKŠANA .

Šis nodoklis ir neracionēls un aplikšana iznāk ļoti nevietā. Te pieder deg-un smērvielas .Seviški degvielas (petroleju)ļoti daudz lieto laucinieki un pilsētas nabadzīgākās iedzīvotāju šķiras,kuras dzīvo pilsētu nāmalēs .Turpretim elektrība un gāze,ko,lieto bagatnieki,no nodokļiem brīvi.

Italijā ir aplikta elektrība un gāze, bet petroleja ne .Gaisma ir vajadzīga visiem ,tapēc zināms nodoklis būtu attaisnojams ,ja būtu aplikti visi apgaismošanas līdzekļi . Smērvielu aplikšana gulstas uz rūpniecību ,Daudz ērtaki būtu aplikti stingrāki rūpniecības ražojumus ,neka smērvielas ,jo šās pēdējās var aplikti pie ievēšanas ,jeb arī fabrikās, kur viņasizgatavo.

Šo nodokli ievēda 1919 g. Likmes vairakreizes grozītas. Tagad akcize petrolejai 3,75 snt./kg., smērēļļām 15 snt./kg..Bez tam vēl muiža - 2 - 40 snt./kg.;uz petroleju muiža ir 6 snt./kg. Ņemot petrolejas pārdošanas cenu ,nodokli iztāisa 41 % Akcize uz apgaismošanas produktiem 1922/1923 - 30 milj. rub.,1925/1926 g. iztāisīja Ls.600000,bet uz smērēļļām - Ls. 875000 un patentnodoklis no naftas produktu pārstrādašanas fabrikām un noliktavām Ls.3500.-

Krievijā naftas nodokli ievēda 1887 g. Pēdeajā laikā nodoklis bija 1,5 kap./mārc. Iznāk,ka mūsu akcize norakstīta no Krievijas.Mineraleļļu nodokli Austrijā ievēda 1882 g. ,noliekot 13 kronas /100 kg.Italijā viņu ievēda 1915 g.,neattiecinot uz petroleju. Bet nodoklis pastāv uz gāzi un elektrību. Pirms kara uz šiem pēdējiem deva 15. milj. liras.

§ 76. S P E Ļ U K A R T I S .

Latvijā viņas aplika 1920 g.,bet vēlāku nodeva sarkanam krustam monopola veidā .Šāds nodoklis pastāv Vācijā u.c. Italijā to ievēda 1916 g. ka monopolu, bet ražošanu izdeva privātiem uzņēmumiem,tapat arī izplātīšanu.

IV. N O D A L Ī J U M S .

A P G R O Z I J U M A N O D O K Ļ I
(Umsatzsteuer).

X. N O D A Ļ A .

§ 77. A P G R O Z I J U M A N O D O K L I S L A T V I J Ā .

Šā nodalījuma nodokļi arī pieder pie netiešiem nodokļiem ; starpības gandrīz nekādas nav. Ja ar šādiem nodokļiem aplikti pirmās vajadzības preces, viņi ļoti smagi sajūtami , ja luksus lietas - tas nodokļu sistemā var atstāt. Viņu galvenām kārtām ievēda kara laikā ,bet ja kur viņi bija jau agrāki,tad ne finansiēlu apstākļu dēļ ,bet lai ierobežotu piem. universaltirgotavas un veicinātu sīktirdzniecību(Francijā, Vācijā) . Latvijā šādu nodokli ievēda 1921 g. 21.I ar Ministru kab.rīkojumu,ka traktieru ,kafejnīcu ,viesnīcu un konditoreju apgrozījuma nod. 10 % apmērā ,ja viņi ietilpa pirmo divu kategoriju uzņēmumos un visi traktieri kuri tirgojas ar reibinosiem dzērieniem . Ta paša gada augustā nodokli pārstrādāja ,novērsa dažas nesaskaņas ,pirmās šķiras traktieriem šo nodokli paaugstināja uz 15 % .Ievēda kārtību ,ka nodoklis jāiekasē uz vietas no patērētājiem ,izsniedzot arī kvīti. Bet šāda kārtība izrādījās nelietojama ,jo rets patērētājs pēc trešiem gaiļiem saprot par ko nodoklis jāmaksā . 1922 g.26.X rīkojumu grozīja tādejādi,ka nodoklis jāmaksā I šķiras traktieriem ,konditorejām ,kafejnīcām ar verjetē priekšnesumiem ,dejas grīdām ,viesnīcām un mebelētām istabām ,ja īre par dienu un istaba pārsniedz Ls. 5.-- Pret šo nodokli no principiēlā viedokļa nav ko iebilst ,varbūt izņemot mēbelētās istabas ,kur nodoklis var krist uz mazturīgām personām,kuras iebraucot Rīgā ir spiestas pieņemt mēbelētu istabu viesmīlību .Nodokli ievēdot 1921 g. viņu domāja plašāku aplikti tirdzniecību ar luksus lietām .Bet tas nav. Tapēc jautā - kapēc nodokli jāmaksā krogu un šantanu apmeklētājiem,ja brilljantū nēsātāji ir brīvi . Nodoklis radies grūtos laikos ,normalos apstākļos viņiem nebūtu vieta ; ja kontrole ir sarežģīta ,ta maksā daudz,bet nepareiza aplikšana demoralizē sabiedrību .

1921/1922 g. nodoklis deva 30 milj.rub. ; 1925/1926 g. - Ls. 350000 .

§ 78. APGROZIJUMA NODOKLIS CITĀS VALSTĪS .

Vācijā preču apgrozījuma nodokli ievēda 1926 g. 10 % apmērā no iekšzemes preču apgrozījuma .1918 g. nodokli revidēja un 1919 g. viņu stipri paplašināja attiecinot arī uz brīvām profesijām. 1919 g. likumā nodoklis ir 0,5 % no apliekamā maksājuma .Šis apgrozījuma nodoklis Vācijā ir saistīts ar atsevišķiem nodokļiem : luksus nodokli, sludinājumu nodokli, viesnīcu nodokli. Luksus priekšmetu tirdzn.nodoklis ir 15 % , sludin.nod. 10 % , laikrakstiem tas ir zemāks .Viesnīcām un mēbelētām istabām 10 % .

Francijā to ievēda 1916 g. apliekot ar 1/2 % nodokli katru maksājumu par precēm ,ja tas pārsniedz 150 fr. Par kvīti jamaksā sevišķs nodoklis.Luksus priekšmetu tirdzn.apgroz. aplikti ar 10 % .

Itālijā apgrozījuma nodokli ievēda 1917 g.apliekot dažādus dārgmetālus un ražojumus 3 - 15 % no ražoj cenās .

Dānijā 1917 g. ievēda luksus nodokli uz luksus priekšmetiem, kuru cena pārsniedz 300 kronas.

U.S.A. to ievēda 1919 g. 3 % - 10 % no pārdošanas cenas ,bet nebija paskaidrots,kas ir luksus priekšmets.Vēlaku likumu grozīja nosakot 10 % no pārdošanas cenas,ja viņa pārsniedz zināmu minimumu : ceļa somu līdz 50 dol. neaplika ,tapat neaplika lampas un lukturus līdz 25 dol.,tepiķus un vilnas segas līdz 5 dol. u.t.t.

Jadomā ,ka ar laiku ,maz pamazam šo nodokli atkal atcels,jo viņi stipri apgrūtina tirdzniecību un arī kontrole izmaksā ļoti daudz.

Ārzemēs šis nodoklis ir ieturēts zināmā sistemā .Mums tādas nav, un likumdevēju iestādes to jau 1921 g. gribēja atcelt.Tomēr jāsaka - kamēr aplik sālī,silķes u.c. līdzīgus priekšmetus,tikmēr nav iemesla šo atcelt.

V. N O D A L I J U M S .

A P G R O Z Ī B A S N O D O K Ļ I

(Verkehrsteuer)

XI. N O D A Ļ A .

§ 79. V i s p ā r ē j a s z i ņ a s .

Apgrozības nodokļu sistemā pastāv kā papildu nodokļi. Viņu pastāvēšanu motivē ar to,ka ar tiešiem realiem nodokļiem nevar aplik visus pilsoņu ienākumus .Tas izskaidrojams tādejādi ,ka konzekventu nodokļu zistemu var izstrādāt tikai teoretiski ,praktiski tas atduras uz dzīves pretīšķībām ,stāv ciešā sakarībā ar sabiedriskiem spēkiem un viņu samēru : pārsvarā esošās politiskās partijas cenšās novelt nodokļus uz saviem pretiniekiem .Tapēc pastāv apgrozības nodokļi ,lai aizpildītu tos robus,kuŗi radušies realo un netiešo nodokļu zistemā .

Apskatīsim atsevišķus apgrozības nodokļus .

§ 80 . NĻAUSTĀNU ĪPAŠUMU NODOKLIS .

Šo nodokli ņem pie mantas pārejas citās rokās .Krievijā viņu sauca par " krepostnaja pošlina " 4 % no pirkšanas-pārdošanas līgumā uzrādītās zumas. Latvijā viņu pieņēma 1919 g. 5 % apmērā ,1921 g. nodokli pārstrādāja .Nodoklis diezgan augsts ,tadēļ ceļas jautājums,vai viņš attaisno savus motivus.Ja realie nodokļi nebūtu augsti,tad runātu citādi .Agrāk nekustamam īpašumam nodoklis bija 6 % ,tagad 40 % no ienākuma .Katrā ziņā pārrunājamais nodoklis ir reformējams. Pie pārdošanas nodoklis krīt uz pārdevēju, tadēļ samazinājas īpašuma vērtība . 1922 g.janv. izdeva vēl papildu apgrozības nodokli 1 % apmērā .Nav saprotams,kapēc viņš ievests. Nekustami īpašumi,kas pāriet uz agrarās ref. lik. pamata ,ir brīvi no ša nodokļa .Tagad samazināts arī vecais nodoklis .1925/1926 g.tas deva Ls.900000.--

§ 81. OBLIGACIJU NODOKLIS.-

Ja nekustamu īpašumu grib apgrūtināt ar obligacijām, jamaksā nodoklis 2 % apmērās no viņu zumas.

Krievijā šo nodokli ievada Kerenska laikā. Latvijā 1919 g. janvarī 5 % apmēros, bet ta paša gada 9 sept. Tautas Padome samazināja uz 2 %. Šis nodoklis 1921/1922 g. deva 600000 rub. 1923/23 g. - 1,5 milj.r. 1925/1926 - Ls. 50000. Šis nodoklis savu reālo pamatu ir zaudejis. Lai piespiestu šo nodokli samaksāt naudas devēju, ne ņemēju, tad Vācijā paredzēts, ka ja pierāda nodokļa pārceļšanu, darījumu atzīst par nepareizu. Mums tas nav paredzēts, bet to arī ir grūti kontrolēt.

§ 82. NEKUSTAMU ĪPAŠUMU VĒRTĪBAS PIEAUGUMA NODOKLIS.

Mēs dzirdējam teoriju par vienīgo zemes nodokli. Praktiski tas nekur nav panākts. Henri DŽORDŽS pastrīpo zemes rentes nozīmi. Zemes cena pieaug pēc īpašnieka pūliņiem. No šī vienīgā zemes nodokļa ir izaudzis vērtības pieauguma nodoklis. Tas ir nodoklis uz tādu vērtību, kur zemes īpašnieks nekādas pūles vērtības pieaugšanai nav pielicis, bet tas noticis aiz citiem iemesliem, pilsētu pieauguma, satiksmes ceļu izbūves. Ja valsts, vai pašvaldība izbūvē šādus vērtību pieauguma veicinošus faktorus, tad viņai arī piekrīt kāda daļa no vērtības pieauguma. Šis nodoklis ievests jau XIX g. s. otrā pusē Vācijā, Amerikā u.c. Nodokli var ņemt pēc vērtības pārmaiņām, arī pašvaldība. Otrs moments - kad īpašums pāriet citās rokās. Tā tas ir Latvijā. Nekustamu īpašumu vērtības pieauguma nodoklis mums ievests 1918 g. 19. XII. Šis lik. (Min. kab. rīk.) paredz 10-15 % apmēros no vērtības pieauguma. Ja mantas pāreja notikuse vairāk ka 5 gadus atpakaļ, tad vērtības pieauguma aprēķināšanai jāiziet no tās vērtības, kāda bija īpašumam 5 gadus atpakaļ. Novērtē aprīņa priekšnieks ar pilsētas valdi, pieaicinot lietpratējus. Nodokli aprēķina Tieslietu un Finanšu Ministrijas. Pusi no nodokļa paņem valsts, pusi - pašvaldība. Tādu pat kārtību redz V.L. pā; U.S.A. visu nodokli patur pašvaldība. 1919 g. šo rīkojumu pārvērtā par likumu, likmes atstāja tās pašas. Ja īpašuma pāreja notikuse pirms 1914 g. 1 aug., tad vērtības pieaugums aprēķinājams samērā ar mantas vērtību 1914 g. 1919 g. 9. IX likumā bija ievests sīks nodokļa apmēra apraksts.

Vērtību pieaugums līdz 1000 rub. atsvabināts no nodokļa; pieaugums no 1001-10000 rub. aplikts ar 10 %; no 10001-20000 rub. - 15 % u.t.t. Ja vērtības pieaugums pārsniedz 100000 rub. - 50 %. Šis nodoklis neattiecas uz mantu, kas pārgājuse mantošanas, vai likumīgas pirkšanas ceļā. Par pamatu nodokļa aprēķināšanai ņēma īpašuma vērtību 1914 g. Nodokli aprēķināja no strapības starp pirkšanas cenu un 1914 g. vērtību. Ja īpašuma vērtība bija 1914 g. 300000 rub., tad Latv. rub. tas iztaisa 200000. Ja nu šo īpašumu pārdod par 500000 Latv. rub., tad vērtības pieaugums ir 300000 rub., no kā ņemams nodoklis 50 % apmēros. Pareizi tas nav - vērtība patiesībā ir mazinājusēs, ko redzam, ja attiecīgos posteņus pārveršam zeltā. 1922 g. 5. I. Ministru kab. not. šo likumu grozīja. Vērtības pieaugums ietilpināts noteikumos par nekustamu īpašumu atsavināšanu un apgrūtināšanu. Nodokli ņēma mantošanas, likumīgas atpiršanas, mantojumu nokārtošanas, ekspropriācijas gadījumos, uz agrarās ref. lik. pamata u.d.c. Svarīgākais te tas, ka īpašumu vērtība nosakama zeltā pēc teoretiskas paritātes. Uzlabojumus, ko izdarījuši īpašnieki, var atvilkt. Ja vērtības pieaugums ir līdz 5 %, tad nodoklis ir 5 % no vērtības pieauguma, ja pieaugums 5-10 % - 7 %, bet ja pieaugums pārsniedz 90 %, nodoklis ir 25 %. Pusi no nodokļa saņem valsts, pusi pašvaldība. 1921/1922 g. nodoklis deva 23,5 milj. rub., 1922/1923 g. - 20 milj. r., 1926/1927 - Ls. 150000. No finansiēla viedokļa šis nodoklis daudz nedod, bet tomēr šim nodoklim ir savs attaisnojums. Kara laikā jaunie bagatnieki, paredzēdami naudas kursa krišanu un izlietojot namu īpašnieku spaidīgos apstākļus, pirka Rīgā namus, no kuriem daudzi pārgāja žīdu rebinieku rokās. Tadēļ valdība aizliedza pārdot namus, lauku nekustāmus īpašumus, mežus bez valdības piekrišanas, un uzlika šo nodokli, lai arī valsts kasei kas atlektu. Te redzami nacionāli motīvi. Arī muižnieki paredzēdami agraro reformu, centās atsavināt savus īpašumus.

§ 83§ NODOKLIS NO NAUDAS MAINAS OPERACIJĀM .

Šo nodokli ieveda ^{ar} Min.kāb. rīk. 1920 i.X. Viņu maksāja biržas makleri, naudas maiņas kantori, kredītiestādes 1% apmērā no operāciju zūmas. 1921 g. 2.III.Satv.Sap. bankām un kredītiestādēm nodokli samazināja uz 1/4%, banku un maiņu kantoriem 1%, biržām 1/4%. Šis nodoklis deva 1921/22 g. - 1.350.000 rub.; 1922/1923 g. - 1 milj.rub.; 1926/1927 g. - Ls.100.

Šāds nodoklis pastāv arī ārzemēs, bet savu laiku tas ir pārdzīvojis, jo ka redzam finans.ziņā viņš neko nedod. Šo nodokli ieveda tad, kad naudu bankas neglabāja. Bija 5% kapitāla nod., naudu apgrozīja maiņas kantoros un kapitāla % nod. neienāca. Latvijas naudu pārvērtā arzemju valūtā un noguldijā zeifos. Tapēc, lai tiktu klāt kapitāliem, ieveda šo nodokli. Kontrolēt viņu ir grūti. Tagad apstākļi grozījušies, nauda ieplūst bankās un var ņemt kapit. % nodokli. Tapēc pamata šim nodoklim vairs nav.

§ 84. MANTOJUMU UN DĀVINĀJUMU NODOKLIS.

Mantojuma nodokli ņem no mantas, tai pārejot citā īpašumā pēc mantojuma devēja nāves. Nodokļa objekts ir mantojuma masa cik tālu tā sastāv no aktīva. Nodokļa maksātāji ir tiesas atzītie likumīgie mantinieki. Šis nodoklis ir apgrozības nodoklis, pēc iespaida tas ir mantas nodoklis. Pie moderniem mantas nodokļiem ievēro: progresiju, deklarācijas, eksistences minimumu. Ņem vērā arī mantinieka radniecības attiecības ar mirušo: tūvakos radniekus apliek zemāki.

Dāvinājumu nodokli ir uzbūvēti uz tiem pašiem principiem. Tas ir nepieciešams, jo citādi mantu var pirms nāves atdāvēt un tā apiet mantojuma nodokli.

Vispār ap šo nodokli norisinājušies daudzi teoretiski strīdi. Pretinieki apgalvo, kā valstij neesot nekādas tiesības iejaukties mantošanas lietās, kuŗas piederot vienīgi ģimenei, kuŗas pastāvēšana esot vecāka par valsti. Mantotā manta neesot jauna, mainoties tikai īpašnieks nāves dēļ. Apliekot tādu mantu, samazinot to personu ražošanas spējas, kuŗām mantojums pienākoties. Attiecībā uz tūvakiem ģimenes locekļiem - manta esot ģimenes kopīpašums ģimenes galvas pārvaldīšanā un miršanas gadījumā notiekot tikai formēla mantas pāreja. Mantojums tikai nodrošinot pakalpalicēju eksistenci, kuŗi jau pirms ģimenes ~~xxxx~~ galvas nāves esot bijuši atstātās mantas faktiski līdzīpašnieki. Ta tad ar ģimenes galvas nāvi pakalpalicēji tikai zaudējot, jo nevarot vairs dalīties ar to peļņu, kuŗu guvis ģimenes galva. Šis nodoklis esot kaitīgs arī tautsaimnieciskā ziņā, jo sadrupinot mantas pamatus un ražošanas spējas.

Nodokļa aizstāvji arī izstrādājuši vairākas teorijas. Blakus privatām personām, arī valstij piekrītot zināmas mantošanas tiesības, jo bez valsts organizācijas manta neesot ne iegūstama, ne paturama: valsts mantu aizsargājot, dodot satiksmes līdzekļus u.t.t. Tadēļ pēc mantas turētāja nāves valstij arī pienākoties zināma daļa. Šī teorija radusēs Anglijā, bet cik viņa pareiza, to lai pēta civiltiesības. Citi teoretiski apgalvo, ka valsts apsargājot pilsoņu mantu. To darot arī pēc nāves: tiesa aprakstot atstāto mantu un nododot tikai tām personām, kuŗas varot pierādīt savas tiesības. Te nodokļa pamats zūd. Var būt rūna gan par nodevu principu, par atlīdzību sniegto pakalpojumu robežās, bet ne vairāk! Dažās valstīs šis nodoklis arī ir visai zems. ZOCIALPOLITISKĀS teorijas piekritēji prasa mantojumu progresīvu aplikšanu, lai aizkavētu lielākas mantas sakrāšanos pilsoņu rokās, lai izlīdzinātu mantas starp pilsoņiem. Tadēļ augstu progresīvu nodokli. Teoretiski tas iespējams, un ejot pa šo ceļu, liekās, kā bagātu pilsoņu beidzot vairs nebūtu. Šī teorija uzstāda arī mantas maksimumu, pārejot mantinieku rokās. Esot labi, ka bērni nesāņemot lielu mantu - tie pierodot pie darba. Šās teorijas praktiskās sekas redzējām Krievijā, kur 1918 g. mantojumus nacionalizēja, mantot varēja ne vairāk par 10.000 rub. Tagad redzam, ka Krievijā sakrājusās lielas bagātības arī vienās rokās. Tasrāda, kā šo teorija konsekvēnti dzīvē izvēts nevar.

Visumā nevar ne vienai no šīm teorijām piekrist, pēdējā pat radikāli apdraud ierasto sabiedrisko dzīvi. Mantojuma nodoklis tomēr ir nepieciešams, jo to personu saimnieciskās spējas pieaug, kuŗas saņem mantojumu. Zināms pamats varbūt ir iebildumam pret šo nodokli šaurākas ģimenes robežās.

mantojuma nodoklim ir zināma nozīme arī ka kontroles līdzeklim priekš citiem nodokļiem - nomirējis savus ienākumus dzīvs būdams varbūt ir slēpis, nepareizi deklarējis. Valsts iestādes konstatē mantas daudzumu un to mantinieki var saņemt tikai tad, kad viņi ir apstiprināti: ja ienākumi ir slēpti, valdība mantiniekiem var uzlikt sodu, Latvijā tas nav paredzēts. Vēl viena lieta - kā ir ar mantojuma nodokli juridiskām personām? Juridiskas personas nemirst, jeb arī tas notiek ļoti reti, piem. baznīcas, klosteri. Tā saucamā "miruse roka" mantojuma nodokli nemaksā, turpretim fiziskas personas mirst un viņas nodokli maksā. Var aprēķināt fiziskas personas vīdejo mūža garumu un pēc tā aplikēt arī juridiskas personas. Pareizi tas ir, jo aplikšanā vajaga vienlīdzību.

Jaunākos laikos mantojuma nodoklis dažās valstīs sadalās divos veidos: 1/ vispār. mantojuma nodoklis; 2/ papildu nodoklis. Abi šie nodokļi saistīti - vāspārīgais nodoklis, Nachlasssteuer, estate duty; papildu nodoklis, Erbschaftsteuer, succession duty.

Uz šī principa - iedalīt mantojuma nodokli vispārīgā un papildu nodoklī - ir uzbūvēti visi modernie mantojuma nodokļa likumi. Ar virpārīgo mantojuma nodokli aplik visu mantojuma masas aktīvu, atvelkot parādus. Šo vispārīgo nodokli ņem, neievērojot mantinieku radniecības pakāpi ar mirušo. Šo virpārīgo nodokli var uzskatīt kā mantas nodokļa papildinājumu, tikai mazākie mantojumi ir brīvi no viņa, tas ir zināms eksistences minimums. Ar papildu nodokli aplik atsovišķu mantinieku daļas, pie kam nodokļa likmes proporcionālas. Mirušā bērni, vai laulatie dažās valstīs šo nodokli nemaksā.

Vācijā līdz 1906 g. šis nodoklis nebija visas valsts nod., tas pastāvēja dažās valstīs, izņemot Valdeku. 1906 g. to nosauca par Reichserbschaftssteuer. Nodokļa likmes bija mērenas, bērni un laulatie neko nemaksāja. 1913 g. tas deva 46 milj. markas. Nodokli reformēja 1919 g. ievēdot vispārīgo un papildu nodokļus. Pirmais ir 1 - 5%, 5% attiecinot uz mantojumiem lielākiem par 5 milj. mark. Papildu nodokli ņem atkarībā no radniecības pakāpes. Mantinieki dalas 5 klasēs: I. kl. - 4 - 35%; II kl. 5 - 40%; III kl. 6 - 45%; IV kl. 15 - 70%. IV klasē nāk vistālākie radinieki un svešas personas saskaņā ar testamenta. Augstākais % paredzēts no mantojuma pēri pār pusmiljonu.

Francijā šo nodokli reformēja 1917. g. ievēdot vispār. un papildu nodokļus. Vispārējais nodoklis līdz tam nebija. Francijā ar šo nodokli saistīts pilsoņu pieauguma jautājums. Ar mantojuma nodokli aplik tikai aktīvu bet vispārīgo nodokli nemaksā, ja mirušam paliek 4 bērni. Citos gadījumos nodoklis ir atkarīgs no mantojuma zumas un bērnu skaita. Ja bērnu nav, nodoklis ir 2 - 24%, augstākā likme uz mantu pēri pār 50 milj. fr.; ja paliek 1 bērns, nodoklis 1 - 12%, ja 2 - 0,5%, ja 3 - 0,25 3%. Papildu nodoklis ir atkarīgs no mantinieku radniecības pakāpes, sadalot 11 kat.: I. kat. - 12% (ja mantojums pārsniedz 50 milj. fr.), nākošām kategorijām nodoklis pieaug par 0,5%... 7. kat. - 16%, 8. kat. - 10 - 21%, 11. kat. - 25 - 36%. Šādu nodokļa iekārtu par paraugu varētu ņemt arī Latvija, jo iedzīvotāju pieaugums ir diezgan vājš.

Anglijā šis nodoklis izaudzis vēsturiski, tadēļ arī ļoti sarežģīts, kamēr 1895. g. to pamatīgi reformēja. Nodokli sadalīja vispārīgā un papildu. Protāms, visu nodokli var uzbūvēt uz papildu nodokļa principiem - pēc radniecības pakāpēm, bet var ievest vispārīgu mantojuma nodokli, ja grib stingrāk aplik mantojumus. Vispārīgais nodoklis Anglijā ir ar progresīvām likmēm. 1907/8 gadā tās vēl paaugstināja. Mantojumiem no 100 - 500 £ nodoklis ir 1% mantojumiem no 5000 - 10000 £ jau 4% u. t. t. Augstākā likme ir 15%, ja mantojums pārsniedz 1 milj. £. Mantojumi līdz 100 £ no nodokļa ir brīvi. Mirušā bērni, laulatie un vecāki papildu nodokli nemaksā. Pārējie mantinieki atkarībā no radniecības maksā papildu nodokli 3 - 10%. Lielākais nodoklis ir vistālākiem radiniekiem un var sasniegt apm. 23 - 24%

Krievijā mantojuma nodokli ievēda 1882. g. Pirms tam mantojumu aplikšana bija ļoti mērenas: tuvākiem radiniekiem 1%; 2. pakāpes radin. (brāļi, māsas un viņu bērni, 3. un 4. pakāpes blakus liniņu radiniekiem - 4%, visiem pārējiem 8%. Mantojumi līdz 1000 rub. bija brīvi no nodokļa. Nodoklis attiecībā uz zumu bija proporcionāls. Lielākais nodokļa defekts bija tas, ka mantu aprskstīja un novērtēja teisu iestādes, kurām ar nodokļiem patiesībā nav darīšana. Kroņa palata nodokli kontrolēja, kar ēr istās nodokļu iestādes bija gandrīz atstumtas. Šā iemesla dēļ mantinieki lielas mantas daļas

varēja paslēpt. Izšķroša bija mantinieku deklarācija. Ja mantiniekiem tiesas lēmums mantas pārņemšanai nebija vajadzīgs, viņa varēja pavisām negriesties pie tiesu iestādēm. Kad nodokļa likumu izveda, domāja viņu pārstrādāt, pa pildināt. Tas nenotika. Vēlāku nodokļa aprēķināšanu gribēja nodot kamerālvaldei. Šis projekts bija plašs: kamerālvalde bez mantinieku deklarācijas varēja ievākt visādos ceļos papildu ziņas. Zemes vērtību tiesu iestādes aprēķināja pēc zemes bankās uzdotās vērtības, pilsētas īpašums pēc hipoteku biedrību novērtēšanas, izvēloties nodokļu ņemšanai augstāko nodokli. Parākus var atvilkt, apliekot tikai mantojuma aktīvu. 1904.g. nodokli paaugstināja par 50%. Nepilnīgās uzbūves cēļ nodoklis deva maz. 1913.g. ap 10 milj.rub.

Latvija pārņēma šo likumu no Krievijas. Likmes 1018.g. noteica I. kat. 2,5%, II. kat. 10%, III. kat. - 15%, IV. kat. 24%. Finansiālā puse bija ļoti bēdīga. 1921/1922.g. deva 1,3 milj. rub. 1922/23.g. - 5 milj. rub., 1926/27 - Ls.200.000.- Nodoklis jāreformē.

§ 85. NODOKLIS NO NAUDAS UN NAUDAS

DOKUMENTIEM.

Nodokli ievēda 1920.g. ar Min. kab. rīkoj. no čekiem, tratēm... 1% apmērā arī no apgrozījuma zemas. Līdz 3000 rub. nodoklis nebija jāmaksā. tāpat no nodokļa brīvi valdības, pašvaldības un ārzemju diplomatu naudas pārvedumi. 1921.g. 10. VI. Satv. Sap. nodokli atcēla, bet kamēr Satv. Sap. atradās atpūtā Min. kab. nodokli atkal ievēda (1921.g. 29. VI.).

Fiskalas nozīmes viņam nebija, bet varbūt tikai ārzemes valūtas krājumu kontrolei. Atcēla formeli, bet faktiski tomēr pastāvēja: muitas

iestādēs ņēma nodokli no katriem 10 Ls. - 15 sant. Šis izgudrojums nav izdevies, jo faktiski tas ir muitas nodokļa paaugstināšana. Vislabāki viņu būtu atcelt.

VI. NODALĪJUMS.

VALSTS BUDŽETS.

§ 86. JĒDZIENS.

Budžets (budget) nozīmē portfeli ar dokumentiem: viņa sastādīšana ir viens no svarīgākajiem valsts saimniecības darbiem. Vispirms krīt svarā valsts izdevumi. Atkarībā no šiem tad meklē līdzekļus izdevumu sagāšanai. Mēģina sabalansēt ienākumus ar izdevumiem. Valsts budžetu apstiprinā parlaments, kuram tādā ziņā četa iespēja noteikt valsts saimniecisko dzīvi un valsts līdzekļu izlietošanas veidu. Budžeta apspriešanu un pieņemšanu sauc par budžeta tiesībām, kas ir viena no galvenajām parlamenta funkcijām. Budžeta sastādīšanas kārtība paredzēta budžeta likumā. Budžets sadalās ienākumu un izdevumu budžetā, kuri savukārt dalās kārtējos un ārkārtējos ienākumu un izdevumu budžetos. Budžeta iekārta izstrādā pēc iespējas vienkāršāku, lai nesarežģītu budžeta izpildīšanu. Blakus kārtējam valsts budžetas pastāv vēl atsevišķi budžeti dažādiem valsts uzņēmumiem. Šie budžeti noder kā informācija pie vispārējā valsts budžeta. Mums ir kopējs valsts budžets, bet atsevišķām ministrijām ir sīks specificēts budžets. Daudz valstīs atrodam specialus budžetus, ko sastāda atsevišķas pārvaldes, uzņēmumi... Dažas valstis šos posteņus neņem vispārējā budžetā, bet atstāj speciālā. Tas nozīmē, ka izdevumus šiem uzņēmumiem ņem no vispārējiem valsts ienākumiem, bet no paša ša uzņēmuma, un vispārējā valsts budžetā šim uzņēmumam uzpādīja tikai netto zumu.

Dažas valstis budžetus vēl sadala - konzolidētā un nekonzolidētā. Konzolidēto daļu valdība katru gadu neapspriež (civillista, tiesnešu algas, parādu deldēšana u.c.) tadam konzolidētam budžotam ir nozīme tādā valstī, kā Anglijā, kur parlaments nevar grozīt civillistes un tiesnešu algu zumas. Ne-konzolidēto daļu parlaments apspriež katru gadu

Budžeta perioda sākums dažās valstīs sakrīt ar kalendara gadu (Austrija, Francija, Šveice u.c.) citur ar 1. aprīli (Vācija, Latvija, Anglija) vai 1. jūliju (U.S.A., Itālija, Spanija). Tam var būt divējāda nozīme:

1) Šis sākums ir atkarīgs no valsts saimniecības veida, jo cenšas saskaņot valsts budžeta periodu ar faktiskiem ienākumiem. Lauksaimniecības valstīs ienākumi ieplūst ziemu. Ja nu budžets šinī ziņā nav saskaņots, nodokļu parādi velkas no gada uz gadu. 2) nozīme ir arī tam, kāda gada laikā valsts ir nodomājuse izvest lielākas būves. Budžeta apstiprināšanas laikā ir jāsakrīt ar parlamenta sesiju.

Vēl budžets dalas: brutto un netto. Pirmais ir tad, ja paredzēti visi ienākumi un izdevumi. Otrs ir tad, ja uzrādīti tikai netto atlikumi. Pēc brutto budžeta ir vieglāki kontrolēt nodokļa iekasēšanu, nodokļu nastas smagumu u.c. Pastāvot netto budžetam, tas nav iespējams. Parlamentam tas gan maz interesē, jo parlamentam arī pie netto budžeta visus materialus turpretim zinātnes ļaudim tas nav ērti. Praktiskā dzīvē nav konzekventi ieturēts ne viens, ne otrs princips. Katrā valstī sastopam netto posteņus. Jaunākos laikos cenšas uzstādīt brutto budžetu.

§. 87. BUDŽETA SAŠTĀDĪŠANA.

Budžetu uzstāda zemākās valsts iestādes, to nosūta departamentiem un ministrijām. Šās pēdējās savus budžetus stipri uzpūš, jo finansu ministrs parasti stipri apcērp visus izdevumus. Finansu ministrs apcērpto budžetu iesniedz ministru kabinetam un pēdējais - parlamentam. Normalos laikos daļa izdevumu ir zināma (algas, parādu nomaksas u.c.), pārējos novērtē uz iepriekšējo gadu datu pamata. Ar ienākumiem jau ir grūtāki, izņemot tā sauktos kontingentos. Citi ienākumi var gad no gada grozīties, tapēc ņem caurmēra ienākumus.

Šeit vēl jāaizrāda, ka ļoti svarīga parlamenta tiesība ir, - grozīt budžeta projektu. Te dažādās valstīs ir liela dažādība - Francijā vēl līdz šim laikam nav beigušies strīdi par šo parlamenta tiesību. Pie vienpalatas sistēmas šādam ierobežojam liela nozīme. Mums kopš 1922.g. likums nosaka robežas, kurās pat parlamentam ir tiesība grozīt budžeta zumas. Ja parlaments šīs robežas grib pārkāpt, to var izmest tikai likumdošanas ceļā. Jaunu štātu ieviešana jeb penziju grozīšana ir iespējama vienīgi ar finansu ministra piekrišanu. Tam maza nozīme, ja parlamentā attiecībā uz zināmu jautājumu ir majoritāte - nodomu var izvest likumdošanas ceļā un ja finansu ministrs tam nepiekrīt, majoritāte to vienkārši padzen. Pie divpalatas sistēmas šādam aizliegumam ir nozīme, ja viena palata bez otras piekrišanas zināmus izdevumu posteņus nevar grozīt. Praktiskā dzīvē parlaments valdības izstrādāto budžetu negroža, ja parlamentam nav iespējams iedziļināties atsevišķos sīkos jautājumos. Teoretiski nevar nekādas robežas noteikt. Kad parlaments budžetu pieņēmis vēl vajadzīga valsts galvas sankcija, pēc tam to publicē, kā budžeta likumu. Sankcija un publicēšana ir divi atsevišķi jēdzieni un atkarājās no valsts konstitūcijas. Latvijā vajadzīga tikai publicēšana. Attiecībā uz ienākumiem, finansu pārvalde nedrīkst pārkāpt budžeta robežas. Protāms, atsevišķi nodokļu posteņi var palielināties, tapēc ka nodokļi nav gluži pareizi aprēķināti. Tālāku - valdībai nav tiesība pārceļt izdevumu zumas no viena posteņa uz citu. Valsts kontrole raugas par budžeta zumu pareizu izlietošanu. Kad budžeta periods izbeidzies, izbeidzās arī atvēlētie kredīti. Anglijā un Šveicē nevar segt nekādus izdevumus no vecā budžeta zumām. Francijā pēc 1920.g. noteik. 8 mēn. pēc budžeta perioda boi gām var segt vecā budžeta perioda izdevumus, Prūsijā 2 1/2 mēn., Itālijā 4 1/2 mēn., Latvijā ar 31. martu budžeta zumas izbeidzās un vecās budžeta zumas var izlietot, ja līdz 30. apr. iesniedz Fin. min. kreditoru sa rakstu uz 31. martu. Tādai kārtībai, kā Anglijā, kur 30. martā visiem izdevumiem pavēlk stripu un kreditorus apmierina no sevišķa fonda 1 milj. £. Visas valstis cenšas budžeta virsperiodu samazināt, jo tas patiesībā ie nes tikai sajukumu. Valsts budžetā vispār cenšas pēc vienības, lai valsts saimniecība būtu pārredzama. Budžetu sastāda pēc reālas vai formālās sistēmas. Reālā sistema ir, ja ienākumi ir sagrupēti pēc finansieli saimnieciskā rakstura, formālā - ja tie grupēti pēc ministrijām. Ienākumus parasti grupē pēc ienākuma avotiem. Izdevumu budžetu - pēc atsevišķām ministrijām. Līdztekus tam uzstāda izdevumus civillistei (ja pastāv galms - karais). Tāpat iet arī izdevumi sakarā ar valsts parādiem, penziju fondi u.c. Latvijā ienākumu budžetu sastāda pēc ministrijām. Ir valstis, kur izdevumu budžetu sastāda ne pēc ministrijām, bet pēc mērķa, - kurus tad ministrijas sadala savā starpā. Katrai sistēmai savi trūkumi un arī labās puses.

Budžetu sastāda parasti uz 1 gadu. Senāk pat uz 2 - 3 gadi. Bavarijā pirms kara sastādīja uz 6 gadiem. Ja šis periods garāks, parlamentam nav daudz darba - tas sanāk tikai uz nedaudz sesijām. Bet tādu budžetu var sastādīt tikai visai stabilos laikos. To praktizēja mazas valstis.

§.88. FINANSU APARATA UZDEVUMS.

Finansu aparata galv. uzdevums - uzturēt līdzsvaru valsts saimniecībā. Formelam līdzsvaram ne katrreiz seko materials līdzsvars, jo faktiskos ienākumus un izdevumus ir visai grūti noteikt. Tapēc pat augsti attīstītās valstīs nāk priekšā, ka ienākumi vai arī izdevumi pārsniedz budžeta robežas. Ka parlamentā iesniegtā budžetā būtu atlikums, tas nāk priekšā. Atlikums rāda, ka valsts saimniecība atrodas labā stāvoklī, bet ja atlikumi atkārtojās, tad tas nesaskan ar valsts saimniecības uzdevumiem: valsts nedrīkst nēmt no pilsoņiem vairāk, nekā tas vajadzīgs valsts izdevumu segšanai. Lieli atlikumi rāda, ka bez vajadzības tiek samazinātas pilsoņu saimnieciskās spējas. Atlikums galu galā tomēr ir labāks, par deficitu. Atlikumi var rasties, ja aprēķini nav pietiekoši pareizi, bet ja šādu atlikumu rada tīši, tad tāda lieta nav vairs laba. Valdība paredz mazākus ienākumus, nekā tie faktiski ir. Tā valdība iegūst brīvus līdzekļus bez parlamenta kontroles. Šādus līdzekļus valdība var izlietot labiem mērķiem, bet var izlietot arī partiju politikas labā. Šādam atlikumam var būt arī nolūks - rādīt ārzemēm savas labās saimnieciskās spējas, lai dabūtu aizņēmumu. Ja gada beigās nevar

sabalansēt ienākumus un izdevumus, tad ja ienākumu avoti izsmelti - jāsamazinā izdevumi, jāpaceļ nodokļi jeb ja vēl ir kas ko aplikt - jāieved jauni nodokļi. Viens vārds vēl atliek - kārtējo ienākumu segšanai nedrīkst taisīt ārēju aizņēmumu, jo ar to sagrauj valsts saimniecību un kreditu. Cita runa ir par ārkārtejo izdevumu segšanu kara gadījumā, izvedot lielakas būves u.c.

Anglija kara laikā ieveda jaunus nodokļus un paaugstināja pastāvošos. Senāk Anglija sedza 43 % no saviem kara izdevumiem ar nodokļiem, bet nodokļiem ir savas robežas, tapēc atliek ārējais aizņēmums.

Latvijas budžeta likumu pieņēma 1921.g. 26.IV. Līdz tam laikam iztika ar ministra kabineta noteikumiem. Kara apstākļu dēļ budžeta organizēšanas darbs varēja sākties tikai 1919.g. beigās. Šai virzienā vērstais min.kab.rīk. bija: "Pagaidu likums par kreditu atvēršanas operacijām" 9. VIII.1919.g. Visi ienākumi bija jāiemaksā valsts kasē. Naudu resori dabūja uz atsevišķu pieprasījumu pamata. Pirmo budžeta projektu sastādīja laikam 1.IV.1920.g. - 1.IV.1921.g. bet Tautas padome nepaguva to pieņemt. Budžeta likumu publicēja 1921.g. atceļot visus iepriekšējos rīkojumus un arī krievu budžeta likumu, kurš bija spēkā, bet kuru tāpat neizpildīja. Ienākumi uzrādīdami pēc posmiem un paragrafiem, arī pantiem un burtiem. Šādu iestāžu sarakstu sastāda finansu ministrs. Iestādes iesniedz savus budžetus departamentiem līdz 1.X., šie ministrijām līdz 15. X., bet ministrijas finansu ministriem līdz 1. XI. Budžetam līdzī iet sīki aprēķini. Finansu ministrija saskaņo un apgraiza un iesniedz ministru kabinetam. Saeimā iesniedzmas līdz 1. II.

Anglijā budžetu pārbauda apakšnams, bet tādu kārtību par labu atzīst nevar. Anglijā to diktē tradīcijas, bet jaunās valstīs viņu nav, ta- dēļ labāki, ka to pārbauda attiecīgas komisijas un plenums tikai pieņem.

VII. N O D A L Ī J U M S.

P a š v a l d ī b a s f i n a n s e s.

89. V I S P Ā R Ē J A S Z I Ņ A S.

Bez valsts pastāv publiskas apvienības, kuras stāv 1) augstāku par valsti - valstu apvienību 2) zemāku par valsti - pilsētas, miestī, pagasti...

Katrā valstī ir īpatnēja pašvaldības organizācija. Latvijā-- apriņķis, pagasts, pilsētas un miestī. Visām šīm publiskām apvienībām ir vajadzīga nauda un šo apvienību finansiēlā iekārta ir atkarīga no tās iekārtas, kāda ir atsevišķām valstīm, kuras sastāda federāciju, vai kurās ieiēt zemākās publiskas apvienības. Viņu saimniecība var būt plašāka vai šaurāka atkarībā no valsts iekārtas.

90. A P V I E N Ī B A S, Z E M Ā K A S P A R V A L S T I.

Šīs apvienības lielā mērā ir saimnieciskas organizācijas, valsts ir politiska organizācija un tā ir viņu galvenā atšķirība. Valsts nevar nodarboties ar tik sākām vietējām saimnieciskām un kulturēlām vajād zībām un šīs vajadzības viņa arī nevar pārzināt. Tadēļ vajadzīgas tādās vietējas apvienības, kuras vietējās lietās labi pazīst. Viņām vajadzīga arī nauda, atkarībā no izdevumu kompleksa. Anglijā pašvaldību budžeti pārsmiedz par valsts budžetu. Pirms kara pirmais bija £ 200 milj; bet otrais tikai £ 157 milj. Valsts savas grības izvešanā ne ar ko nav saistīta, izņemot tos gadījumus, kur tā pate labprātīgi uzņemās dažus ierobežojumus federācijas dēļ. Pašvaldību darbību ierobežo valsts, tās ir subordinētas valstij, viņu darbību uzrauga valsts. Valsts vispārējās uzraudzības tiesības sevišķi attiecinā uz pašvaldības finansēm, jo pie sliktas pašvaldības finansu darbības var ciest visa valsts. Ja pašvaldībām dotu pilnīgi brīvas rokas nodokļu uzlikšanā, varētu ciest visa valsts. Var protams ciest arī vienīgi vietējie iedzīvotāji. Valsts raugas arī uz to, lai pašvaldības vestu kārtīgi savas grāmatas.

Anglijas pašvaldības atšķirās no kontinenta ar to, ka šis uzdevums tur izpilda "local government", par ko saņem no valsts prāvus līdzekļus. Šie organi aptver visu vietējo pārvaldi, tik pat saimniecisko kā tādus, ko mēs uzskatam par valsts uzdevumu. Tā Anglijas pašvaldību tiesības ir lielākas. Bet visā pašvaldības darbā trūkst vienības, jo katrs organs ir stipri patstāvīgs un nodarbojās ar vietējām vajadzībām. Visas pašvaldības sadalās daudz spēcīgās iestādēs un tiklīdz rodas jaunas vajadzības - tām seko arī jaunas iestādes. Tikai ar jaunāko laiku - 1888, 1894, 1902.g. likumiem valdība sāk apvienot pārāk izkaisītās pašvaldības lietas.

Galvenās angļu pašvaldības organizācijas ir: lauku baznīcas, draudze (parish), pilsēta, skolu draudze, kas parasti āstāv no lauku vai pilsētas baznīcas draudzes, nespējnieku draudze (poor law union), ko parasti sastāda kopēji kāda lauku baznīcas draudze un pilsēta, distrikts (apriņķis), ko sastāda lauku draudzes un pilsēta un beidzot - grafistes, sastāvošās no distriktiem un pilsētām. Grafistem pieder arī kontroles un saskaņošanas tiesības, tās vāda vēlēšanas, uzturā kārtību, pārzin miliciju, ceļus, tiltus, slimnīcas, amatniecības skolas... Grafistes organs ir grafistes padome. To ievēl Distrikta organs - distrikta padome. Distrikta galvenā funkcija pastāv sanitārā pārzinā, ieskaitot apgaismošanu, kanalizāciju u.c. Jaunākos laikos nākuši vēl klāt tādi jautājumi, kā - ceļu labošana, tirgu, kapsētu un ugunsdzēsšanas lietas. Lauku draudzes līdz 1894.g. bija nespējnieku apgādātājas un policijas izpildu iestādes pārvērtā par pašvaldībām ar dažādiem uzdevumiem. Viņas var uzlikt nodokļus, un ar distrikta un grafistes atļauju naudu pat var aizņemt. Bez šām vēl pastāv dažādas sekas pašvaldības speciāliem uzdevumiem: kapsētu, ostu, apgaismošanas un citu lietu pārzināšanai. Sevišķa nozīme piekrīt nespējnieku iecirkņiem. Elementārā izglītība kopš 1902.g. arī atrodas pašvaldību rokās. Visas pašvaldības lietas uzrauga local government board.

Francijas pašvaldība ir pilnīga pretstats. Komunalās organizācijas tur sadalās draudzē un departamentā. Anglijā šīs iestādes radās vēsturiski, Francija viņas izbūvēja revolūcijas laikā pēc šablona. Tur nav tādas brīvības, kā Anglijā, viņu darbība ir cieši saistīta ar valsts iestādēm. Francijā draudzēm piekrīt policijas pārvalde, elementārās un vidējās izglītības lietas, ceļi u.c. Līdzekļi dod departamenti un valsts kase. Departamenti pārziņ ceļus, bāriņu apgādību, ciētumus, būves, lauks. un rūpn. veicināšanu u.c.

Vācijā nav tādas brīvības kā Anglijā, bet nav arī tādi ierobežojumi kā Francijā. Tur pastāv apriņķis, draudzē un pilsēta. Viņu tiesības un pienākumus zinām.

91. P A Š V A L D Ī B U L Ī D Z E K Ļ I.

Līdzekļus dod privattiesiskie un publiskie ienākumi; kas zīmējās uz nekustāmu mantu, tad tāda dažās valstīs pašvaldībām ir ļoti daudz, bet šos iņāšumus bez valdības atļaujas pārdot nevar. Bet ienākumi vēl rodas no iņāšumu iznomāšanas. Pašvaldībām ir arī uzņēmumi peļņas nolūkos, - gāzes, elektrības iestādes, dažādas fabrikas un satiksmes līdzekļi, - kuģi, dzelzceļi. Vācijā un Anglijā daudz šādas iestādes ir pašvaldību rokās. Francijā tādu uzņēmumu pašvaldībā gandrīz pavisam nav. Iedzīvotāju intresēs ir lai elektrības, gāzes, ūdens u.c. līdzīgas iestādes atrastos komunalīstāžu pārziņā, jo tad cenas ir zemākas.

Ar šādiem privatsaimnieciskiem ienākumiem pašvaldības savus izdevumus nevar segt. Tapēc pašvaldības ņem arī nodevas - policijas, izglītības, tiltu, ceļu, tīrgus laukumu, kapsētu u.c. Bez tam pilsētās pastāv plašākā nozīmē, kurās attiecinās tikai uz saimnieciskām nozarēm pašvaldību darbībā, kas nāk par labu zināmām grupām, no namu iņāšņiokiem par kanalizāciju, ielu bruģēšanu u.c.

Modernos laikos pašvaldības ir kōrušās arī pie nodokļiem, jo ir daudz tādas labierīcības, kur nodevu princips pavisam nav piemērojams. Vēl jāaizrāda, ka ir starpība starp valsts un pašvaldības nodokļiem attiecībā uz nodokļu apmēru, nodokļu mēraukļu, nodokļu objektu. Valsts aprobežo pašvaldības nodokļu izvēli, lai netraucētu valsts saimniecisko dzīvi un aplikšanas tiesības nesniedzas pāri pār pašvaldības administratīvām robežām.

Mēs jau pazīstam atlīdzības principu nodokļu teorijā. Šis princips vispār ir izzudis, bet ilgāki tas vēl uzglabājas pašvald. nod. sist., jo viņu darbs nākot par labu zināmām ļaužu grupām. Šādu uzskatu vēl nesen atpakaļ aizstāvēja teoretiki, Vagners, Šeffle, u.c. Tagad pašvaldības uzskatā kā valsts palīgorganus, kužu fu nkcijas ietver miera un drošības uzturēšanu, ceļu un skolu uzturēšanu, zocialā apgādība un c. Tas ietver visu iedzīvotāju intreses. Tā tad runa var būt par kvantitatīvu, ne kvalitatīvu starpību. Dažās valstīs tās funkcijas, kužas citur izpilda valsts, izpilda pašvaldības. To redzam, salīdzinot dažādas valstis.

Pāvaldību fin. sist. jāizšķir patstāvīgi nodokļi un piemaksas pie nodokļiem, kurus ņem valsts. Arī patstāvīgo nodokļu apmēri ir noteikti un dažreiz pat metodes. Tas ir nepieciešams, lai viena šķira otrai nedarītu pāri. Piemaksas pie valsts nodokļiem ņem zināmu % veidā. Grūti pateikt, kāds nodokļu ņemšanas veids labāks. Piemaksa aizstāvēji saka, ka pašvaldības nevarot līdz ņekus valsts nodokļiem ņemt vēl kādus nodokļus sev par labu. Iznākot arī ērtāki un lētāki, ja pašvaldība saņemot zināmu % no valsts nodokļiem. Praktizē jot šādu veidu, pašvaldības vairāk ieintresētas nodokļu pāreizā novērtēšana. Šie divi motīvi ir galvenie. Tie, kas aizstāv pašvaldības patstāvīgus nodokļus, saka, ka ar piemaksām nevienlīdzība valsts nodokļos augot līdz ar nodokļu augstumu. Augsti nodokļi pamudinot arī no viņa izvairīties, kas fiskam nākot par sliktu un demoralizējot iedzīvotājus. Viena iestāde, ņemdama valsts un pašvaldības nodokļus, sajaucot jēdzienu, cik kam par labu ņemot, bet maksātāji to gribot zināt. Piemaksu sistōma liedzot pašvaldībām izmantot tādus nodokļus, kādus visērtāki var izmantot tikai vietējā pašvaldība. Šis motīvs ir svarīgs. Ja pašvald. nod. saistīti ar valsts nod., tad esot grūti izvest nod. reformas. Arī šis ir svarīgs iebildums. Kuš princips ir labāks - grūti patiekt. Viņus nevar uzskatīt kā tādus, kas viens otru izslēdz, nevar ieturēt taisnu ceļu. Jautājumu izšķirot katrai valstij jāie-

vēro vietējie apstākļi, valsts nodokļu sistēma un pašvaldībām piešķirtās kompetences. Bet ir zināmi nodokļi par kuriem var teikt, ka tie pieder pašvaldībai. Tāds ir nekust. īpašuma vērtības pieauguma nod., jo vērtības pieaugums ir galvenām kārtām pašvaldību nopelns. Tad luksus, auto, suņu u.c. nod. Valstij nav īrti viņus izmantot.

Nāk priekšā arī gadījumi, kad pašvaldības saņem patēriņa nodokļus patstāvīgi vai kā piemaksas. Šādu nod. ņem no dzērieniem: ievē dod tos pašvaldības robežās patēriņam vai arī, ja tos izgatavo pašvaldības robežās. Tādus nod. var ņemt arī no pirmās vajadzības patēriņa precēm. Senāk tas bieži nāca priekšā, bet tagad tā nedomā, jo tas smagi guāstās uz tautas masām.

Anglijas pašvaldību nodokļi ir izauguši vēsturiski, tapat kā administratīvā uzbūve. Dažus gadu simtenus atpakaļ Anglijas pašvald. galvenā funkcija bija - nespējnieku apgādāšana. Tādēļ - "nabagu draudzes" un vecākais pašvaldību nodoklis - "nabaga nodoklis". Vēlāku nāca klāt skolu u.c. lietas tā ka galu galā "nabagu nodoklis" apmierināja kādas 20 vajadzības. Nodokli ņem no zemes, namiem, kalnraktuvēm u.c. nekust. īpašumiem. Neitešie nod. Anglijas pašvaldību praksē nenāk priekšā, bet zināmu vietu ieņem valdības subsīdijas.

Francija lielās revolūcijas laikā sagrāva visu iepriekšējo. Pašvald. vajadz. paredzēja piemaksas pie valsts nodokļiem. Tas neapmierināja, jo pašvaldību vajadz. strauji auga, kadēļ valdība atļāva ņemt ne tiešos nodokļus un ņēma piemaksas mno tiešiem nod. Tāda kārtība pastāvēja līdz 1917. g., kad ievēda vispārējo ienākuma nodokli. Piemaksas pašvaldības turpina ņemt kaut gan paši nod. nepa stāv. Tas tapēc, ka Francija izved nod. reform. Bez tam pašvaldība ņem piemaksas no medību, ratu, zirgu un suņu nodokļiem. Bez tam daži ne tešie nodokļi, piem. dzērieniem, kas dod 30 % no visiem pašvald. ienākumiem.

Vācijas pašvaldības ņem patstāvīgus nodokļus un piemaksas. Nodokļu sistēma katrā Vācijas valstīnā ir īpatnēja, tapēc apskatīsim tikai Prūsiju. Tur 1893.g. izvēda radikālu nodokļu sistēmas maiņu. Līdz 1891.g. reālos nodokļus ekspluatēja kā valsts, tā arī pašvaldības. Nodokļu normas: no zemes 4-5 % no kadastra vērtības, no namiem 4 % no namu īres, no tirdzniecības - rūpniecības 1 % no tīra ienākuma. No svara bija arī apgrozības kapitāla lielums tirdzniecības - rūpniecības iestādēs. Te redzam, ka nodokļa normas katram objektam ir dažādā. Tas rada pilnīgu nevienlīdzību aplikšanā. Liekās, ka vajadzētu nolīdzināt nodokļu % normas, bet ar to nodokļi neiznāk vienādi, jo nodokļa mērauklas dažādas un pareizai aplikšanai tās jāgroza. Toreiz bija dažādas grūtības šos nodokļus pārveidot, tadēļ valdība tos atdeva pašvaldībām un nosauca tos par Gemeindesteueru. Ar šiem reāliem nodokļiem pašvaldībām vajadzēja segt visus izdevumus. Bez šiem nodokļiem pašvaldības vēl saņēma piemaksas no valsts ienākumu nodokļa. Līdz reformai šo nodokli ņēma pašvaldības. Jaunā Prūsijas nodokļu sistēma ir izdevusēs un var būt par priekšzīni.

Tagad daži vārdi jāsaka par dotācijas un subvencijas zūmām. Tās ir zūmas, kuras valsts dod pašvaldībām dažādos gadījumos. Tā var būt kā atlīdzība par tām funkcijām, kas uzdotas pašvaldībām vai no kurām valsts atsaucējusēs. Var būt arī tā, ka valsts grib sašaurināt patstāvīgu pašvaldību nodokļu sistēmu, tad pašvaldību izdevumu segšanai jādod līdzekļi no valsts kases. Dotācijas izmaksā pašvaldībām, nenosakot kādām vajadzībām jāizlieto. Subvencijas zūmām mērķis ir noteikts. Zem dotācijas zūmām var saprast ne tikai pabalsta zūmas, bet arī piemaksas pie nodokļiem. Attiecībā uz dotācijām dažādās valstīs ir dažāda prakse. Vācijā vairāk nāk priekšā dotācijas. Francijā - abi veidi, tapat Anglijā.

Latvijā pārsvarā dotācijas. Teoretiski pareizāki ir subvencijas - valsts var pēc savā ieskata atbalstīt atsevišķus apgabalus. Bet valsts ne prot rēķināt, aprēķini izrādās problemātiski un tapēc jāpieturās pie dotācijām.

92. LATVIJAS PAŠVALDĪBAS.

Paga sts, aprīnkis, pilsēta - mūsu pašvaldības "Latvijas pagastu satversmes pagaidu likumu" izvēda Tautas Padome 1918.g. 4. XII. Viņu attiecināja uz Vidzemi un Kurzemi, kamēr Latgalē palika spēkā pēc 1917.g. likuma

ievēlētas zemstes. "Latgales pagastu pagaidu satversmi publicēja Min. kab. 1920.g. Likums pagastiem piešķīra plašas tiesības un pienākumus. Pagasta teritorijā ietilpa visa zeme un uzņēmumi pagasta robežās, protāms arī muižas, kuras senāk pagasta likums nosaka šādus organus: pilnu sapulci, padomi, izpildu komiteju, un revīzijas komisija.

Pagaidu likums bija spēkā līdz 1922.g. 21.VI., kad S atv. Sap. izdeva "Likumu par pagastu pašvaldību" Agrāk pagasta sapulcēai bija plašas tiesības. Jaunais likums tai piešķir tikai vēlēšanas tiesības: jāievēl pagasta padome un valde. Pagasta funkcijas ir: budžeta noteikšana un izpildīšana, klaušu pārziņāšana, nodevu noteikšana, skolu ierīkoš. un uzturēšana, sociālās labklājības un veselības aizsardzība, lauksaimniecības, rūpniecības, tirdzn. kooperācijas kredītu veicināšana, satiksmes līdzekļu uzturēšana, nespējnieku apgādāšana, pārtikas jautājums, žūrijas apkarošana, juridiska palīdzība dzīvokļu jautājums.

Latvijas pagastu budžets 1922.g. iztāisīja 199 milj. rub., kā 26% algām un kanclējām (52 milj. rub.), izglītības izdevumi 17,4% (35 milj. rub.) nespējnieku uzturēšanai 25%, pagasta namu uzturēšana 5%, veselības aizsardzībai 2,5%, policijai 1% un "pārējie" 16%.

1924.g. attiecīgi 23,02%, 15,13%, 16,48%, 4%, 3,07%, 1, 11%, 7,9%. Budžeta kopzuma 1924.g. bija Ls.9.901.813.-

Nākošais mūsu pašvaldības organs ir aprinķa padomes, kuras jau bija paredzētas pagastu satversmes likumos, bet nebija sīkāk aizrādīts, kādas funkcijas viņām piekrīt. Sīkāk noteikumi par aprinķu padomju funkcijām izdoti 1919.g. 20. IX. "Pagaidu noteikumi par aprinķu padomēm un valdēm". Aprinķu padomes uzdevumi ir: ņemt nodevas naudā un graudā, pārvaldīt aprinķa kapitālus un īpašumus, pārziņāt ceļus un satiksmes līdzekļus, ierīkot un pārvaldīt slimnīcas, lemt par sērgu apkarošana, lemt par izglītības iestāžu ierīkošanu un uzturēšanu, pārtikas lietas u.v.c.

Latvijas aprinķu valžu budžets 1920.g. bija 114 milj. rub.: apr. pašvald. iestāžu uzturēšana 14%, izglītībai 44,5% veselības aizsardzībai 16,5%, ceļu uzturēšanai 4,5%, sociālai apgādībai 4,7%. 1925.g. attiecīgi: 13,61%, 14,15%, 0,57%, 6,91%. Budžeta kopzuma 1925.g. Ls.4.214.210.-

Senāk 68% no visiem pašvaldību ienākumiem sedza galvas naudas, ienākumi no pagasta kapitāliem deva 10%, rezerves no iepriekšēja gada 12%, tad vēl daži sīkaki ienākumi. Tagad apstākļi ir citādi - pagasta izdevumi sakarā ar jauniem pienākumiem ir stipri auguši. Galvas nauda sedz niecīgu daļu. Pēc Latvijas proklamēšanas līdz 1921.g. janvarim pastāvēja šādi nodokļi: personu, zemes, lopu, tirdzniecības - rūpniecības, izprieču un rakstu nodevas. Pēc pagastu satversmes apstiprināšanas nāca klāt - automobiļu, motocikletu, velosipēdu, kredītiestāžu apgrozījuma nodokļi.

93. Z E M E S   N O D O K L I S.

Pēc 1920.g. noteikumiem ņēma no platības, ne vairāk kā 60 kap. no pūrvietas. Nodokli par mazvērtīgu zemi varēja samazināt un kaņā cietušā m saimniecībām to varēja pavisam atlaist. Ar aprinķa padomes atļauju varēja ņemt arī vairāk kā 60 kap. no pūrv. 1921.g. noteikumi paredz nodokļu ņemšanu pēc zemes vērtības. Zemi iedalīja kategorijās: 1) augļu un sakņu dārzi, 2) tīrumi 3) uzlabotas pļavas 4) nekoptas pļavas, 5) ganības, atmatas 6) mežs 7) nederīga zeme (impedimenta) Taksācija izdarīja pagasti, bet kategoriju vērtību noteica iekšlietu ministris sazinā ar finanšu un zemkopības ministriem. Saimniecības vietu vērā ņēma un nodokli noteica 1% no atsevišķas saimniecības zemes vērtības, bet ne vairāk, kā 50% no pagasta kārtējo izdevumu zumas. Mežu nodoklis bija 1% no vērtības, bet ne vairāk kā 1 rub. 50 kap. no pūrvietas. Nodokli nemaksas valsts-zemes, ja tās atradās valsts apsaimniekošanā. At 1922.g. pagastiem nav tiesība ņemt patstāvīgu nodokli - tie saņem pusi no valsts zemes nodokļa (1921.g. 16.IX. min.kab. rīk.). 1922.g. 13. I. rīk. paredz ka valsts zemes nodoklis tik ātri nav izvedams, tadēļ paredz uz priekšu ņemt pašvald. nod. pēc kadastra, bet kur viņa - pēc zemes platības. Noteikumi jauca cits caur citu. 1923.g. 21.VI. "Likums par pagastu pašvald." nosaka (75.p.), ka pagasta nodoklis no nekustāmiem īpašumiem ņemams no visiem šādiem objektiem pagastā, izņemot valsts īpašumus; vai kā

patstāvīgs nod. vai piemaksa ne augstāk kā 3 % no vērtības. Likums ienesa neskaidribas, jo likums saka, ka šo nod. var ņemt patstāvīgi, vai kā piemaksu. Bet nav jau teikts no kādas vērtības tie 3 % ņemami. (lietošanas, tirgus vidējā ienesīguma vērtības?...) Mēs zinām gan, kā darīt ar valsts zemes nodokli, bet te nekas nav teikts. Var gadīties tā, ka katram apriņķim pašam sava metode. Šis nodoklis 1921.g. deva 53 %, 1925.g. - ?

94. TIRDZNICĪBAS - RŪPNIECĪBAS NODOKLIS.

Pēc 1920.g. noteikumiem nodokli varēja ņemt no tirgot; paunu zīdīdiem jeb mūsu laiku ceļotājiem = tirgotājiem, rūpniecības uzņēm. kredītiestādēm u.c. Pēc minētiem not., ja veikala grāmatu nebija, aprēķināja pēc telpu nomas, kalpotāju algām... Nodoklis nepatiess, jo to ņēma no pagājušā gada bruto ienākuma, neskatoties, ka dažādu uzņēmumu eksploatācija izmaksā dažādi. 1921.g. nes jau pārmaiņas: tirgotāji pagasta noteiktu nodokļa zumu varēja sadalīt savā starpā. Privātiem uzņēmumiem bija jāmaksā 2 % no pārdoto preču zumas, kredītkooperatīvi 1 % no peļņas, patērēt. kooperatīvi 1 % no pārdoto preču zumas; ražotāju kooperat. 1/2 % mežu tirgotāji. 2 % no celna naudas, darbnīcām līdz 2 % no zumas, dzirnavām, zāģtavām, kuļmašīnām līdz 3 % bruto ienākuma, u.t.t. Ar 1922.g. 1 I. atņēma pašvaldībām tiesību uz šo nodokli; izņemot tirgus nodokli un nodokli par dzērieniem un ēdieniem. Turpmāk pašvaldībām deva 50 % no valsts nodokļa, sadalot starp apriņķi un pagastu. Bet šī dalīšana ir sarežģīta padarīšana.

Pagastiem starp citu pienākās piemaksas no kredītiestādēm. Bet kuriem pagastiem tad pienākās šī piemaksa, ja viena kredītiestāde apkalpo vairākus pagastus? To likums nesaka. Pašvaldībām pienākās v ē l d a l a no piemaksas pie valsts progresīvā ienākuma nodokļa.

95. LOPU NODOKLIS.

Šo ņēma līdz 1922.g. jūnijam pagasta pašvaldības. Vinu ievēda 1920.g.: no liellopiem pa 10 rub., no bišu saimes 3 rub. u.t.t. 1921.g. likmes paaugstināja: zirgiem un liellopiem pa 50 rub. un bitēm 50 rub. no saimes. Šis nodoklis vairs nepastāv.

96. PERSONU NODOKLIS.

Šis ir galvas naudas vietā. 1920.g. noteikumi paredz lielu starpību starp galvas naudu un šo nodokli. Nodoklis atkarīgs no vecuma, ģimenes stāvokļa un dzimuma. Nodoklis nav sliktis. Augstākais nodoklis bija vīriešiem un atraitņiem bez bērniem: no 18.g. - 20.g. - 5 rub. gadā, 21 - 40.g. 12.rub. 40-50.g. - 39 rub., no 51 - 60.g. - 26 rub. sievietēm bez bērniem un atraitņiem ar 1 bērnu šās likmes bija mazākas. Darba spēju zaudēšanas gadījumā, vai arī ja liela ģimene, nodokli varēja atlaist. 1921.g. noteikumi nekādas pārgrozības neienesca, tikai nodokļa likmes paaugstināja četrkārtīgi. 1920.g. šis nodoklis deva drusku vairāk kā 4 % no pašvald. budžeta. 1924.g. 29,85% kas iztaisa Ls.2.955.547,- 1922.g. 21.VII. likums nodokli paturēja, bet tikai pēc lielām cīņām, jo bija jau ieviests ienākuma nodoklis. Personu nodokli noteica, ka tas nedrīkst pārsniegt 7 dienu ienākumus.

97. IZPRIEČU NODOKLIS.

1920.g. noteikumi šo nodokli piešķir pagastu pašvaldībām, 1921.g. tos nodeva apriņķiem, bet 1922.g. likums tos atkal nodod pagastiem, atļaujot ņemt līdz 25 % no ieejas maksas. No zinātniskiem priekšlasījumiem, izrīkojumiem un izstādēm nodoklis nav ņemams. 1920.g. augstākais nodoklis bija 15 % no ieejas maksas, bet vēlāku, kā redzējam, vareja ņemt 25 %. Šis nodoklis deva 1924.g. Ls.14.288.- jeb 0,14 % 1923.g. - 0,15 %.

98. AUTO MOTO CIKLETU UN VELOSIPĒDU

NODOKLIS.

paredzēts 25.rub. no H.P., bet velosipēdiem 50.rub. no velosipēda. 1922.g. likumā šis nodoklis nav minēts, tadēļ to nevar ņemt. Patiesībā viņš ir ņemams un uzskatāms par specifisku pašvaldību nodokli. Jauns likums atceļ vecos, bet 1922.g. likumā pa to minēts nekas nav, tadēļ jāpiemin, ka agrākais noteikums par šo nodokli nav spēkā. Tagad tas būtu ievēdams likumdošanas ceļā.

99. PAPILDINĀJUMI PIE PAGASTA IENĀKUMIEM.

Bez nodokļiem paga sti var ņemt nodevas par dažādu apliecību, dokumentu izgatavošanu. Par obligā toriski izdodāmiem dokumentiem nodevas neņēma. 1921.g. noteikumi šādas nodevas paredz, bet nepareizi nosauc par kanclejas nodokli: 1922.g. likums paredz to pašu.

Bez tam pagastu pašvaldības savus ienākumus var smelties no dažādiem uzņēmumiem, kādi tam var būt (spirta dedzinātavas, alus brūši, dzirnavas...) Vācijā tas bieži nāk priekšā, bet mums pagaidām tādu ienākumu maz. Ienākumi var būt arī no kapitaliem, sodu naudām u.c.

Pēc 1920.g. noteikumiem budžeta gads sākas ar kalendara gadu, bet 1922.g. likums to piemēro valsts budžeta periodam. Budžets jāiesniedz aprīķiem un ja 1 mēnešu laikā nav iebildumu, tas skaitas par pieņemtu.

1920.g. noteikumi paredzēja rezerves kapitalu, ko pagasti varēja izlietot ar aprīķa piekrišanu. 1922.g. likums saka, ka tāds kapitāls nav obligatorisks, bet to var radīt, pieskaitot ik gadus 2 % no budžetā paredzētiem, kārtējiem ienākumiem.

Pēc 1921.g. un 1922.g. likumiem pagasti ar savu varu vien nodokļus paaugstināt nevar - vajadzīga aprīķu un iekšlietu ministra piekrišana.

Aizņēmumus pēc 1920.g. un 1921.g. noteikumiem pagasti var taisīt ar aprīķa un iekšlietu ministra piekrišanu. Pēc 1922.g. likuma īstermiņa aizņēmums (līdz 3 mēn.) var taisīt uz pagasta padomes lēmuma pamata, ja zuma nepārsniedz 10 % no pagasta budžeta. Lielākiem aizņēmumiem un uz ilgāku laiku vajadzīga aprīķa padomes piekrišana

100. A P R I Ņ Ķ U I E N Ā K U M I.

Līdz šim apskatītie pašvaldību ienākumi attiecas uz pagastiem. Aprīķu ienākumi komplicējās no: 1) iemaksas no pagasta ienākumiem, 2) piemaksas pie valsts ienākuma nodokļa 3) piemaksas pie mantojumu nodokļa, 4) piemaksas pie vērtības pieauguma nodokļa, 5) piemaksas no nekustama īpašuma atsavināšanas, 6) ienākumi no aprīķu īpašumiem. Jaunus ienākumus aprīķi varēja radīt tikai ar iekšlietu min. piekrišanu. 1921.g. rīkojums atmetā piemaksas no pagasta ienākumiem un to vietā nāca tirdzn. rūpn. nodoklis, izprieķu nodoklis, valsts un valsts pārziņā ņemto mežu nodoklis, zemes papildu nodoklis, ja aprīķa pašvaldībai pietrūkst naudas. Aprīķu pašvaldību finansu lietas ir ļoti sarežģītas, kadēļ katram ieteicams iepazīties ar attiecīgiem likumiem.

	1921.g.	1922.g.	1925.g.
Pagastu pašvald. budž.	222 milj. rub.	340 milj.rub.	
Aprīķa " "	114 " "	180 " "	

1925.g. aprīķa ienākumi sadalas: 1) ienāk. no kapit. Ls.17.422.- jeb 0,41 % no zemes Ls.2.523.640.- jeb 59,89 %, no mežiem Ls.142.540.- jeb 3,38 %, Piemaksas pie valsts nod. (Pauement supplément. aux impôts de l'Etat.) Ls.948.344.- jeb 2,50 %, Traktieru nod. (les restaurants) + bufēšu nod. (Taxe sur les buffets) Ls.56.045.- jeb 1,33 %. Tirdz. nod. (Droits de marchē) Ls.9.530 - jeb 0,22 %. Izprieķu nod. (Taxe sur les divertissements) Ls.53.400.- - 1,27 %, Auto, velosip. u.c. nod. Ls.8490.- jeb 0,20 %; no apr.pašv.īpašumiem Ls.34568.- -0,82 %, ārkārtēji ienākumi Ls.27180.jeb 0,65% un pagājušā gada atlikumi Ls.201.841. jeb 4,79%. Kopā Ls.4.214.210.-

102. P I L S Ē T U F I N A N S E S.

Pilsētu ienākumi šādi: 1) nekustāmiem īpašumiem, uzņēmumiem, kapitāliem 2) nodokļi 3) nodevas, 4) dažādi sīvi neparedzēti ienākumi.

Ienākumi no nekustāmiem īpašumiem un uzņēmumiem pilsētu saimniecībā spēlē ļoti redzamu lomu, sevišķi Vācijā un Anglijā. Būt ir valstis, kur pašvaldībām tādu ienākumu gandrīz nemaz nav. Latvijas pilsētās šie ienākumi spēlē redzamu lomu.

Ja paraugāties uz Angliju, tad redzam, ka kamēr uzņēmumi bija rokās, privātās, uzņēmēji centās ievērot savas intreses. Pilsētu mēģinājumi ierobežot privātus uzņēmējus, nedeva nekādus panākumus. Mēģināja ierobežot dividendes, ja tīrs ienākums pārsniedza zināmu %, bija jāsamazina uzņēmuma lietošanas maksas; rezultātus tas nedeva, bet šāds dividendu ierobežojums noveda pie dažādu fiktīvu izdevumu palielināšanas. Pilsētu kontrole par šiem uzņēmumiem tik grūta, ka to nebija iespējams izvest. Tādēļ Anglijā nāca pie slēdziena, ka labāki šos uzņēmumus ekspluatēt pašai pilsētai. Komunaluzņēmumu vēsture rāda, ka privātā uzņēmība nav labākais ekspluatācijas veids, sev īšķi ja privātie uzņēmēji iegūst kādā pilsētā monopola tiesības. Tad iedzīvotāju intreses paliek novārtā.

Pilsētu saimniecība pazīst šādus nodokļus: 1) no nekustāmiem īpašumiem, 2) nekust. īpašumu speciali nodokļi 3) dzīvokļu nod. 4) no tirdzn. uzņēmumu telpām 5) tirdzn. uzņēm. apgrozījuma 6) sīktirgotājiem, iznēsātājiem, izvadātājiem 7) no tirgoš. uz ielām, laukumiem 8) kustāmas mantas ūtrupēm 9) reklāmām, afišām, sludinājumiem 10) ēdienu un dzērienu veikāliem 11) no alkoh. dzērienu meikāliem, 12) izprieču nod., 13) biljarda nod. 14) muzikas instrum. orķestru nod., 15) mantu un pasažieru pārvadāšanas nodoklis, 16) no rokas ratīniem 17) no zirgiem un ekipāšiem, 18) no govīm, kazām, aitām, un cūkām 19) no suņiem, 20) no siltumniecām, dārzniecībām un tamlīdz. 21) no velosipēdiem, auto, motocikletiem, laivām, un jachtām, 22) pierakstīšanās nod., 23) no ievēdamiem un izvedamiem dzelzceļu un kugu lādiņiem. Tad vēl nāk piemaksas pie ienākumu un patentu nodokļiem 100 % apmēros, piemaksas pie nekustāmu īpsūmu atsavin. un apgrūtin. paradiem 50% apm. un nodoklis no notarieliem aktiem. Jūrnalas pilsētās nāk klāt vēl vasarnīcu un peldu visu nodoklis.

1925.g. mūsu pilsētu ienākumi bija:

Nodokļi, nodevas un maksājumi no nekustāmiem īpašum.	5.	1933249	196472	52200	69000	19000	2520897	7,20 %	1144147	4,14 %	4,42 %
Īdzīvotāju skaits.	3.	337699	60762	40640	28321	16384	608878	---	---	---	---
Neparedzēti ienākumi.	15.	145110	7541	13500	37525	133609	746497	2,13 %	3229735	11,69 %	3,20 %
Nodažādiem kapitāliem Fonds divers.	14.	3326400	898	---	500	---	3452786	9,87 %	613652	2,22 %	0,08 %
No sabiedrisk. palīdzības un labierīcības.	13.	2166460	438167	73875	45957	28700	3015947	8,62 %	2219766	8,04 %	9,19 %
Pabalsti, atmaksas un iemaksas. (Subsides, remboursement des acomptes et versements).	12.	708307	155900	222633	105794	106749	2080926	5,95 %	1754496	6,35 %	6,74 %
To starpā: elektrisk. iestādēm.	11.	5300060	40000	297433	281510	88000	6370373	18,20 %	5378049	19,47 %	---
No uzņēmum. un pasākumiem.	10.	9727120	331425	544396	413292	102250	11822510	33,78 %	9649973	34,93 %	38,21 %
No pilsētu nekustām. īpašumiem.	9.	1044466	125203	135001	81950	332100	1643168	4,69 %	1658977	6,01 %	4,18 %
To starpā no dzīvokļiem.	8.	350000	60000	42500	---	33000	698569	2,00 %	---	---	---
Dažādi nodokļi un nodevas.	7.	4009170	423485	187682	145812	153411	5649224	16,14 %	4020323	14,55 %	14,39 %
Nodokļi, nodevas un maksājumi no nekust. īpašum. Impôts, contribution, paiements des immeubles.	6.	2425001	431000	171357	225850	95600	4068084	11,62 %	3332930	12,07 %	19,59 %
Uz 1 iedzīvot. Ls. Moeyenne par habitant.	4.	75	35	34	40	41	57	?	?	?	?
		Rīga	Liepāja	Daugavpils	Jelgava	Ventspils	Visas Latvijas 37 pilsētas kopā. 1925.g.		1924.g.		1923.g.

Studējot Latvijas pašvaldības lietas, katram iet eicams izstudēt Latvijas pašvaldības likumus un rīkojumus.

VIII. N O D A L Ī J U M S.

102. V A L S T U A P V I E N Ī B A.

Valstu apvienību nav daudz un katrai sava finansu sistema. Viņu ienākumi var komplektēties no: 1) no valsts uzņēmumiem (dzelzceļiem, pasta, telegrafa, kuri var atrasties atsev., valstu rokās, kā agrāk Vācijā, jeb arī apvienības rokās) 2) no sevišķām maksām (Matrikularbeiträge) ko maksā atsevišķas valstis 3) dažādiem nodokļiem.

103. Š V E I C E.

Viņas ienākumi pastāv no zūmām, ko dod uzņēmumi un nodokļi. Šveicē atsevišķi kantorī dzelzceļus, pastu, telegrafu meksploatē, bet to dara kantoru apvienība. Pirms kara pa sts deva 4 milj. fr. gadā, telegrafs - neko, dzelzceļi 81.000 fr. Galvenais ienākums - muitas nodoklis, 1913.g. tas deva 90 milj. fr. Kara laikā nāca klāt kara peļņas nodoklis. Apskatot atsevišķu valstu finanses, nedrīkst piemirst vai ta ir atsevišķa valsts, vai valstu apvienība. Saeimā kāda augsti autoritīva persona pie muitas nodokļa apspriešanas pieveda kā piemēru Šveices augstos muitas ienākumus un taisīja slēdzienu, ka Latvijā var muitas nodokli paaugstināt... Pā tādu ceļu elot, valsts finanses var ievest klūmīgos sarežģījumos... Bez nodokļiem Šveice var ņemt atsevišķas zūmas no kantoniem. Tādas zūmas var ņemt vai nu pēc atsevišķu valstu iedzīvotāju skaita, vai maksāšanas spējām. Šveicē ir ievērots otrs princips, bet viņa savas tiesības nav izmantojuse.

104. V Ā C I J A.

Ar 30. martu 1920.g. Vācijas nodokļu sistema ir krasi mainījies. Agrāk atsevišķām valstīm piederēja nodokļu ņemšanas tiesības, tagad viņām ir mazas tiesības šinī ziņā. Valsts ienākumi pastāv no uzņēmumiem, nodokļiem un piemaksām. Vācija saņem ienākumus no dzelzceļiem, pasta telegrafa. 1913.g. pasta un telegrafs deva 145 milj. mrk., dzelzceļi 41,5 milj. mrk. valsts papīru spiestuve 3,3 milj. mrk., valsts banka 16,3 milj. mrk. Bez tam Vācijā saņem piemaksas no atsevišķām valstīm (Matrikularbeiträge) pēc iedzīvotāju skaita: 1913.g. - 255 milj. mrk. 1913.g. pastāvēja 18 nodokļi.

Ienākuma nodokli atsevišķas valstis dalīja ar pašvaldībām, bet kopš 1920.g. arī tas ir Reichssteuer, no kura 1/3 patura valsts, pārējo atsev. valstis un pašvaldības. Kara laikā valsts pārņēma vēl kapitalu rentes nodokli, Umsatzsteuer (1919), vienreizēju nekust. mantas vērtības pieauguma nodokli u.c. Pēc 1920.g. atsevišķām valstīm atstāti: izprieču nodoklis, nekust. īpašumu un tirdzn. rūpniec. nod. Bez minētā atsev. valstis saņem daļu no mantojuma nodokļa, 50% no nodokļa pie nekust. īpašumu pārējas, no Umsatzsteuer atsevišķas valstis saņem 10% un pašvaldības 5%. Nodokļu sistema ir sarežģīta. Pirmskara Vācijas pašvaldību finanses bija priekšzīmīgas, tagad viņām iet ļoti grūti. Sevišķi 1920.g. likums viņas nostādīja ļoti šaurās robežās. Galvenais ienākums - īpašumi un piemaksas pie dažādiem valsts nodokļiem. Tagad Vācija ir novirzījies no 1893.g. principiem un pārgājuse uz dotācijas principiem kā Francija.

105. U. S. A.

Viņas ienākumi ir tikai nodokļi, no kuriem galvenais pirms kara bija muitas nodoklis, tad alus, tabakas, degvīna, opiuma, nodokļi. 1919.g. ievēda ienākuma nodokli no lielākiem ienākumiem un sabierību nodokli. Kara laikā ienākumu avotus vajadzēja paplašināt. Reformēja ienākumu nodokli, ievēdot diezgan augstu kvoti, mantojuma nodokli ar likmēm 1 - 25%, transporta un ceļojumu nodokli, teatru apmeklēšanas nodokli un kara peļņas nodokli, ar diezgan augstām likmēm.

106. S T A T I S T I S K I P I E L I K U M I

Latvijas platība klm.². 65791,4
" iedzīmot. 1.857.004

No kuriem vīrieši 865.883
sievietes 991.121

Iedzīvotāju pieaugumi:

Gadi	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale.
1863	516.847	254.270	232649	261323
1914	1.107.600	410.200	388.100	646.100
1926	744.159	288.372	277.637	846.863.
1920	594.017	282.453	222.311	497.350

Iedzīvotāju dabīgais pieaugums uz 1000 iedzīvotājiem 1925.g.
Rīgā ± 2,35. Vidzeme ± 2,56; Kurzeme ± 6,49; Zemgale ± 6,92; Latgale ± 14,66.

Tautas izglītība 1925/1926.g.

Miēstos un Pilsētās: 410 skolas, 69587 skoln. 3621 skolot.
uz laukiem: ± 1.481 " 103512 " 3,606 "

Kopā 1.891 " 173.099 " 7.227 "

1926.g. Latvijā ir:

Pasta kantori.....	2
Telegrafa kantori ar telef. publ.....	1
Pasta un telegr. kant.	6
" " " ar telef. publ.....	8
Pasta " " ar telef. centr. un telef. publ.....	145
Telefona centrales ar telef. publ.....	10
Kra sta radiostacijas.....	3
Radiofons.....	1
Kopā	176

Pasta palīga nodalās 482
Pasta zīmju pārdoš. punkti..... 279
Pasta kastītes 924

Pasta sūtījumu skaits Latvijā

1925/26.g. - 47.558.178.; 1924/25-g. - 38.791.213; 1923/24.g.- 31.864.031;
uz ārzemēm nosūt. 1925/26.g. 9.117.054; 1924/25.g.- 7.236.026; 1923/24.g.
6.465.894; no ārzem...

sahēmti " " 9.587.688; " " 9.157.989; " " 8537319

Pā gaisa pasta

	1925.g.	1924/25-g.	1923/24.g.
Nosūtīts	8.808	3.549	4.743
Sahēmts	6.874	4.492	13.086

Tranzita sūtījumu 1925/26 - 178.924.-

	1925/26.g.	1924/25.g.
Telegrafa līniju garums	2999 ± 27 klm.	3035 ± 24 klm.
" " aparātu skaits	280	291
Telegramu apmaiņa Latvijā	1.439.533	1.526.835
Nosūtīt. telegramas uz ārzemēm	342.623	334.287
Sahēmtas no ārzemēm	347.174	334.284
Tranzita telegramas	144.542	243.757

Telefons

	1925/26.g.	1924/25.g.
Abonentu skaits	18.411	15.256
Aparāti publikai	432	348
Centrales	374	262